

SOSYOLOJİ DERGİSİ

Journal of Sociology

Sayı 43, Mayıs 2022

Issue 43, May 2022

SOSYOLOJİ DERGİSİ, MAYIS 2022, İZMİR
Journal of Sociology, May, 2022, Izmir
SAYI 43 / Issue 43

ISSN:1300-5642
e-ISSN: 2687-5276

Editör: Doç. Dr. Pelin ÖNDER EROL

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

Alan Editörleri

Prof. Dr. Zeki DUMAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Doç. Dr. Hande ŞAHİN, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÇETİN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Dilek YEŞİLTUNA, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa KOÇ, Ryerson Üniversitesi, Toronto, Kanada
Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Zsombor RAJKAI, Ritsumeikan Üniversitesi, Kyoto, Japonya
Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye
Prof. Dr. Jacobus HOFFMAN, North-West Üniversitesi, Potchefstroom, Güney
Afrika Cumhuriyeti
Prof. Dr. Osman KONUK, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Stratos GEORGOULAS, Aegean Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Nurşen ADAK, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon,
Türkiye

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ümit TATLİCAN, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye
Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Hülya YÜKSEL, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Prof. Dr. Suvat PARİN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Prof. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye
Doç. Dr. Gökhan SAVAŞ, American University of the Middle East, Egaila,
Kuveyt
Doç. Dr. Duygu ALPTEKİN, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye
Assist. Prof. Dr. Subramaniam KANNAN, IFHE Üniversitesi, Hindistan
Assist. Prof. Dr. Haram JEON, Chonnam National Üniversitesi, Gwangju, Kore

Assist. Prof. Dr. Giavrimis PANAGIOTIS, Aegean Üniversitesi, Yunanistan
Öğr. Gör. Dr. Eren ALKAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

İstatistik Editörü

Doç. Dr. İlnur AYDOĞDU KARAASLAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Türkçe Dil Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Müberra BAĞCI, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Yabancı Dil Editörü

Öğr. Gör. Dr. Eren ALKAN, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

Yazı Kurulu

Arş. Gör. Begüm DEMİRKOL, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye

43. Sayıda Görev Alan Hakemler (Alfabetik Sıraya Göre)

Doç. Dr. Adem PALABIYIK, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Barış ÇAĞIRKAN, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖZDEMİR OCAKLI, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Doç. Dr. Derya ŞAŞMAN KAYLI, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye
Doç. Dr. Eren RİZVANOĞLU, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Doç. Dr. Fatih KAHRAMAN, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Doç. Dr. Gökhan SAVAŞ, American University of the Middle East, Egaila, Kuveyt
Doç. Dr. Gül AKTAŞ, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye
Doç. Dr. Halil Saim PARLADIR, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Doç. Dr. İlkay SÜDAŞ, Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Baki BİLİK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Meryem MEMİŞ DOĞAN, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Prof. Dr. Sevinç GÜÇLÜ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin APALI, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi, Burdur, Türkiye
Prof. Dr. Zafer DURDU, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zuhul ÇİÇEK, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye

Sosyoloji Dergisi Amaç ve Kapsam

1987 yılından beri yayınlanan Sosyoloji Dergisi bilimsel hakemli bir dergidir. Sosyoloji Dergisi'nin amacı, dünyada ve Türkiye'de kuramsal ve uygulamalı sosyoloji çalışmalarına yer verip bu çalışmaları ilgili izlerkitle ile buluşturmadır. Sosyoloji Dergisi'nde genel olarak sosyoloji ve sosyal bilim çalışmalarına yer verilmektedir. Bu çalışmaların, kuramsal ve uygulamalı ölçeklerde alana katkıda bulunması ve içerik itibarıyla yeni bir perspektif sunması gözetilmektedir. Sosyoloji Dergisi'nde sosyoloji ve sosyolojiyle bağlantılı olan sosyal bilimlerin diğer alanlarında Türkçe ya da İngilizce yazılmış makaleler ile, aynı alanlarda nitelikli çeviriler, kitap kritiği/tanıtımı ve tez tanıtımları yayınlanmaktadır. Yayın süreçleri, COPE (Committee on Publication Ethics) tarafından geliştirilen uluslararası araştırma ve yayın etiği standartlarına bağlı kalınarak yürütülmektedir. Sosyoloji Dergisi Mayıs ve Kasım aylarında olmak üzere yılda iki sayı yayınlanmaktadır.

Yayın Sahibi: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü adına

Dekan Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ

Yazışma Adresi: eusosyolojidergisi@gmail.com

Sosyoloji Dergisi Editörlüğü

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

35100 Bornova-İZMİR

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 18679

İnternet Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder>

Tarandığı Dizinler: ASOS Index

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Önsöz / Foreword vii

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Saldırganlığın Yordayıcıları: Benlik İstikrarsızlığı, Sosyo-Demografik ve Ailesel Faktörlerle İlişkisi “Türkiye Örneği” (Predictors of Aggression: Self Instability, Its Relationship with Socio-Demographic and Familial Factors “The Case of Turkey”)..... 1
Sezer YUDULMAZ

Sosyal ve Kültürel Ayrışma Çerçevesinde Mahalle Kavgaaları: Cizre Örneği (Neighborhood Fights within the Framework of Social and Cultural Distinction: The Case of Cizre)..... 23
İrfan YILDIRIM

İstanbul’daki Uluslararası Öğrencilerin Göç Deneyimleri ve Kente Entegrasyonu Araştırması. (Research on Migration Experiences of the International Students in Istanbul and Their Integration to the City)..... 51
Ebru YILMAZ

Komple Teorileri Bağlamında Covid-19 Aşı Kararsızlığı ve Aşı Karşıtlığı (Covid-19 Vaccine Hesitancy and Anti-Vaccination in the Context of Conspiracy Theories)..... 95
Özlem TUZCU & Hande ŞAHİN

Kırsal Alanda Yaşayan Kadınların Söylemleri Üzerinden Kadınlık Kimliklerinin Kuruluşu- Manisa Örneği. (Foundation of Femininity Identities Through Discourses of Women Living in Rural Areas – The Case of Manisa) 125
Kadriye SEMERCİ ÖZKAN & Derya ŞAŞMAN KAYLI

Derleme Makaleler / Review Articles

Tarihsel Süreçte Babalık Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Analizi (Gender Analysis of Fatherhood Experiences in Historical Process)..... 155
Neriman TİN & Duygu ALPTEKİN

Paradigms in Family Research: Diversity and Reflexivity (Aile Araştırmalarında Paradigmalar: Çeşitlilik ve Düşünümsellik)..... 193
Zsombor RAJKAI

Çeviriler / Translations

Çevre Sosyolojisi: Yeni Bir Paradigma (*Environmental Sociology: A New Paradigm*) 221
William R. CATTON, JR. & Riley E. DUNLAP
Çev. Eren ALKAN

ÖNSÖZ

Sosyoloji Dergisi'nin saygıdeğer okurları,

Dergimizin 43. Sayısı ile sizlerle birlikteyiz. Bu sayıda da sosyoloji literatürüne katkıda bulunacak kıymetli makaleleri sizlerin dikkatinize sunmaktan dolayı şahsım ve ekip arkadaşlarım adına son derece mutluyum. Yine yorucu ama bir o denli heyecan verici altı aylık periyodumuzu geride bıraktık. 2021 yılı Kasım sayımıza okurlar tarafından gösterilen ilgi bizi memnun etmekle kalmadı aynı zamanda daha da iyisini yapabilme konusunda bizi teşvik etti; geribildirimleriyle dönüş yapan herkese teşekkür ederim.

Bu motivasyonla ortaya koyduğumuz 43. Sayımızda 5'i araştırma makalesi, 2'si derleme makale ve 1'i çeviri olmak üzere toplamda 8 yazı yayımlıyoruz. Bu sayıda yer alan makalelere ilişkin kısa özet bilgileri aşağıda derlemeye çalıştım:

Hem makro hem mikro düzeylerde giderek daha görünür olan şiddetin sosyolojik analizine çok ihtiyacımız olan bugünlerde, bu sayıdaki iki makale konunun farklı boyutlarına odaklanarak bizlere ufuk açıcı bilgiler sunuyor. Sezer Yudulmaz tarafından kaleme alınan "Saldırganlığın Yordayıcıları: Benlik İstikrarsızlığı, Sosyo-Demografik ve Ailesel Faktörlerle İlişkisi 'Türkiye Örneği'" başlıklı makale, saldırganlığa etki eden bileşenleri sosyolojik bir bakış açısıyla ortaya koyması bakımından alanında önemli bir boşluğu dolduruyor. İrfan Yıldırım ise "Sosyal ve Kültürel Ayrışma Çerçevesinde Mahalle Kavgaları: Cizre Örneği" başlıklı makalesiyle mikro bir evrende yerel kavgaların altında yatan sosyal ve kültürel faktörleri sorgulamamıza olanak veriyor.

Toplumlar üzerinde uluslararası göçün hiç olmadığı kadar etkili olduğu günümüzde, bu türden göçün önemli bir destinasyonu olan İstanbul'daki göçmen öğrenciler üzerine yaptığı "İstanbul'daki Uluslararası Öğrencilerin Göç Deneyimleri ve Kente Entegrasyonu Araştırması" başlıklı çalışmasıyla Ebru Yılmaz, uluslararası göçmen öğrenci olmayı birinci elden deneyimleyenlerin anlatılarını bizlere aktarıyor.

Yine son derece güncel konulardan biri olan Covid-19 aşısına yönelik tutumlar ve bunların komplo teorileriyle bağlantısı, Özlem Tuzcu ve Hande Şahin'in "Komplo Teorileri Bağlamında Covid-19 Aşı Kararsızlığı ve Aşı Karşıtlığı" başlıklı makalelerinde derinlemesine tartışılıyor.

Toplumsal cinsiyet kimliği oluşumuna odaklanan iki makalenin yer aldığı bu sayıda, bu makalelerden biri Kadriye Semerci ve Derya Şaşman Kaylı'nın Manisa örneğinde toplumsal cinsiyet kimliği oluşumu üzerine analiz yaptıkları

“Kırsal Alanda Yaşayan Kadınların Söylemleri Üzerinden Kadınlık Kimliklerinin Kuruluşu-Manisa Örneği” başlıklı makaleleri ile Neriman Tin ve Duygu Alptekin’in tarihsel süreç boyunca babalık rolünü mercek altına aldıkları “Tarihsel Süreçte Babalık Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Analizi” başlıklı makaleleridir.

Son olarak, sayımızın kapanışını Japonya’dan bir aile sosyoloğu olan Zsombor Rajkai’nin kaleme aldığı “Paradigms in Family Research: Diversity and Reflexivity” başlıklı makale ile yapıyoruz. Rajkai’nin çalışması, düşünömsel bir metodolojiyle Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya’da aile üzerine üretilmiş literatürün bir değerlendirmesini yapıyor. Bu yolla aile araştırmalarında izlenen paradigmların dönüşümleri ve çeşitliliği derinlemesine irdeleniyor.

Sayımız, Eren Alkan tarafından Türkçe’ye “Çevre Sosyolojisi: Yeni Bir Paradigma” başlığıyla çevrilen ve William R. Catton, Jr. ve Riley E. Dunlap (1978) tarafından yazılmış “Environmental Sociology: A New Paradigm” başlıklı makalenin çevirisi ile son buluyor.

43. Sayımıza katkı sunan yazarlarımıza, makaleleri değerlendirmeyi kabul ederek kıymetli önerileriyle makalelerimizin niteliğini daha da yükselten hakemlerimize, Danışma ve Yayın Kurullarında yer alan kıymetli hocalarımıza, şahsım ve ekip arkadaşlarım adına çok teşekkür ederim.

Bir sonraki sayıda görüşmek dileğiyle saygılarımı sunarım.

Doç. Dr. Pelin Önder Erol

Mayıs, 2022

Atf: Yudulmaz, S. (2022). Saldırganlığın Yordayıcıları: Benlik İstikrarsızlığı, Sosyo-Demografik ve Ailesele Faktörlerle İlişkisi "Türkiye Örneği". *Sosyoloji Dergisi*, 43, 1-21.

Araştırma Makalesi / Research Article

SALDIRGANLIĞIN YORDAYICILARI: BENLİK İSTIKRARSIZLIĞI, SOSYO-DEMOGRAFIK VE AİLESEL FAKTÖRLERLE İLİŞKİSİ "TÜRKİYE ÖRNEĞİ"

Sezer YUDULMAZ*

Öz

Saldırganlık başkalarına kasıtlı olarak fiziksel veya psikolojik zarar verme niyetiyle yapılan bir davranıştır. Birçok çalışma da gençler arasında saldırgan davranışların tezahüründen sorumlu birkaç faktör tanımlamıştır. Bunlar arasında benlik istikrarsızlığı saldırganlığı yordadığı belirtilen önemli risk faktörleri arasında sayılır. Bu çalışmada benliğin heterojen bir yapıda olduğu düşüncesinden hareketle, gençlerin çeşitli yaşam alanları karşısında kendilerini algılayış biçimleri ile sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerinin saldırganlık eğilimlerine etkisinin tespiti amaçlanmaktadır. Araştırmanın evrenini Türkiye'nin 5 bölgesinde devlet üniversitelerinde öğrenim gören (toplam 931, 669 kız ve 261 erkek) öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin elde edilmesinde anket soru formu, benlik algısı ölçeği ve saldırganlık ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler; katılımcıların saldırganlık eğilimleri ile zeka, kişilik, yakın ilişki ve arkadaşlık benlik alt boyutları arasında negatif, cinsiyet, ailenin aylık geliri, anne ve babanın cezalandırıcı tutumlara sahip olması ve annenin eğitim durumu arasında ise pozitif yönde anlamlı bir fark olduğunu; kadınların daha çok öfkeli ve düşmanca eğilimlere, erkeklerin ise yine öfkeli ve sözlü olarak saldırgan eğilimlere sahip olduklarını göstermektedir. Bir başka ifade ile kadınlar öfkelerini araçsal eylemlere dönüştürmeden bilişsel boyutta düşmanca eğilimler ile yaşamaktayken, erkeklerin öfkelerini sözlü boyutta saldırgan eylemlere dönüştürdükleri gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genç, Benlik, Saldırganlık

---

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sezerayan@gmail.com; ORCID: 0000-0003-0248-5729

Predictors of Aggression: Self Instability, Its Relationship with Socio-Demographic and Familial Factors “The Case of Turkey”

Abstract

Aggression is behavior with the intention of harming others physically or psychologically. Many studies have also identified several factors responsible for the emergence of aggressive behavior among young people. Among these, self-indecision is considered among the important risk factors predicting aggression. In this study, based on the idea that the self has a heterogeneous structure, it is aimed to determine the effects of young people's self-perceptions in various life areas and their socio-demographic and economic characteristics on their aggression tendencies. The population of the research consists of 931, 669 female and 261 male students studying at state universities in 5 regions of Turkey. Questionnaire form, self-perception scale and aggression scale were used to obtain the data. The data obtained from the research; It was found that there was a negative significant difference between the aggression tendencies of the participants and the intelligence, personality, close relationship and friendship sub-dimensions, and a positive significant difference between gender, monthly income of the family, the punitive attitudes of the parents and the education level of the mother; It shows that women have more angry and hostile tendencies, while men have angry and verbally aggressive tendencies. In other words, it has been observed that while women live with hostile tendencies in the cognitive dimension without transforming their anger into instrumental actions, men transform their anger into aggressive actions in the verbal dimension.

Keywords: Young, Self, Aggression

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2021), 10-19 yaş grubundaki bireyleri ergen, 15-24 yaş grubundaki bireyleri ise genç olarak tanımlamakta, 10-24 yaş aralığını genel anlamda genç saymaktadır. Bu dönem insan gelişiminin eşsiz bir aşaması ve sağlığın temellerinin atılması için önemli bir zaman dilimidir. Yetişkinliğe hazırlıktır. Birey bu çağda, annesinden, ailesinden ve akran gruplarından ayrı bir birey olduğunu fark ederek benlik yatırımını, kendilik değerini oluşturur. Böylece, bireyselleşme için ilk adımı atmış olur Öte yandan bu dönem bireylerin kendi kimlikleri hakkında belirgin olmayan bazı imgelere sahip olmaları gibi nedenlerden dolayı suç işleme oranının en yüksek olduğu dönem olarak da kabul edilir. Bu dönemde bireylerin özellikle engellenme ve anlaşılma karşısında

tepkisel davranabildikleri, otorite figürlerini düşmanca algılayabildikleri ve böylece saldırganlık ve şiddet eğilimleri gösterebildikleri belirtilmektedir (Levinson, 1986; Ericson, 1984; Yavuzer, 2009). Dönemin sapmayı da içine alan bir takım psikopatolojik davranışların olası tezahürü ile de karakterize edilen bir dönem olması, özellikle ergenlik döneminde hız kazanan (fizyolojik, bilişsel ve duygusal boyutta) değişimlerin bireylerin kendilerini algılama biçimlerinde yaratabileceği istikrarsızlıklarla ilişkilendirildiği gözlenir.

Saldırganlık başkalarına kasıtlı olarak fiziksel veya psikolojik zarar verme niyetiyle yapılan bir davranıştır (Wood, Wood ve Boyd, 2005). Ergenlikte saldırgan davranış, belirli durumlarda diğer akranları incitmek ve failin kendi çıkarlarını tatmin etmek için zorlayıcı yöntemler kullanmayı ima eden, fiziksel, zihinsel veya sözlü belirtiler gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilen ya da sergilenebilen herhangi bir davranış olarak tanımlanır (Torregrosa, Ingles ve Garcia-Fernandez, 2011: 202). Biyolojik yatkınlıklara maruz kalsa da saldırganlık, çocukluk ve ergenlik döneminde ortaya çıkan (yoksulluk, ebeveyn çatışması ve boşanma, okul geçişleri ve toplum felaketleri gibi) akut ve kronik stres faktörleri tarafından tetiklenebilir veya şiddetlenebilir (Hayden ve Mash, 2014: 5). Birçok çalışma da gençler arasında saldırgan davranışların tezahüründen sorumlu birkaç faktör tanımlamıştır. Bunlar arasında benlik algısı (kendilik imgesi) saldırganlığı yordadığı belirtilen önemli risk faktörleri arasında sayılır (Moroschan, Hurd ve Nicoladis, 2009; Ostrowsky, 2009).

Benlik bireyin kendi kişiliğine ilişkin değerleri, kendini görüş tarzı, kısaca kendisiyle ilgili bilinç algısı, bir başka ifade ile kişinin fiziksel, psikolojik, sosyal ve duygusal özellikleri, istekleri ve başarıları hakkında kendi düşüncelerinin bir bileşimidir. Bireyin karşılaştığı yeni roller, durumlar ve hayat geçişleri gibi değişimlerden kolay etkilenen, hayat boyunca biyolojik, gelişimsel ve sosyal süreçlerle karşılıklı etkileşim içinde olan, bundan dolayı hem sürekli ve değişmez hem de dinamik özellik taşıyan karmaşık bir yapı ve süreçtir (Baymur, 1984; Erkan 1993).

Çalışmalar "benlik algısı ve saldırganlık" arasında negatif bir ilişki olduğunu, benlik istikrarsızlığının saldırgan davranışın benzersiz yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile saldırgan eğilimlerin gerçek nedeni düşük ve yüksek benlik algısına atfedilir. Düşük benlik algısı (öz güven eksikliği) bireylerin potansiyellerini tam olarak karşılamalarını engelleyen rahatsız edici bir durum olarak nitelendirilir. Bu nedenle, özgüveninin düşük olduğu bir birey değersizlik ve yetersizlik duyguları yaşar. Başka bir deyişle, düşük benlik algısı gençler üzerinde ciddi etki yaratabilir ve yaşam döngüleri boyunca olumsuz sonuçlar için yüksek bir risk faktörü haline gelebilir (Rosenthal, Montoya, Ridings,

Rieck ve Hooley 2011; Falkenbach, Howe ve Falki 2013; Walker ve Bright, 2009). Öte yandan Muller ve arkadaşları yüksek benlik algısı seviyelerinin de saldırgan davranışları tetikleyebileceğini öne sürmüştür (Muller, Bushman, Subra ve Ceaux, 2012: 754). Araştırmalar, benlik algısı yüksek veya dengesiz olan bireylerin öfkeye daha yatkın olduklarını ve yüksek benlik imajı tehdit edildiğinde oldukça saldırgan olduklarını göstermektedir. Bu kişiler örneğin, her zaman ilgi odağı olmayı isteyen, kendini çok düşünen ve eleştiri alamayanlardır ve şişirilmiş benlik kavramlarını korumak ve tehdit edildiğinde öfke ve saldırganlıkla tepki vermek konusunda oldukça motive olmuşlardır (Kernis, Brockner ve Frankel, 1989; Baumeister, Smart ve Boden 1996; Salmivalli ve Nieminen, 2002).

Literatürde benlik kavramının açıklanması ve tanımlanması hakkındaki çoğu araştırma, daha çok tek boyutlu bir benlik kavramıyla kavramı tanımlamaya giriştikleri ve bu yüzden de yetersiz kaldıkları noktasında eleştirilmektedir. Daha yakın zamanlarda yapılan çalışmalarda benliğin heterojen bir yapıya sahip olduğu ve yapının şekillenmesinde aile, okul ve akranla ilişkilerin bireyin sosyal algılama, fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde etkili olduğu, ancak bireyin, bu açılımların her biri ile ilgili olarak farklı bir biçimde kendisini algılayabileceği ve değerlendirebileceği, bu değerlendirmenin sosyal işleyişe bağlı olduğu ifade edilmektedir. (Berg ve Snyder, 2010; Hazel ve Wurf, 1987; Vermerien, Bogaerts, Ruchkin, Deboutte ve Schwab-Stone, 2004; Garnefski, 2000; Rice ve Mulkeen, 1995). Bu yüzden, antisosyal bireylerin, tıpkı suçsuz, sosyal bireyler gibi kendilerini değerlendirmeleri ve algılamaları da olasıdır. Kısaca saldırgan davranış ve benlik istikrarsızlığı, gençler için kişisel, sosyal ve akademik uyum için kilit faktörler olarak kabul edilir (Estevez, Musitu ve Herrero, 2005; Marcus, 2007; Marsh, Craven ve McInerney, 2003; Pastor, Balaguer ve Garcia-Merita, 2003).

Bu çalışmanın amacı, benliğin çok boyutlu ve dinamik bir kavram olduğu düşüncesinden hareketle, bir yandan gençlerin çeşitli yaşam alanları karşısında (fiziksel görünüm (FG), fiziksel sağlık (FS), zeka (Z), akademik başarı (AB), serbest zaman etkinlikleri (SZE), kişilik (K), aile ilişkileri (Aİ), yakın ilişkiler (Yİ) ve arkadaşlık (ARK) olmak üzere 9 boyutta) kendilerini algılayış biçimleri ile saldırganlık eğilimleri (fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke olmak üzere saldırganlığın dört farklı boyutu) arasında, diğer yandan; ailenin sosyo-demografik özellikleri; ailede karar alma süreci ve aile içi şiddete maruz kalma vb. özellikler ile saldırganlık eğilimleri arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmektir. Çalışmanın özgünlüğü kullanılan ölçeklerin alt boyutlarının birbirleri ve bazı sosyo-demografik ve ailesel faktörlerle ilişkisinin araştırılmasından kaynaklanmaktadır.

Metodoloji

Çalışma amaç açısından nedensellik ilişkilerini araştırmacı, zaman açısından kesitsel ve teknik açıdan uygulamalı bir çalışmadır. Araştırmanın evreni çalışmanın başlangıcında yedi bölgeden birer devlet üniversitesi olarak tasarlanmış, ancak Covid-19 pandemi sürecinin araştırmanın yürütüldüğü tarihler arasında başlaması ve aniden online eğitime geçilmesi nedeniyle Marmara ve Trakya bölgeleri (Uludağ Üniversitesinden gerekli izin alınmış olmasına ve Namık Kemal Üniversitesi yazışma sürecinde) araştırmanın kapsamından çıkarılmak zorunda kalmıştır. Zira Uludağ Üniversitesi için anket ve ölçek soruları online tanımlanmış olmasına rağmen veri geri dönüşü sağlanamamıştır. Bu nedenle araştırmanın evreni Türkiye'nin 5 bölgesinden; Cumhuriyet (Sivas), Ege (İzmir), Gümüşhane, Artvin Çoruh, Süleyman Demirel (Isparta), Gaziantep, Munzur (Tunceli) devlet üniversitelerinin Sosyoloji ve Felsefe Bölümü öğrencileri ile (veriler pandemi sürecinden önce toplanabildiği için) sınırlandırılmıştır. Devlet üniversitelerinin ve bu üniversitelerden Sosyoloji ve Felsefe bölümü öğrencilerinin araştırmaya dahil edilmesinin nedeni, devlet üniversitelerinde bu bölümlerde okuyan öğrencilerin genellikle düşük-orta sosyo-ekonomik seviyede ailelerden gelen öğrenciler olmasıdır. Araştırmada tesadüfi örnekleme tekniği kullanılmış, ilgili üniversitelerin Sosyoloji ve Felsefe bölümlerinden (toplam 931, 669 kız ve 261 erkek öğrenci) gönüllülük ilkesi göz önünde tutularak uygulamaya dahil edilmiştir. Uygulama izin alınarak 01.01.2019-30.05.2019 tarihleri arasında, adı geçen üniversitelerde görevli öğretim elemanı ve öğretim üyelerinin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin elde edilmesinde anket soru formu, Berg ve Snyder'ın benlik algısı ölçeği ve Buss-Perry'nin saldırganlık ölçeği kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Anket soru formu. Gençlerin sosyo-demografik özellikleri ve aile içi ilişkilerinin niteliğini belirlemeye yönelik 19 sorudan oluşmaktadır.

Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ): BPSÖ (1992) tüm dünya literatüründe en sık kullanılan saldırganlık ölçekleri arasında yer almaktadır. Buss-Durkee Düşmanlık Envanterinden uyarlanmış olan ölçek, 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri, (1) karakterime hiç uygun değil, (5) karakterime tamamen uygun şeklinde beşli likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke olmak üzere saldırganlığın dört farklı boyutunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Fiziksel saldırganlık alt ölçeği, başkalarına fiziksel olarak zarar verme ile ilişkili (13, 8, 2, 11, 25, 16, 29, 22 ve 5. maddeler) 9 soru; sözel saldırganlık alt ölçeği, başkalarını sözel yolla incitmeyi içeren (27, 6, 21, 14.ve 4. maddeler) 5 soru; öfke alt ölçeği, saldırganlığın duygusal boyutunu ölçmeyi hedefleyen (19, 28, 1, 18, 9, 23 ve 12. maddeler) 7

soru; düşmanlık alt ölçeği ise saldırganlığın bilişsel boyutunu ölçmeyi hedefleyen (20, 24, 3, 26. 10, 15, 7.ve 17. maddeler) 8 soru içermektedir. Alfa değerleri 4 faktörün de iç tutarlılığının yeterli düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Tüm ölçek için elde edilen alfa değeri 0,85 (bu çalışma için 0.86), fiziksel saldırganlık için elde edilen alfa değeri 0,78 (bu çalışma için 0.62) sözel saldırganlık için elde edilen alfa değeri 0,48 (bu çalışma için 0.61), öfke için elde edilen alfa değeri 0,76 (bu çalışma için 0.60), düşmanlık için elde edilen alfa değeri 0,71(bu çalışma için 0.72) olarak hesaplanmıştır (Madran, 2012).

Benlik Kuramı Ölçeği (BKÖ): Berg ve Snyder (2010) tarafından bireylerin çeşitli yaşam alanları karşısında kendilerini algılayışlarını ölçme amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Orijinal ölçek, fiziksel görünüm (FG), fiziksel sağlık (FS), zeka (Z), akademik başarı (AB), mesleki başarı (MB), serbest zaman etkinlikleri (SZE), kişilik (K), aile ilişkileri (Al), yakın ilişkiler (Yİ) ve arkadaşlık (ARK) olmak üzere 10 boyuttan oluşmuştur. Ölçeğin, 10 yaşam alanı karşısında bireyin pozitif ve negatif algılarını değerlendiren 40 maddesi vardır. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması 2017 yılında Yavuzer ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Benlik Kuramı Ölçeğinin faktör yapısının Türkiye örneklemini için geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiş ve elde edilen sonuçlar (herhangi bir işte çalışan öğrenci sayısının azlığı nedeniyle ölçeğin MB boyutu analize katılmadığından MB hariç), dokuz boyut için yapısal modeli doğrulamıştır. Maddelerin dokuz boyuta dağılımı şöyledir: FG (1, 2, 3, 4); FS (5, 6, 7, 8); Z (9, 10, 11, 12); AB (13, 14, 15, 16); SZE (17, 18, 19, 20); K (21, 22, 23, 24); Al (25, 26, 27, 28); Yİ (29, 30, 31, 32); ARK (33, 34, 35, 36). Ölçekte her boyutta iki madde olmak üzere toplam 18 madde (1, 2, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 18, 20, 21, 24, 25, 27, 30, 32, 33, 34) ters puanlanmaktadır. Ölçek maddeleri, (1) hiç doğru değil (2) nadiren doğru, (3) arada sırada doğru, (4) sık sık doğru, (5) her zaman doğru şeklinde beşli likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçeğin her bir boyutundan elde edilen puanın yüksekliği bireyin benlik kuramının olumlu olduğunu göstermektedir. Ölçekte yer alan 36 maddenin tamamına ilişkin iç tutarlılık katsayısı 0.84 (bu çalışma için 0.75) olarak bulunmuş, alt boyutları için 0.52-0.88 arasında değişmektedir. Bu değerler dikkate alındığında, alt ölçeklerin iç tutarlılığının kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür. Zira Cronbach Alpha değeri 0.70'in üzerinde olan ölçeklerin içsel tutarlılığa sahip olduğu söylenir (Bayram, 2004: 128). Test yarılama yöntemi ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı ise 0.79'dur. BKÖ'nün tamamından alınabilecek puan aralığı 36-180 olup her alt boyut için ise 4-20 puan arasında değişmektedir. Ölçekten elde edilen alt boyut puanları kullanılabilmesi gibi toplam ölçek puanının da kullanılabilmesi belirtilmiştir (Yavuzer, Karataş ve Polat-Demir, 2017: 163-167).

Veri Analizi

Analizler üç aşamadan oluşmaktadır.

Birinci aşamada gençlerin saldırganlık (Tablo 1) ve benlik algı düzeylerini (Tablo 2) belirlemek amacıyla ölçeklerin genel ortalaması alınmıştır.

İkinci aşamada saldırganlık ve benlik algı düzeyleri arasındaki ilişki ve yönü belirlemek üzere korelasyon analizi (Tablo 3) yapılmıştır.

Üçüncü aşama ise, gençlerin saldırganlık eğilimlerinin ilkin benliğin hangi boyutlarında, daha sonra da sosyo-demografik ve kültürel çeşitli özelliklerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla iki kategorili değişkenler için t testi, ikiden fazla kategoriye sahip değişkenler için de tek yönlü ANOVA analizi yapılmıştır (Tablo 4). Analizler %95 güvenilirlik düzeyinde gerçekleştirilmiş olup, analizler için SPSS 16 paket programı kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılanların %71,9'u kadın, %28'i erkektir. Örneklemin %65,2'sini birinci ve ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcıların %83,7'si 17-22 yaş aralığında (ortalama yaş 20,5) olup, %98,3'ü bekarıdır. Anne-baba (%13,3- %2,4) okuyazar olmayıp, (%40,4- %31,8) ilkokul, (%19,0-22,8) ortaokul ve (%15,6-%23,8) lise mezunudur. Ailelerin %52,9'unun aylık geliri asgari ücretin altında olup, %2,5'inin aylık geliri 9500-üstüdür. Katılımcıların %73,3'ü herkesi ilgilendiren konularda ailenin hep birlikte karar aldığını belirtmiştir. Çocukken bir suç işlediklerinde anne-baba tarafından (%3,7-%7,5'i) fiziksel, (%8,8-%4,9'u) psikolojik, (%9-%4,5'i) hem fiziksel hem psikolojik cezaya maruz bırakıldığını belirtmiştir. %11,3'ü sorunlarını sadece anneye, %0,8'i sadece babayla, %4,7'si her ikisiyle de, %10,1'i sadece kardeşiyle ve %14,7'si de sadece arkadaşıyla konuşabildiğini belirtmiştir.

Tablo 1. Saldırganlık Ölçeğindeki İfadelere Verilen Yanıtlar ve Saldırganlık Düzeyleri¹

Saldırganlık Maddeler	Ort.±SS		
	Genel	K	E
1. A.Ö. Öfke (ÖFK.)			
1.	2,48±1,24	2,45±1,22	2,55±1,30
12.	3,25±1,49	3,32±1,46	3,07±1,53
18.	2,43±1,33	2,37±1,33	2,59±1,33
19.	3,29±1,33	3,32±1,32	3,21±1,35
23.	3,03±1,47	2,97±1,47	3,19±1,46
28.	2,33±1,40	2,31±1,39	2,38±1,43
9.	3,18±1,51	3,15±1,51	3,24±1,50
ÖFK. G.O.	2,85±1,39	2,84±1,38	2,89±1,41
2. Fiziksel Saldır. (F.S.)			
2.	2,22±1,28	1,96±1,16	2,88±1,33
11.	1,72±1,38	1,56±1,01	2,13±1,32
13.	1,83±1,18	1,60±1,00	2,43±1,38
16.	3,37±1,50	3,53±1,48	2,99±1,50

¹ 1. Bazı arkadaşlarım benim öfkeli biri olduğumu söylerler; 12. Çok çabuk parlar ve hemen sakinleşirim; 18. Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim; 19. Yapmak istediğim bir şey engellendiğinde kızgınlığımı açıkça ortaya koyarım; 23. Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi düşünüyorum; 28. Bazen olmadık şeylere ortada mantıklı bir neden yokken aniden sinirlenir, tepki veririm; 9. Sakin yapılı biriyimdir; 2. Gerekirse hakkımı korumak için şiddete başvurabilirim; 11. Daha önce tanımadığım insanları tehdit ettiğim oldu; 13. Birisi bana sataşırsa kolaylıkla onu itip tartaklayabilirim; 16. Bir insane vurmanın mantıklı bir gerekçesi olmayacağını düşünüyorum; 22. Birisi bana vurursa ben de karşılık veririm; 25. Biri beni iterse onunla kavgaya tutuşurum; 29. Çoğu insana kıyasla daha sık kavgaya karıştığımı söyleyebilirim; 5. Öfkeden deliye döndüğümde bir şeyler kırıp dökerim; 8. Bazen başkalarına vurma dürtümü kontrol edemiyorum; 14. İnsanlar sinirimi bozduklarında kolaylıkla onlar hakkında ne düşündüğümü söyleyebilirim; 21. İnsanlarla sıkça görüş ayrılığına düşerim; 27. Arkadaşlarım münakaşacı/tartışmayı seven biri olduğumu söylerler; 4. Arkadaşlarımın görüşlerine katılmadığım zaman bunu onlara açıkça söylerim; 6. İnsanlar benim görüşlerime katılmadıklarında onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam; 15. Zaman zaman kıskançlık beni yiyip bitirir; 17. Bazen hayatın bana adaletsiz davrandığını düşünürüm; 20. Zaman zaman insanların arkamdan güldüğü duygusuna kapılırım; 23. Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissediyorum; 26. Arkadaşlarımın arkamdan konuştuklarını biliyorum; 3. Birisi bana fazlasıyla iyi davrandığında "Acaba benden ne istiyor?" diye düşünürüm; 7. Zaman zaman bazı olaylara/kişilere yönelik kızgınlığım uzun süre bitmek bilmez; 9. Tanımadığım insanlar bana fazla yakın davrandıklarında onlara şüpheyle yaklaşırım.

22.	2,81±1,48	2,57±1,44	3,44±1,37
25.	2,21±1,32	2,01±1,24	2,72±1,38
29.	1,66±1,15	1,54±1,05	1,96±1,33
5.	2,53±1,51	2,40±1,49	2,86±1,50
8.	1,81±1,24	1,60±1,10	2,36±1,41
FS. G.O.	2,24±1,33	2,08±1,21	2,64±1,39
3. Sözel Saldırganlık (S.S.)			
14.	3,08±1,43	3,07±1,44	3,10±1,43
21.	2,51±1,19	2,45±1,16	2,68±1,26
27.	2,16±1,38	1,99±1,34	2,60±1,38
4.	3,83±1,27	3,81±1,25	3,73±1,32
6.	2,15±1,29	1,99±1,23	2,55±1,36
S.S. G.O.	2,74±1,31	2,66±1,28	2,93±1,35
4. Düşmanlık (DÜŞ.)			
15.	2,52±1,49	2,55±1,50	2,43±1,46
17.	3,34±1,34	3,34±1,31	3,36±1,42
20.	2,12±1,23	2,04±1,22	2,34±1,26
23.	2,88±1,36	2,97±1,47	2,98±1,39
26.	2,25±1,34	2,14±1,31	2,52±1,37
3.	2,66±1,46	2,60±1,45	2,84±1,47
7.	2,87±1,41	2,85±1,43	2,94±1,38
9.	3,13±1,46	3,15±1,51	3,24±1,50
DÜŞ. G.O.	2,72±1,38	2,70±1,40	2,83±1,35
G.O.	2,63±1,35	2,57±1,31	2,82±1,37

Katılımcıların saldırganlık ölçeğinden aldıkları puanlar %51,7'sinin (1,00-2,60 arası) düşük, %38,5'inin (2,61- 3,40 arası) orta ve %11,5'inin (3,41-5,00 arası) yüksek saldırganlık eğilimlerine sahip olduklarını göstermektedir. Katılımcıların en yüksek puanı aldıkları boyut $X=2,85\pm1,39$, ($K:X=2,84 \pm1,38$; $E:X= 2,89 \pm1,41$ ile) öfke, en düşük puanı aldıkları boyut ise $X=2,24\pm1,33$ ($K:X=2,08 \pm1,21$ $E:X= 2,64 \pm1,39$ ile) fiziksel saldırganlık alt boyutudur. Genelin ($X=2,63\pm1,35$ ile) orta düzeyde saldırganlık eğilimlerine sahip oldukları tespit edilmiştir. Öte yandan Tablo 1'den de görüleceği üzere erkeklerin saldırganlığın tüm alt boyutlarında kadınlardan daha yüksek puanlar aldıkları ve kadınlara göre daha saldırgan eğilimlere sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Tablo 2. Benlik Ölçeğindeki İfadelere Verilen Yanıtlar ve Benlik Algı Düzeyleri

Benlik Maddeler	ORT±SS		
	Genel	E.	K
1. Alt Ölçek (AÖ)			
Fiziksel Görünüm (F.G)			
1.	1,99±1,27	1,88±1,21	2,26±1,38
2..	2,16±1,33	2,13±1,32	2,23±1,32
3.	3,71±1,25	3,73±1,26	3,64±1,25
4.	3,02±1,31	3,04±1,31	2,99±1,29
F.G Genel ortalama (G.O.)	2,72±1,29	2,69±1,27	2,78±1,31
2. A.Ö. Fiziksel Sağlık (F.S.)			
5	3,80±1,27	3,81±1,27	3,78±1,28
6.	2,92±1,18	2,90±1,13	2,98±1,31
7.	2,74±1,35	2,76±1,32	2,69±1,43
8.	2,43±1,21	2,32±1,19	2,72±1,21
F.S. G.O	2,97±1,25	2,94±1,22	3,04±1,30
3. A.Ö. Zeka (ZK.)			
9.	2,40±1,28	2,21±1,21	2,90±1,34
10.	2,64±1,33	2,48±1,29	3,05±1,35
11.	2,42±1,20	2,39±1,17	2,49±1,25
12.	2,72±1,21	2,72±1,18	2,72±1,29
ZK. G.O.	2,54±1,25	2,45±1,21	2,79±1,30
4. A.Ö. Akademik Başarı (A.B.)			
13.	3,20±1,29	3,22±1,29	3,13±1,31
14.	2,26±1,20	2,19±1,17	2,44±1,25
15.	2,78±1,25	2,78±1,24	2,77±1,28
16.	2,54±1,31	2,54±1,30	2,55±1,34
A.B. G.O.	2,69±1,27	2,68±1,25	2,72±1,29
5. A.Ö. Serbest Zaman Etkinliği (S.Z.E.)			
17	3,21±1,27	3,20±1,26	3,24±1,31
18.	2,45±1,27	2,35±1,23	2,72±1,25
19.	2,81±1,28	2,76±1,28	2,95±1,28
20.	2,36±1,28	2,28±1,28	2,55±1,34

Saldırganlığın Yordayıcıları: Benlik İstikrarsızlığı, Sosyo-Demografik ve Ailesel Faktörlerle İlişkisi "Türkiye Örneği"

S.Z.E. G.O.	2,70±1,27	2,64±1,26	2,86±1,29
6. A.Ö. Kişilik (KİŞ.)			
21.	1,96±1,36	1,87±1,32	2,17±1,42
22.	3,10±1,32	3,00±1,32	3,39±1,28
23.	3,48±1,25	3,48±1,26	3,50±1,22
24.	2,21±1,32	2,10±1,28	2,51±1,38
KİŞ. G.O.	2,68±1,31	2,61±1,29	2,89±1,32
7. Faktör Aile İlişkisi (A.İ.)			
25.	1,97±1,37	1,84±1,32	2,31±1,43
26.	4,16±1,18	4,28±1,14	3,83±1,23
27.	1,93±1,38	1,80±1,31	2,25±1,50
28.	3,52±1,47	3,56±1,49	3,44±1,43
A.İ. G.O.	2,89±1,35	2,87±1,31	2,95±1,39
8. A.Ö. Yakın İlişki (Y.İ.)			
29.	4,33±0,99	4,42±0,92	4,13±1,12
30.	2,35±1,25	2,32±1,24	2,42±1,28
31.	4,07±1,13	4,14±1,10	3,90±1,19
32.	2,02±1,37	1,89±1,30	2,35±1,46
Y.İ. G.O.	3,19±1,18	3,19±1,14	3,20±1,02
9. A.Ö. Arkadaşlık (ARK)			
33.	2,19±1,38	2,15±1,36	2,31±1,42
34.	2,14±1,37	2,04±1,34	2,39±1,41
35.	4,31±0,94	4,38±0,89	4,13±1,05
36.	4,37±0,98	4,47±0,90	4,14±1,11
ARK. G.O	3,25±1,66	3,26±1,12	3,24±1,24
G.O.	2,84±1,31	2,81±1,23	2,94±1,16

Araştırmaya katılanların benlik kuramı ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde, %58,4'ünün (1,00-2,60 arası) zayıf, %37,7'sinin (2,61- 3,40 arası) orta ve %2,9'unun (3,41-5,00 arası) da yüksek benlik (kendilik) imgesine sahip oldukları tespit edilmiştir. Ölçeğin genel ortalaması $X=2,84\pm1,31$ (K: $X=2,94\pm1,66$; E: $X=2,81\pm1,13$) olup, katılımcıların en yüksek puanı aldıkları benlik alt boyutunun $X=3,25\pm1,66$ (K: $X=3,24\pm1,24$; E: $X=3,26\pm1,12$) ile

arkadaşlık, en düşük puanı aldıkları alt boyutun ise $X= 2,54\pm 1,25$ (K: $X=2,79\pm 1,30$; E: $X=2,45\pm 1,21$ ile) zeka boyutu olduğu ve kadın katılımcıların ölçeğin her boyutunda erkek katılımcılardan daha yüksek puanlar aldıkları gözlenmektedir. Genel olarak katılımcıların sırasıyla arkadaşlık, yakın ilişki ve fiziksel sağlık konusunda benlik algılarının daha güçlü (pozitif), ancak zeka ve akademik başarı konusunda zayıf (negatif) olduğu söylenebilir (Tablo 1).

Tablo 3. Saldırganlık ve Çeşitli Yaşam Alanlarında Benlik Algısı İlişkisi

	O	SS	BEN	SAL	ÖF	FS	SS	DÜŞ	FG	FS	ZEK	AKB	BZE	KİŞ	Alı	YAl
Tüm veri için (N=931)																
BEN. G.O.	2,84	1,31														
SAL. G.O.	2,63	1,35	.141**													
ÖF.	2,85	1,39	-.01	.82**												
FS	2,24	1,33	.27**	.82**	.52**											
SS.	2,74	1,31	.038	.72**	.55**	.49**										
DÜŞ.	2,72	1,35	.09**	.79**	.57**	.48**	.41**									
FG	2,72	1,29	.62**	.029	.023	.15**	-.03	-.04								
FS	2,97	1,25	.42**	.02	.02	.06	.00	.01	.24**							
ZEK	2,54	1,25	.54**	.20**	.08	.25**	.16**	.15**	.22**	.16**						
AKB	2,69	1,27	.53**	-.00	-.08	.07*	-.04	.01	.27**	.17**	.14**					
BZE	2,70	1,27	.59**	.12**	.01	.20**	.03	.08	.27**	.17*	.30**	.25**				
KİŞ	2,68	1,31	.68**	.16**	.02	.28**	.08	.08	.34*	.18**	.32*	.23**	.39**			
Alı	2,89	1,35	.64**	.01	-.08	.14**	-.03	-.023	.37**	.12**	.24**	.25**	.25**	.37**		
YAl	3,19	1,18	.64**	.07*	.01	.13**	-.025	.08	.31**	.18**	.17**	.25**	.28**	.36**	.36**	
ARK	3,25	1,66	.64**	.12**	.032	.14**	.03	.13**	.29**	.14**	.19**	.24**	.23**	.38**	.42**	.55**
KADIN																
BEN. GO.	2,94	1,16														
SAL. GO.	2,57	1,31	.06													
ÖF.	2,84	1,38	-.07	.81**												

Saldırganlığın Yordayıcıları: Benlik İstikrarsızlığı, Sosyo-Demografik ve Ailesel Faktörlerle İlişkisi "Türkiye Örneği"

FS.	2,08	1,21	.22**	.79**	.49**														
SS.	2,66	1,28	-.02	.71**	.55**	.48**													
DÜŞ.	2,70	1,40	.02	.79**	.54**	.45**	.39**												
FG	2,78	1,31	.62**	.01	-.04	.14**	-.02	-.08											
FS	3,04	1,30	.41**	-.02	-.04	.04	-.07	-.02	.24**										
ZEK	2,79	1,30	.51**	.16**	.05	.20**	.01*	.12**	.19**	.14**									
AKB	2,72	1,29	.53**	-.03	-	.05	-.04	-.01	.29**	.19**	.13**								
				.10**															
BZE	2,86	1,29	.56**	.07	-.02	.16**	.02	.03	.28**	.18**	.26**	.25**							
KİŞ	2,89	1,32	.68**	-	-.01	.22**	.05	.04	.32**	.18**	.31**	.23**	.37**						
				.10**															
Ail	2,95	1,39	.65**	-.07	-	.11**	-	-	.36**	.13**	.21**	.25**	.27**	.37**					
				.14**		.10**	.10**												
Yil	3,20	1,02	.62	.004	-.06	.08*	-.08	.03	.28**	.14**	.17**	.22**	.29**	.35**	.37**				
ARK	3,24	1,24	.65**	.09*	-.02	.14**	.02	.10**	.31**	.13**	.18*	.24**	.25**	.42**	.43**	.54**			
ERKEK																			
BEN.	2,81	1,23																	
GO.																			
SAL.GO.	2,82	1,37	.25**																
ÖF.	2,89	1,41	.13*	.86**															
FS.	2,64	1,39	.29**	.85**	.62**														
SS.	2,93	1,35	.11	.71**	.54**	.48**													
DÜŞ.	2,82	1,37	.22**	.82**	.62**	.55**	.46**												
FG	2,69	1,27	.61**	.07	.04	.15*	-.06	.05											
FS	2,94	1,22	.40**	.06	.02	.04	.12	.06	.22**										
ZEK	2,45	1,21	.56**	.26**	.12**	.18**	.23**	.18**	.24**	.14*									
AKB	2,68	1,25	.52**	.04	-.01	.08	-.03	.06	.21**	.12**	.16*								
BZE	2,64	1,26	.56**	.14*	.073	.18**	.10	.15*	.20**	.12*	.33**	.25							
KİŞ	2,61	1,29	.66**	.19**	.08	.28**	.077	.14*	.35**	.14*	.28**	.34**	.37**						
Ail	2,87	1,31	.61**	.15**	.05	.19**	.09	.14*	.35**	.08	.25**	.23**	.19**	.36**					
Yil	3,19	1,14	.68**	.22**	.16**	.24**	.09	.18**	.38**	.24**	.18**	.31**	.27**	.38**	.31**				
ARK	3,26	1,12	.63**	.20**	.15*	.19*	.07	.20**	.27**	.14**	.22**	.23**	.20**	.32**	.39**	.56**			

* $p < 0.01$, ** $p < 0.05$

Korelasyon analizi genelin saldırganlık eğilimleri ile benliğin ($r=.26$ ile) zeka; ($r=.14$ ile) boş zaman etkinliği; ($r=.19$ ile) kişilik; ($r=.15$ ile) aile ilişkileri; ($r=.22$ ile) yakın ilişkiler ve ($r=.20$ ile) arkadaşlık alt boyutları arasında ($p < 0,05$ düzeyinde) doğrusal ancak zayıf düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Korelasyon katsayısının (r); -1 ile $+1$ aralığında değer alabileceği göz önüne alındığında; bu ilişkinin kadınlarda benliğin zeka ($r=.16$) ve arkadaşlık ($r=.9$) alt boyutlarıyla pozitif yönde zayıf, fakat kişilik ($r=-.10$) alt boyutuyla negatif yönde zayıf; erkeklerde ise yine zeka ($r=.26$), boş zaman etkinliği ($r=.14$), kişilik ($r=.19$), aile ilişkileri ($r=.15$), yakın ilişkiler ($r=.22$) ve arkadaşlık ($r=.20$) alt boyutları arasında pozitif yönlü ancak zayıf olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ancak erkeklerin saldırganlık eğilimi ile ilişkili olduğu tespit edilen benliğin tüm alt boyutlarında kadınlardan daha düşük benlik algısına sahip oldukları da gözlenmektedir.

Tablo 4. Çeşitli Yaşam Alanları ve Sosyo-Demografik ve Kültürel Özellikler Açısından Saldırganlık Eğilimlerinde Farklılık Yaratın Durumlar

		O	SS	F/t	p
Zeka	Düşük	2.57	.61	-4.24	.00
	Yüksek	2.87	.63		
Kişilik	Düşük	2.58	.61	-3.32	.00
	Yüksek	2.76	.65		
Yakın ilişki	Düşük	2.57	.61	-2.90	.04
	Yüksek	2.70	.65		
Arkadaşlık	Düşük	2.53	.59	-5.14	.00
	Yüksek	2.76	.66		
Cinsiyet	Kadın	.91	.28	3.25	.00
	Erkek	.17	.38		
Aylık gelir	Gruplar arası	.11	.32	1.76	.05
Ailede karar alma durumu	Gruplar arası	.11	.32	2.40	.04
Anne ceza	Evet	.14	.35	1.92	.05
	Hayır	.10	.30		
Baba ceza	Evet	.19	.39	2.97	.00
	Hayır	.09	.29		

Anne eğitim durumu	Sadece okuryazar	.23	.42	3.04	.00
	İlkokul mezunu	.09	.28		

Gençlerin saldırganlık eğilimlerinin çeşitli yaşam alanları ve sosyo-demografik ve kültürel özellikleri açısından farklılık gösterip göstermediğini anlamak amacıyla iki kategorili değişkenler için t testi, ikiden fazla kategoriye sahip değişkenler için de tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları katılımcıların zeka ($F/t=-4,24$), kişilik ($F/t=-3,32$), yakın ilişki ($F/t=-2,90$) ve arkadaşlık ($F/t=-5,14$) benlik alt boyutları ile saldırganlık eğilimleri arasında ($p<0.05$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu, ancak bu farkın negatif yönlü olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile zeka, kişilik, yakın ilişki ve arkadaşlık alt boyutlarında yüksek ya da düşük benlik algısına sahip olmanın, saldırganlık eğilimlerinde farklılık yaratan durumlar olduğu söylenebilir. Çalışmada katılımcıların benliğin ilişkili boyutlarında yüksek benlik puanlarına sahip oldukları gözlenmektedir. Bu durum bizi katılımcıların yüksek benlik algısına sahip oldukları boyutlarda daha az saldırgan eğilimler sergiledikleri sonucuna götürmektedir. Diğer yandan katılımcıların sosyo-demografik ve kültürel özelliklerinden cinsiyet ($F/t= 3,25$), ailenin aylık geliri ($F= 1,76$), anne ($F/t= 1,92$) ve babanın ($F/t= 2,97$) cezalandırıcı tutumlara sahip olması ve annenin eğitim durumu ($F/t= 2,97$) değişkenleri ile saldırganlık eğilimleri arasında da ($p<0.05$) pozitif yönde anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Tartışma

Mevcut çalışmalarda gençler arasında saldırgan davranışların tezahüründen sorumlu birkaç faktör tanımlanmıştır. Bunlar arasında benlik algısı (kendilik imgesi) saldırganlığı yordadığı belirtilen önemli risk faktörleri arasında sayılmaktadır. Ancak çoğu araştırma, daha çok tek boyutlu bir benlik kavramıyla konuyu anlamaya giriştikleri ve bu yüzden de yetersiz kaldıkları noktasında eleştirilmektedir. Daha yakın zamanlarda yapılan çalışmalarda benliğin heterojen bir yapıya sahip olduğu ve yapının şekillenmesinde aile, okul ve akranla ilişkilerin bireyin sosyal algılama, fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde etkili olduğu, ancak bireyin, bu açılardan her biri ile ilgili olarak farklı bir biçimde kendisini algılayabileceği ve değerlendirebileceği, bu değerlendirmenin sosyal işleyişe bağlı olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan Çalışmalar "benlik algısı ve saldırganlık" arasında negatif bir ilişki olduğunu, benlik istikrarsızlığının saldırgan davranışın benzersiz yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Yukarıda veriler ışığında bu çalışmada benliğin çok boyutlu ve dinamik bir kavram olduğu düşüncesinden hareketle, öncelikle gençlerin çeşitli yaşam alanları karşısında

kendilerini algılayış biçimleri ve diğer taraftan da sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri ile saldırgan eğilimleri arasında bir ilişkinin olup olmadığının tespiti amaçlanmıştır.

Benlik kuramı ölçeğinin genel ortalaması katılımcıların benlik algılarının (Tablo 2) orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçeğin alt boyutlarından arkadaşlık boyutunda en yüksek, zeka boyutunda ise en düşük benlik algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre, ölçeğin tüm alt boyutlarında kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha yüksek benlik algısına sahip oldukları gözlenmektedir. Genel olarak katılımcıların sırasıyla arkadaşlık, yakın ilişki ve fiziksel sağlık konusunda benlik algılarının daha güçlü (pozitif), ancak (erkeklerde) zeka ve (kadınlarda) akademik başarı konusunda zayıf (negatif) olduğu görülmektedir (Tablo 1). Ölçeğin alt boyutları arasındaki korelasyonlar (Tablo 3) pozitif yönde olup, erkeklerin en zayıf benlik algısına sahip oldukları zeka boyutu ile en güçlü korelasyonun boş zaman etkinliği, en düşük korelasyonun ise akademik başarı boyutunda gerçekleştiği gözlenmektedir. Kadınların kendilerini en zayıf imgeledikleri akademik başarı boyutu ile boş zaman etkinliği ve aile ilişkileri boyutunda en yüksek, yakın ilişkiler boyutunda ise en düşük korelasyon ilişkisine rastlanmıştır.

Berg ve Snyder (2010) için ne benlik saygısı ne de öz-yeterlik ölçekleri, kişinin bir benlik kuramı geliştirdiği tüm yaşam alanları hakkında bilgi sağlayamaz. Bu nedenle çalışmada kullanılan benlik kuramı ölçeği her ne kadar kişinin benlik saygısını veya yeterliliğini değerlendirmek için değil; daha ziyade, kişinin kendisini olumlu veya olumsuz tanımlayıcı ifadelerle bağlama olasılığının derecesini belirlemek için tasarlanmış olsa da, bu yapıların, kişinin kendini olumlu tanımlayıcı ifadelerle ilişkilendirmesi ve olumsuz tanımlayıcılarla arasına mesafe koyması nedeniyle yüksek ya da düşük benlik saygısı ve yeterliliği konusunda fikir verici olduğu söylenebilir. Bu noktada erkek ve kadın katılımcıların en yüksek ve en düşük benlik imgelerine sahip oldukları boyutlar, kendilerini hangi noktalarda yeterli ve yetersiz hissettiklerinin de göstergesi olarak değerlendirilebilir. Cinsiyet farkı gözetmeksizin katılımcıların arkadaşlık, yakın ilişkiler ve fiziksel sağlık boyutunda ortalamalarının daha yüksek olması kendilerini ölçeğin diğer alt boyutlarına göre ilgili boyutta daha pozitif imgeleyen olduklarını göstermektedir. Gelişimin bu aşamasında özellikle arkadaşlık ve yakın ilişkiler konusunda gözlenen güçlü benlik imgelemi, katılımcıların yaklaşık %79'unun 19-22 yaş aralığında olduğu düşünülürse, içinde buldukları gelişim döneminin özellikleri ile örtüştüğü söylenebilir. Öte yandan üniversite öğrencisi olmaları ve akademik anlamda belirli bir aşamayı geçmiş olmalarına rağmen, erkeklerin zeka, kadınların ise akademik başarı konusunda kendilerini yetersiz imgeleyen olmaları onların potansiyellerini tam olarak karşılamalarını engelleyen

rahatsız edici durumların varlığının bir işareti olabilir. Bu noktada varyans analizinde katılımcıların zeka, kişilik, yakın ilişki ve arkadaşlık benlik alt boyutları yanında, cinsiyet, ailenin aylık geliri, anne ve babanın cezalandırıcı tutumlara sahip olması ve annenin eğitim durumu vb. sosyo-demografik faktörlerin saldırganlık eğilimleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesi önemlidir.

Katılımcıların genelde saldırganlık eğilimlerinin (Tablo 1) orta düzeyde olduğu, ancak öfke ve sözlü saldırganlık alt boyutlarında ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. Cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde, erkeklerin saldırganlığın tüm boyutlarında kadınlardan daha yüksek ortalamalara sahip olduğu, kadınların sırasıyla en yüksek öfke ve düşmanlık, erkeklerin ise sırasıyla en yüksek sözlü saldırganlık ve öfke boyutlarında saldırgan eğilimlere sahip oldukları gözlenmektedir. Korelasyon analizi (Tablo 3), Buss ve Perry'nin çalışmalarına paralel hem genel hem de cinsiyet farkı gözetilerek incelendiğinde, öfkenin hem fiziksel hem de sözlü saldırganlık ve düşmanlık arasında köprü olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan Buss ve Perry (1992: 455) kendi çalışmalarında öfke boyutunda cinsiyet farkı gözetmeksizin, erkeklerin kadınlardan sözlü saldırganlık ve düşmanlık boyutunda biraz daha yüksek, fakat fiziksel saldırganlık konusunda çok daha yüksek puanlar aldıklarını belirtmektedirler. Bu çalışmada da erkeklerin fiziksel saldırganlık ortalamalarının ($X=2,64$) kadınların ortalamalarından ($X=2,08$) çok daha yüksek olduğu ve erkeklerin saldırganlık ölçeğinin dört alt boyutunda da kadınlardan daha yüksek puanlar aldığı görülmektedir. Cinsiyet farkı bu çalışmada saldırganlığın alt boyutlarının tamamı için yordayıcıdır. Konu üzerine yürütülen çalışmaların hemen hemen hepsinde fiziksel saldırganlık açısından bir cinsiyet farklılığı olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmalardan bazılarında bu farklılığın sadece fiziksel saldırganlık boyutunda olduğu (Bernstein ve Gesn, 1997; Harris ve Knight-Bohnhoff 1996; Williams, Boyd ve Cascardi, 1996), bazılarında ise, çok düşük düzeyde de olsa, aynı zamanda sözel saldırganlık boyutunda da erkeklerin kadınlardan daha yüksek puanlar elde ettiği sonucuna ulaşmışlardır. (Archer ve Haigh 1997; Meesters, Muris, Bosma, Schouten ve Beuving, 1996; Ramirez, Andreu ve Fujihara, 2001; Nakano, 2001)

Buss ve Perry (1992: 453-458) saldırganlık ölçeğinin alt boyutlarını belirlerken, bireylerin her bir boyutta sergileyecekleri davranış biçimlerini duygusal, bilişsel ve araçsal davranışlar olarak sınıflandırır. Bu noktada başkalarına zarar vermeyi ve canını yakmayı içeren fiziksel ve sözlü saldırganlığı araçsal (motor davranışlar), kişinin diğerlerinden hoşlanmama ve adaletsizlik duygularını içeren ve diğerlerini olumsuz olarak değerlendirmesine neden olan tutumları, yani düşmanlığı bilişsel, fiziksel, sözel saldırganlık ve düşmanlık boyutları arasında köprü görevi gören öfkeyi de saldırganlığın duygusal boyutu

olarak sınıflandırılırlar. Hiçbir boyut kendi başına bireyi saldırgan yapmamakta, ama her boyutun temelini öfke duygusu oluşturmaktadır. Bu alt boyutlar saldırgan eğilimlerin öfke duygusuyla başlayıp bir yandan fiziksel ve sözlü saldırgan davranışlara dönüşebileceğini, diğer yandan öfkenin, (öfke soğuması ile) fiziksel ve sözlü eylemlere dönüşmeden bilişsel düzeyde düşmanca duygulara da yol açabileceğine işaret etmektedir. Cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde, örneklemimizde kadınların daha çok öfkeli ve düşmanca eğilimlere, erkeklerin ise yine öfkeli ve sözlü olarak saldırgan eğilimlere sahip oldukları gözlenmektedir. Bir başka ifade ile kadınlar öfkelerini araçsal eylemlere dönüştürmeden bilişsel boyutta düşmanca eğilimler ile yaşamaktayken, erkeklerin öfkelerini sözlü boyutta saldırgan eylemlere dönüştürdükleri gözlenmektedir.

Korelasyon analizine bakıldığında (Tablo 3) hem kadın hem de erkek katılımcıların saldırganlık eğilimleri ile benliğin zeka, kişilik ve arkadaşlık alt boyutları arasında bir ilişki olduğu, bu ilişkinin erkeklerde her üç boyutta, kadınlarda ise kişilik boyutu hariç pozitif yönlü olduğu gözlenmektedir. Korelasyon analizi erkeklerin saldırganlık eğilimleri ile ayrıca benliğin aile ilişkileri, yakın ilişkiler ve serbest zaman etkinliği boyutları arasında da bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yapılan korelasyon analizi erkeklerin saldırganlık eğilimlerinin daha çok çeşitli yaşam alanlarının (benliğin alt boyutlarının) etkisinde kaldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Çeşitli yaşam alanları ve sosyo-demografik ve kültürel özellikler açısından saldırganlık eğilimlerinde farklılık yaratan durumları belirlemek için yapılan anova ve t testi (Tablo 4), katılımcıların sadece zeka, kişilik, yakın ilişki ve arkadaşlık alt boyutları ile saldırganlık eğilimleri arasında anlamlı bir fark olduğunu, ancak bu farkın negatif yönlü olduğunu göstermektedir. Benzer çalışmalarda da bireyin benlik algıları ile ve saldırgan eğilimleri arasında negatif bir ilişki olduğu, benlik istikrarsızlığının saldırgan davranışın benzersiz yordayıcısı olduğu, bir başka ifade ile saldırgan eğilimlerin gerçek nedeninin düşük ve yüksek benlik algısına atfedildiği gözlenmektedir Rosenthal, Montoya, Ridings, Rieck ve Hooley, 2011; Falkenbach, Howe, Falki, 2013; Walker ve Bright 2009). Düşük benlik algısının (öz güven eksikliğinin) bireylerde değersizlik ve yetersizlik duygularına yol açarken, yüksek benlik algısının da saldırgan davranışları tetikleyebileceği öne sürülmektedir (Muller, Bushman vd., 2012; Kernis vd,1989; Baumeister vd., 1996; Salmivalli ve Nieminen, 2002). Öte yandan katılımcıların sosyo-demografik ve kültürel özelliklerinden cinsiyet, ailenin aylık geliri, anne ve babanın cezalandırıcı tutumlara sahip olması ve annenin eğitim durumu değişkenleri ile saldırganlık eğilimleri arasında da anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tablo 4). Yapılan çalışmalar benliğin özellikle ergenlikte ve ilk yetişkinlikte son derece önemli olan ve yaşam boyu devam eden bir süreç içinde

disiplin ve sevgi aracılığıyla ana-babadan, uygun davranışı gösterme baskısıyla yaşitlardan, başarı ya da başarısızlıkla okul ve daha birçok yaşantılardan etkilenecek geliştiğini, ayrıca psikolojik ve fiziksel sağlığı, başkalarıyla ilişkileri, akademik başarıları ve meslek seçimini etkileyebildiğini (Gardiner ve Gander, 1993: 332) göstermektedir. Kısaca sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzey, ana-baba tutumları, akademik başarı, ana-babanın mesleği, sosyal statüsü, cinsiyet vb. faktörler benzer çalışmalarda saldırganlığı yordadığı tespit edilen önemli risk faktörleri arasında sayılmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

- Archer J, Haigh AM. (1997). Beliefs about aggression among male and female prisoners. *Aggress Behav*, 23: 605–415.
- Baumeister R, Smart L, Boden, J. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103(1), 5–33. doi:10.1037/0033-295X.103.1.5.
- Baymur F. (1984). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitapevi Yayınları.
- Bayram N. (2004). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Berg CJ, Snyder CR. (2010). Assessing self-perceptions of college students across life domains: Development and validation of the self-theory scale, *College Student Journal*, 01463934, 44:(4).
(<https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE%7CA248733631&vedid=googleScholar&v=2.1&viewlinkaccess=abs&veissn=01463934&vpe=AONE&vsw=w&vuserGroupName=anon%7E29c94a97>)
- Bernstein IH, Gesn PR. (1997). On the dimensionality of the Buss/Perry Aggression Questionnaire. *Behav Res Ther*, 35: 563–8.
- Buss AH, Perry M. (1992). Personality processes and individual differences: The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*. 63, (3): 452-459.
- Duncan R. (1999). Peer and sibling aggression: An investigation of intra and behaviors: Pieces of a puzzle. *Preventing School Failure*, 42: 135-142.
- Erikson EH. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı*. B Üstün, V Şar (Çev.), Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Erkan S. (1993). Ana Babaları Demokratik, Otoriter ve İlgisiz Olarak Algılayan Bireylerin Benlik Kavramları ile İdeal Benlik Kavramlarının Bağdaşım Dereceleri Arasındaki Farklar. *Eğitim Dergisi*. 3, 5-13.
- Estevez E, Musitu G, Herrero J. (2005). The influence of violent behavior and victimization at school on psychological distress: the role of parents and teachers. *Adolescence*, 40, 183-196.

- Falkenbach DM, Howe JR, Falki M. (2013). Using self-esteem to disaggregate psychopathy, narcissism, and aggression. *Personality and Individual Differences*, 54(7): 815–820.
- Gardiner HW, Gander MJ. (1993). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Çev. Bekir Onur Ankara: İmge Yayınları.
- Garnefski N. (2000). Age differences in depressive symptoms, antisocial behavior, and negative perceptions of family, school and peers among adolescents. *J Am Acad Child Psy*, 39:1175-1181.
- Harris MB, Knight-Bohnhoff K. (1996). Gender and aggression II: Personal aggressiveness. *Sex Roles*, 35(1-2): 27-42.
- Hayden, EP, Mash EJ. (2014). Child Psychopathology: A Developmental-Systems Perspective. In E. J. Mash, R. A. Barkley (Eds.). *Child Psychopathology*. New York, NY: Guilford Press. 1: 3-72.
- Hazel M, Wurf E. (1987). *The Dynamic Self-Concept: A Social Psychological Perspective Ann. Rev. Psychol.* 38:299-337.
- Kernis MH, Brockner J, Frankel BS. (1989). Self-esteem and reactions to failure: The mediating role of overgeneralization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(4), 707–714. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.4.707>
- Koç B, Gül A, Güneş-Temli D, Aksoy C. Küçükkeskici, B. *Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılıklarının Saldırganlık Eğilimleri Üzerindeki Rolü*. <https://www.researchgate.net/publication/335928733>
- Levinson DJ. (1986). A conception of adult development. *Am Psychol*, 41:3-13.
- Madran AD. (2012). Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe Formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23. <https://www.turkpsikiyatri.com/Data/UnpublishedArticles/48c58p.pdf>.
- Marcus, R. F. (2007). *Aggression and violence in adolescence*. Nueva York: Cambridge University Press.
- Marsh HW, Craven RG, McInerney DM. (2003). International advances in self-research. In Marsh HW, Craven RG, McInerney DM (Eds.), *International advances in self research* (3-14). Greenwich, CT: Information Age Publishing.
- Meesters C, Muris P, Bosma H, Schouten E, Beuving S. (1996). Psychometric evaluation of the Dutch version of the Aggression Questionnaire. *Behav Res Ther.* 34(10):839-43. doi: 10.1016/0005-7967(96)00065-4.
- Moroschan G, Hurd PL, Nicholadis E. (2009). *Sex differences in the use of indirect aggression in adult Canadians*. *Evolutionary*, 7:146-159.
- Muller D, Bushman BJ, Subra B, Ceaux E (2012). Are people more aggressive when they are worse off or better off than others? *Journal of Social Psychological and Personality Science*, 3: 754-759.
- Nakano K. (2001). Psychometric evaluation on the Japanese adaptation of the aggression questionnaire. *Behav Res Ther*, 39: 853–8.

Ostrowsky MK. (2009). Are violent people more likely to have low self-esteem or high self-esteem? *Aggression and Violent Behaviour*, 15: 69-75.

Pastor Y, Balaguer I, Garcia-Merita ML. (2003). El autoconcepto y la autoestima en la adolescencia media: analisis diferencial por curso y genero [Self-concept and self-esteem in middle adolescence: a differential analysis by grade and gender]. *Revista de Psicologia Social*, 18, 141-159.

Ramirez JM, Andreu JM, Fujihara T. (2001). Cultural sex differences in aggression: A comparison between Japanese and Spanish students using two different inventories. *Aggress Behav*, 27: 313-22.

Rice KG, Mulkeen P. (1995). Relationship with parents and peers: A longitudinal study of adolescent intimacy. *Adolescent Res*, 10:338-357.

Rosenthal SA, Montoya RM, Ridings LE, Rieck SM, Hooley JM. (2011). Further evidence of the Narcissistic personality inventory's validity problems: A meta-analytic investigation-Response to Miller, Maples, and Campbell (this issue). *Journal of Research in Personality*, 45: 408-416.

Salmivalli C, Nieminen E. (2002). Proactive and Reactive Aggression among School Bullies, Victims and Bully-Victims, *Aggressive Behavior* 28(1):30-44. DOI: 10.1002/ab.90004.

Torregrosa MS, Ingles CJ, Garcia-Fernandez JM. (2011). Aggressive Behavior as a Predictor of Self-Concept: A Study with a Sample of Spanish Compulsory Secondary Education Students, 20(2): 201-212.

Yavuzer H. (2009) *Çocuk ve Suç*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Yavuzer Y, Karataş Z, Polat-Demir B. (2017). Benlik Kuramı Ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Anadolu Psikiyatri Derg* 18(2):161-168

Vermerien R, Bogaerts J, Ruchkin V, Deboutte D, Schwab-Stone M. (2004). Subtypes of self-conceptin adolescent violent and property offenders. *J Child Psychol Psyc*, 45:405-411.

Walker JS, Bright JA. (2009). False inflated self-esteem and violence: A systematic review and cognitive model. *The Journal of Forensic Psychiatry ve Psychology*, 20: 1- 32.

Williams TY, Boyd JC, Cascardi MA, Poythress N. (1996). Factor structure and convergent validity of the Aggression Questionnaire in an offender population. *Psychol Assessment*, 8: 398-403.

Wood SE, Wood EG, Boyd D. (2005). *The World of Psychology*. New York: Pearson Education, Inc. World Health Organization 2015. *What do We Mean by Sex and Gender?* Geneva: WHO (<https://eds.b.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0vesid=64f8294d-3e19-4f1b-a337-64059b0122b2%40pdc-v-sessmgr03vebdata=Jmxbmc9dHlmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=58002463vedb=asn>)

Atf: Yıldırım, İ. (2022). Sosyal ve Kültürel Ayırışma Çerçevesinde Mahalle Kavgaları: Cizre Örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 43, 23-49.

Araştırma Makalesi / Research Article

SOSYAL VE KÜLTÜREL AYRIŞMA ÇERÇEVESİNDE MAHALLE KAVGALARI: CİZRE ÖRNEĞİ

İrfan YILDIRIM*

Öz

Kavga, insanın hayatta kalmak, hedeflerine ulaşmak, rakibine üstünlük sağlamak veya sahip olduğu konumu veya kazanımları kaybetmemek üzere başvurduğu davranışdır. İnsanlar arası gerçekleşen mücadelelerin şiddet içeren bir hali olarak kavga, çeşitli düzeylerde yaralanmaya veya ölüme sebebiyet veren sonuçlar içerir. Kitlesel düzeyde meydana gelen mahalleler arası kavgalar, insanların *biz* ve *öteki* şeklinde saf tutmalarını beraberinde getirir. Kavganın tarafları kendilerinin her zaman için haklı, karşı tarafın ise haksız olduğu algısına sahiptirler ve bu algı, kavganın devamlı bir hal almasına neden teşkil eder. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Cizre'deki kavgalar, gerçekleşme sıklığı, uzun bir süreye yayılması, kavgaya karışanların asıl sebepleri bilememeleri ve merkezde oturan tüm insanlara mal olması bakımından önem arz etmektedir. Özellikle mahalle düzeyindeki kavgaların sosyal ve kültürel ayırışmayı doğurması, kültürel kodlara dönüşmesi, sosyal yaşama doğrudan etki etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca sosyolojik boyuttan Cizre'nin toplumsal yapısına, mahalle kavgaları üzerinden ışık tutmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Peşine düşülen sorular, genel olarak sosyal ve kültürel dinamikleri de içeren kavgaların asıl sebebinin ne olduğuna yöneliktir. Saha araştırmasından ve yabancı literatürden elde edilen bilgilere dayalı gerçekleşen bu çalışma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmış, veriler ise görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Temalara dayalı olarak analiz edilen görüşme verilerine, konuya açıklık sağlaması bakımından görüşlere, olduğu gibi yer verilmiştir. Bu çalışmayla, Cizre'de meydana gelen ve on yıllarca gündemden düşmeyen mahalle kavgalarının, esasen siyasi güç çekişmesinden kaynaklandığı, kavgaya karışanların çoğunluğu tarafından gerçek sebebinin bilinmediği, bazılarının menfaat elde etmek üzere tarafları bilinçli şekilde provoke ettiği, arada kalmamak için bazılarının mecburen bir tarafa dâhil olmak zorunda bırakıldığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Kavga, Mahalle, Cizre, Mahalle kavgaları

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İdil Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, irfan.yildirim@sirnak.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9949-7667

Makale Gönderim Tarihi: 28/04/2022, **Makale Kabul Tarihi:** 05/05/2022

Neighborhood Fights within the Framework of Social and Cultural Distinction: The Case of Cizre

Abstract

Fighting is the behavior that a person resorts to in order to survive, achieve his goals, gain superiority over his opponent or not lose his position or gains. Fighting, as a violent form of human-to-human struggle, involves varying degrees of injury or death. The fights in Cizre, which are the subject of this study, are important in terms of the frequency of their occurrence, their spread over a long period of time, the fact that those involved in the fight do not know the real reasons, and they cost all the people living in the center. Particularly, it is important that the fights at the neighborhood level cause social and cultural segregation, transform into cultural codes, and directly affect social life. In addition, it is the aim of this study to shed light on the social structure of Cizre from the sociological dimension, through neighborhood fights. This study, which was based on the information obtained from the field research and foreign literature, was carried out using the qualitative research method, and the data were obtained by the interview technique. With this study, results were obtained that the neighborhood fights in Cizre are mainly caused by the political power struggle, the real reason is unknown by the majority of the people involved in the fight, some of them deliberately provoked the parties to gain benefits, and some of them were forced to join one side in order not to stay in the middle, has been done.

Keywords: Sociology, Fighting, Neighborhood, Cizre, Neighborhood fights

Giriş

İnsanın verdiği yaşamsal mücadelenin görünür bir hali olan kavga, elde etmek istediği kazanımlar uğruna sergilediği bir eylemdir. Kişinin veya grubun amacına ulaşması şeklinde bir içerikle ortaya gelir ve yaşamın her alanında karşımıza çıkan bir olgudur. Bu olgu, bazı zamanlar bir mücadele halini alır ve örneğin ekmek (yaşam) mücadelesi yerine 'ekmek kavgası' şeklinde dile getirilir. Esasen ahlaki, dini, ideolojik, felsefi yaklaşımların veya kanun ve kuralların tümü insanlar arasında zuhur eden bu kavgaların sonlanması için vardır ve hepsi de bu kavgalara neden oluşturan ilişkilerin belirli bir düzene girmesini telkin eder ve buna rağmen de belirli veya belirsiz gelişen kavgalar meydana gelmeye devam eder.

Birebir gerçekleşen kavgaların etki düzeyi sınırlı iken kitlesel şekilde gerçekleşen kavgaların kapsamı daha geniştir ve belirli bir süreden sonra artık toplumsal bir sorun halini alır. Mahalleler arası gerçekleşen kavgalar da daha çok toplulukların birbirlerine karşı verdikleri bir mücadele olarak karşımıza çıkar ve uzun bir süreye yayıldığında artık toplumsal bir soruna dönüşür. Çünkü mahalleler, bir şehrin kendisine has özellikleri ile öne çıkan ve belirli bir birliktelik ruhunu taşıyan örgütlü birimlerdir. Sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarıyla da birbirinden farklı olan mahallelerin mekânsal yönden ayrışmaları ise en belirgin yönlerini oluşturur. Kasaba türü yerleşim yerlerinde kendilerine has belirgin özellikler taşıyan mahalleler, sakinlerine birliktelik ruhunu veren, onlara ortak kaygı ve sevinçlerde buluşma olanağı sunan mekânlardır.

Anlaşmazlık durumunun ileri bir safhası olarak kavga, sözel olabildiği gibi, daha çok şiddet içerikli fiillerle fiziksel gelişen bir olgudur. Ancak kavga etmek için iyi bir donanıma sahip olmasına rağmen pek çok insan ölümcül kavgaya girmez ve geri çekilir. Kendi yaşamını tehlikeye atmaktansa bu işi başkalarına tevdi etmeye yönelir. Başkalarının bu kavgayı sürdürmesi durumunda bile kendisinin hedefine ulaşıyor olması önemli bir akıl yürütmedir ve uygulanma imkânına sahip olduğunda sonuç veren mantıksal bir yaklaşımdır. Yönetim organizasyonlarında verilen bir örnek üzerinden basitçe anlatmak gerekirse, “baş (kafa) rahat etsin diye bazı işler ele ve ayaklara bırakılır.” Buradan hareketle, toplumsal yaşamda güç odakları tarafından gerçekleştirilen olaylar üzerinden bazı örnekler verilebilir. Örneğin, arkasında desteğini gördüğü kitleyi peşinden sürüklemek, harekete geçirmek, ölüm ve yaralama dâhil şiddet içeren eylemlere dâhil etmek hem siyasetçilerde hem de feodal düzendeki bazı statü sahiplerinde mevcut olan görünümüdür. Genellikle toplumsal ve kültürel yapının alt tabakasındaki kitleyi kendi emelleri için kullanan/sömüren üst statü sahibi kimseler, hemen her toplumda var olmuşlardır. Cizre merkez ve çevresindeki yerleşim yerlerinde de insanlar yaşamsal döngü içerisinde veya yaşam tarzları itibarıyla toplumsal tabakalara bölünmüş ve feodal düzende statü sahibi bazı güç odakları tarafından belirli yönlerde çekilmişlerdir. Halkın birbirleriyle mücadele halinde olması, kavga ederek safları belirgin hale getirmesi yönetici kesimin hedeflerine varmasını kolaylaştırmış ve gerçekleşen mücadeleden genellikle karlı çıkan taraf olmuşlardır.

Öte yandan toplumsal yaşama yön veren ilişkiler, zaman ve mekâna göre; sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olarak değişken olabilen bir yapıya sahiptir ve bu husus mahalleler arası ilişkiler için de geçerlidir. Toplumda, gruplar arasında yaşanan ilişkiler genellikle ekonomik ve sosyal yönlerden ayrışır, buna bağlı olarak zamanla kültürel ve psikolojik unsurlara dönüşerek şekil kazanır. Toplumsal tabakalar arasında yaşanan ilişkilerin seyri buna verilebilecek

bir örnektir. Toplumsal tabakalaşmanın en bariz örneği olan ‘kast sistemi’nde sosyal, ekonomik ve kültürel koşullar, tabakalar arası geçişi imkânsız hale getirmiştir (Özen, 2016, s. 62). Kast sisteminin günümüzdeki karşılığına bakıldığında biyolojik ve kültürel ayrışma yerini ekonomik ayrışmaya ve ondan kaynaklı mekânsal bir ayrışmaya bırakmıştır. Başka bir deyişle, günümüzde mahalleler, sosyal ve kültürel koşullardan ziyade ekonomik koşulların öncülüğünde belirlenen mekânsal ayrışmanın görünürdeki yansımaları haline gelmiştir. Günümüzdeki kadar keskin bir ayırımdan söz edilmese de son yüzyıldır Cizre merkezinde bulunan kadim mahalleler arasında meydana gelen kavgaların gerisinde esasen ekonomik, kültürel ve sosyal koşulların belirleyiciliği söz konusu olmuştur. Çünkü birbirine uzak olmayan konumlarına rağmen bu mahalleler, önemli ölçüde bir mekânsal ayrışmaya tabi tutulmuş ve adeta birbirine yabancılaştırılmıştır. Belirli bazı alanlara girememek veya bir yere yalnız gidememek, öteki mahallelerden biriyle diyaloga geçmemek ve onlardan bir alışverişte bulunmamak, haksız da olsa kendi mahallesinden birini kollamak ve haklı bile olsa karşı tarafa göz açtırmamak, vb. pratikleri içeren Cizre’deki kavgaların esas sebepleri ise örtük kalmıştır. Kavgaya karışanların büyük oranda bilemediği/algılayamadığı bu toplumsal çatışma, halkın birbiriyle kaynaşmasında yıllarca bir bariyer görevi görmüş ve pek çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Bu çalışmada Cizre merkezinde bulunan kadim mahalleler (Mir Ali, Dağkapı ve Kale) arasında cereyan eden ve geçmişte yaklaşık yüzyıla yayılan kavgalar ele alınmaktadır. Toplumsal ilişkileri anlamamanın önemli bir yolunun toplumsal çatışmaları ve etkilerini araştırmaktan geçtiği düşünülmektedir. Bu çerçevede ileri yaşıta olup kavgaya tanıklık eden insanların anlatımları üzerinden toplumsal yapıya ve ilişkilere etki eden faktörler ele alınmaktadır. Yabancı literatür üzerinden edinilen kuramsal bilgiler ise kavgaların etkilerini ve örtük sonuçlarını anlamak açısından önemli görülmüş ve detaylı şekilde ele alınmıştır.

1. Kuramsal Yaklaşım: Mahalle Kavgaları, Sebep ve Sonuçları

Şehirlerin küçük bir prototipini oluşturan mahalleler, sakinlerine birliktelik ruhunu sağlayan birimlerdir ve bu türden mahalleler daha çok küçük yerleşim yerlerinde (kasaba) belirginleşen rollere sahiptirler. Ancak birliktelik ruhunun sağlanmasına yönelik çaba aynı zamanda ötekileştirmeyi de beraberinde getiren önemli bir toplumsal ayrışma eylemidir (Altan, 2018, s. 2). Çünkü artık olayların kapsamı tekil olmayıp “biz” derecesindedir ve bir yanlış yapılmışsa mahalleli tarafından bütüne (bize) yapılmış gibi algılanır. Bireysel veya kitlesel gelişen masum bir eylemin gerisinde bile farklı anlamlar aranır ve ötekine ait her bir hareket şüpheli görülür. Konuyla ilgili birçok teorik çerçeve, bireysel davranışın ekolojik bir açıklamasını önerir ve bağlamsal anlayışa dikkat çeker. Bireylerin

çevre içinde yerleşik olduğunu ve süreçleri etkilemek için çevreyle etkileşime girdiklerini varsayar. Hatta kolektif etkinliği kavramsallaştırarak bireysel normlar üzerindeki komşuluk etkilerine açıklık getirir. Esasen mahalle kolektif etkinliği, bir topluluğun normlar belirleme ve bir mahalledeki insanları kişiler arası güven ve dayanışma yoluyla birbirine bağlama yeteneği üzerine kuruludur (Kurtenbach & Rauf, 2019, s. 10). Bu yüzden mahallenin içinde bulunduğu atmosfer, bireyleri algı ve düşüncelerinin şekil kazanmasında doğrudan etkilidir.

Şehir içindeki bir çevrede her mahallenin kendine göre bir algısı bulunur ve bireyler bu algı etrafında kümelenmeye eğilim gösterebilmektedir. Kavgaların sürekli hale gelmesinde önemli bir yere sahip olan bu algı, kavgalarda sosyal sermayenin artmasına da öncülük eder. Sadece korunmak değil, kimi zaman kendini ifade etmenin alternatif yolları kapalı olduğunda veya öyle olduğu hissedildiğinde, kişinin verdiği mücadele daha çok benlik saygısını kazanmak üzerinden şekil kazanır (Rich & Grey, 2005, s. 820). Tekrarlayan şiddetin öne çıkan bir örneği olarak mahalle kavgalarının kendisine ait bir döngüsü söz konusudur. Kavgada galip gelen taraf, kazandığı halde tedirgindir, çünkü karşı tarafın misilleme yapacağını bilir. Zira yenilen taraf mağdur ve zayıf görünmeye tahammül edemeyecek ve çok geçmeden yeni bir olayla kendisini kanıtlamaya çalışacak, böylece şiddet döngüsü devam edecektir.

Mahalle, aynı zamanda barındırdığı insan kitlesi, mekânsal özellikler, diğer mekânlara göre konumu bakımından kendisine has yapısal farklılıklar içerir. Her şeyden önce mekânsal yönden birbirinden farklıdır ve sakinlerinin kültürel özellikleriyle, ekonomik olanaklarıyla, sosyal veya siyasal konumlarıyla bağlantılıdır. Söz konusu farklılıklar, bazı durumlarda mahalle sakinleri tarafından sorunlu ilişkilere dönüştürülebilir veya var olan sorunların üzerine yenileri inşa edilebilir. Mahallede insan ilişkilerinin sorunlu bir evreye vardığının göstergesi veya kitlesel bir boyuta taşındığının belirtisi ise kavgalardır. Bireysel veya kitlesel olması, kısa veya uzun sürmesi bakımından kavgalar, çeşitli boyutlara sahiptir, sebepleri ise görünen ve genellikle görünmeyen pek çok faktörle ilişkili olabilmektedir.

Kavgaların oluşmasını hazırlayan ve tetikleyen sebepleri ile ilgili literatürde, yabancı kaynaklarda pek çok çalışma yapılmıştır. Örneğin, farklı şehirler birbirleriyle kıyaslanarak yapılan bir kentsel çalışmada, mahalleler arası kavgaların düşük gelirle yakından ilişkili olduğu, süreç içerisinde ayrışmayı doğurduğu tespit edilmiştir. Eğitim ve gelir düzeyinin düşük olması, ailenin göçle gelip yerleşmesi, çocuk sayısının daha fazla olması, çocuk ve ergenlerin mahalleler arası meydana gelen ve mekânsal ayrışmaya neden olan kavgalara dâhil olmalarında birer risk faktörü oluşturduğu ortaya konulmuştur (Kurtenbach

& Rauf, 2019, s. 2). Bu sebeple önemli ölçüde bir mekânsal ayrışmaya neden olan mahalleler arası kavgalar, esasen toplumun eğitim ve ekonomik düzeyiyle yakından ilişkilidir. Özellikle düşük gelir ile mahalle kavgaları arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Benzer şekilde mahallelerin oluşmasında veya belirli bir şekil kazanmasında rol oynayan sosyal kaynaklar, eğitim ve yoksulluk gibi göstergeler, kavgaların ortaya çıkmasında da belirleyicidir (Rich & Grey, 2005, s. 817). Söz konusu yönlerden dezavantajlı olan mahallelerde gerçekleşen kavgaların oranı ve düzeyi farklıdır.

Mahalle içindeki ortam ve marjinalleşmenin kolektif bir düzeye ulaşması, en başta genç kesim için bir risk faktörüdür. Zira gençlerin şiddet içerikli tutum ve davranışlar benimsemelerini ve yaşam için şiddete dayalı bir sokak kültürünü üretir. Çünkü şiddet, geleneksel toplumların genç kesimi tarafından daha çok erkeklik üzerinden saygınlık kazanmaya yönelik bir strateji olarak görülür. Bu yöndeki algılar bireyde benmerkezci bir tutumu tetikler ve şiddet içeren davranışların artışı beraberinde getirir (Kurtenbach & Rauf, 2019, s. 10). Kavgalarda bireysel kimlik peşinde olmanın yanında kitlesel veya mekânsal kimlik edinmenin veya var olan kimliği korumanın da öne çıktığı zamanlar olur. Örneğin, mahalle üzerinden farklılıkları korumaya çalışmak mahalle kimliğini belirgin kılmaya yöneliktir. Çünkü mahalle kavgalarında mahalle sakinleri bir bütün olarak mahallelilik kimlikleriyle mücadele etmeye ihtiyaç duyar ve özellikle mahallelerinin bölgesel şekilde damgalanmasının önüne geçmek isterler.

Diğer taraftan birebir veya kitlesel şekilde meydana gelen kavgaların sebeplerini, birbirinden farklı sorunların yansıması olarak görmek, şartlara göre şekil alabileceğini dikkate almak ve psikolojik faktörlerle ilişkili olabileceğine kapı aralamak gerekir. Ancak görünen/bilinen sebepleri farklılaşsa da adeta bir gösteriye dönüşen kavgalarda bazı niyetleri gerçekleştirmek esastır. Örneğin, kavganın esas sebepleri arasında karşı tarafı kontrolüne almak gibi bir talep vardır ve genellikle kavgalar, ötekini menfaatleri için kullanmak, hedefi rakip olmaktan çıkarmak, böylece kendi konumunu veya üstünlüğünü garantiye almak gibi beklentilerle yapılır. Mahalle bazında kavgalar, bazen ait olunan farklılıkları koruma güdüsünü gerçekleştirmek, bazen de üstünlük algısını korumaya çalışmak amacıyla yapılır ve bu amaç, mahalle sakinlerinin ortak noktalarda buluşmasını sağlar.

Kavganın gerçek sebepleri kadar, tetikleyici ve başlatıcı sebepleri de önemlidir. Çünkü kavgayı başlatan veya kavgalardan belirli ölçüde sonuç alan bazı kişiler olur ve bunların otoritenin gözüne girmek ve kendilerini üst konumdaki güç odaklarına kabul ettirmek gibi bir beklentileri söz konusudur. Bu türden niyet ve eylemleri, kavganın çıkmasında veya başlamasında önemli bir

tetikleyicidir. Bunlar genellikle pusuda bekler ve gücün ağırlığı hangi tarafta bulunuyorsa ona göre konum alırlar. Tarafların birbirine düşmesinden çıkar elde etmeye yönelik çabaları, pek çok şeyden haberi olmayan, olsa bile idrak etmekte güçlük yaşayan kesimler üzerindeki etkisini kısa sürede gösterir. Bunlar, aynı zamanda mahalleli olmalarından ötürü mahallelilik bilincini sürekli telkin eden ve etrafta bulunanları kavgaya dâhil eden, ikna mekanizmasını işleterek döngüyü devam ettiren aracı kimselerdir. Kavga üzerinden hedeflenen amaçlara ulaşmak üst konumdaki kimseler için önemli bir strateji iken alt tabakada bulunan kesimler için otoriteden genellikle bir 'aferin' almak yeterli olur ve bu 'aferin', bir dahaki kavgayı çıkarmak için kendilerine önemli bir motivasyon sağlar.

Mahalle düzeyinde veya kitlesel şekilde meydana gelen ve uzun bir süreye yayıldığında kısır bir döngü halini alan kavgalar, gizli bir mütekabiliyet kuralı çerçevesinde meydana gelir ve genellikle karşı tarafı püskürterek psikolojik üstünlüğü ele geçirmek niyetiyle yapılır. Hedeflenen şeyin önem derecesine göre kavganın seyri de değişebilir. Rakibi korkutmak, geri püskürtmek, yaralamak, kimi zaman ortadan kaldırmak için ölümcül darbeler indirmek kavgada uygulanan şiddetin düzeyini gösterir. Kullanılan stratejiler, her ne kadar karşı tarafın ölümüne sebep olacak bir darbeyi indirmekten uzak şekilde yapılsa bile indirilen darbenin hangi boyutta bir etki yapacağı da kestirilemez. Bu sebeple bazı kavgaların beklenmeyen sonuçlar içerdiği, örneğin kan davasına dönüştüğü durumlar da söz konusudur.

Mahalle kavgalarında amaç, bazı zamanlar tarafların yaşadıkları duruma göre farklılaşabilmektedir. En son meydana gelen kavgada galip gelen tarafın hedefi, genellikle belirlenen sınırları muhafaza etmek, psikolojik üstünlüğü kaptırmamak iken kaybeden tarafın ise kendilerini kanıtlamak ve üstünlüğü ele geçirmektir. Öte yandan kavgalarda ölümcül bir darbenin gösterilmesi için ortada bir yaşamsal kaynak bulunmalıdır. Geleceğe biçilen değer bağlamında birey için olmazsa olmaz denilen bir durum veya yaşamını tehlikeye atabilecek bir eylem karşısında ancak ölümcül davranış söz konusu olur.

Genellikle ölümcül sonuçlar doğurmeyen kavgalar olarak bilinen mahalle kavgalarında asıl sebep kadar tetikleyici etkenler de önemli rol oynarlar. İlişkilerin gergin olduğu yerlerde önemli bir kavga potansiyeli bulunur ve ufak sorunlardan dolayı büyüeyebilen kavgalar meydana gelebilmektedir. Öncesinde bazı kavgaların yaşanmış olması da önemli ve potansiyel bir tetikleyicidir. Gerisinde yatan gerçek sebeplerin bilinmediği kavgalar, toplum için kangrene dönüşen bir hal alır. Kavgaya karışmak kolaylaşır; bazen bir arkadaşının çağrısı veya öncesinde çatıştığı birinin tahrik etmesi yeterli olur. Bazen de geçmişteki bir hareketin rövanşını almak istemek üzere laf atmak, bir bahane bulmaya çalışmak

da kavgayı başlatmak için yeterli sebep olur.

Mahalle düzeyinde gerçekleşen kavgalar, özellikle hareketli dönemlerinde bulunan genç kesim üzerinde olumsuz yönde etkiler de meydana getirebilmektedir. Özellikle ergenlik dönemindeki erkekler, yakın veya uzak çevrelerinde bulunan kimselere kendilerini kabul ettirmek isterler. Dolayısıyla bu genç kesimin mahalleler düzeyinde gerçekleşen mahalle kavgaları başta olmak üzere şiddet içerikli eylemlerde bulunma olasılıkları daha fazladır. Bu kavgaların genç kesim tarafından daha çok bir aktivite veya zorunluluk olarak görülmesi yönünde zamanla bir algı söz konusu olabilmektedir. Çalışmalar, mahallelerde kavga etmenin hayatın normal bir parçası olduğunu ve genç bir adamın şiddet içeren durumlarda "kendini koruyabilmesinin" önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle kolektif sosyalleşme bağlamında, ergenler sokak kültürünü benimser ve şiddeti anlaşmazlıkları çözmek için bir araç olarak görürler. Bunu sıradan bir alışkanlık haline getirenler savaşımayı dahi şiddet olarak görmemek gibi bir eğilime sahip olabilmektedirler (Kurtenbach & Rauf, 2019, s. 8). Genç erkekler, sokak kurallarını normal görmeye başladıklarında şiddet kullanımını artık rutin bir hale getirebilir ve bunu içselleştirebilirler. Örneğin, yapılan bir çalışmaya göre, Birleşik Krallık'ta sokak şiddetini anlamak ve buna tepki vermek üzere genç erkekler arasında yerleşik hale gelen bir "sokak kanunu" nun varlığından ve potansiyel öneminden söz edilir (Marinof, 2014, s. 11). Dolayısıyla, bazı durumlarda masum veya önemsiz görünen bir kavganın sürekli tekrar etmesi ve etraftaki insanlar tarafından olumlanması zamanla bir kültür koduna dönüşebilme riskini içerir.

Esasen ergenlik döneminde ruh sağlığı ve bozuklukları yaygındır ve çoğunlukla bunlar yetişkinliğe taşınır. Mahalle bağlamının yapısal yönlerinin, özellikle sosyoekonomik tabakalaşma ve ayrımcılığın, mahallelerinin öznel algılarını şekillendirerek ergenlerin duygusal refahını nasıl etkilediğinin araştırıldığı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Los Angeles County'de gerçekleştirilmiş ve toplum temelli 877 ergenden oluşan bir örneklem kullanarak, düşük sosyoekonomik statüdeki mahallelerde bulunan gençlerin, yüksek sosyoekonomik statüdeki mahallelere göre suç, şiddet, uyuşturucu kullanımı ve duvar yazısı gibi çevresel tehlikeleri daha fazla algıladıkları tespit edilmiştir. Mahallenin tehlikeli bir mekan olarak algılanması da ergenlerin ruh sağlığını etkiler. Hatta mahalle ne kadar tehditkârsa, depresyon, anksiyete, karşı gelme bozukluğu ve davranış bozukluğu belirtileri de o kadar yaygın olur (Aneshensel, & Sucoff, 1996, s. 293).

Mahalle kavgalarında mağdurlar, ya bir güç imajı yansıtmaya çalıştıkları ya da aktif olarak misilleme yapmaya çalıştıkları için kendilerini çatışma riskine

sokan bir saldırgan olmaya mecbur hissedebilirler. Her iki durumda da saldırganlarıyla karşı karşıya geldiklerinde veya saygısızlık eyleminin intikamını almak veya kendilerini "enayi" etiketinden kurtarmak için silah topladıklarında yeniden yaralanma riskiyle karşı karşıya kalırlar (Rich & Grey, 2005, s. 818). Yaralanma hali güvenlik duyguları üzerinde şu olumsuz etkilere yol açar: sokağın kodunu kabul etmeyi ve bir "enayi" olmaktan kaçınma ihtiyacını harekete geçirir; emniyet güçlerine olan inanç eksikliğini yoğunlaştırır ve travmatik stres belirtilerini hızlandırır (Rich & Grey, 2005, s. 817). Sokak kurallarının gençler için fiziksel ve psikolojik yönlerden temel ihtiyaç olduğu yönündeki anlayış şiddetli yaralanmalardan sonra farklılaşabilmektedir.

Diğer taraftan geleneksel toplumlarda geçerli bazı kodlar da mahalle düzeyinde kavgaların meydana gelmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü uzun bir döneme yayılan mahalle kavgaların gerisinde duran önemli etkenlerden söz edilecekse esasen bu etkenler daha çok feodal düzenden kaynaklı güç ilişkilerinde aranmalıdır. Çünkü feodal düzenin ayırt edici özelliklerinden biri, alt tabakadaki insanların birbirleriyle yaşadıkları sorun ve sürtüşmelerin veya çatışmaların çözüme kavuşmasının nihai sonucuna da yine bu düzende önemli statü sahibi olan söz konusu güç odaklarının karar vermesidir. Başka bir ifade ile insanlar arası anlaşmazlıklar ancak ağanın/siyasetçinin/şeyhin devreye girmesiyle hallolabilir. Bu türden toplumsal itibar mekanizmasına dönüşen statülerin varlıklarını hissettirmesi de insanlar arası anlaşmazlıkların devam etmesini gerektirir. Çünkü statülerin varlıklarını devam ettirmeleri ve toplumun da bunu fark etmesinin belirginleşmesi sorunların meydana gelmesine ve bu yolla statülerin işler hale gelmesine bağlıdır. Bu sebeple gerektiğinde olaylar olmadığında bile olay çıkartılır ve üst mekanizmanın devreye girmesi sağlanır.

2. Amaç ve Yöntem

Mahalle kavgaları, toplumsal yapı ve ilişkilerin anlaşılmasında önemli bir olgudur. Bu olgu, özellikle toplumsal yapının hangi unsurlardan oluştuğunu, bunların birbiriyle uyumunu ve ilişkilerinin seyrini açığa çıkarmada veya anlaşılmasında önemli bir role sahiptir. Cizre özelinde gerçekleşen kavgaların uzun süre devam eden, sıklıkla meydana gelen ve herkesin bir şekilde etkilendiği boyutları bulunur. Merkezde ikamet eden yerli (bajari) kesimden insanların konuşmalarına sıklıkla yansıyan mahalleler arası kavgaların nedenleri kendilerine sorulduğunda, herhangi bir nedene dayalı gerçekleşmediği veya belirli bir nedeninin olmadığı yönünde görüşler belirtilir. Sorunun kaynağına yönelik açıkça bir nedene işaret etmeyen bu yöndeki görüşler, esasen önemli bir toplumsal olguya/soruna işaret edebileceği kanaatini uyandırmış ve buradan

hareketle mahalle kavgalarının kökenlerine inmek ve Cizre'nin toplumsal yapısını yakından tanımak üzere bir araştırma yapılmasına karar verilmiştir. Bu çalışma genel olarak Cizre'nin toplumsal yapısını ve ilişkilerini irdelemeyi amaçlamaktadır. Başka bir ifade ile amaç, Cizre merkezinde uzun bir geçmişe sahip üç mahallede (Mir Ali, Dağkapı, Kale) ikamet edenler arasında gerçekleşen kavgaların sebeplerini sosyolojik çerçevede incelemek ve araştırmaktır.

Olay ve olguların detaylarına inmek, örtük sebeplerini açığa çıkarmak, daha çok nitel araştırma yöntemini gerektirir. Bu yöntemin, elde edilen verilerin yeni verilerle ilişkilendirilerek çeşitlendirilmesine olanak tanınması, veri toplamanın güç ve ilgili konuda yapılmış çalışmaların ise az olduğu durumlarda farkını ve önemini ortaya getirir. Detaylara odaklanan nitel araştırma yönteminde (Baltacı, 2019, s. 371-373), örneklem seçimi önem arz eder ve araştırma probleminin çözümüne katkı yapacak en iyi örneklem seçiminde bulunmak esastır. Örneklem seçiminde sıklıkla başvurulmuş yollardan biri ise evrenin tümüne ulaşmanın imkânsız olduğu durumlarda, az sayıda kişiden oluşan bir örneklemin seçilmesi ve bu şahıslardan derinlemesine görüşme yoluyla detayların açığa çıkmasını sağlamaktır.

Sosyal bilim araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir desen olarak Fenomenoloji, insanların olay ve olgular karşısında edindikleri veya yaşadıkları deneyime odaklanır. İnsan bilincinin deneyimlediği hususları veya yaşadıkları dünyayı nasıl anlamlandırdıklarına yoğunlaşır. Öznel gerçeklikleri esas alan fenomenolojik araştırmalar, toplumsal gerçekliği de araştırılmayı bekleyen genel geçer yasalar olarak görmekten ziyade gündelik ilişkiler ve rutinlerle yeniden üretilen bir dinamik olarak görür (Çarpar, 2020, s. 694). Son dönemlerde yapılan birçok sosyolojik çalışma özneyi temele almakta, olay ve olguları bireyin deneyimlemesiyle zihinde beliren izlenimler doğrultusunda ele almakta ve bu çerçevede yorumlamaktadır. Esasen olay ve olguların görünmeyen ve daha çok içkin duran sebepleri genellikle örtülü kalır, dolayısıyla fenomenolojik desen üzerinden bu durumun açığa çıkarılması öngörülmür.

Fenomenolojik desen esasında gerçekleşen bu çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Bu çalışmanın odaklandığı veriler, Cizre merkezinde ikamet eden ve ilgili dönemlerde (80'li yıllar ve öncesi) kavgalara katılan veya tanıklık eden 60 (altmış) yaş ve üzeri erkeklerden oluşan 5 (beş) kişi ile derinlemesine mülakat yapılarak elde edilmiştir. Görüşüne başvurulmuş kişilerin konuya ilgili olmasına dikkat edilmiş ve kişiler kartopu örneklem yoluyla belirlenmiştir. Nitel araştırma temelinde gerçekleşen çalışmada, katılımcılarla (dört kişiye kahve ortamında ve ayrı ayrı, bir kişiyle işyerinde) yüz yüze bir şekilde, yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiş

ve elde edilen veriler görüşmecinin yanında tutulan notlarla kendisine teyit edilerek, kayda geçirilmiştir. Kavgaların nasıl gerçekleştiği, hangi kapsamda meydana geldiği, sebeplerinin ne olduğu ve ilişkilerini nasıl etkilediği yönünde sorular kendilerine yöneltilmiş ve yaşadıkları deneyimleri anlatmaları istenmiştir. Söz konusu kişilere ait yaş bilgileri metinde yer almakla birlikte kendilerine ait görüşler belirli temalar dâhilinde metne işlenmiştir. Elde edilen verilerin özgün olması önemli görülmüş, bu çerçevede katılımcıların kullandığı ifadeler doğrudan alıntı yoluyla sunulmuş ve bu yolla çalışmanın özgünlüğünün korunmasına çalışılmıştır. Saha çalışmasından elde edilen birbirinden farklı temalar, betimsel analiz yoluyla incelenmiş ve genel çerçeve ile ilintili şekilde değerlendirilmiştir. Betimsel analiz, görüşülen bireylerin görüşlerini daha düzgün şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmesiyle oluşan metin çözümleridir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya aktarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239). Görüşüne başvurulmuş şahıslardan ilgili dönemde ve yakın geçmişte, ağırlıklı olarak toplumsal yapı, siyasi veya sosyal gruplaşmalar ve beklentiler, sosyal ve ekonomik ilişkiler hakkında bilgi vermeleri istenmiş ve bu çerçevede kendilerine yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Görüşüne başvurulacak kişiler amaçlı örneklem yoluyla tespit edilmiş ve bu şahıslardan elde edilen verilere, genellikle olduğu gibi yer verilmiştir.

Şırnak Üniversitesi Etik Kurulundan (20.04.2022-35612-56), araştırmanın ahlaki yönden sorun teşkil etmediğine dair onay alınmış ve soruların rahatsız edici olmadığı ve toplumsal ilişkilerin açığa çıkarılmasında herhangi bir sakınca görülmediği kurul tarafından teyit edilmiştir.

3. Cizre'deki Mahalle Kavgaları

Cizre'de gerçekleşen mahalleler arası kavgaların geçmişi, neredeyse Cumhuriyetin kuruluşunda önceye, Osmanlı'nın son dönemlerine dayanmaktadır. 1847 yılında bölgesel yönetimin sonlandırılmasıyla başlayan yönetsel sorunlar Osmanlı yönetimini fazlasıyla meşgul etmiştir. Bu sorunlarla başa çıkamayan merkezi yönetim, en son Hamidiye Alaylarını kurmuş ve bu dönemde yerelden yönetici tayin etme politikaları uygulanmıştır. Merkezden atama yoluyla bölgeye yönetici tayin etme uygulamasına Cumhuriyet'in ilk döneminde de devam edilmiş ve ancak yöneticiler daha sonra seçim yoluyla belirlenmeye başlanmıştır. Yine de bazı zamanlarda kaymakamlar, bazen de atama yoluyla şehrin ileri gelenleri yöneticilik (belediye başkanlığı) yapmıştır. Cizre'deki mahalle kavgalarının da temelinde, esasen siyasi kamplaşmalar ve şehrin yönetimini ele geçirme çabaları olduğundan, konuyu da siyasi çekişmeler ele alınmadan tartışmak mümkün

görünmemektedir. Başka bir ifade ile mahalle kavgaları konusu, özellikle Cizre’de öne çıkan toplumsal güç ilişkileri bağlamından yoksun ele alınamaz.

Osmanlı’nın son dönemlerinde temeli atılan feodal düzene, Cumhuriyet döneminde de devam edilir ve siyasi ilişkiler toplumsal yapıyı bürük oranda şekillendirir. Feodal düzenin ana bileşenleri olarak ağa ve şeyhlerin konumu siyasi ilişkiler iç içe olmuş ve kavgaların çıkmasında olduğu gibi kısmi şekilde son bulmasında da söz sahibi olmuşlardır. Bu sebeple toplumsal ilişkilere yön verenler, daha çok yönetim kademesinde bulunan ve toplumsal itibar sahibi şahsiyetleri oluşturanlar olmuştur.

Diğer taraftan toplumsal yapının alt tabakasında bulunan kesimin içinde bulunduğu koşullar dikkate alınmadan sağlıklı bir çözümlemenin yapılmayacağı da açıktır. Çünkü güç ilişkilerinden uzak konumları, aynı zamanda belirli güç odakları etrafında kümelenmelerini gerektirmiş ve güç odaklarının himayesine girmişlerdir. Bu yüzden içinde bulunulan sosyal, ekonomik, kültürel ve tarihsel koşulların bilinmesiyle kavgaların anlaşılması söz konusu olabileceği unutulmamalıdır.

4.1. Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Tarihsel Yönlerden Cizre’deki Mahalleler

Tarihsel kökenlerine bakıldığında, Cizre’nin milattan önce dört binlere (Aksoy, 2013, s. 72) kadar geriye giden bir tarihi, farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan bir yerleşim yeri olduğu görülür. Stratejik bir konuma, verimli topraklara ve hayvancılık yapmaya müsait iklime sahip olmasıyla öne çıkan Cizre, zengin bir bölge olarak her dönemde cazibe merkezi; bilim, sanat ve edebiyatın Ortadoğu’daki ana merkezlerinden biri olmuştur. Geçmiş dönemlerde birkaç kez yıkıma uğrayan Cizre şehri kısa sürelerde kendisini yeniden inşa edebilmiştir. Coğrafi yönden stratejik bir konumda ve İpekyolu güzergâhında bulunan şehrin, dış saldırılara karşı korunma amaçlı yapılan kalesiyle ve etrafına örülen surlarıyla arka kısmı sağlamlaştırılmış, önü ise Dicle Nehrinin suyuna açılacak şekilde tanzim edilmiştir.

Cizre’de bulunan *Mir Ali*, *Dağkapı* ve *Kale* mahalleleri köklü bir geçmişe sahiptir. Cizre Kalesinin dibinde kurulan ve ismini de bu kaleden alan Kale (Kelehî) Mahallesi ile surlara yakın ve biraz daha geride kurulan ve sur kapısının dağa bakan tarafa açılması nedeniyle ismi verilen Dağkapı (Tor) mahallesi Cizre’nin en eski/kadim mahalleleridir. Mahallenin ‘Tor’ ismini almasında ilgili sur kapının baktığı yön belirleyici olmuştur. Kapının yönü, Süryani kesim için kutsal önem arz eden bir bölge olarak, Midyat, Nusaybin ve İdil arasında kalan *Turabdin* bölgesine baktığından mahalleye Tor ismi verilmiştir. Söz konusu bölgeden

insanların yoğunluklu olarak bu mahalleye yerleşmiş olması, mahalle ismini belirlemiştir. Daha sonra kurulan ve önceleri önemli oranda Yahudi ailelerin ikamet ettiği Mir Ali Mahallesi ise ismini Cizre Beylerinden Şah Ali (Emir Ali) den almıştır (Altan, 2018, s. 3). Seçkin kesimin ikamet ettiği Mir Ali Mahallesi, diğer iki mahallenin ortasında kalan bir konuma sahiptir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra Cizre'nin nüfuzu yaklaşık 5000 civarındı ve 1950'li yıllara kadar pek bir artış kaydetmemiştir (Karademir, 2019, s. 442). Ancak 1950'li yıllardan sonra Türkiye'de çok partili bir seçim sistemine geçilmesiyle birlikte, siyasi hesaplardan dolayı çevredeki bazı köylerden insanlar merkeze getirilmiştir. 1970'li yıllarda baş gösteren bazı olaylarla merkezin nüfuzu daha da artmış, 1980'li yıllardan sonra ise çevreden gelen göçlerle nüfuz yaklaşık üç katına çıkmıştır. Bu dönemden sonra mahalle sayısı üçten ona çıkmıştır.

Cizre merkezindeki mahallelerin birbirleriyle yaşadıkları sorunların geçmişini 19. yüzyılın sonlarına kadar götürmek mümkündür. Bu dönemde yönetim sorunların odağında bulunan Cizre, zaman zaman yönetsel boşluklar yaşamış ve toplumsal güç ilişkileri bakımından önemli çatışmalara şahitlik etmiştir. Bu sebeple Cizre'deki mahallelerin toplumsal ilişkilerdeki konumunun anlaşılmasında tarihsel arka plan önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Cizre merkezi Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet dönemi boyunca merkeze uzak yerleşim yerlerinden biri olması ve sınıra komşu olması, toplumsal olayların çıkmasına elverişli konumu nedeniyle yönetsel açıdan birtakım sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemlerde Hamidiye Alayları kurulmuş, Mustafa Paşa 48. Alaya komutan olarak atanmıştır. Mustafa Paşa döneminde Cizre'de, sosyal ve ekonomik yönlerden birbirinden farklı durumda bulunan Kale ve Dağkapı mahalleleri bulunmakta ve bu mahalleler, Cizre'nin sonraki dönemleri için önemli etkileri olan şahısları/kişilikleri barındırmıştır. Bu şahsiyetlerden biri Dağkapı'da ikamet eden Tahir Ağa'dır, diğeri de Kale mahallesinde oturan Osman Efendi'dir. İkisi de Hamidiye Alayları komutanı Mustafa Paşa'nın damadıdır ve Cizre'nin ileri gelen kimseleri olarak bilinmektedirler. Siyasi konularda birbirlerine rakip olan bu şahıslar Cizre'nin yönetiminde söz sahibi olmak üzere halktan destek bulma konusunda anlaşmazlık yaşamış ve bir takım güç mücadelelerine girişmişlerdir. Altan (2018, s. 5), Kale mahallesi ile Dağkapı mahallesi arasında cereyan eden ve yaklaşık yüzyıl boyunca farklı düzeylerde meydana gelen kavgaların esas sebebinin Osman Efendi ile Tahir Ağa arasında yaşanan düşmanlıktan kaynaklandığını dile getirmektedir. Görüşüne başvuru katılımcıların söylemleri de bu saptamayı destekleyici mahiyettedir. Öyle ki, üst tabakada baş gösteren düşmanlık zamanla ikamet ettikleri mahalle sakinlerine de yansır ve her iki mahalle birbirlerine karşı siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda, uzun bir süre devam eden mücadeleler vermeye başlamışlardır.

Ayrı mahallelerde ikamet eden rakip iki kişinin, Cizre merkezinin hâkimiyetini eline geçirme veya elinde bulundurma yönündeki hedefleri kısa sürede mahalle sakinlerine de sirayet etmiş ve uzun bir döneme yayılan mahalleler arası kavgaların oluşmasını başlatmıştır. Gruplar düzeyinde gerçekleşen kavgalarda yaralanmalar sıklıkla yaşanmış, her bir yaralanma bir sonraki kavganın ateşine odun atmak anlamını taşımış ve sonu gelmeyen olaylara dönüşmüştür. Uzun süre devam eden ve kökenleri çok gerilere giden mahalle kavgalarında, kız istemek, kız vermemek, top oynamak, mahallelerindeki seyyid veya şeyhlerin diğer mahalledeki seyyid veya şeyh ile ihtilaflar yaşamaları (Altan (2018, s. 5), okulda öğrencilerin yaşadığı sorunlar vb. hususlar mahalleler arası kavgayı başlatan tetikleyici bir sebep olabilmektedir. Seçim dönemleri ise mahalle kavgalarının tavan yaptığı zamanlar olmuş, belediye başkanının seçilmesi olay haline gelmiş ve genel seçimleri gölgede bırakmış, önemli siyasi kutuplaşmalara konu olmuş ve bu kutuplaşmalar mahalle kavgaları şeklinde kendisini göstermiştir.

Kavgalarda kullanılan alet, araç-gereçler arasında ateşli silahlar yok denecek kadar az miktarda olmuş, ancak birbirlerine uzaktan taş atma pratikleri arasında bulunan ve bez parçasının iki ucuna bağlanan taşlardan oluşan 'berqanîk'le atılan taşlarla, bazı zamanlarda karşı tarafta önemli ölçüde hasar bırakmıştır. Rakip mahalleden birilerinin kendi mahallelerine gelmeleri durumunda, mahallelerinin güvenliğinden duydukları sorumluluk ile kadınların da saldırgan tavırlar içine girdiği ve ötekini taşlamaya çalıştıkları dönemlere şahit olunmuştur. Kavgaların bir sonucu da kız beğenme ve çoğu zaman istemeyle sonuçlanan mesirelerin yapıldığı alanların bölünmesi olmuştur (Altan, 2018, s. 6). Birbirlerinin mesire alanlarına girmenin mümkün olmadığı bu alanlar, toplumsal bölünmüşlüğü derinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Mir Ali Mahallesi, çok eski tarihlerden beri soylu kesimin (Mir, Beg, Ağa vb. yöneticilerin) ikamet ettiği ve 1950'lerden önce Cûhî (Yahudi) denilen kesimin de barındığı bir mahalle olmuştur. Görüşmecilerin anlatımıyla ifade etmek gerekirse, ilgili dönemlerde Cûhi'ler, sanatkârlık gerektiren mesleklerle ilgilendir ve iyi para kazanırlardı. Mahallede ayrıca zengin, soylu, kültürlü kimseler ikamet ederdi. Bu mahalledeki elit kesim, Osmanlının son dönemlerinde Mardin ve Diyarbakır gibi merkezlerde açılan ortaokul düzeyindeki okullara çocuklarını gönderirdi. Bu mahalle sakinleri, Cumhuriyetin kurulmasından sonra da çocuklarının eğitim almalarını sağlamışlardır:

"Malağa (ağa aile) ailelerin hepsi de çocuklarını dışarıya gönderir okuturlardı. Osmanlı döneminde bile çocuklarını Mardin'e, Diyarbakır'a, İstanbul'a gönderirlermiş. Türkçe konuşmayı bildikleri

ıçin kendilerini buranın sahibi olarak görürlerdi. Resmi işleri bildikleri için rahattılar” (K-3, 64).

Dağkapı Mahallesi ise genellikle Hristiyan/Süryani kökenli ve çoğu esnafılık yapan ailelerden oluşurdu. Cizre merkezinin, özellikle Cumhuriyet öncesi ve hemen sonrasında, dışarıdan gelerek yerleşen ailelerden oluşan bir çeşitliliğe ve kültürel bir mozaiğe sahip bir yapısı vardı. Diğer mahallelere göre nüfus bakımından fazla olan bu mahallenin sakinleri genellikle esnafılık yapar, alım-satım işleriyle, sınır ticaretiyle ilgilendirlerdi. Kale Mahallesi ise, Dicle Nehrinin kenarında bulunması nedeniyle daha çok su üzerinde taşımacılık (Dicle Nehri üzerinde Diyarbakır-Musul arası kelekçilik yaparak) işleriyle ilgilendir ve geçimlerini gündelik işlerde çalışarak geçirirlerdi. Uzmanlık gerektiren mesleklerden ve esnafılık yapmaktan ziyade sınır ticareti ile ilgilendir, çoğu zaman geri hizmetlerde çalışırlardı. Ağa ailelere yanaşma olmalarıyla bilinir, kavga çıkaranların öncülleri olarak anılırlardı. Kültürel düzeyleri bakımından diğer mahallelerden daha aşağı bir düzeydedirler ve genellikle sorunlu ilişkilere sahiptirler. Eğlenmeye düşkünlükleri (Altan, 2018, s. 6) belirgin özelliklerinden biridir ve birbirlerine bağlılıkları veya birbirlerini kollamaları nam salmış düzeydedir. Sayıca en az nüfusa sahip Kale Mahallesi, siyasi hesaplarda taraf değiştirmesi beklenen, bazen de sopa olarak kullanılan bir konuma sahiptirler.

Cizre merkezindeki mahalleler çoğunlukla Müslüman ve Kürt ailelerden oluşsa da Yahudi, Hristiyan (Süryani, Keldani, Nasturi) dinine mensup veya Arap ve Ermeni ve Türkmen kökenli ailelerden oluşan farklı kesimler de bulunur. Bu kesimlerden bazılarının göç etmesi, diğerlerinin kimliksel dönüşümler yaşamasıyla merkezde bajari kimliği etrafında birleşmişlerdir. Günümüzde kökenleri itibariyle farklı kesimden aileler, kendilerini bajari (şehirli) diye tanımlar, çevredeki gelen köylülerden ve konargöçer bir hayat tarzına sahip göçerlerden farklı ve üstün gören, Cizre'nin kadim bir şehir olmasından kaynaklı üst düzeydeki kültürel mirasını sahiplenen bir algıya sahiptirler. Her ne kadar günümüzde gerçekleşen kavgalar bajari kesim ile dışarıdan gelenler arasında gerçekleşiyor olsa da söz konusu ettiğimiz mahalle kavgalarının odağında sadece bajari kesim diye anılanlar bulunmaktadır. Çünkü dışarıdan göçle gelenlerin merkeze yerleşmeleri 80'li yıllardan itibaren, oysaki mahalle kavgalarının geçmişi 80'li yıllardan önceki yaklaşık yüzyıllık zaman dilimidir.

Merkezdeki mahalle kavgaları, sosyal ve kültürel yönlerden birbirinden ayrışan Kale ve Dağkapı mahalleleri arasında meydana gelmiştir. Mir Ali mahallesinin kavgalara taraf olmadığı, genellikle tarafları barıştırmaya yönelik girişimde bulunan şahsiyetleri barındırdığı yönünde ifadeler sıklıkla dile getirilmiştir. Mir Ali Mahallesi sosyal, kültürel ve ekonomik yönleriyle diğer

mahallelerden farklı olmuştur. Medrese eğitiminden ve ayrıca resmi okullarda verilen eğitimden faydalanan Mir Ali sakinleri, büyük bedeller karşılığında çocuklarını iyi bir eğitim almak üzere uzak yerler göndermişlerdir. Kendilerine ait bir giyim ve yemek kültürüne sahip olmuş, diğer mahallelerdeki insanlara örneklik teşkil etmişlerdir. Kültürel sermaye bakımından geride bulunan Kale mahallesindekiler hem yönetim kademesinden hem de esnafıktan uzak şekilde bir hayat sürmüşlerdir. Tor mahallesi ise diğer iki mahalleden de bazı özellikleri barındırmış ve kültürel düzeylerini yüksek tutma gayretinde olmuşlardır.

Bu kadim mahalleler arasında gelenek, görenek, örf ve adetler bakımından farklar yok denecek kadar az olmuştur. Düğün, taziye ve bayramlaşmalardaki seremonilerde benzer şekilde davranmışlarsa da gelir bakımından farklı düzeyde olduklarından, harcamada bulunma veya seremoni süresinin uzun veya kısa tutulmasında, Dağkapı'da ikamet edenler daha baskın olmuş ve daha uzun süreye yaymışlardır. Her bir mahalle kendisine özgü bir tarzla bilinmiş, bunu tutum ve davranışlarında sergilemiş ve o şekilde anılmıştır. Kendilerine ait ortak mekânlara sahip olmuş ve birtakım alanlarda hâkimiyet kurmuşlardır. Her bir mahallenin belirli ölçüde öne çıkan bir kimliği, ayırt edici birtakım özellikleri ve klişe haline gelen tanımlayıcı ifadeleri olmuştur.

“Mahalleler arası atışmalar, laf atmalar çok olurdu. Örneğin Tori'ler “Mir Ali mîr'in, Torî wezîr'in, Kelehî seyê pîr'in” (Mir Ali'dekiler Mir'dir, Dağkapı'dakiler vezir'dir, Kalede'kiler yaşlı köpektir) derlerdi, Kaledekiler de buna karşılık sözü çevirip aynısını Toriler için kullanırlardı.” (K-5, 66).

Toplumsal konumları bakımından ele alındığında her bir mahallenin geride bıraktığı izlenimler birbirinden farklı olmuştur. Dağkapı, diğer iki mahalleden fazla bir nüfusu barındırmış, sakinlerinin çoğu esnaflıkla uğraşmış ve gelir düzeyi yüksek bir mahalle olarak bilinmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde mahalledeki Süryani ailelerin çokluğu dikkat çekmiş, ancak kendileri daha sonra mahalleden ayrılarak Avrupa ülkelerine göçmüşlerdir. Mir Ali Mahallesi ise varlıklı ve toplumda itibar edilen statü sahibi kimselerin kaldığı bir yer olmuş ve kültürel düzey bakımından toplumun lokomotif konumunda bulunmuştur. Hem sosyal ve kültürel hem de ekonomik yönden geride bulunan ise Kale Mahallesi olmuştur.

4.2. Malağa (Ağa Ailesi) Aileler ve Mahalle Kavgalarındaki Rollerini

Cizre Beyliği'nin Osmanlı tarafından sonlandırılmasından itibaren bölgede önemli oranda yönetsel kargaşalar yaşanmış ve söz konusu olay, Cizre'nin son bir buçuk asırda meydana gelen yönetsel problemlerin de başlangıcını oluşturmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle 1891 yılında

Miran Aşireti lideri Mustafa Paşa'nın 48.Hamidiye Alayı komutanlığına atanması beraberinde keyfi bir yönetimi, bölgedeki aşiretlerle yapılan savaşları ve toprak ağalığına dayalı feodal sistemi getirmiştir:

“Büyüklüğümüzün dediğine göre, Mistoyê Mirî (Mustafa Paşa) bölgenin padişahı gibi davranırmış, bu bölge Tayan aşiretine, bu bölge Batuyan aşiretine, bu köy falan kese der öyle toprakları dağıtırmış” (K-3, 64).

Kızlarını Cizre'nin ileri gelen ailelerdeki erkeklerle evlendiren Mustafa Paşa, önemli ölçüdeki verimli köyleri veya köylerdeki değerli arazileri de ilgili ailelere vermiştir:

“Malağa dediğimiz bu aileler, Mistoyê Mirî döneminden beri bu memlekette ağadırlar. Kendisi buraya Musul'dan gelmiştir. Buranın hükümdarıdır. 7-8 tane kızları olduğu söylenir. Kendisini Cizre'de kabul ettirmek için büyük ve önde gelen ailelere kızını vermiştir. Paşanın kızını alan aileler de yönetime yakın olmuş ve birçok köyü ve sınırdaki arazileri kendilerine almışlardır. Mesela bildiğim kadarıyla Tahir (Vesek) Ağanın, Sönmezlerin ve Osman efendinin ailesinde Mistoyê Mirî'nin kızları var. Bu malağa aileler ta o zamandan beri güçlü ve geniş ailelerdir...” (K-1, 63).

Söz konusu aileler, aynı zamanda siyaset arenasında da varlıklarını kanıtlama yollarına tevessül etmiş ve sonraki dönemlerde belediye başkanlığını kazanmak için her yolu denemişlerdir. Önceleri atama yoluyla gerçekleşen belediye başkanlığını da kontrolünde bulunduran bazı aileler, seçim yoluyla belirlenme sürecinden itibaren yine yarışı elden bırakmamış ve yönetimdeki varlıklarını sürdürmek için her yolu mubah görmüşlerdir. Kendileri için Malağa (ağa aileler) denilen aileler, önemli ölçüde mal/mülke, sosyal sermayeye (nüfuza) ve resmi kurumlarla iyi ilişkilere sahip olmuşlardır. Mustafa Paşa'nın kontrolünde bulunan önde gelen bu aileler merkezde ve civarda adeta küçük krallıklar haline gelmiş ve halk üzerinde otoriter şekilde hüküm sürmüşlerdir.

“...malağa ailelerin başında Tahir Ağanın ailesi gelir. Yalnız onların ailesinden iki tane Tahir Ağa var, ilk Tahir Ağa Mistoyê Mirî'nin damadıdır.” (K-4, 82).

“...malağa ailesi olarak Brahim Ağa ve Hisên Ağa (Yiğit) dan oluşan bir aile vardı. 4-5 tane köyleri vardı. Sınır ticareti ile uğraşırlardı, durumları iyiydi...” (K-4, 82).

“Malağa dediğimiz aileler, bildiğim kadarıyla Sabrîyê Neaf (Naif'in oğlu Sabri) ve Salihê Şêx (Salih Şık) aileleridir. Brahim Ağa diye bir

ağa daha vardı. Ama o siyasetle pek uğraşmazdı. Üçünün de köyleri vardı, bazı köylerde ise büyük parçalar halinde arazileri vardı.” (K-5, 66).

Malağa ailelerin nasıl bu konuma geldikleri sorulduğunda, zulme dayalı tipik ağalık algısının izleriyle karşılaşılmıştır.

“...imine bir teneke yağ vererek, kimine tahtadan saban tedarik ederek, kimine tohum vererek karşılığında köylüden toprak alıyorlardı. Bazen de kandırarak alırlardı. Örneğin köylüye ‘sizden vergisini alacaklar, toprağınız bizim üzerimizde görünsün vergi vermeyin’ derlerdi, ‘sizi her gün toprak için mahkemeye çağırırlar, resmi işlerde sizi mahkemeden kurtaracağız’ şeklinde köylüleri kandırarak/korkutarak arazilerin tapularını kendi üzerlerine yaparlardı...” (K-5, 66).

“Köylülere resmi işlerinde yardımcı olur karşılığında onlardan arazi alırlardı. Cizre’nin en güzel köylerini kendilerine ayırmışlar. Bu köylerde kaçakçılık yapar zengin olurlardı...” (K-3, 64).

“Malağa olup ta zulüm yaptığını duymadığım bir tek aile var. Oda Hacı Sevdin’(Önür)dir. Zaten Cizre’nin rûspi (aksakallı, bilge, taraf tutmayan) insanların başında gelir. Kimseyle kavga etmeyen ve herkese yardımcı olmaya çalışan biriydi” (K-3, 64).

Toplumsal yapıdaki konumları ve halkın üzerinde bıraktıkları etkiler bakımından Malağa ailelerin geride korku dolu izler bırakmışlardır.

“...o zamanlar ağaların eşeği de ağaydı. Çarşıda pazarda eşekleri başıboş gezdiğinde bile kimse müdahale edemiyordu. Eşekler hangi tarafa gitse veya hangi eşyaya dokunsa serbesttiler. ‘Falan ağanın eşeğidir’ diyorlardı. Hiç kimse karışmazdı... çünkü halk sahibinden korkardı” (K-5, 66).

Toplumsal yapıdaki konumlarını siyasal alanda da sürdürmek istemiş olan bu aileler şehrin yönetimini ellerinde bulundurmak üzere büyük mücadeleler içine girmiş ve halkı kendilerine çekmek için bazı hamleler gerçekleştirmişlerdir.

“Malağa dediğimiz ailelerin çok eskiden beri Belediye Başkanlığı için bir mücadeleleri vardı. Birbirlerinden bazılarını öldürdüler bile. Uzun süre kan davalı idiler. Sonra TRT yayını ekibi ve bazı siyasiler araya girip barıştırdılar. Tor mahallesi daha çok Sabrîyê Neaf tarafını tutarlardı. Kelehi mahallesi ise Salihê Şêx ailesini

desteklerdi. Çünkü Salihê Şêx de o mahallede oturuyordu. Siyasi olarak muhaliftiler...” (K-5, 66).

“Mahalle kavgalarından, 1983 ve 85 yıllarında Şık ve Vesek ailelerinden birer kişinin öldürüldüğünü duymuştum. Onun dışında hatırlamıyorum” (K-1, 65).

Bazı mahalleleri tamamen, bazılarını ise kısmen kendilerine taraftar yapan bu aileler, sosyal ve ekonomik yönlerden önemli bir güç odağını oluşturmuşlardır. Kendilerini sağlama almak veya olası tehlikelerden korumak için bir tarafa yanaşmak zorunda bırakılan halk, öngörmediği veya istemediği bir çatışmanın tarafı haline getirilmiştir. Gerçek anlamda ne için kavga ettiğini bilmeyen halk, adeta bir gösteriye dönüşen ve bazı durumlarda önemli düzeyde yaralanmalara konu olan kavgaların objesi olmuşlardır.

“Mala Hesên (Hasan’ın Ailesi) ile Mala Neaf (Naifin Ailesi) kavga ederlerdi, bizim tarafımız belliydi o zaman, biz Hesên’in tarafını desteklerdik. Sebebini bilmesek de kavgada bizden birileri varsa, hiç sormadan karşıdakilere saldırırdık. Anlayacağınız herkes tetikteydi. Malağa aileler arasında ‘dubendi’ dediğimiz ikilik (iki taraftan oluşan bir mücadele) vardı. Ama şimdi yok çok şükür” (K-2, 63).

“Mahalle kavgalarının tek bir sebebi vardı. Aileler arası çatışmalardan dolayı halk ikiye bölünmüştü. Hangi aile hangi mahallede oturuyorsa o mahalle de kendi adamını desteklerdi. Bundan dolayı da çarşı pazarda her gün çatışma çıkardı. Onlar da keyfine bakardı. Şeyhler de tarafları barıştırmaya çalışırdı...” (K-3, 64).

Halkın birbirine düşman kesilmesinin nedeni görünürde belli değilse bile bazıları tarafından bilindiği anlaşılmaktadır. Alanda yapılan bir çalışmanın bulgularında bu yönde beyanatlar bulunmaktadır: *“Esasen bu düşmanlığı şehri yönetmek isteyenler çıkarırdı” (Zeren, 2019, s. 48).*

Menfaati için taraf değiştiren veya her iki tarafı da idare eden ve daha çok fitneci diye anılan bazı kimselerin konumu da kavgaların başlamasında etkili olmuştur.

“...bir de arada fitneciler vardı, tarafları birbirine düşürmeye çalışırlardı. Halk da kolay şekilde inanıyordu ve çarşıdaki komşusuna saldırıyordu.” (K-3, 64).

Özetle malağa ailelerin hedeflerini gerçekleştirmek uğruna verdikleri mücadele halk tabanında da karşılık bulmuş ve taraflar üstünlüğü ele geçirmek üzere birbirlerine karşı çetin mücadeleler vermişlerdir.

4.3. Kavgaların Meydana Gelmesini Hazırlayan Faktörler

Kuramsal bölümde de dile getirildiği gibi mahalle kavgalarının görünür olmayan sebepleri, daha çok sosyokültürel nedenlerden dolayıdır. Örneğin, Kale mahallesine tevdi edilen kavgalar, esasen Kale mahallesinde ikamet edenlerin yönetim kademesinde bulunan ve çok iyi bir hayat süren Mir Ali mahallesi ve kendileri kadar zorluk görmediği halde çok iyi kazanan Dağ Kapı mahallesi sakinlerine öfke duymalarından kaynaklıdır.

“Biraz da Kelehi dediğimiz mahallede kalanların sevdiği ve isteyerek çıkardığı kavgalar. Çünkü toplumsal konuları diğer mahallelere göre biraz daha gerideydi. Onlar da kendilerini kavga ederek ortaya getirmeye çalışırlardı...” (K-3, 65).

Esnaflıkla uğraşmaları, çarşı/pazarın bulunduğu mevkilere yakın olmaları ve sosyal sermaye bakımından güçlü bir konumda bulunmaları nedeniyle diğer mahallelerden daha fazla nüfus barındıran Dağkapı mahallesi seçimlerde her zaman özgül bir ağırlığa sahip olmuştur.

“Tor (Dağkapı) mahallesi orta halli bir mahalle idi. Nüfusu diğerlerine göre kalabalıktı. Belediye başkanlığında kime destek verselerdi o taraf kazanırdı...” (K-5, 66).

Sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerden birbirinden farklı mahallelerin bu potansiyeli, en çok da malağa ailelerin siyasal hesapları için kullanılmıştır. Özellikle kavgaya karışanların çoğunun belirli bir sebep olmaksızın kavgaya dâhil oldukları görülmektedir:

“...mahalle kavgalarının geçerli bir sebebi olmazdı ki, sadece bahaneler vardı, gençlerin aktivitesi idi...” (K-3,65).

Alanda yapılan çalışmalara bakıldığında bu yönde bulgular görülmektedir: *“Saçma sapan kavgalar olurdu, eften püften sebeplerden dolayı kavga ederdik. Çünkü aramızda bir düşmanlık vardı ve her gün kavga ederdik”* (Zeren, 2019, s. 48). Bu göstermektedir ki halk, uzun süre devam eden kavgaların nedenlerini ya idrak edememiş veya kavgaların gerçek sebepleri gizlenerek basit bir düzeye indirgenmiş ve kendilerinden gizlenmiştir.

Bir bütün olarak bakıldığında Cizre'deki mahalle kavgaları, Cumhuriyetin kurulmasından önce dayanmaktadır. Osmanlının son dönemlerinde ikisi de Mustafa Paşa'nın damadı olan Osman Efendi ile Tahir Ağa arasında yaşanan

Belediye Başkanlığı yarışıyla başlamış ve bu yarış giderek yüksek dozda yaşanan bir mücadeleye dönüşmüştür. Kavgaların yoğun yaşandığı bu uzun dönem alt tabakadaki halk açısından zorluklarla geçmiş, geçimini sağlama ve ekonomik yönden imkânlarını çoğaltmanın yönetime (belediye başkanına) yakın durmaktan geçtiği anlayışı halka adeta dayatılmıştır.

4.4. Kuramsal Yaklaşımların Karşılık Bulması: Kavgalarda Potansiyel Etkenler

Mahalle ve sokaklarda gerçekleşen kavgaların sebeplerinin araştırıldığı çalışmalarda 'erkeklik' algısının çevreden saygı görmek ve bunu sokakta göstermekle, hatta şiddet kullanımında acımasız olundukça erkekliğin daha da fazla pekişeceği düşüncesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Çünkü erkekliğin sergileneceği önemli yerlerden biri mahalledir ve her türden sözlü ve fiziksel mücadelelerin sonucunda oluşan mahalle kültürü de erkeklik algısıyla yakından ilişkilidir. Erkeklik algısı bir taraftan şiddete ve acımasızlığa dayalı bir itibarı sağlarken, diğer taraftan sokakta oluşan mağduriyete karşı da bir koruma sağlar ve sokakta saygı görmenin önünü açar. Bu nedenle mahalle kavgalarında erkekler, itibarlarını korumak için saldırgan davranışlar sergilemek zorunda görürler kendilerini. Öyle ki erkek ergenler, kendilerinin şiddet kurbanı oldukları yerlerde bile erkeksi bir benlik imajını sürdürmeye çalışırlar. Sokakta saygı görmenin yanında saygıyı sürdürmek de bir o kadar kavgaların önemli bir nedenidir. Yapılan saygısızlığın intikamını almak, çevrenin algısında var olan itibarı korumak, özellikle akraların saygısını kazanmak da kavganın nedeni olduğu gibi kavgalarda şiddet kullanmanın da haklı gerekçeleridir. Öyle ki genç erkekler, zamanla kavgaların üstesinden gelme konusundaki kodları içselleştirmekte, kavgada kullanılan araçları yanlarında taşımaya başlamaktadırlar (Kurtenbach & Rauf, 2019, s. 6-8). Cizre'de meydana gelen kavgalarda erkeklik adına mücadele veren bir örnekten sıkça söz edilir. Kavgalardaki tutumu ve kimseye karşı boyun eğmeyen tavrıyla dikkat çeken bu şahıs 'Gençler Reisi' lakabına sahiptir. Erkekliğine leke sürmemesi yönündeki çabaları efsanevi şekilde anlatılır.

"...gençler reisi" adında biri vardı Mir Eli mahallesinde, babası imamdı, kendisi de esnafılık yapardı. İsmi Halil'di (Özvarlı). Her üç mahalleden kavgacı gruplara karşı asla başını indirmezdi, tek başına kavga ederdi onlarla. Onları hiç takmazdı. Bir seferinde her mahalleden onar kişi birlikte ona hücum ettiler, o da onlara karşı koydu ve hepsini döverek geri gönderdi, ama kendisi de ölüm derecesinde dayak yedi onlardan, fakat son nefesine kadar da erkekliğine leke sürmedi." (K-4, 82).

Mahalle kavgalarının oluşmasında psikolojik süreçler de önemli ölçüde belirleyicidir. Örneğin hakarete veya tehdide maruz kalma durumunda geri adım atılmaması gerektiği ve sağlam bir itibara sahip olmanın önemli olduğu, baskın ve yerleşik bir inançtır (Susan & Wilcox, 2015, s. 13). Bu aynı zamanda mahalle kavgalarında mağduriyet ile sokak kodu (kanunları) arasında pozitif bir ilişkiyi doğrulamaktadır. 'Biz' ve 'öteki' şekline dönüşen algı, psikolojik bir süreç halini alır ve hemen her alanda belirginleşir.

"...belediye başkanlığını karşı taraf aldığımda belediyeye gitmezdik. İtibarımız zedelenmesin diye beş yıl boyunca uğramazdık. Önemli işlerimiz olsa bile..." (K-1, 63).

Kültürel evrim yaklaşımına göre, her insan başlangıçta kendi içinde çelişkilidir ve daha sonra aileler, topluluklar, köyler, şehir devletleri, imparatorluklar da dâhil, birbirini takip eden sosyal ve politik alanlar içinde veya bu alanlar arasındaki çatışmalara katılır. Kültürel evrim, insan çatışmasını ya büyütebilir ve yoğunlaştırabilir ya da onu azaltabilir ve geçersiz kılabılır. Kültürel evrimde, çatışmanın devam etmesi ve alevlenmesinden ziyade çözümünün nasıl yönlendirilebileceği önemlidir. Ama kültürel evrim, esas olarak, sürekli artan yıkıcılık silahlarını savaşan maceraperestlere vermeye ve onların ideolojik açgözlülüğünü kışkırtmaya adanmışsa, o zaman insan çatışmasının kesintisiz olarak devam edeceği kesindir (Marinof, 2014, s. 11). Cizre'deki malağa ailelerin siyasi alandaki beklentileri geleneksel bir hal almıştır. Yerleşik bir kültür miti haline gelen belediye başkanlığı, babadan oğula veya toruna geçmesi gereken bir pratiğe ve bunun gerçekleşmesine yol açan bir kurala dönüşmüştür. Öyle ki Cizre tarihinde, babadan oğula veya toruna geçen birkaç belediye başkanı bile vardır.

"Adamın dedesi ağadır ve belediye başkanıdır, babası da yapmıştır, kendisi de yapmak istiyor, yani kendi malı olarak görüyor..." (K-3, 65).

Kamusal alanda, kişilerarası ilişkilerde şiddeti yöneten ve sokak kodu olarak tanımlanan bir dizi kural söz konusudur. Resmi adalet sistemine duyulan inanç eksikliği 'sokak kodu' denilen gayri resmi kuralların oluşmasına yol açar. Çevrede yaşayan insanlarda, özellikle bazı tehlikeler karşısında kendi başlarının çaresine bakmaları gereği zamanla öne çıkmaya başlar. Adalet mekanizmasının zayıf veya işlevsiz kalması şiddet ve saldırganlığın artmasını, bireysel veya kitlesel önlemlerin alınmasını beraberinde getirir (Rich & Grey, 2005, s. 817). Özellikle 'tehlikeli dünya' algısının zemin bulması beraberinde toplumsal kargaşanın yaygınlaşmasını ve sokak kodları denilen kuralların işlevsel hale gelmesini tetikler. Saygı görmenin esas amaç olduğu sokak kavgalarında, fiziksel

korunmanın yanında kırılğan hale gelen kişisel kimliklerinin korunması da hedeflenir.

“...çarşıda kavga ederdik, birbirimizi perişan ederdik, kimileri karakola haber verirdi, ama karakoldan kimse gelmezdi. O yüzden biz de kendi önlemlerimizi kendimiz alırdık... Esnaftım ama çekmecemde de he zaman silahım dururdu. Çok şükür silahı hiç kullanmadım ama tedbir için gerekiyordu. Çünkü çarşıda her an kavga olabiliyordu...” (K-2, 63).

Sokak kavgalarında asla yeri olmadığından karşı tarafa saldırganlığı gerektiren tetikleyici algılardan biri de ‘enayi olmak’tır. 18-20’li yaşlarda daha fazla öne çıkan bu algı, birisi onlara bir şey söylediğinde veya bir şey yaptığında karşılık vermeyen, ona yönelik misilleme yapmayan bir kişinin durumu ‘enayi olmak’ şeklinde değerlendirilir (Rich & Grey, 2005, s. 818). Özellikle bazı yönlerden güçlü olanların bir başkasını sömürdüğü, sindirdiği şehir merkezlerinde enayiliğe yer olmadığı bilinir. Çünkü birey kendisine yönelik yapılan saygısızlığa, savunma amaçlı aktif bir karşılık vermediğinde ileride mağdur olacağı yönünde bir fikre sahiptir. Kendisini savunma gereksiniminin altında sadece fiziksel zararı kapatmak değil aynı zamanda zedelenmiş bir kimliğe de yol açmaması beklentisi vardır.

“Karşı tarafın güçlü olduğu yerlere gitmezdik. Gruplar halinde gezerdik, bazı yerlerden tek başımıza geçmezdik, yolumuzu uzatırdık. Çarşıda da onlardan birileriyle karşı karşıya gelmemeye çalışırdık, çünkü içlerinden biri bir şey derse mutlaka cevap vermek zorundaydık... sonucu kötü bitse bile...” (K-1, 63).

Özünde bir var olma savaşı olan kavgalar, kamuya açık veya görünür bir mekanda gerçekleştiğinde adeta gösteriye dönüşmekte ve kitle psikolojinin bir gereği olan ‘bireyin davranışı yalnızken farklı, toplum içindeyken farklı olur’ kuralı devreye girmektedir. Ayrıca genç kesimde öne çıkan erkeklik algısı ise şiddet içerikli eylemlerin ortaya çıkmasında belirleyici bir role sahiptir.

4.5. Kavgaların Doğurduğu Bazı Sonuçlar

Sokak kurallarının geçerli olduğu mahalle kavgalarında, zamanla alışkanlık haline gelen yönler bulunmaktadır. Örneğin, herhangi bir fiziksel, duygusal veya maddi yönlerden bir saygısızlık durumunda, saygıyı yeniden kazanmak için agresif bir şekilde yanıt verilmesi bir zorunluluk olarak görülür. Bu yaklaşım, özellikle şiddet mağdurları için dikkat çekicidir, çünkü onlara karşı işlenen bir şiddet eylemi aşırı saygısızlık olarak anlaşılır (Rich & Grey, 2005, s. 817). Böylesi bir algı, özellikle ergenlik döneminde bulunan erkeklerde daha

yaygındır ve zaman içerisinde ruh sağlığını olumsuz etkileyen bir hale gelebilmektedir. Üstelik bu dönemde beliren ve şekil kazanan ruh hastalıklarının önemli bir oranı yetişkinliğe de taşınır. Hatta mahallenin risk teşkil etmesi oranında bireylerin de davranış bozukluğu yaşaması ihtimalini artırır (Aneshensel, & Sucoff, 1996, s. 293). Cizre'deki mahalle kavgalarından, toplumsal ilişkiler bakımından büyükten küçüğe kadar herkes bir şekilde etkilenmiştir. Ötekinden duyulan korku nedeniyle yaşanan psikolojik sorunların önemli tahribatlara neden olduğu yapılan farklı alanlardaki bazı çalışmalarda da ele alınmıştır (Çakır, 2007: 65). İçinde bulunulan ruh halinin doğurduğu sonuçlar, kavgalarda hedeflenenlerden uzak olabilmektedir.

“...her zaman tetikteydik, nerde karşımıza çıkarlar veya bize kaç kişiyle saldırırlar diye, gözümüzü, kulağımızı dört açardık. Bazen bir haber geldiğinde, onu doğru sayar hemen saldırırdık. Bazen yanlış anlamalardan dolayı da vurduğumuz kimseler olurdu...” (K-3, 65).

Diğer taraftan mahalleler arası cereyan eden kavgalar, komşuluk ilişkilerini de olumsuz etkiler ve bozulan ilişkiler kavgaların uzun süre devam etmesini beraberinde getirir. Zira komşuluk ilişkileri genellikle ortama özgüdür, ilişkiler birbirinin yerine geçebilir, kodlanmış ve sınırlandırılmıştır. Karşılıklı beklentiler vardır ve ilişkiler daha çok pasif olarak sürdürülür. Bu bakımdan mahalleler arası kavgalar, komşunun mekânsallığını ve komşular arasındaki sınırlı kişisel bilgi alışverişini ortadan kaldırır. Komşuluk, kişisel mahremiyeti ve uzamsal yakınlığın dengelenmesini içerdiğinden, kişisel bilgi alışverişisi sınırlı hale gelir (Gwen, 2011, s. 22). Cizre'deki mahalle kavgalarında bunun tezahürlerini görmek mümkündür.

“Hesenê Şêx dönemini iyi hatırlıyorum, komşularımızdan veya tanıdıklarımızdan birinin onlara değil de rakiplerine oy verdiğini duyduğumuzda onlarla ilişkilerimizi keserdik. Onu hain olarak görürdük. Düşününe, taziyesine veya cenazesine katılmaz, selam dahi vermezdik. Yine mesela Aladdin Sönmez bir ara adaylığını bıraktı, sonra kazanamadı ama biz etrafımızdaki insanlarla bayağı sorun yaşadık bu yüzden...” (K-2, 63).

Cizre tarihinde uzun süre eksik olmayan mahalleler arası kavgaların doğurduğu sonuçlara bakıldığında çoğu toplumsal sorunların kökeninde yerleşik bir kültür haline gelen kavgaların izlerinin olduğu söylenebilir. Öyle ki gündelik karşılaşılan sorunların bile, ancak görevi veya statüsü yüksek birinin aracılığıyla hal olacağı inancı yerleşik bir hal almıştır. Diğer taraftan sorunlarını bireysel halletme yerine kendi aile bireylerine veya aşiretine mal ederek veya onları da

dâhil ederek çözmeye çalışma alışkanlığı da oluşan bu kavga kültürüyle ilintili olduğu düşünülmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Osmanlı'nın son dönemlerinde atama yoluyla yönetilen Cizre'de, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra seçimle yönetici tayin etme dönemine girilmiştir. Feodal toplum düzenine bağlı olarak merkezdeki güçlü/geniş (malağa) aileler sosyal, ekonomik ve siyasal yönlerden özgül ağırlıklarını fazlasıyla hissettirmiş, bölge insanının belirli güç odaklarına sığınmalarına neden oluşturmuşlardır. Bu çerçeveden hareketle Cizre merkezinde ikamet eden vatandaşlar, malağa ailelerin siyasal, sosyal ve ekonomik çıkarları için birbirleriyle iletişimsel sorunlar, mekânsal ayrışmalar yaşamış ve örneğin bir kimseye kendi mahallesinden olması yeterli görülerek, haksız da olsa destek verilebilmiş, ötekine ise haklı da olsa tüm kapılar kapatılabilmektedir. Neredeyse Cumhuriyetle yaşıt olan mahalle kavgaları sayesinde, toplumsal yapıyı anlama bakımından, yönetsel gücü eline geçirmenin Cizre'deki bir malağa ailesi için ne denli önem arz ettiğini görmek mümkündür. Halkın tutunabilmesinin veya kendisini var etmesinin yolunun belirli bir ailenin sahip olduğu güce yanaşmaktan geçtiği adeta dayatılmıştır.

Mahalle kavgalarının odağında bulunan Kale Mahallesi sakinlerinin sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden diğer iki mahallenin gerisinde bulunması, kavgalarda öncü rol oynamalarını beraberinde getirmiştir. Başka bir ifade ile yönetim kademesinde dâhil olmada ve farklı mesleklerdeki konumlarıyla elde ettikleri gelire ulaşmada diğer mahalleleri (Mir Ali ve Dağkapı) geçemeyeceği yönünde oluşan algı, Kale mahallesi sakinlerini olumsuz etkilemiş ve yereldeki feodal beyler tarafından kavgalarda araç olarak kullanılmaları sonucunu doğurmuştur.

Cizre'de meydana gelen ve on yıllarca (yaklaşık yüzyıl) gündemden düşmeyen mahalle kavgalarının, çoğunluk tarafından gerçek sebebinin bilinmediği, bazılarının menfaat elde etmek üzere tarafları bilinçli şekilde provoke ettiği, önemli bir kesimin ise arada kalmamak için mecburen bir tarafa dâhil olmak zorunda bırakıldığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmayla, sebepsiz şekilde ve yıllarca bir kavganın devam edemeyeceği varsayımı katılımcıların görüşleriyle sınanmış ve kayda değer bazı sonuçlar elde edilmiştir. Söz konusu kavgaların esas sebebinin, belediye başkanlığını (ve sağladığı maddi/manevi avantajları) ele geçirmek için malağa (ağa aileler) denilen köklü/geniş ailelerin halk üzerindeki kontrol mekanizmasını elinde tutmak, kendilerine taraf olanlar üzerinden güç gösterisi yapmak, taraftarlarının bağlılıklarını test etmek ve diğer kesimler üzerinde baskı oluşturmak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alanla ilgili yapılacak yeni çalışmalar için öneriler: Osmanlının son dönemlerinde, siyaset yapmamaları koşuluyla çevre il, ilçe ve bugünkü sınırların dışında kalan Arap ülkelerinden getirilerek Cizre'ye yerleşen/yerleştirilen önemli orandaki ailelerin sonraki dönemlerde kökenleri nedeniyle çatışma yaşayıp yaşamadıkları, yaşanan mahalle kavgalarında etnik kökenin rol oynayıp oynamadığı hususu araştırılmamıştır. Toplumsal yapı ve ilişkilerin şekil kazanmasında ailelerin sahip olduğu etnik kökenin rolü araştırılabilir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma, Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığı'nın 20.04.2022 tarihli ve 2022/56 sayılı etik kurul onayı ile yapılmıştır.

Kaynakça

- Aksoy, E. B. (2013). Cizre Örneğinde Etnisite İçi Karşılaşma Biçimleri, *Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Altan, B. (2018). "An Evaluation on Culture of Neighbourhood: Sample of Cizre", *A Critical Review of Social Sciences Theory and Practice*, (Ed.By: Bora Yenihan, Doğa Başar Sarıpek, Gökçe Cerev), Frontpage.
- Aneshensel, Carol S., & Sucoff, Clea, A. (1996). "The Neighborhood Context of Adolescent Mental Health." *Journal of Health and Social Behavior*, vol. 37, no. 4, [American Sociological Association, Sage Publications, Inc.], pp. 293–310, <https://doi.org/10.2307/2137258>.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 368-388.
- Çakır, B. (2007). Belirsizlik ve Korkunun Yeni Düzenin Oluşmasına Katkısı, *Dergipark* (13.09.2011), Cilt 0, Sayı 36, 63 – 82. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100938>.
- Çarpar, M. C. (2020). Sosyolojide İki Niteliksel Desen: Fenomenolojik ve Etnografik Araştırma, *The Journal of Social Science (TJSS)*, Yıl:4, Cilt:4, Sayı:8.
- Gwen, Van E. (2011). 'They Eat Potatoes, I Eat Rice': Symbolic Boundary Making and Space in Neighbour Relations, *Sage Journals*, Volume:16, Issue:4, Page(s):22-33, *Sociological Research Online*, <https://doi.org/10.5153/sro.2471>
- Karademir, D. (2019). Cizre Şehrinin Kuruluş ve Gelişimi, *Journal of Awareness*, Cilt: 4, Sayı:4, ss: 433-454.
- Kurtenbach, S & Rauf, A. (2019). TheImpact of Segregated Diversity on theCode of the Street: An Analysis of Violence–related Norms in Selected Post- Industrial Neighborhoods in Germany, *International Journal Of Conflict and Violence*, Vol. 13/. DOI:<https://doi.org/10.4119/ijcv-3121>

Marinof, L. (2014). Biological Roots of Human Conflict, *Journal Of Conflictology*, E-journal promoted by the Campusfor Peace, Universit at Oberta de Catalunya.

Özen, G. Ç. (2016). *Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma*, Aydın Toplum ve İnsan Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 3. (59-65).

Rich, J. A. & Grey, C. M. (2005). Pathways to Recurrent Trauma Among Young Black Men: Traumatic Stress, Substance Use, and the “Code of the Street”, *American Journal of Public Health*, Vol: 95, No: 5 816-824.

Susan, M. & Wilcox, P. (2015). Street Codes, Routine Activities, Neighbourhood Context, and Victimization, *British Journal of Criminology*, 55(5). DOI:10.1093/bjc/azu116

Yıldırım, A.& Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Zeren, A. (2019). *Kimlik Oluşumu; Cizre’de Bazariler (1960-1990)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü, İstanbul.

Atf: Yılmaz, E. (2022). İstanbul'daki Uluslararası Öğrencilerin Göç Deneyimleri ve Kente Entegrasyonu Araştırması. *Sosyoloji Dergisi, 43, 51-93.*

Araştırma Makalesi / Research Article

İSTANBUL'DAKİ ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN GÖÇ DENEYİMLERİ VE KENTE ENTEGRASYONU ARAŞTIRMASI

Ebru YILMAZ*

Öz

Göç, göçe dahil olan ve göçün gerçekleştiği yerleşim alanında yaşayan bireylerin yaşamını biçimlendiren bir süreçtir. Çeşitlenen iletişim ve ulaşım ağları, bireylerin göç deneyimlerini çeşitlendirmekle beraber sunduğu sosyal ağlar sayesinde bireylerin göç sürecini güvenli bir şekilde tamamlamalarını sağlamaktadır. Sosyal ağlar ise göç eden bireylerin göç deneyimlerindeki olumsuz ihtimallerle mücadele konusunda önemli strateji alanı olmaktadır. İletişim ve ulaşım alanındaki gelişmelerin yanı sıra hükümetlerin teşvik ve politikaları da göç olgusunu biçimlendiren faktörlerdendir. Bu kapsamda İstanbul'daki uluslararası öğrencilerin göç olgusunda da bu faktörler etkili olmaktadır. Böylelikle eğitim kurumları, kültürel çeşitliğe ev sahipliği yapan alanlara dönüşmektedir. Sosyo-kültürel olarak farklı grupların ortak alanları paylaşımları kimi zaman sosyal uyum ile sonuçlanırken kimi zaman da gruplar arası ayrışma ve ötekileştirilmelere neden olmaktadır. Mevcut çalışmada İstanbul'daki uluslararası öğrencilerin göç deneyimlerini, entegrasyon süreçlerini ve sosyal ağların bu süreçlere etkisini incelemek amacıyla İstanbul'da öğrenim gören uluslararası 10 öğrenci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda uluslararası öğrenciler ve Türkiye vatandaşları arasındaki en temel problemin dil olduğu ve iletişim kısıtlılıklarının iki grup arasındaki mesafeyi açtığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra demografik özellikler, etnisite, sosyal ağlar ve öğrenime devam edilen eğitim kurum gibi etkenlerin de göç sonrası yaşama uyum sağlama konusunda belirleyici etkilere sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası öğrenciler, Sosyal ağlar, Uyum ve ayrışma

---

* Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Çalışmaları, ebru.yilmaz@student.asbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9517-8589

Makale Gönderim Tarihi: 15/04/2022, **Makale Kabul Tarihi:** 09/05/2022

Research on Migration Experiences of the International Students in Istanbul and Their Integration to the City

Abstract

Migration is a process that forms the lives of individuals who are involved in migration and the lives of the people who live in the settlements where migration takes place. The variation of communication and transportation networks, diversify the migration experiences of individuals and enable individuals to complete the migration process safely with the benefits of the social networks offer. Furthermore, social network is an important strategy tool for migrant individuals to fight the negative effects of migration. In addition to the developments in communication and transportation, the incentives and policies of the governments offer are also among the factors that shape migration notion. Within this scope, these factors also have a role in the migration of international students in Istanbul. Hereby, educational institutions become areas that host cultural diversity. Different socio-cultural groups sharing the common areas sometimes results in social cohesion and sometimes it causes intergroup separation and marginalization. Therefore, in this study it is aimed to examine the migration experiences, integration processes of international students, and the impact of social networks on these processes with in-depth interviews conducted with 10 international students studying in Istanbul. As a result, it was determined that the most basic problem between international students and Turkish citizens is language and communication limitations that open the distance between the two groups. In addition, it has been identified that the demographic characteristics, ethnicity, social networks, and educational institutions also have decisive effects on adaptation to life after migration.

Keywords: International students, Social networks, Cohesion and segregation.

1. Giriş

Bir ülkenin içindeki veya ulusal sınırları aşan göç olgusunun, tek yönlü ve göçmenin varış yerine ulaştığında sonlanan bir olgu olarak değil; insanların birtakım yaşamsal kaygıları sebebi ile dahil oldukları yerden ayrılma ve gidilecek yeri seçme kararlarıyla başlayan daha sonra yer değiştirme davranışına dönüşen, göç edilen yerde ise göç eden ve göç edilen toplumun karşılıklı etkileşime geçtikleri, göç edilen yeri değiştiren, göç eden insanların eski ve yeni yaşam alanları ile ilişkiler kurdukları dinamik ve bütüncül bir süreç olarak ele

alınması gerekmektedir (Turut ve Özgür, 2018, s.17). Göç eden birey, göç sebebi ne olursa olsun göç sürecinden farklı derecelerde etkilenmekte, göç ettikleri yerde dil, sosyal ve kültürel çevreye uyum sağlama, sosyal destek ağını ve kişilerarası ilişkileri yeniden düzenleme gibi farklı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Şeker ve Uçan, 2016, s.203). Mevcut sorunlarla mücadele etmek durumunda kalan uluslararası öğrenciler için göç edilen ülkenin vatandaşları ise farklı birer toplumsal grup olmakla beraber birtakım bilinmezlikleri, yenilikleri ve değişimi barındırmaktadır.

Göçmen nüfusu çeken yerlerin başında kentler gelmektedir. Göç edilen kentin itici ve çekici özellikleri kadar göç eden bireylerin demografik kırılımları ve göç edilen bölgedeki iletişim ağları da göç deneyimlerini farklılaştırmaktadır. Bu farkındalıkla gerçekleştirilmiş, İstanbul'da öğrenimine devam eden uluslararası öğrencilerin göç deneyimleri ve entegrasyon sürecini konu edinen çalışmanın amacı, uluslararası öğrencilerin göç deneyimlerini ve kente entegrasyon sürecini incelemek ve sosyal ağların bu sürece ne şekilde etki ettiğini ortaya koymaktır. İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve Sağlık Bilimleri Üniversitesinde öğrenimlerine devam eden uluslararası 10 öğrenci ile derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirildiği mevcut araştırma kapsamında öğrencilerin İstanbul'a göç etme nedenleri, öğrenime devam ettikleri üniversiteyi tercih etme nedenleri, öğrenim yaşamındaki deneyimleri, öğrenime devam edilen eğitim kurumuna ve İstanbul'a uyum süreçleri, İstanbul halkı ile ilişkileri, Türk öğrenciler ile ilişkileri, üniversitedeki uluslararası öğrenciler ile ilişkileri, göç sonucunda mevcut aile ilişkilerindeki değişim, İstanbul'da yaşamının gelecekte kuracakları aile yapılarına etkileri, bir Türk vatandaşı ile romantik ilişki yaşamaya dair bakış açıları, göç edilen ülke ile Türkiye'deki aile yapıları, kadınlık ve erkeklik pratikleri konusunda göç ettikleri ülke ve Türkiye'ye yönelik karşılaştırmaları, gelecek planları, gelecekte Türkiye'de kalma, anavatana dönme veya farklı bir ülkeye göç etme düşünceleri hakkında bilgi edinmek hedeflenmiştir.

Uluslararası öğrencilerin deneyimlerine yönelik literatür incelendiğinde saha çalışmalarının genel olarak belirli bir akademik kurumda eğitim gören öğrencilere, uluslararası öğrencilerin akademik başarısına ya da sosyal uyum konularına odaklandıkları görülmüştür (Bulut ve arkadaşları, 2020; Osmanlı, 2018; Sezgin ve Yolcu, 2016; Tutkun, 2006). İstanbul'daki uluslararası öğrencilerin göç deneyimlerinin akademik yaşam, sosyal uyum, gelecek beklentisi, toplumsal cinsiyet rollerindeki ve aile yaşamındaki değişim konularının tümüne birden değinen fazlaca araştırmaya rastlanmamıştır. Bu konuda Ayberk (2019), İstanbul Üniversitesinde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin Türkiye ile bağlılıklarını incelemiş, uluslararası öğrencilerin Türkiye ile bağlılık geliştirme durumlarını İstanbul'un olumsuz tarafları, uluslararası öğrencilerin yaşadıkları

ayrımcılık, kendi ülkelerinde başladıkları romantik ilişkiler, çocuk sahibi olmaları, bireysel özellikleri ve gelişmeyen sosyal ilişkileri, Türkiye’de doğmamak-büyümemek ile akraba ve arkadaşlarının kendi ülkelerine olması ile ilişkili olarak ele almıştır. Bulut ve arkadaşları (2020), Tutkun (2006) ve Osmanlı’nın (2018) çalışmalarında uluslararası öğrencilerin akademik başarı ve uyum sorunlarını dil sorunu üzerinden irdelenmiştir. Sezgin ve Yolcu ise uluslararası öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreçlerindeki olumsuz deneyimlerinin uluslararası öğrencileri Türk halkı ile olan ilişkilerine etkisini araştırmıştır. Mevcut çalışma ile İstanbul’daki farklı eğitim kurumlarında öğrenim gören uluslararası öğrencilerin göç deneyimleri ve entegrasyon süreçlerini incelerken literatüre yeni bir eklenti oluşturulabilecektir. Bunun yanı sıra, mevcut çalışma sayesinde uluslararası öğrencilere yönelik çalışmalara göç sonrası aile yapılarındaki değişim, toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılaşma, değişen kadınlık ve erkeklik pratikleri gibi yeni sorgulama alanları da kazandırılabilir.

Birinci bölümde konusundan, amacından ve öneminden bahsedilen çalışmanın ikinci bölümünde göç olgusuna dair alan yazından, uluslararası öğrencilerin deneyimlerine odaklanan çalışmalardan ve kuramsal çerçeveden üçüncü bölümde ise araştırma yöntemi ve araştırma sürecine dair bilgileri içeren metodolojiden bahsedilmektedir. Dördüncü bölümünde bulgular ve analizlerin yer aldığı çalışmanın son bölümde ise sonuç ve öneriler kısmı yer almaktadır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

2.1. Kavramsal Açından Göç Olgusu

Göç kavramını bir yerden başka bir yere yapılan, sosyo-kültürel, politik ve bireysel dinamiklerden etkilenen, kısa-orta ve uzun vadeli olabilen bir eylem, bir yer değiştirme hareketi olarak ifade etmek mümkündür (Yalçın, 2004, s.12-13). Uluslararası göçler, düzenli ve düzensiz şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Akıncı vd., 2015, s.63). Transit göç kavramı ise göç literatürüne 1990’lı yıllarda yeni bir kavram olarak katılmıştır. Bu kavram, göç eden kişi veya grupların göç yolculuğuna devam ettiğini ve henüz göç edilecek noktaya ulaşmadığını bir diğer ifade ile göçün bitmemişliğini ifade etmesi bakımından literatüre çeşitlilik kazandırmıştır (Ihlamur-Öner ve Şirin-Öner, 2012, s.17).

2.2.Uluslararası Göç ve Entegrasyon

Entegrasyon, göçmenlerin göç alan toplum bireyleri ile eşit bir şekilde temel haklara erişimlerinin sağlandığı, göçmenler ile göç alan toplum bireyleri arasında sosyal köprülerin kurulduğu, göçmenlerin yerleştikleri yerlerde kendilerini güvende ve yaşadıkları toplumun bir parçası olarak hissettikleri, bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Şimşek, 2019, s.222).

Göçmenlerin yaşadıkları toplum içinde kurdukları ilişkilerin kalitesi ve toplum tarafından hoşgörü ile karşılanmaları, göçmenlerin yerleştikleri yeni ülke ve topluma yönelik aidiyet geliştirmelerini ve kendilerini evlerinde hissetmelerini kolaylaştırmaktadır (Doğan vd., 2020, s.162). Göç eden bireylerin ya da grupların göç edilen ülkenin dilini konuşabilme ve göç edilen bölgedeki insanlarla sağlıklı bir ilişki kurabilme gibi yetkinlikleri bireyin ve grupların göç sürecinde ve/veya sonrasında yaşayabilecekleri krizleri azaltmaktadır (Ekşi, 2002, s.219). Göç ve uyum sorunları ise göç eden grup ile yerleşik gruplar arasındaki entegrasyonu zorlaştırmaktadır (Yavuz, 2013, s. 615-616).

2.3. Göç Bağlamında Türkiye

Türkiye'yi etkileyen göç hareketlerinin başlıca nedenleri küreselleşme, Türkiye'ye yakın bölgelerde görülen siyasi kargaşalar ve ekonomik dönüşümlerdir (İçduygu vd., 2014, s.58). Türkiye 80'lerden sonra ilk kez yabancıların göçü ile karşılaşan ve göç alan ülke kimliği edinmeye başlamıştır (Kirişçi, 2003'ten akt; İçduygu vd., 2014, s.54; Şaul, 2013, s.85). Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, uluslararası öğrenci hareketliliğini etkilemekte ve yıllar içinde ülkemize eğitim amacı ile gelen öğrenci sayısını artırmaktadır. Bu yeni konumundan kaynaklı olarak sınır komşusu olduğu ülkelere veya diğer yakın ülkelere Türkiye'ye yönelen uluslararası göç hareketleri sığınmacı, mülteci, transit göçmen ve kaçak işçi gibi çok çeşitli grupların sınır ötesi hareketlerini kapsamaktadır (İçduygu vd., 2014, s.222-23; Ünal, 2014, s.65).

2.4. İstanbul ve Uluslararası Öğrenciler

Bugün farklı ülkelere birçok uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan eğitimde üniversite sayısının fazlalığı ile Türkiye'de lider konumunda olan İstanbul'da 14 adet devlet, 44 adet vakıf üniversitesi ve 3 vakıf meslek yüksekokulu olmak üzere toplam 61 üniversite bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, Hava ve Deniz Harp okulları ile herhangi bir üniversiteye bağlı olmayan 4 vakıf meslek yüksekokulu da kentte yer almaktadır (T.C. İstanbul Valiliği, 2021).

Öğrenimini anavatanı dışında farklı bir ülkedeki öğrenim kurumuna devam eden uluslararası öğrenciler, öğrenim gördükleri ülkeye ekonomik anlamda fayda sağlamanın yanında kendi kültürünü göç edilen ülkeye taşıyarak kültürel çeşitliliğe de katkı sağlamaktadır (Çelik, 2019, s. 561; Şeker vd., 2020, s.7).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arası ikili anlaşmalar ve çeşitli eğitim programları sayesinde uluslararası öğrenci hareketliliği konusunda önemli bir aşama kaydetmiştir. 1980 yılı sonrasında ilk kez gerçekleşen Yabancı Öğrenci Sınavı (YÖS) bu konuda önemli bir adım olmuştur (Şeker vd., 2020,

s.11). Bunun yanı sıra ülkemize yönelik uluslararası öğrenci göçünü teşvik etmek amaçlı farklı stratejiler de geliştirilmiştir. Yabancı Öğrenci Sınavı (YÖS), Bologna Süreci, TURQUAS Projesi, Eurostudent Projesi, Değişim Programları, Ortak Eğitim-Öğretim programları gibi kurumların ve öğrencilerin uluslararasılaşma sürecine aktif katılımını sağlayan ve yükseköğretim alanı olarak Türkiye'yi cazibe merkezi haline getiren önemli çalışmalardır (YÖK, 2019, s.19-43). 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve diğer ilgili kurumların iş birliğiyle 2012 yılında Türkiye burslarının hayata geçirilmesi de oldukça etkili bir gelişmedir ve bu sayede farklı ülkelerden gelen gençler için Türkiye'de hem burs hem de bir programa kabul hakkı imkânı sunulmuştur (Bazarbayeva, 2017; YTB, 2020). Türk hükümetinin farklı ülkelerde kurdukları dil okulları da burslar gibi uluslararası öğrenci hareketliliğini artırıcı etkiye sahip olsa da ülkemizdeki uluslararası öğrencilerin genel eğilimi Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak kullanarak, Avrupa ülkelerine göç etmektir (Zijlstra, 2014, s.2-12).

Ülkemizde kalkınma planları, hükümet programları ve strateji belgeleri uluslararası öğrenci hareketliliği oranının yıllar içinde artmasını sağlamıştır. Son 10 yılın YÖK verileri incelendiğinde Türkiye'de öğrenim gören öğrenci sayısının 1990 yılında 7.661 iken, bu sayının 2000'de 16.656'ya, 2013'te 55.011'e, 2016'da 87.903'e, 2017'de 108.076'ya, 2018'de 125.138'e, 2019'da 150 bin üzerine ve 2020 'de ise 185 bine ulaştığı görülmektedir (YÖK 2020'den akt; TGSP, 2021, s.21-24).

Ülkemize yönelik uluslararası öğrenci göçünde coğrafi özellikler, tarih ve kültürel bağların haricinde dış politika da etkili olmuştur (Özer, 2012, s.11-13'den akt; Zijlstra, 2014, s.2). Bu bağlamda Türkiye, daha çok dil, tarih ve kültürel yakınlığı olan ülkelerden gelen öğrencilerin dikkatini çekmektedir. YÖK verileri incelendiğinde 2019-2020 eğitim öğretim yılında ülkemizde eğitim gören 185.047 uluslararası öğrenciden 37.236'sının Suriye, 21.069'unun Azerbaycan, 18.016'sının Türkmenistan, 9.752'sinin Irak, 8.776'sının İran, 7.517'sinin Afganistan ve 6.104'ünün de Somali kökenli olduğu görülmektedir. Son on yılda Suriye'deki iç savaş sonrası Türkiye'de yükseköğretime devam eden Suriyeli öğrencilerin sayısında ise artış gözlenmiştir. 2015 yılında ülkemizde öğrenimine devam eden Suriyeli öğrenci sayısı 5.560 iken 2016'da 9.689, 2017'de 15.042, 2018'de 20.701, 2019'da 27.034 ve 2020'de ise 37.236'ya ulaşmıştır. 2019 – 2020 yıllarında ülkemizde en fazla uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan eğitim kurumları ise sırası ile Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve İstanbul Aydın Üniversitesidir (YÖK 2020'den aktaran; TGSP, 2021, s.21-24).

Yüksek Öğrenim Bilgi Sistemi'nin 2020-2021 verilerine Türkiye 142.998 erkek, 81.050 kadın olmak üzere 224.048 uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır (YÖK, 2021). 2020-2021 eğitim öğretim yılında ülkemizde eğitim gören 224.048 uluslararası öğrenciden 47.482'si Suriye, 23.770'i Azerbaycan, 19.384'ü Türkmenistan, 14.799'u Irak, 11.223'ü İran, 8.428'inin Afganistan ve 8.141'i Somali kökenlidir. Bir önceki yıla dair verilerle karşılaştırıldığında ise her bir ülkeden gelen toplam öğrenci sayısının 2020-2021 yıllarında artış gösterdiği görülmektedir (YÖK, 2021).

İstanbul'da öğrenim gören uluslararası öğrenci sayısı 39.869 erkek, 25.659 kadın olmak üzere toplam 65.528'dir. 130 ülkeden 5.204 öğrenciye ev sahipliği yapan İstanbul Aydın Üniversitesinde erkek öğrenci sayısı 3.322 iken kadın öğrenci sayısı 1.882'dir. İstanbul Aydın Üniversitesinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilere dair veriler incelendiğinde ilk beş sırada 697 öğrenci ile Suriye, 447 öğrenci ile İran, 429 öğrenci ile Ürdün, 318 Öğrenci ile Nijerya ve 310 öğrenci ile Afganistan gelmektedir. Bunun yanı sıra Suriye, Ürdün, Nijerya ve Afganistan'dan gelen erkek öğrenci sayısı fazla iken Almanya uyruklu kadın öğrenci sayısı ise daha fazladır. 133 ülkeden 8.290 öğrenciye ev sahipliği yapan İstanbul Üniversitesinde ise erkek öğrenci sayısı 4.452 iken kadın öğrenci sayısı 3.838'dir. İstanbul Üniversitesinde öğrenimine devam eden öğrencilerin uyruklarına göre dağılımına bakıldığında sırası ile ilk beş ülke 2.315 Suriye, 1103 Azerbaycan, 680 Türkmenistan, 407 Almanya ve 403 İran şeklindedir. İlgili verilerde ayrıca Suriye, Azerbaycan, Türkmenistan ve İran'dan gelen erkek öğrenci sayısı yoğunlukta iken Almanya'dan gelen öğrencilerde kadın öğrenci oranı daha fazladır. 68 ülkeden 691 erkek, 872 kadın toplam 1.563 uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan Sağlık Bilimleri Üniversitesindeki yabancı uyruklu öğrencilere dair veriler incelendiğinde ise ilk beş ülkenin sıralamasında 240 öğrenci ile Suriye'nin, 194 öğrenci ile İran'ın, 171 öğrenci ile Azerbaycan'ın, 167 öğrenci ile Türkmenistan'ın ve 132 öğrenci ile Afganistan'ın yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Afganistan, Azerbaycan'dan gelen erkek öğrenci sayısı yoğunluğu oluşturmaktayken Suriye, Türkmenistan ve İran'dan gelen kadın öğrenci sayıları daha fazladır (YÖK, 2021).

Mevcut veriler incelendiğinde her üç üniversitede öğrenimine devam eden uluslararası öğrenciler yönünden Suriye, İran, Afganistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Uluslararası öğrencilerin göç tercihlerinde coğrafi, kültürel ve dil bağlamındaki yakınlık etkili olmuştur. Her üç üniversitede ilk beş sırada yer alan ülkelere gelen erkek öğrenci sayısı, kadın öğrenci sayısından daha fazladır. Mevcut durum, İslam inancına dayalı olarak ya da toplumsal normlardan kaynaklı olarak uluslararası göç konusunda erkek öğrencilerin daha fazla imkân ve özgürlüğe sahip oluşu ile ilişkilendirilebileceği

gibi kadın öğrencilerin uluslararası göç teşviklerine erişim konusunda yaşadıkları kısıtlılıklar üzerinden de değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, uluslararası öğrencilerin Türkiye'de eğitim almayı tercih etme nedenlerinde Türkiye'deki eğitim imkanları, iş bulma kolaylığı, yaşam maliyeti, burs olanakları, dini-kültürel yapı, çeşitli kurumlardan ya da yakınardan alınan tavsiyeler ve kurumların teşviki, Türkiye'de eğitim göremenin kazandırdığı saygınlık etkili olmaktadır (Özer, 2012, s.11- 12). Soyo-kültürel ve ekonomik alanlarda kısıtlılıklar yaşayan kadınların göç tercihleri ise kendileri için yeni imkanlar sunan ülkeler yönünde gerçekleşmektedir. Mevcut durum, İslam coğrafyasından ülkemize göç eden uluslararası öğrencilerin deneyimleri üzerinden de görülebilmektedir. Ağırlıklı olarak İslam coğrafyasından göç eden öğrencilerin gözünde Türkiye, daha eşitlikçi bir yaşam tarzına sahiptir. Türkiye'nin uluslararası öğrencilerin gözünde böylesi bir imaja sahip oluşu İslam coğrafyası içerisinde Türkiye'yi ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır (Ayberk, 2019). Türkiye coğrafi konumu sayesinde yakın bölgelerde yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlardan etkilenen insanların kendilerini güvende hissedebilecekleri ülke arayışlarına çözüm olabilmektedir (Altunbaş, 2020, s.65). Bir başka deyişle Türkiye, İslam coğrafyasından gelen öğrenciler için barış, güven, gelişmişlik ve rahat yaşam imajlarına sahiptir. Bu bağlamda İslam coğrafyasından gelen öğrencilerin gözünde Türkiye köken ülkeleri için bir rol modelidir (Türk, Topçu, Yaşar, 2018, s. 1865' den akt; Karaköse, 2019, s.99).

Gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileri ile birlikte ülkeler arasında yakınlaşmalar başlamaktadır ve bu durum farklı kültürdeki, farklı dil, din, ırktan gelen insanların birbirleriyle etkileşimlerini arttırmaktadır (Güllü, 2016, s.1111). Kültürler, medeniyet ve dinler arasındaki farklılıklar gençlerin duygu, düşünce ve davranışlarında da değişime neden olabilmektedir. Mevcut durumu Türk kökenli Almanya vatandaşları üzerinden de görebilmekteyiz. Özellikle hayata bakış, geleneklere uyma, kadın- erkek ilişkileri, genel davranış şekli ve iletişim tarzları konusunda kuşaklar arası çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmalarla mücadele etmek ve genç kuşakları Türk geleneklerine uygun olarak yetiştirmeyi amaçlayan aileler Türk mahallelerinde yaşamayı veya kendi ülkelerinden gelen hemşerilerle çocuklarını evlendirmeyi tercih etmektedir (Kaya ve Şahin, 2007, s.408-416). Bunun yanı sıra Türkiye kökenli Almanya vatandaşlarının topraklarına duyduğu özlem, kendilerini Almanya'ya ait hissedememe durumları ve Almanya'da yaşadıkları ayrımcılıklar çocuklarının eğitimi için Türkiye'yi tercih etmelerine neden olmaktadır (Şahin, 2019, s.104). Türkiye kökenli Almanya vatandaşları dil konusundaki eksikliği, öğretmenlerle temasa geçememe durumları veya yoğun çalışma saatleri gibi durumlar nedeni ile çocuklarının eğitim sürecine yeterince katılamamaları sonucu öğrencilerin akademik başarısı düşmektedir (Şahin,

2019, s.235). Mevcut sorunlarla mücadele etmeyi ve çocuklarının güvenli bir geleceğe ulaşmasını arzu eden Türk kökenli Almanya vatandaşları ise çocuklarının Türk eğitim kurumlarında öğrenim görmesini tercih etmektedir. Özellikle kültürün taşıyıcısı ve aktarıcısının kadın ve/veya anne olduğu yönündeki yaygın algı, Türkiye'deki uluslararası öğrenciler arasında Almanya kökenli kadın öğrenci sayısının artışına etki etmektedir.

Uluslararası öğrencilerin Türkiye'deki deneyimlerine dair saha çalışmalarında uluslararası öğrencilerin göç tecrübeleri günlük yaşam, eğitim süreci ve temel ihtiyaçlar üzerinden değerlendirilmekte, uluslararası öğrencilerin dil ve uyum problemleri üzerinde önemli bulgular tespit etmektedir. Sezgin ve Yolcu'nun (2016) uluslararası öğrencilerin sosyal uyum ve toplumsal kabul sürecinin incelendiği çalışmalarında Suriye iç savaşı sonrasında göç ile gelen uluslararası üniversite öğrencilerinin sosyal uyum ve toplumsal kabul süreçlerini ortaya koymak amacıyla 11 Suriyeli öğrenci ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda Suriyeli üniversite öğrencilerinin göç ettikleri kentteki insanlarla sorun yaşamamak için iletişim kurmaktan kaçındıkları tespit edilmiştir. Bulut ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında ise Hacettepe Üniversitesinde öğrenim görmekte 18 farklı ülkeden 18 uluslararası lisans öğrenci ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve uluslararası öğrencilerin yaşamış oldukları dil probleminin Türk öğrenciler ile iletişim kurma ve arkadaşlık etme ve akademik başarı elde etme konusunda kısıtlayıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanı sıra Karakullukçu'nun (2020) çalışmasında İstanbul'da 400 uluslararası öğrenci ile anket çalışması gerçekleştirilmiş, öğrencilerin Türkiye'de kalma ve Türkiye'yi tavsiye etme eğilimleri araştırılmış ve yüksek gelire sahip öğrencilerin Türkiye'yi tavsiye etme eğiliminde olmalarına karşı aylık kazancı 500-2000 Türk lirası aralığında olan yabancı öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayamadıkları gerekçesiyle Türkiye'de kalmayı tercih etmedikleri tespit edilmiştir (Karakullukçu, 2020). Osmanlı (2018) ise Lefke Avrupa Üniversitesinde eğitim gören uluslararası öğrencilerin yaşadıkları sosyal uyum sorunlarını neden-sonuç bağlamında incelemiş ve bu kapsamda 223 uluslararası öğrenci ile çalışmış, uluslararası öğrencilerin başlıca uyum sorunlarını; sosyal hayatın yetersizliği, ilgi alanlarına uygun faaliyetlerin yetersiz oluşu ve yaşanan mali sıkıntılar şeklinde belirtmiştir (Osmanlı, 2018). Karaköse'nin (2019) Ortadoğu-İslam coğrafyasından Türkiye'ye gelen uluslararası öğrencilerin öğrencilik deneyimlerini araştırmak amacıyla 13 uluslararası öğrenci ile görüşmeler gerçekleştirdiği çalışmada ise öğrencilerin dışlama ve yabancı düşmanlığı ile karşılaştıkları durumların onların sosyal ilişkilerine ve akademik başarılarına etki ettiği görülmüş ve öğrencilerin bu durumu normalleştirme eğiliminde oldukları

tespit edilmiştir. Kiroğlu ve arkadaşlarının (2010) çalışmasında Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Moğolistan, Yunanistan, Özbekistan ve Gürcistan'dan gelen öğrencilerin Türk öğrenciler ile olan ilişkileri irdelenmiş, katılımcıların Türk öğrenciler tarafından ayrımcılığa maruz bırakıldığı üzerinde durulmuştur. Tutkun (2006) ise çalışmasında anket tekniği kullanarak Kırgızistan-Türkiye Manas üniversitesinde öğrenim gören Türkiyeli öğrencilerin karşılaştıkları uyum sorunlarını araştırmak adına Manas Üniversitesinde kayıtlı bulunan 212 Türkiyeli öğrenciye anket uygulamıştır. Araştırma sonuçlarına göre Türkiyeli öğrencilerin dil konusunda yeterliliğe ulaşmadığını ve bu durumun sosyal ilişkilerde birtakım sorunlara neden olduğu tespit edilmiştir (Tutkun, 2006). Bahsi geçen saha çalışmalarının her biri sunmuş olduğu veriler ve teknikleri açısından oldukça kıymetlidir. Mevcut çalışma ise elde edilen bulgulara yönelik güncel veriler sunmanın yanı sıra bu konudaki yeni çalışmalar için aile ilişkileri, toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik pratikleri gibi yeni sorgulama alanları kazandırılması amaçlanmaktadır.

2.5. Kuramsal Çerçeve

Dünyanın her yerinde göç süreci, nüfusun yeniden dağılışında ve yeni sosyal yapıların ortaya çıkışında önemli rol oynamaktadır (Turut ve Özgür, 2018, s.153). Göç sürecini açıklamayı amaçlayan farklı çalışma alanlarında geliştirilmiş birçok kuramsal yaklaşım bulunmaktadır ve uluslararası göç kuramları, genellikle göçün nedenlerini, nasıl gerçekleştiğini ve süreci açıklamayı amaçlamaktadır. Göçe dair ekonomi odaklı analizler göç veren ülkelerin taşıdığı riske, piyasa durumuna, ücretlendirilen emeğin haklarına veya göç alan ülkelerin işgücü talebine odaklanarak süreci ele alırken; sosyal psikoloji ve kültürlerarası psikoloji odaklı analizlerde ise göç kavramı, bir süreç olarak kimlik, kültürleşme, gruplar arası ilişkiler, temas ve önyargı gibi kavramlarla incelenmektedir. Göç sürecini neden ve sonuçları ile anlaşılır kılmayı amaçlayan bütün kuramsal yaklaşımlar sonuç itibarıyla bir noktada uzlaşmamaktadır (Şeker ve Uçan, 2016; s.203; İçduygu vd., 2014, s.35). Göç kuramlarının her biri göç sürecinin farklı yüzünü açıklaması bakımından birbiri ile ilişkilidir ve bir diğerinin eksik yanını tamamlayıcı görev üstlenmektedir.

İlişkiler ağı kuramı ise göçmenlerin geldikleri ülke, yeni yerleştikleri ülke, eski göçmen, yeni göçmen ve yerleşik halk arasındaki iletişim ve ilişkileri, dostluk, hemşerilik gibi bağlantıları irdelenmektedir. Bireyler arasındaki böylesi bağların varlığı, uluslararası göçün devamlılığında da oldukça etkilidir. Abadan-Unat (2002)'a göre bu ağlar, göçmenlerin göç etme sürecinden iş bulma sürecine kadar önemli birçok işleve sahiptir ve göçmenlerin iş bulması, yardımlaşması vb. konularda bir sosyal sermaye görevi üstlenmektedir (Abadan-Unat, 2002, s.18).

İlişkiler ağı kuramı, göç kavramını göçmen üzerinden anlamaya çalışması, bireyi öne çıkarması ile diğer kuramlardan farklılık ortaya koymaktadır. Bu sayede göç nedeni olarak sadece yapısal etkenleri değerlendirmekle kalmayıp, bireysel etkenleri de göç nedeni olarak analize katmayı mümkün kılmaktadır (Çağlayan, 2006, s.88). Göçmenler arasındaki iletişim ağının göçmenler üzerindeki bir diğer etkisi ise göçmenlerin içinde buldukları toplumdaki yalıtma, kendi grubunun içine kapanma durumudur. Bireyler arasındaki ilişkiler ağı, kimi zaman göç eden birey ve/ya grupların tüm ihtiyaçlarını kendi grubu içerisinde karşılayamaya çalışmasına, kendi grubunun içine kapanmasına ve böylelikle göç edilen ülkedeki toplum ile temastan kaçınmaya sevk etmektedir. Bu durum, göç eden kişilerin kendi kültürünün içerisine kapanarak, göç edilen ülkeye ve yerleşik halka uyum sağlamadan alıkoymaktadır (Yalçın, 2004, s.53–54). Göçmenler arasındaki ağ, göçmenleri benzer yerlere sevk eden ve birbirleriyle temas kurmalarına yardımcı olan bir aile ve arkadaşlık etkisi yaratmaktadır (Turut ve Özgür, 2018, s.157). Mevcut araştırma kapsamında İstanbul'a göç eden uluslararası öğrencilerin göç etme nedenleri ve dahil oldukları yeni yaşam alanına entegrasyon süreçlerinde sosyal ağların etkisi irdelendiği için kuramsal çerçeve olarak ilişkiler ağı kuramı tercih edilmiştir. Böylelikle bireylerin göç kararı verirken, göç edilen bölge ve bölge halkı ile uyum sürecinde sosyal ağların avantaj ve dezavantajları üzerinde durulabilmektedir.

3. Metodoloji

3.1. Araştırma Yöntemi

Araştırma kapsamında nitel araştırma tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme, karşılıklı konuşmalar şeklinde, çoğunlukla yüz yüze önceden belirlenmiş bir amacı olan ve araştırma sorularının önceden belirlendiği bir bilgi toplama tekniğidir (Şahin, 2010, s.147–148). Nitel araştırma, çeşitli toplumsal ortamlarda anlamların nasıl inşa ettiğiyile ilgili anlayışlar sağladığını keşfetmenin yanı sıra nicelleştirilmesi güç olan hedeflere ulaşılmasına imkân vermektedir (Neuman, 2006, s.440). Nitel araştırma yöntemi gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, sosyal olgu ve olayların buldukları doğal ortamında izlenerek ortaya konulmasına yönelik süreçleri kapsayan bir araştırma yöntemi olmakla beraber araştırma verilerini tümevarıma dayalı bir şekilde, çalışmanın bulgularına yönelik bir bakış açısı temelinde yorumlamaya fırsat vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.41).

Nitel veri analizi türlerinden biri olan fenomenolojik analiz ise bireylerin deneyimledikleri ve gözlemledikleri olayları nasıl değerlendirdiklerini ve nasıl

anlamlandırdıklarını keşfetmeye çalışmaktadır (Özdemir, 2010, s.334; Slattery, 2011, s.230-240). Mevcut çalışma da uluslararası öğrencilerin yaşadıkları olayları nasıl anlamlandırdıklarını ve olaylara yönelik ne tür hisler geliştirdiklerini ortaya çıkarmak üzerinedir. Dolayısıyla fenomenolojik analizin seçilmiş olması çalışmada deneyimler üzerinden daha etkili ve verimli bilgi toplanmasına olanak sağlamaktadır.

Görüşme süreleri 1 saat 10 dakika ile 28 dakika arasında değişmektedir. Görüşmeler yüz yüze ve çevrim içi şekilde Türkçe olarak gerçekleştirilmiştir. Genel olarak yüz yüze görüşmelerin gerçekleştirildiği araştırma kapsamında öğrencilerin sınav haftasında olmaları ve pandemi süreci nedeni ile bir kısım görüşmeler çevrimiçi gerçekleştirilmiştir. Her iki görüşme biçimi de birtakım avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Yüz yüze görüşmeler sırasında katılımcıları gözlemlene şansı elde edilmiştir. Böylelikle öğrencilerin ifade etiklerinin yanı sıra davranış kalıpları, giyim tarzları gibi diğer değişkenler de incelenebilmiştir. Çevrimiçi görüşmeler ise özellikle zamanlama konusunda büyük avantaj sağlamıştır. Çevrimiçi ve yüz yüze olarak gerçekleştirilmiş tüm görüşmeler, katılımcıların müsait olduğu durumlara göre görüşme zamanından birkaç gün önce organize edilmiştir. Görüşme günü ise katılımcılara görüşme yeri ve saati konusunda hatırlatmalar yapılmıştır. Böylece iletişimsizlikten kaynaklanabilecek erişim problemlerinin önüne geçilmiştir.

3.2. Örneklem Tasarımı

Örneklem tasarımı olarak kartopu örnekleme yapılmış, araştırma konusu ile ilgili deneyim sahibi kilit bir isim üzerinden diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Bu kapsamda kilit ismin güvenini kazanmak araştırma sürecini hızlandırmak adına etkili olmuştur (Baltacı, 2018). Araştırma kapsamında kilit ismin diğer katılımcılar için referans oluşu, örnekleme ulaşma sürecini hızlandırmıştır.

3.3. Araştırma Etiği

15 Aralık 2021 ve 02 Şubat 2022 tarihlerinde gerçekleştirilen saha çalışmasına T.C. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları ve Bilimsel Yayın Etik Kurulu'nun onayı ile 2021 yılında 31563 sayılı karar uyarınca hazırlanmış Etik Onay Belgesi'nin alınması sonrasında başlanmıştır.

Görüşmelerde zaman zaman mahremiyet normları, güven kazanma biçimleri, gizlilik hakkındaki inançlar ve şive farklılıkları gibi meseleler ortaya çıkabilmektedir (Neuman, 2006, s. 292). Bu bağlamda görüşmelere başlamadan önce katılımcılara araştırma konusu ve amacı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca görüşmelerin ses kaydına alınacağı, fakat diledikleri sorularda ses kaydının durdurulabileceği bilgisi de katılımcılarla paylaşılmıştır.

İfadelerin kayıt altına alınması konusunda izin verildiği takdirde ses kayıt cihazı aktive edilmiştir. Katılımcılara görüşmeler esnasında yöneltilen soruların anlaşılır, açık, nötr kavramlar içermesine dikkat edilmiştir.

Yüz yüze görüşmeler sessiz fakat merkezi mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Böylelikle katılımcıların görüşme yeri nedeni ile bir tereddüt yaşama ihtimalinin, görüşme mekânına erişim konusunda yaşayabilecekleri sorunların önüne geçilmesi hedeflenmiş ve çalışmanın farklı amaç içermediği gerçeği de alt mesaj olarak sunulmuştur.

Araştırma sonucunda ses kayıtları deşifre edilmiş ve deşifreler belirli temalar üzerinden analiz edilmiştir. Analiz sırasında katılımcının kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve araştırma kapsamında bulgular katılımcıların ifadeleri ile desteklenmiştir. Analizlerde kodlama tekniği kullanılmıştır.

Örnek kodlama:

Katılımcı Bilgisi: Birinci Katılımcı, Kadın, 1992, Türkiye, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Kodlama Örneği: K1, Kadın, 1992, Türkiye, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi.

3.4. Araştırma Soruları

Araştırma soruları beş tema üzerinden belirlenmiştir. Her bir kategori kapsamında farklı sorular yer almaktadır. Araştırma kapsamında katılımcılara yönlendirilen araştırma soruları ve kategorileri Tablo 1'deki gibidir:

Tablo 1: Araştırma Soruları ve Kategorileri

Kategori 1: Göç Nedenleri ve İlk Deneyimler	Kaç yıldır İstanbul'dasınız? Göçe nasıl karar verdiniz? Göçü neden, ne zaman ve kimler ile birlikte ve nasıl gerçekleştirdiniz? Göç ettiğiniz zamanlarda geldiğiniz yer ile İstanbul arasında ekonomik, kültürel, sosyal vb. bakımdan ne gibi farklar gördünüz? Üniversitenizden nasıl haberdar oldunuz? Eğitim için İstanbul'u seçme nedeniniz nelerdir? Eğitim hayatınıza dair İstanbul'dan beklentileriniz nelerdi? Hangileri karşılandı? Hangileri karşılanmadı?
Kategori 2: Eğitim Kurumu ve İlişkiler	Okulunuzdaki farklı ülkeden gelen öğrenciler ile iletişiminiz nasıl? Okulunuzdaki Türk öğrencilerle iletişiminiz nasıl? Üniversitede en çok karşılaştığınız zorluklar nelerdir, Dersleri anlama konusunda zorluk yaşıyor musunuz? Üniversitedeki sosyal kültürel etkinliklerden haberdar olabiliyor ve/veya katılabiliyor musunuz? Üniversite içinde ve/ya dışında üyesi olduğunuz dernek ve/veya grup var mı? Faaliyetleri nelerdir? Sizlere hangi konularda kolaylık ve/veya fayda sağladığını düşünüyorsunuz? Üniversitedeki diğer uluslararası öğrenciler ile bir iletişim ağı var mı? Üniversite'de Türk öğrencilerle eğitimcilerle ilişkileriniz nasıl? Eğitim sürecinizde okulunuzda ayrımcılığa/ırkçılığa maruz kaldınız mı? Okulunuzda yaşıyorsunuz, cinsiyetiniz, medeni durumunuz, dini inancınız gibi nedenler ile u sosyal ağlara erişimde ve kente uyum konusunda sorunlar yaşadınız mı? Genel olarak baktığınızda İstanbul'daki eğitim hayatınızdan memnun musunuz? Neden?
Kategori 3: İstanbul'a Uyum	İstanbul'a uyum sağlama konusunda neler yaptınız? Kente uyum sorunlarınızı nasıl aştınız? İstanbul'daki yerel halk ile ortak mekânları paylaşıyor musunuz? Ayrımcılığa/ırkçılığa maruz kaldınız mı? Yaşıyorsunuz, cinsiyetiniz, medeni durumunuz, dini inancınız gibi nedenler ile u sosyal ağlara erişimde ve kente uyum konusunda sorunlar yaşadınız mı? Birkaç örnek verir misiniz? Kendinizi İstanbullu ya da Türkiyeli olarak tanımlayabilir misiniz? Bu düşüncenize etki eden faktörler nelerdir? Kente uyum ve adaptasyon sürecinde Üniversitenin nasıl bir etkisi oldu? Kendi kültürünüzü İstanbul'da yaşatmaya devam ediyor musunuz? Nasıl? Bu konuda üniversitenizin ne gibi katkıları olmaktadır?

Kategori 4: Mevcut Yaşam ve Aile İlişkileri	Türkiye'ye göç sonrası aile ilişkileriniz nasıl değişti? İleride Türk biri ile romantik bir ilişki yaşadınız mı ve/ya evlenmeyi düşünüyor musunuz? Türk aileleri yakından gözlemleyebilen bireyler olarak aile yapısı, aile içi roller olarak ülkenizde Türk aileleri kendi aileniz ile karşılaştırabilir misiniz? İleride bir çocuğunuz olduğunda Türkçe öğrenmesini ister misiniz? Neden? Kadınlık ve erkeklik rolleri konusunda siz ne gibi farklılıklar görüyorsunuz?
Kategori 5: Gelecek Planları	Gelecek planlarınız nedir? Ülkenize dönmeyi mi, İstanbul'da kalmayı mı, Türkiye içinde farklı bir şehre göç etmeyi düşünüyor musunuz? Türkiye dışında farklı bir ülkeye göç etmeyi mi düşünüyorsunuz? Neden? Gelecek yaşamda bir Türk vatandaşı ile evlenmeyi ve/veya romantik ilişkiyi düşünür müsünüz? Gelecekte çocuğunuza Türkçe öğretmeyi düşünüyor musunuz? Türkiye'de öğrendiğiniz ve gelecekte de devam ettireceğiniz alışkanlıklar var mı? Nelerdir?

3.5. Sınırlılıklar

İstanbul'daki uluslararası öğrenciler ile gerçekleştirilmiş çalışmada sınırlılık öğrencilerin Türkçe konusundaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Mevcut durum katılımcıların kendilerini ifade etme konusunda bir sınırlılık iken bir diğer yandan da uluslararası öğrencilerin Türk öğrencilerle ve Türk halkı ile ne kadar ilişki kurduklarını anlamak konusunda önemli bir ipucudur.

Ek olarak, bu çalışmada sayıca çoğunlukta olan örnekleme ulaşılmak veya genellemelere ulaşmak değil, araştırma konusuna dair derinlikli bulgulara ulaşılmak hedeflenmiştir.

3.6. Çalışma Grubu

Araştırma sürecinde toplam 10 görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcıların eğitim, yaş, medeni durum, göç edilen ülke ve öğrenime devam edilen kurum gibi birtakım demografik bilgileri alınmıştır.

Katılımcıların başlıca özellikleri aşağıdaki gibidir:

- ✓ Katılımcıların ikisi Afganistan'dan, üçü İran'dan, biri Lübnan'dan, biri Tunus'tan, biri Arnavutluk'tan, ikisi ise Suriye'den Türkiye'ye göç etmiştir.
- ✓ Görüşmeler kapsamında iletişime geçilen 10 katılımcıdan 6'sı kadın, 4'ü erkektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin doğum tarihleri 1990-2000 yılları arasında değişmektedir.
- ✓ Araştırmada görüş bildiren tüm katılımcıların eğitim düzeyi ise lisans şeklinde dağılım göstermiştir.

✓ Katılımcıların tamamı bekarlıdır. Üç katılımcı ise bir Türk vatandaşı ile romantik ilişki yaşamış veya yaşamaktadır.

✓ Katılımcılar arasında K3 ve K6 mevcut vatandaşlığının yanı sıra Türk vatandaşlığına da sahiptir. K5 ise Türkiye vatandaşlığı alma konusunda dördüncü aşamada. Bireylerin Türk vatandaşlığına sahip olmaları ev tutuma, çalışma ve sosyal uyum konularında bir avantaj oluşturmaktadır.

Araştırmada görüşlerine başvuru yapılan çalışma grubuna dair detaylı bilgiler Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: Katılımcıların Özellikleri

Katılımcı Numarası	Cinsiyet	Doğum Yılı	Göç Ettiği Ülke	Öğrenim Yeri
K1	Erkek	1998	Afganistan	İstanbul Aydın Üniversitesi
K2	Erkek	1996	İran	İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesi
K3	Kadın	1990	Suriye	İstanbul Üniversitesi
K4	Kadın	1998	Tunus	İstanbul Aydın Üniversitesi
K5	Kadın	1990	Suriye	İstanbul Aydın Üniversitesi
K6	Erkek	1990	Lübnan	İstanbul Üniversitesi
K 7	Erkek	2000	İran	İstanbul Sağlık Bilimleri Üniversitesi
K8	Kadın	1999	Arnavutluk	İstanbul Aydın Üniversitesi
K 9	Kadın	1998	İran	İstanbul Üniversitesi
K10	Kadın	2000	Afganistan	İstanbul Aydın Üniversitesi

4. Bulgular ve Analiz

4.1. İstanbul'a Göç Etme Nedenleri

Kültürel Yakınlık

Türkiye'ye yönelik uluslararası göç deneyiminde coğrafi, kültürel ve dil bağlamındaki yakınlık belirleyici olmaktadır. Kültürel benzerlikler konusunda İran, Afganistan gibi ülkelerden gelen uluslararası öğrenciler Kastamonu, Mersin, Gaziantep gibi kentleri kendi kültürlerine daha yakın bulmuşlardır. İlgili katılımcılara göre İstanbul, Türk kültürünü yansıtmada konusunda yetersizdir.

“Ben gelmeden önce Türk toplumunu çok sıcak düşünüyordum. Çünkü kültürlerimiz yakındır. Ben Kastamonu'ya gittim. Kastamonu'da bir sokaktan geçerken insanlar beni bayağı güzel karşıladı. Nasılsın? İyi misin? Bir çay içelim filan. Buraya geldiğimde insanlar yabancı olduğunu anlayınca kaçmaya çalışıyorlar” (K1, Erkek, 1998, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Mesela Gaziantep, Mersin çok yakın Suriye ile hem coğrafi hem adetler yanı” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

“Kültürler aynı. Ortak yüzde seksen. Ama biz mesela Avrupa'ya gitsek yemekleri domuz etiyle yapıyorlar. Onun için fark ediyor” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

Türkiye Destekleri

Kültürel, coğrafi ve dil bağlamındaki yakınlığın yanı sıra Türkiye'nin uluslararası öğrenci hareketliliğini güçlendirmek adına izlediği stratejiler de göç kararında etkili olmuştur.

“YTB' de Türkiye bursları var. Ona başvurduktan sonra olumlu sonuç aldıkları için ablam ve abim buraya gelmeyi tercih ettiler” (K10, Kadın, 2000, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Türkiye'de eğitim almaya karar vermiştim zaten. Onun için bütün üniversitelerinin sınavına ayrı ayrı gidiyorduk. İstanbul'da sadece bu üniversiteyi kazanmıştım” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Yurt dışında okumak istiyordum. Türkiye burslarını öğrendim. Türkiye'de okuyanlarla konuştum. Bana yardımcı oldular. Burada okumak ekonomik olarak Avrupa'dan daha kolaydı” (K8, Kadın, 1999, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Biz liseden sonra hazırlık okuyoruz. Mesela sizde YGS okuyorlar. Bizde YÖS diye bir şey var yabancılar için. Tercih yapacak bir puan almışım. Burs kazandım. Aslında tam istediğim gibi geldi. Yani hem ailem yanımda. Hem istediğim bölüm hem burslu” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Biz yabancı öğrenciler, genellikle YÖS sınavıyla giriyoruz. Yani biri İstanbul'u kazanırsa mali durumları da izin veriyorsa bence kesinlikle İstanbul'u seçer” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

Herhangi burs desteği olmayan katılımcıların bir kısmı ailelerinin desteği ile eğitime devam ederken bir kısmı ise eğitim ihtiyaçlarını karşılamak konusunda aileye destek olmak adına çalışmaktadır. Öğrencilerin ana dilleri ve Türkçe hariç üçüncü bir dil bilme durumları ise iş bulma sürecini hızlandırmıştır.

“Çalışıyorum. Dış ticaret yapıyorum. Fransızca, Arapça, İngilizce konuşabiliyorum. Maaşım Asgari ücret” (K6, Erkek, 1990, Lübnan, İstanbul Üniversitesi).

“Eğer bu burs olmasaydı Türkiye’de eğitim alamayacaktık. Ben de aileme biraz destek oluyorum. Yaz tatilinde çalışıyorum. Bazı taksitlerimi ben ödüyorum” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Sosyal Ağlar

İstanbul’da öğrenimlerine devam eden uluslararası öğrencilerin İstanbul’u tercih etmelerinde sosyal çevrelerinin tecrübeleri, tavsiyeleri, İstanbul’da ikamet eden yakınlarının varlığı ve göç edilen ülkede öğrenime devam edilen eğitim kurumlarındaki eğitim görevlerinin teşvikleri etkili olmuştur. Uluslararası öğrencilerin sahip olduğu sosyal ağlar, İstanbul’a göç etme kararında etkili olduğu gibi göç edilecek yere dair duyulan endişelerin de giderilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda uluslararası öğrencilerin sahip oldukları sosyal ağlar, üniversite tercihi ve göçe karar verme süreci için pozitif bir atmosfer sağlamıştır.

“Bir hocam vardı Tunus’ta. Ben Türkçe öğrenmeye başlamıştım. O da Türkiye’de okumamı öneriyordu. Onun için İstanbul’a geldim” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Benim burada Türk akrabalarım var. Buraya geldiğim zaman okulun kaydında yardımcı oldular” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Buraya gelince eğitime devam etmek istiyordum. Çünkü Suriye’de başlamıştım Fransızcaya. Sonra yatay geçiş varmış dedi arkadaşım. Ben de başvurduğum. Kabul etmişler” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi)

Suriye Krizi

Katılımcılar genel itibarıyla daha iyi bir eğitime erişme ve beşerî sermayelerini güçlendirme hedefi ile göç etmişlerse de iki katılımcının Türkiye’de eğitime devam etmesinde Suriye’deki kriz ortamı etkili olmuştur. Zorunlu olarak göç eden bu katılımcıların göç deneyimlerinde, göç kararlarında aile büyükleri belirleyici olmuştur.

“Buraya gelmek için ilk neden savaştı. Önceden zaten iki abim buraya geldi. Sonra biz geldik. İki sene sonra” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

“Babam bizden önce geldi. Bir iş bulmak için, biraz çalışmak, bir ev tutmak için. Birkaç ay sonra annem geldi. Çocuklarım burada yaşayabilir mi diye baktı. Sonra ben ve kardeşlerim geldik” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

İstanbul Hakkında Medyadan Edinilmiş Bilgiler

Öğrenciler, göç öncesinde İstanbul hakkında bilgilere sahiptir. Mevcut bilgileri edinmekte medya oldukça etkili olmuştur. Uluslararası öğrencilerin medya üzerinden edindikleri bilgiler, genellikle İstanbul’un olumlu özelliklerini ön plana çıkardığından İstanbul hakkında medya üzerinden bilgi sahibi olan kimi katılımcılar, göç sonrası bazı konularda hayal kırıklığı yaşamışlardır. Medya üzerinden İstanbul’un olumlanan başlıca özellikleri modern yapıları ve modern (dış görünüş olarak çekici) insan profilleridir.

“İstanbul’a ben ilk defa ders için geldim. Daha önce filmlerden izliyordum. Orada çok iyi gösteriyordu. Mesela Fatih’te eski bina çok fazla var. Ama onu göstermiyordu. Çok modern bir kent biliyordum” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Genel olarak ben çocukluktan beri Türkçe kanallarına izliyordum. O yüzden buraya geldiğimde kendimi ayrı hissetmedim” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Türk dizileri çok meşhur Tunus’ta. Bana soruyorlar ki kadınlar çok mu güzel erkekler çok mu yakışıklı ya da çok mu modern.” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

4.2. Göç Sonrası Yaşam

Yurt Yaşamı

Öğrenciler ilk olarak öğrenci yurtlarında kalmışlardır. Öğrencilerin yurt tercihlerinde de burs ve sosyal ağlar etkili olmuştur. Yurtta kalan öğrenciler genellikle uluslararası öğrenciler ile aynı odayı paylaşmıştır. Mevcut durum, İstanbul'a göç edilen uluslararası öğrenciler için oldukça önemli bir sosyal destek sağlamıştır. Bunun yanı sıra sorun yaşadıklarında veya paylaşım sırasında kendileri ile benzer demografik profile sahip bireylerle iletişim kurma hali, Türk öğrenciler ve uluslararası öğrencilerin bir araya gelme olasılığını zayıflatmıştır.

“Odam iki kişilikti. Oda arkadaşım da İranlıydı. İkimiz beraber kaldık” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Yurtta Türkçe bilmiyorsan İranlı'nın yanında İranlı olsun, Afganistanlı'nın yanında Afganistanlı olsun ki bir sıkıntı olunca onlar birbirine yardımcı olsun diyorlar” (K9, Kadın, 1998, İran, İstanbul Üniversitesi).

“Öğrenciler kendi vatandaşını seçiyor birlikte kalmak için” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

Ev Yaşamı

Pandemi şartları nedeni ile yurtların kapatılması ve yurtta yaşanan olumsuz deneyimler, öğrencilerin evlere çıkmasına neden olmuştur. Yurtlarda uluslararası öğrenciler ile aynı odayı paylaşmalarına rağmen eve çıkma durumlarında katılımcılar genellikle yalnız yaşamayı tercih etmişlerdir. Mevcut durum uluslararası öğrencilerin hem yurt yaşamında hem de ev yaşamında Türk öğrenciler ile yeterince iletişim kuramaması ile sonuçlanmıştır. Uluslararası öğrencilerdeki bu eğilimi, yeni bir kültürle tanışma, kaynaşma ve iletişim kurma konusundaki isteksizlik veya bu konudaki tedirginlik ile ilişkilendirmek mümkündür.

“Ben yurtta kalıyordum. Orada bir sıkıntı yoktu. Pandemi nedeniyle yurdum kapanmıştı ben de eve geçtim” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Yurtta yabancı olduğumu biliyorlardı. Konuşuyorlardı aralarında. Telefonda yabancı bir dil konuşsam sinir oluyorlardı” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Yurtta üç kişi kalıyorduk. Ben Tıp okuyorum. Biri de dış hekimliği okuyordu. Sınavlarımız farklı zamanlardaydı. Benim ders çalışmam

gerektiğinde onun gerekmiyordu. Ben onu uyardığımda bana git kütüphanede çalış diyordu” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

İstanbul'un Avantajları

Sosyal çevreleri ve medya aracılığı ile elde ettikleri bilgiler sonrasında göç kararını veren uluslararası öğrenciler için İstanbul'da yaşamak avantaj ve dezavantajlar içermektedir. Bu bağlamda İstanbul'un kültürel çeşitliliği, kaliteli eğitim kurumları, sosyalleşme alanlarına dair çeşitliliği ve istihdam fırsatları uluslararası öğrencilerin dikkatini çeken avantajlardır. İstanbul'un bu avantajlar, uluslararası öğrencilerin göç deneyimlerine dair memnuniyeti artırıcı etkiye sahiptir.

“İstanbul, yaşamak için daha iyidir. Burada İran konsolosluğu var. Bir sıkıntı olsa gidiyorum. Doktora gidiyorum, işlerimi yapıyorum buradan derse gidiyorum. Bir de ulaşım da çok iyi. Mesela metrobus çok hızlı” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Bence İstanbul canlı, gelişime açık, Metropol bir kent. Seçim çok, istediğimiz yere gidebiliyoruz” (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“İstanbul'da yaşamak kolay. İş bulabilirsin burada kolayca. Ama Fethiye'ye gittim. Orada bir hafta gezeceksin, geleceksin. İş yok orada” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Büyükşehrin birçok olanağı var. Gerek ulaşım gerek yaşam kalitesi olsun. İsteddiğimiz her şeye ulaşabiliyoruz. Şimdi ben ülkeme geri dönmek istesem her zaman uçak, otobüs var” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Türkiye'de istediğin kurslara gidebiliyorsun. Konserlere gidebiliyoruz, canlı müziklere gidebiliyoruz. Moduna göre her şeyi bulabiliyorsun” (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

İstanbul'un Dezavantajları

İstanbul, avantajların yanı sıra dezavantajlara da sahiptir. Uluslararası öğrencilerce birer dezavantaj olarak nitelendirilen trafik problemi, pahalılık, kalabalık nüfus ve etnik çeşitlik, kentte yaşamak konusunda birtakım kaygı ve güvenlik endişelerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Göç öncesi daha küçük yerleşim yerinde yaşayan öğrenciler için İstanbul'da yaşam, zaman zaman

yorucu ve güvensiz olabilmektedir. Bireylerin toplu taşıma araçlarını sıkça kullanıyor oluşları da mevcut konulara yönelik şikayetleri arttırmaktadır. Özellikle metrobüs ve otobüs gibi toplu taşımayı kullanan katılımcılar, İstanbul'un kalabalığından sıklıkla şikayet etmişlerdir. Bireylerin toplu taşımadaki kalabalıktan şikayet etmelerine rağmen toplu taşımayı tercih etmelerindeki başlıca sebepler ise İstanbul trafiği ve yüksek taksi ücretleridir.

"İstanbul çok kalabalık. Özellikle metrobüsler" (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

"Çok kalabalık. İran bu kadar kalabalık değil. Dışarı çıksan hemen taksi, otobüs buluyorsun" (K9, Kadın, 1998, İran, İstanbul Üniversitesi).

"İran'a zamanım fazlaydı. Hep dışarı çıkıyordum. Ama burada zamanım az. Burada uzak olduğu için hep yolda geçiyor zaman. Bir kişiyi görmek istesem, desem Fatih'e gideyim üç saat yolda geçiyor. Bir de bizim orada mazot sudan daha ucuzdur. Orada hep taksiyle gidiyorlar. Mesela ben burada karşı tarafa geçsem en az iki yüz TL yapıyor. İran'da gitsen on TL yapar" (K9, Kadın, 1998, İran, İstanbul Üniversitesi).

"Biraz pahalı. Mesela diğer kentlerde yaşayan arkadaşlarımla kiralayarak hatta gittikleri kafede ödedikleri ücreti kıyaslayınca bayağı bir fark var" (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

4.3. Uluslararası Öğrencilerin Göç Sonrası Yaşadığı Temel Problemler

Dil Problemi

Öğrencilerin temel problemi dil konusundadır. Uluslararası öğrencilerin bir kısmı İstanbul'a gelmeden önce kısmen de olsa Türkçe konuşabilmektedir. Bu durum öğrencilerin okula kayıt sürecini, sınıf arkadaşları, öğretim üyeleri ve yerli halk ile iletişimini kolaylaştırmış, öğrencilerin sosyal uyum sürecini hızlandırmıştır. Bir diğer kısım ise Türkçeyi üniversitenin hazırlık sınıfında öğrenmiştir. Bu gruba dâhil olan öğrenci ilk dönemlerde yaşamış oldukları sorunlara çözüm bulmak adına sosyal ağlar sayesinde tanıştığı diğer uluslararası öğrencilerden destek almak zorunda kalmışlardır.

"Bürokratik işler, işte evrak, belge hazırlamak ya da dersleri takip etmek zor olabiliyor. Mesela bazı sunumlar oluyor. Anlatamıyorum,

stres oluyorum” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Mesela Tunuslu bir arkadaşım vardı. Türkçe bilmiyordu. En ufak şey yapamıyordu. Mesela kargo almaya gidiyordu ama anlatamıyordu ne istediğini” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“İlk geldiğimde üniversiteye kayıt yaptırmam gerekiyordu. Orada denklik lazımdı. O zaman bir kelime Türkçe bilmiyorum. Denklik belgesini Milli Eğitim Bakanlığı'ndan almam gerekiyordu. Bir taraftan Türkçe bilmiyorum, diğer taraftan da bakanlığın nerede olduğunu bilmiyorum. Orada bütün belgeler, bütün diyaloglar Türkçe. Bu yüzden çok zorluk çektim. O kağıtsız kayıt yaptıramıyordum ve kimseden de yardım alamıyordum. Benim şansına bir başka arkadaşına da denklik belgesi gerekiyordu. Birinci, gün gittim ama bir şey yapamadım. Derdimi anlatamadım ama ikinci gün bir arkadaşında aynı belgeyi alması gerekiyordu. Azerbaycanlıydı. İngilizce de biliyordu. Onunla beraber işlerimi hallettim” (K1, Erkek, 1998, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Gruplaşma

Dil probleminin bir diğer sonucu ise bireylerin boş zaman etkinliklerindeki gruplaşmadır. Türkçe konusunda yeterli olduklarını hissetmeyen öğrenciler, Türk öğrencilerle de iletişimden kaçınmakta, boş zamanlarını diğer uluslararası öğrencilerle geçirmeyi tercih etmektedir. Bu durum, uluslararası öğrencilerin toplumsal hayata katılmak için geliştirdikleri bir strateji olarak değerlendirilebileceği gibi Türk toplumuna entegre olma önünde önemli bir engel olarak da yorumlanabilmektedir.

“Genellikle yabancılarla takılıyor. Birlikte Türkçe öğrendiğimiz için tanışıyoruz önceden. Öyle de kaldık” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Türk arkadaşlarımla samimi değiliz. Sadece derslerle ilgili konuşabiliyoruz” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Türk öğrencilerin bazılarıyla dört sene geçirmemize rağmen hiç iletişimimiz yok.” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi)

Pahalılık, Kaos ve Suç

İstanbul'daki pahalılık ve güvensizlik sorunlarının zaman içerisinde artış göstermesi, uluslararası öğrencilerin İstanbul'daki yaşam kalitesini düşürmekte ve güven problemi yaşamalarına neden olmaktadır. Öğrenciler, İstanbul'daki piyasa koşullarının ve hayat pahalılığının kentte suç oranlarının artmasına neden olduğunu düşünmektedir.

“Türkiye’de üç sene önce daha güvenli hissediyordum. Şimdi güvenli görmüyorum. Çünkü yaşamak zorlaştı. Mesela hiç hırsızlık duymamıştım. Ama bu sene bayağı duyuyorum” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

Medya ve Şiddet İlişkisi

Uluslararası öğrencilerin yaşanan şehre yönelik güvenlik endişesi duymalarına neden olan bir diğer etken ise kadına yönelik şiddet ve göçmenlere yönelik olumsuz tutum içerikli medya söylemleridir. Mevcut etkenlerden dolayı oluşan güven problemi hem kadın hem de erkek katılımcılarca zikredilmiştir.

“Her toplumda kötü insanlar da iyi insanlar da var. Ama genel olarak iyilik çok gözükmüyor dünyada. Kötülük daha kendini gösteriyor. Örneğin filan Afganistan’dan gelmiştir. Burada bir iş kurmuştur. Bundan kimse bahsetmemiş. Ama kötü iş yapmışsa onu çok abartıyorlar. Mesela Antalya’da bir otel vardı. Sosyal medyada şöyle bir provokasyon oldu. Öyle bir montaj yapmışlar ki sanki Türk bayrağını indirmiş de Afganistan bayrağını kaldırmış” (K1, Erkek, 1998, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Aslında güvende hissediyorum ama samuray olayı olmuştu. Metroda bir kadına ve annesine saldırmışlardı. Ondan dolayı çok korktum, güvende hissetmiyorum” (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Öğrenim Sürecinde Yaşanan Uyum Problemi

İstanbul’da yaşamak uluslararası öğrenciler için olumlu ve olumsuz deneyimler içermektedir. Daha iyi eğitim imkânlarına erişim için İstanbul’a göç eden uluslararası öğrenciler, eğitim kurumu personelleri ve öğretim görevlileri tarafından olumsuz bir tutumla karşılaşmadıklarını belirtmelerine rağmen yerli halk tarafından giyim tarzları, ana dillerinde konuşmaları, Türk üniversitelerinde eğitim görmeleri nedeni ile birtakım önyargı ile karşılaştıklarını ve ötekileştirilmeye maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

“Siz eğer çalışıyorsanız, hoca da onu fark ediyorsa uluslararası öğrenci olmanız veya Türk öğrenci olmanız fark etmiyor. Hiç ayrımcılık falan yapmıyorlar. Mesela ben Türkler gibi anlatamam. Eğer bir şekilde anlattıysam doğru kabul ediyorlar” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Hocalar yardımcı oluyorlar. Yanlış bir kelime yazsam bile problem olmuyor. Bunu anlayışla karşılıyorlar” (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Aslında genel olarak bütün hocalar, ders bittikten sonra e-maillerini iletişim adreslerini bize veriyorlar onlara ulaşmamız için” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Mesela yüksek puan alırken bazı öğrenciler diyorlar ki sen yabancısın, nasıl böyle bir puan alırsın? Biz bile alamıyoruz” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Türk öğrenciler neden yabancı öğrenci gelsin ki diye düşünüyor. Bir arkadaşım vardı. Okula hiç gitmiyordu. Neden sen tıp kazandın da ben kazanamadım? Sen gelmeseydin ben kazanabilirdim diyordu” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

Sosyal Yaşam Sürecinde Yaşanan Uyum Problemi

Uluslararası öğrenciler, öğrenim gördükleri kurum personelleri tarafından bir ayrımcılık yaşamasa da ortak yaşam alanını paylaştıkları Türk vatandaşları tarafından ötekileştirilmeye maruz kaldıklarını, yabancı oldukları için çoğu zaman satın almak istedikleri ürünlerin fiyatlarının arttırıldığını ifade etmişlerdir.

“Selam veriyordum almıyordu. İlk gün komşudan anahtarı aldım. Eve gittim selam verdim. Bana bakıyordu sadece. Şimdi artık evde çok kalmıyoruz. Yüzde yetmiş okuldayız. Ondan bir sıkıntı yok şimdi. Çünkü çok görmüyoruz birbirimizi” (K2, Erkek, 1996, İran, İstanbul, Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

“Bazen metroda giyimime bakıyorlar. İnsan anlıyor sonuçta. Geri dönüyorum. Kendi kendime diyorum ki sakın ol. Yani herkes aynı değil. Cahiller var. İyi insanlar da var” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

“Mesela arkadaşım beni arıyor, abi ben kavga ettim diyor. Sen telefonu ver bir de ben konuşayım diyorum. Bakın hiçbir şey yok arasında. Sadece ortak bir dil olmadığı için sıkıntı yaşıyorlar. O mesela söylüyor ki ben burada temizlik yapıyorum buraya gelme.”

Öbürü de bilmiyor ki temizlik yapılacak. Ve diyor ki hayır ben geleceğim sen kimsin? Öbürü de söylüyor ki bir saat için gelme ben temizlik yapıyorum sonra gel. O da hep gelme şeklinde anlıyor. Bu gibi sıkıntılar olabiliyor” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Mesela bir yerde yabancı konuşunca fiyat hemen artıyor” (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“İki tane yabancı arkadaşımın dışarı çıkmıştı. Türkçe konuşuyoruz üçümüz. Bir kadın şapka satıyordu. Kadın dedi ki turist olsaydınız ben size daha pahalıya verirdim. Özellikle Arapları hiç sevmiyorum gibi bir konuşmaya başladı. Biz de aslında hiçbirimiz Türk değiliz dedik ve hiçbir şey almadık” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Yaşamış oldukları ayrışmalara karşı uluslararası öğrenciler, kendilerini sadece ülkemize göç etmiş birer öğrenci olarak değil yanı sıra ülke ekonomisine katkı sağlayan bireyler olarak da görmektedir. Bu nedenle Türk toplumunda uluslararası öğrencilerin ülkedeki diğer göçmenlerle aynı kategoride değerlendiriliyor oluşu, mevcut düşünceye sahip öğrencileri rahatsız etmektedir.

“Bize yabancı diyolar. Ama bizim devlete hiç zararımız yok. Burada yani okul parasını veriyorum. Burada yiyip içmek için para veriyorum. Onun için bence iki tane yabancı var. Birinci yabancı buraya eğitim için gelir, buraya faydalıdır. Bazıları var ki başka devletten Türkiye'ye kaçak gelir. Burada kaçak yaşar ve Avrupa gider. Onlar zararlıdır. Çünkü Türkiye'ye hiçbir katkısı yok” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

Cinsiyet Kaynaklı Problemler

İstanbul'daki eğitim sürecinde cinsiyet, katılımcıların İstanbul'da farklı deneyimler yaşamalarına neden olmuştur. Katılımcılar arasında bir erkek olarak olumsuz deneyimler yaşayan katılımcılar olmuş olsa da genel olarak kadınlar arasında olumsuz deneyim yaşama oranı daha yüksektir.

“Kız arkadaşlarım var. Onlar rahatlıkla ev bulabildi. Daha kolay burs da kazanıyorlardı” (K6, Erkek, 1990, Lübnan, İstanbul Üniversitesi).

“Bence bir erkek olarak daha zor. Çünkü Türk toplumunda, Müslüman toplumunda kadınlara daha nazikçe davranma var. Ben

bir kadın olarak acil işlerimi daha kolay halledebilirdim” (K1, Erkek, 1998, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Görüşmeler süresince kadın katılımcılar, karşı cins tarafından sözlü ve davranışsal olarak taciz edilme durumundan bahsetmişlerdir. Tacize uğrayan katılımcılar, yaşamış oldukları olumsuz tecrübeler sonrası ya istedikleri gibi giyinmekten vazgeçmeyi ya da karşı cins ile iletişim kurarken daha temkinli olmayı tercih etmişlerdir. Her iki durum da kadın öğrencilerin yaşanan olumsuz durumlara karşı geliştirdikleri bir mücadele stratejisi olarak değerlendirilebilirse de mevcut durumlar, kadın öğrencilerin davranış biçimleri ve özgürlükleri üzerinde kısıtlayıcı sonuçlar doğurmuştur.

“Türkiye’de etek giyemiyorum. Bir kere giymiştim. Sanki hiçbir şey giymemişim gibi bakmışlardı. Bir kere biri beni takip etmişti Çok korktum ve bir daha da giyemedim. Kendi ülkemde daha rahat giyinebiliyordum ama Türkiye’de bu kadar rahat giyinemiyorum” (K8, Kadın, 1999, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Esenyurt çok güvenli bir yer değil. Arabalar duruyor, bir şeyler söylüyorlar bazen” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Bir kere bir öğrenciden not istedim. Benim eve gel nota beraber bakabiliriz, rahat oluruz dedi. Ailem izin vermiyor dedim. Sen ailene okula gittiğini söyle ama bana gel dedi. Ben de hayır dedim. Bu olaydan sonra çok şaşırdım. Sonra her insana dikkat ediyorum. Nasıl bir insan diye” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

Etnisiteden Temelli Problemler

İstanbul'daki uluslararası öğrencilerin göç deneyimleri, göç edilen ülke ile ilişki içindedir. Özellikle Suriye ve Afganistan'dan göç etmiş uluslararası öğrenciler, ülkemizde yaşanan mülteci krizleri nedeni ile ikinci bir ötekileştirilme ile karşı karşıya kalmakta ve bu durumdan oldukça rahatsızlık duymaktadır. Suriyeli ve Afgan öğrencilerin yaşamış oldukları olumsuz durum, sosyal medya ve yerel medyadaki haberler üzerinden de pekiştirilmektedir. Yaşanan bu durum hem Suriyeli ve Afgan öğrenciler hem de diğer ülkelerden göç eden uluslararası öğrenciler için istenmeyen bir durum olarak tasvir edilmiştir. Uluslararası öğrenciler genel olarak medyanın yanlış söylemlerinin Türk vatandaşlarının Suriyeli ve Afgan öğrencilere yönelik algılarını olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedir.

“Afganistan öğrencilerine sergilenen bir tavrın diğer öğrenciler için biraz farklı olduğunu düşünüyorum. Hani şey biraz geride kalmış bir ülke olduğumuz için olabilir” (K10, Kadın, 2000, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“En son haberlerde de çıktı. Bir Suriyeli çocuk, bir Türk çocuğu öldürdü. Ama diğer kentlerde bir genelleme oldu. Suriyelilerin dükkanlarının camları kırılmıştı” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Suriyeli, Afgan arkadaşlarımız var. Onlar için daha zor. Arnavut olunca sen bizdensin diyorlar. Onlara karşı daha kötü davranıyorlar. Kötü gözle bakıyorlar. Suriyeli çok olduğu için genelleme yapıyorlar (K8, Kadın, 1999, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

4.4. İstanbul’da Entegrasyon Süreci

Sosyal Ağların Etkisi

Uluslararası öğrencilerin sahip olduğu sosyal ağlar, şehre ve eğitim kurumuna dahil olma ve İstanbul’daki yaşam sürecinde karşılaştıkları problemlere dair çözüm üretme sürecini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte uluslararası öğrenciler arasındaki sosyal ağlar, göç sürecini daha kolay ve güvenli hâle getirmiştir. Farklı uluslardan gelen öğrenciler ile kendi ülkelerinden gelen öğrencilerin dâhil oldukları Whatsapp ve Facebook, Telegram grupları uluslararası öğrenciler arasında haberleşme, bilgi aktarımı ve sosyalleşme alanları olarak kullanılmış, İstanbul’daki yaşam sürecinde karşılaşılan problemlerin çözümünü hızlandırmıştır. Öğrenciler arasındaki sosyal ağların sebep olduğu olumsuz durum ise Türk öğrenciler ile iletişim kurma ihtiyacının ve talebinin azalmasıdır. Sosyalleşme ve problemlere yönelik çözüm üretme taleplerini diğer uluslararası öğrenciler ile kurdukları iletişim sayesinde gideren uluslararası öğrenciler, Türk öğrenciler veya Türk vatandaşları ile iletişim kurma konusunda isteksiz veya çekimser davranabilmektedir. Mevcut durum, iki grubun birbirini tanıma sürecini yavaşlattığı gibi gruplar arasında birtakım önyargıların oluşmasına da sebebiyet vermektedir.

“Bizim okulumuzun uluslararası Whatsapp grubu var. Konuşuyoruz. Ya da Facebook’ta İstanbul’daki yaşayan Tunuslular gibi gruplar var” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Kulüpler dernekler gibi şeylerle tanıştığımız gruplarımız var. Gezi olayı varsa bilgi paylaşımı yapıyoruz, katılmak isteyenler

katılabilir. Ders notlarını da alabiliyorum” (K1, Erkek, 1998, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Çok fazla grup var ve sorun olursa yardımcı oluyoruz birbirimize. Pandemi olduğunda beraber dilekçe yazmıştık ülkemize gitmek için. Otuz bir Mart'ta hep beraber ülkemize dönebilmiştik” (K8, Kadın, 1999, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Telegram'da bir tane grup var. Burada mesela diyelim ki bir problemle karşılaştılar. Ne yapabilirim diyorlar. Siz orada çözüm üretmeye çalışıyorsunuz” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

Eğitim Kurumun Etkisi

Bireylerin öğrenim gördükleri eğitim kurumunun özel veya devlet üniversitesi olması durumu uluslararası öğrencilerin okul yaşamına adapte oluşunda ve İstanbul'daki uluslararası öğrenciler ile Türk öğrenciler arasındaki ikilik ile mücadele konusunda önemli bir etken olmuştur. Görüşlerine başvuru katılımcılar arasında özel üniversitede eğitim gören katılımcılar, okulun öğrenci memnuniyetini önceliklelerini, uluslararası öğrencilere yönelik etkinliklere, özel günlere önem verdiğini ifade etmişlerdir. Özellikle özel okulda kendilerine yabancı değil uluslararası öğrenci olarak hitap edilmesi, yerli öğrencilerin de bu konuda teşvik edilmesi, uluslararası öğrencilerin eğitim kurumuna ve sürecine dair memnuniyetini arttırmaktadır.

“Özel okul olduğu için hep öğrenci ön plandadır. Her konuda yardımcı oluyor. Okulum diyor ki dışarıdan gelen öğrencilere yabancı öğrenci demeyelim. Onlar, uluslararası öğrencilerdir. Ben de katılıyorum. Öbürü ötekileştirmedir” (K1, Erkek, 1998, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Okul içinde çok yaşamadım. Okulumuzda uluslararası öğrenciler için özel günleri bile kutlanıyor” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

4.5. Göç Sonrası Uluslararası Öğrencilerin Algılarındaki Değişimler

İstanbul'da öğrenimine devam eden uluslararası öğrenciler, İstanbul'daki yaşamları boyunca Türk eğitim olanaklarından faydalandıkları gibi göç öncesi yaşam şartlarını, sosyal ilişkilerini, alışkanlıklarını, aile içi ilişkilerini, toplumsal cinsiyet temelli kısıtlılıkları sorgulama olanağı da bulmuşlardır. Bu bağlamda öğrenciler İstanbul'un kendilerine giyim, sigara içme, geç saatlerde dışarı çıkma, karşı cins ile iletişim kurma, kendi istediği biri ile evlenme, toplumsal cinsiyet

rollerini sorgulama konusunda avantaj sağladığını ve ekonomik bağımsızlık kazandırdığını düşünmektedir.

Sigara, İçki Alışkanlıkları

“Burada değişik kültürler gördüm. Benim yaşadığım kentte buradaki gibi kadınlar sigara içmiyor. Ama buraya gelince gördüm ki herkes içiyor” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Orada ben erkek olmama rağmen sigara bile içmiyordum. Korkuyordum acaba biri babama mı haber verecek falan diye. Ama burada öyle bir şey yok” (K6, Erkek, 1990, Lübnan, İstanbul Üniversitesi).

“İran’la burayı kıyaslayınca bayağı bir özgürlük var. Gerek sigara gerek alkol olsun” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Benim için en dikkat çekici konu sigara konusunda oldu. Kadınların sigara içmesi bana ilginç geldi. Bizde erkeklerin bile sigara içmesine bile ayıp bakılıyor” (K1, Erkek, 1998, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Mesela siz burda içki içiyorsunuz. İran’da içki bulsalar altı ay cezası var o nedenle korkuyorlar. İran’da içki içince şişesini yerin altına saklıyorlar ki kimse görmesin. Burada Migros’a gidiyorsun alkol var” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

Sosyal Yaşamdaki Kısıtlanmalar

“Türkiye’yi seviyorum. Bizim İran’ı da baskı olduğu için kızla erkek arasında iletişim çok yok” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Burada bir kızla normal arkadaş olup dışarı çıkıp yemek yiyebiliyoruz. Ama maalesef İran’da iki cins arasında ayırım var” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Mesela ben burada kadın akrabamla kalıyorum. Ama İran’da arkadaş olarak eve çıkıyoruz desek izin vermezler.” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Erkeklerle buluşmak kötü karşılanıyor Suriye’de” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

Türkiye'de Sosyo-Kültürel Yapı ve Toplumsal Cinsiyet Roller

Toplumsal cinsiyet rolleri kimlik, algı, deneyimleri şekillendirdiği gibi göç sürecini ve göç eden kişinin deneyimlerini de şekillendirmektedir (Parrado ve Flippen, 2005'ten akt. Şeker ve Uçan, 2016, s.204). Göç sürecinde kadın ve erkeklerin birbirlerinden farklı deneyimleri söz konusu olabilmektedir. Bireylerin göç ettiği ülkelerdeki kadına yönelik tutum ve davranışlar, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kadınlara sunulan imkanlar kadınların göç kararına etki etmektedir (Duman, 2015'ten akt; Çelik, 2016, s.86). Göç süreci coğrafi bir hareketliliğin ötesinde kültürler arası karşılaşma sürecidir ve bu karşılaşma süreci göç eden bireylerin duygu-düşünce ve davranış kalıplarına etki etmektedir. Göç sürecinde bireysel ve sosyal ilişkilerin yanı sıra din, inanç, gelenek gibi konularda da algı ve düşünceler değişim göstermektedir Güllü'nün (2016) çalışmasına göre Avrupa ülkelerindeki Erasmus öğrencileri seküler ve çoklu inançların bulunduğu bir toplumda yaşamaya başladıktan sonra kimlik, din ve ahlak ile ilgili bazı konularda değişim ve çatışmalar yaşamış; davranış kalıpları, yeme-içme kültürü, sosyal dışlanma ve İslamofobi gibi konularda sorgulamalarda bulunmuşlardır (Güllü, 2016, s.1113).

Türkiye'ye yönelik öğrenci göçünün bir diğer çekici etkisi ise din ve modernlik kavramlarıdır. Türkiye Müslüman bir ülke imajına sahip iken İstanbul kenti ise modern ve Avrupalı bir imaja sahiptir (Ayberk, 2019: s.72). Bahsi geçen her iki durum İslam coğrafyasındaki öğrencileri ülkemize çekmektedir. İslam coğrafyasından göç etmiş öğrencilere göre Türkiye kadınlara sunduğu ücretli işlerde çalışma hakkı, giyim tarzlarının çeşitliliği, ev dışı sorumluluk gibi konularda bir özgürlük alanı olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra İslam coğrafyasından göç eden uluslararası öğrenciler için Türkiye; kadınların eğitimine verdiği önem, kadınlara sunduğu yüksek lisans vb. eğitimler, kadınlara sunulan kariyer olanakları konusunda da olumlu bir imaja sahiptir (Altunbaş, 2020, s.71). Bahsi geçen durumlar mevcut çalışmada da karşımıza çıkmıştır.

“Türk kadınları daha güçlü. Çalışıyor. Suriye'de çalışıyor bazen ama hep değil” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

“Mesela giyimi değerlendirmek istersek burada insanlar daha Rahat. İstedikleri şey giyip dışarı çıkabiliyorlar” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Bizim ülkemizde böyle kapalı kızlar kısa giyinebilir. Sizde eğer kapalıysa tamamen kapalı oluyor ya da uzun giyiniyor falan” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Bizde kadınlar, daha fazla ilgileniyor ev işleriyle. Ben şimdi Türk bir kızla evleneceğim. O kızdaki önce birkaç kızla görüştüm. Araplar ve Türkler karışık yani. Baktım en çok Türk kızlar anlatıyor ki biz çalışacağız, biz çıkacağız, biz gezeceğiz. Arap kızlar diyor ki biz oturacağız evde senin çalışman lazım. Senin para getirmen lazım. Benim kız arkadaş çalışıyor ama çalıştığı yerde benim için sıkıntı yok. Öğretmen olması konusunda hiçbir sıkıntım yok” (K6, Erkek, 1990, Lübnan, İstanbul Üniversitesi).

“Burası daha gelişmiş. Burada kadınların yüzde doksanı okumuş insanlar, kendi fikirlerini ifade ediyor. Afganistan'da bu yüzde yirmi diye düşünebilirsiniz” (K10, Kadın, 2000, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Katılımcıların Türk erkeklerine yönelik bakış açısında ise bireysel tecrübeler etkili olmuştur. Özellikle göç ettiği ülkede birtakım kısıtlamalara maruz kalan uluslararası öğrenciler Türkiye'ye ve Türk erkeklerine yönelik olumlu bir tutum içerisindeyken göç tecrübesi öncesi böylesi bir durum yaşamamış katılımcılar Türk erkeklerini kışkırtıcı ve baskıcı olarak yorumlamışlardır. Mevcut bulgular uluslararası öğrencilerin göç deneyimlerinde köken ülkedeki yaşamışlıklarının ne derece etkili olduğunu gözler önüne sermektedir.

“Türk erkekleri sevmeyen kızla da romantik şeyler yaşayabiliyorlar. Ama bizim ülkemizde erkek sevmiyorsa öyle bir şey yaşamıyor. Türkiye'de değil, kendi ülkemizde ilişkim var. Ben Türklerle ilişki istemedim. Ben bağımsız olarak büyüdüm. Ama Türkiye'de biriyle olsam izin almak zorunda kalırım. Çünkü onlar çok kışkırtıcı. Hangi elbiseyi giyeceğine kadar soruyorlar” (K8, Kadın, 1999, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“İran'da kadın ve erkeğin beraber eve çıkmasına izin vermiyorlar. Mesela ben burada akrabamla kalıyorum. Ama İran'da sadece ablam için izin verirler. Ama Türkiye'de iki tane öğrenci aynı evde kalabiliyor” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Afganistan'dayken okula gitmek için çok bir mücadele sarf etmemiz lazımdı. Bir de kadınlar üzerinde erkekler tarafından sosyal baskı aşırı fazlaydı. Afganistan'da okuyan her kadın zorlu bir mücadeleden geçmiştir diyebilirim. Burada erkekler kadınları o kadar kısıtlamıyor eğitim konusunda. Kadınlar daha fazla üniversiteye gidebiliyor burada” (K10, Kadın, 2000, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Türk erkekleri İran erkeklerinden daha iyi, daha yakışıklı, daha modern bence” (K9, Kadın, 1998, İran, İstanbul Üniversitesi).

Katılımcıların Türk aile yapısına dair görüşlerinde aile içi rol dağılımları, kadının hane dışında çalışması ve aile üyelerinin birbirine bağlılık durumları etkili olmuştur. Türkiye'deki aile yapısı Afganistan ve Suriye kökenli uluslararası öğrenciler için daha eşitlikçi iken Tunuslu öğrenci tarafından daha kısıtlayıcı bir alan olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların bu ifadeleri göç deneyimlerinin ve algılarının bireylerin göç öncesi deneyimler ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

“Türk aileleri daha çok bağlı birbirlerine. Bizde çok kolay yurt dışına okumaya çıkabiliyoruz ama bu durum Türk ailelerine çok büyük bir şey gibi geliyor” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Mesela bebek varsa hem anne hem baba bakıyor. Bizde baba karışmaz. Bir de ev masraflarında sizde yardım ediyorlar. Hem kadın hem erkek. Bizde kadın karışmaz bu konuya” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Türkiye’de aile yapısında herkes çalışıyor ve gördüğüm kadarıyla eşit özgürlükleri var. Tabii ki babanın baskısı olabilir. Ama Afganistan’da babanın, abinin otoritesi daha fazla. Bu da kızların özgüveni kırıyor. Bir de istiyorlar ki kadın ev işi yapsın. Dışarı çıkmaya izinleri yok. Fotoğraf çekmek yasak. Burada herkes istediğini yapabiliyor, giyebiliyor. Düşündüklerini söyleyebiliyor” (K10, Kadın, 2000, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Katılımcıların kültürel anlamdaki farklılıkları genel olarak yemek çeşitleri, kına merasimi, kınada gelinin ağlaması şeklinde sıralanabilmektedir. Özellikle birçok öğrenci Türk geleneğinde evlenen kadının kına yakma töreni sırasında ağlamasına ve kına töreninin hüzünlü bir havada geçmesine oldukça şaşırıldıklarını ifade etmişlerdir.

“Kültürel açıdan yemek konusunda zorluk çektim yurttayken” (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Kültürel olarak mesela kebab burada da var. Bizde de vardı. Çorba da aynı. Biz Müslüman olduğumuz için Türkiye’nin kültürü, yemekleri bize daha yakın. Ama Avrupa’ya gitsek yemekleri yiyemeyiz çünkü domuz eti ile yapıyorlar” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Ben tanıdığımın kinasını gördüm. Değişik gelmişti. Böyle kırmızı giyinme, ağlamak falan bizde yok” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Bazı farklılıklar var mesela kına yakıyorsunuz siz. Bir de ağılıyorlar ama bizde öyle bir şey yok” (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Göç Sonrası Edinilen Sorumluluklar

Katılımcılar arasında Suriye'deki savaştan kaçan ve ülkemizde öğrenimine devam eden Suriyeli öğrencilerin göç hareketi, ailenin reisi babanın veya erkek kardeşlerin göçe karar vermelerine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Suriyeli öğrenciler sosyal yaşama katılma durumlarında aileleri ve Türkiye vatandaşları arasında tercümanlık yapmak zorunda kalmışlardır. Bunun yanı sıra Suriyeli kadın öğrenciler, göç sonrası sosyal yaşamda daha görünür olmaya ve göç öncesinde erkeklerin sorumluluğu olarak görülen birtakım görevleri üstlenmeye başlamıştır.

“Ailedeki herkes Türkçe konuşmıyor. Annem bilmiyor. Yani alışverişte bazı kelimeler biliyor. Ama hastanede onunla ben gidiyorum. Tercüman olarak” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

“Annem bir yere gittiği zaman ya ben de gidiyorum ya da gittiği yerden beni arıyor” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Suriye’de alışverişe erkekler gidiyor. Biz sadece kıyafet için gidiyoruz. Ama burada herkes mecbur pazarlara gitmek zorunda kalıyor. Artık biz de gidiyoruz” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

“Bizde kadınlar çalışmıyorlar. Genelde ev hanımı. Ama buraya baktığımda kadınlar, öğrenciler çalışıyorlar. Biz de çalışmaya başladık. Hem anne hem baba çalışıyor” (K5, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Göç deneyimi sonrası yeni roller edinme durumu, aileleri ile yaşayan öğrenciler arasında daha sık rastlanan bir durum olsa da diğer uluslararası öğrenciler de göç sonrası yeni sorumluluklar edinmişlerdir. Bu grubun edindiği yeni sorumluluklar ise daha çok mevcut yaşamı kolaylaştırmak adına maddi gelir elde etmeye yöneliktir.

“İran'da her zaman babadan para alıyoruz. Buraya geldiğim zaman çalıştım, kendi paramı kazandım” (K9, Kadın, 1998, İran, İstanbul Üniversitesi).

“Ben İran'da çalışmazdım. Babam para getiriyordu. İstanbul'a geldiğiniz zaman da dedim hep babam gönderecek değil ya. Kendim yaşamayı öğrendim burada” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Burada her şeyi kendim hallediyordum. Düşünmediğim şeylerin üstesinden geldim. Bu beni cesaretlendirdi. Daha çok şeyi yapabilirim diye düşünüyorum yurt dışında okuyunca” (K10, Kadın, 2000, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

Gelecek Planları

Göç sonrası farklı uluslardan öğrencilerle bir arada olma hali ve Türkiye vatandaşları ile eğitim ve sosyal yaşam alanlarını paylaşma durumu, öğrencilerin geleceğe dair düşüncelerinin mevcut kalıp yargılardan arınmasını sağlamıştır. Öğrenciler, ailelerinden bağımsız olarak yaşama deneyimi sonrasında bireysel kararlar alma ve bağımsız yaşam sürdürme konusunda daha cesurca düşünmeye başlamışlardır.

“Önceden evleneceğim kişi ailemin istediği gibi birisi olsun diyordum. Sonra hayır ben nasıl hissediyorsam öyle olsun diye düşünüyorum. Bir de Suriye'de okuldan mezun olduktan sonra sadece öğretmen olmayı düşünüyordum. Burada çeşitli şeyler var, tercümanlık var, öğretmenlik var, bir şirkette çalışmak var” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

“Gelecek planlarım değişti. İlk başta özlüyordum ailemi. Ama şimdi alıştım yalnız yaşamaya. Şimdi tekrar gidip aile ortamına adapte olmak zor” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

4.6. Bir Sıçrama Tahtası Olarak Türkiye

Katılımcıların geneli, Türkiye'yi bir geçiş merkezi olarak görmektedir. İyi bir eğitim sonrasında Avrupa ülkelerine gitmeyi hayal eden uluslararası öğrencilerin böylesi bir karar vermelerinde Türkiye'deki yaşam şartlarının zorluğu ve piyasalardaki dalgalanmalar etkilidir. Uluslararası öğrencilerin İstanbul'daki yaşamları boyunca değişen piyasa koşulları ile mücadele için tercih ettikleri stratejiler ise yaşam alanını farklı bir uluslararası öğrenci ile paylaşma veya gelir getirici bir işte çalışma şeklindedir. Ancak ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin ekonomisindeki güçlenme, yüksek gelir getirici istihdam fırsatlarının artması ve

uluslararası öğrencilere yönelik yeni teşviklerin sunulması gibi ihtimaller, uluslararası öğrencilerin Türkiye'de kalma eğilimlerini güçlendirici etkiye sahip olacaktır.

“Artık insan her yeri, nereye gideceğini, nereye gitmeyeceğini biliyor. Kimlerle oturup duracağını biliyor” (K7, Erkek, 2000, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Ben geldiğime pişman değilim. Tunus'a gidince özlüyorum burayı” (K4, Kadın, 1998, Tunus, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Türkiye'de ekonomik durumlar zorluyor. Fiyatlardaki pahalılık bizi etkiliyor” (K8, Kadın, 1990, Arnavutluk, İstanbul Aydın Üniversitesi).

“Arkadaşlarım ev bulamıyorlar. Yurtlar pahalı. Yabancılar İstanbul'da ev kiralarken genellikle altı ayın kirası peşin istiyorlar” (K7, Erkek, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Normalde evler iki bin, bin beş yüz Türk lirası civarındaydı. Ama bugün dört bin, beş bin hatta daha yüksek. Okula yakın evler ise çok daha yüksek. Önceleri öğrenciler tek başına eve çıkıyordu. Ama bu sene üç kişi, dört kişi beraber eve çıkıyorlar” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Ben şimdi Türkiye'de yaşıyorum. Ama senede bir kere yurt dışında gezmek istiyorum. Ben bir ay çalışsam yedi yüz dolar kazansam sadece otel parası. Mesela Kanada'da çalışsam dolar kazanırım, başka devlete gitsem sıkıntım olmaz” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Kanada'yı planlıyorum. Tabii orada da bazı yakınlarımız var. Kanada'nın göçmen politikası iyi” (K7, Erkek, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

4.7. Romantik İlişkilerin ve Duygu Dünyasının Gelecek Planlarındaki Rolü

İstanbul'daki uluslararası öğrencilerin bir kısmı Türk vatandaşları ile romantik ilişki yaşamış veya yaşamaktadır. Bu katılımcılar gelecek yaşamlarını İstanbul veya Türkiye sınırları içerisinde planlamaktadır.

“Aslında ben iki sene önce Avrupa'ya çıkmak istedim. Ama kız arkadaşım şartını söyledi ki ben İstanbul'dan çıkmam. Kabul ediyor musun dedi. Ben de evet dedim” (K6, Erkek, 1990, Lübnan, İstanbul Üniversitesi).

Türkiye'de kalmayı düşünmeye etki eden bir diğer etmen ise öğrencilerin aileleri ile birlikte yaşama isteğidir. Özellikle Suriyeli öğrenciler yaşamış oldukları kriz nedeni ile ikinci kez ailelerinden ayrı kalma fikrine mesafelidir. Genellikle geleceğini aile ve sosyal çevrelerine yakın alanlarda kurmak isteyen Suriyeli öğrenciler, Türkiye'den farklı bir ülkeye göç etme durumunda ise Suriye'yi tercih edeceklerini ifade etmişlerdir.

“Avrupa'da yaşamayı düşünmüyorum. Esad giderse dönebilirim Suriye'ye. Burada ailem, Suriye'de teyzelerim var” (K3, Kadın, 1990, Suriye, İstanbul Üniversitesi).

4.8. Türkiye'ye Göç Eden Uluslararası Öğrencilere Öneriler

Uluslararası öğrencilerin yeni dönemde Türkiye'de eğitim görmek isteyen öğrencilere yönelik başlıca tavsiyeleri dil konusundadır. Öğrenciler, Türkiye'ye gelmeden önce Türkçe bilmenin ve Türk vatandaşları ile temas kurmanın kente uyum sağlama konusunda birer avantaj olduğunu düşünmektedir.

“Türkiye'ye gelmeden önce yeterli derecede Türkçe konuşursan, anlattırsan faydalı olur” (K2, Erkek, 1996, İran, Sağlık Bilimleri Üniversitesi).

“Şunu söylemek istiyorum. Hiçbir zaman ön yargılı olmayalım. Hiçbir şey görüldüğü gibi değil. Her şey araştırıp doğrusunu bulmak lazım. O yüzden daha araştırmak lazım ve temas etmemiz lazım. Çünkü insanlar bir araya gelmediği için ön yargılar oluyor” (K1, Erkek, 1998, Afganistan, İstanbul Aydın Üniversitesi).

5. Sonuç Ve Öneriler

Daha iyi bir eğitim almak ve daha iyi bir gelecek edinmek umuduyla İstanbul'a göç eden uluslararası öğrencilerin göç tecrübelerinin incelendiği bu çalışmada öğrencilerin üniversite tercihlerinde Türkiye destekleri, sosyal ağlar, kültürel-coğrafi yakınlık gibi etkenlerin ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir. İstanbul, sahip olduğu kültürel çeşitliliği, sunduğu fırsatlar, istihdam olanakları ve eğitim kurumlarının çeşitliliği bakımından uluslararası öğrencilerin dikkatini çekmiştir. Bunun yanı sıra İstanbul'da eğitimlerine devam eden uluslararası öğrenciler ekonomik zorluklar, uyum sorunu ve dil yetersizliği gibi problemlerle karşılaşmıştır. Dil konusundaki yetersizlik ve Türk vatandaşları ile yaşanan olumsuz deneyimler, uluslararası öğrencilerin Türkiye vatandaşları ile iletişimini kısıtlamıştır. Türkiye vatandaşları ve uluslararası öğrenciler arasındaki iletişimsizlik ise birtakım önyargılara, ötekileştirilmelere neden olmaktadır. Türkiye'de bir tanıdığıнын olması veya Türkiye'deki diğer uluslararası öğrencilerle iletişim ağlarına sahip olma durumu ise uluslararası öğrencilerin göç

deneyimlerini kolaylaştırmaktadır. Bu ağlar sadece iletişim veya bilgi alışverişi anlamında değil bireylerin bulunduğu kente ait hissetmeleri anlamında önemli katkı sağlamaktadır.

Uluslararası öğrenciler, boş zamanlarını ve eğitim süreçlerini genel olarak kendi ülkelerinden veya diğer ülkelerden göç eden uluslararası öğrenciler ile geçirmeyi tercih etmektedir. Dil konusundaki yetersizlik ve Türk vatandaşları ile yaşanan olumsuz deneyimler, uluslararası öğrencilerin Türkiye vatandaşları ile iletişimini kısıtlamıştır. Türkiye vatandaşları ve uluslararası öğrenciler arasındaki iletişimsizlik ise birtakım önyargılara, ötekileştirilmelere neden olmaktadır.

Uluslararası öğrenciler, İstanbul'daki eğitim süreçlerinde yalnızca Türk eğitim sistemini değil bunun yanı sıra Türkiye'deki yaşam tarzını da deneyimlemiştir. Uluslararası öğrenciler için İstanbul birçok avantaj içermektedir. Özellikle İran, Afganistan ve Suriye'den göç etmiş öğrenciler için Türkiye ve İstanbul giyim, yaşam tarzı ve ikili ilişkiler için özgürlük alanıdır.

İstanbul'daki uluslararası öğrencilerin göç deneyimlerinde cinsiyet değişkeni de oldukça belirleyici olmuştur. Kadın ya da erkek olmak, öğrencilerin göç deneyimlerini farklılaştırmıştır. Türkiye'de uluslararası erkek öğrenciler göçmen bir erkek olarak ev tutma ya da burs alma konusunda zorluk yaşarken kadın öğrenciler ise genellikle karşı cinsin tacizine maruz kalmış ya da giyim tarzları nedeni ile Türk vatandaşları tarafından eleştirilmişlerdir. Kadın öğrencilerin karşı cins ile yaşadıkları olumsuz tecrübeler genellikle Türk erkekleri ile ilgilidir. Uluslararası öğrencilerin Türk erkeklerine dair izlenimleri bu nedenle birtakım olumsuzluklar barındırır da Türk kadınına dair genel tavır olumludur. Özellikle Suriye, Afganistan ve İran'dan göç eden öğrenciler, Türk kadınına çalışkan ve özgür bireyler olarak tanımlamaktadır.

Türkiye'deki aile yapısı ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik genel tavır da kadınlara yönelik görüş ile paraleldir. Uluslararası öğrenciler, Türk aile yapısının daha bağlı ve aile içi roller bakımından daha eşitlikçi olduğunu düşünmektedir. Özellikle ev işlerinde, çocuk bakımında ve ev içi ihtiyaçların karşılanmasında kadın ve erkeğin eşit roller üstlenmesi uluslararası öğrencilerce oldukça olumlu karşılanmıştır.

Öğrencilerin tamamı bekarıdır. Bunun yanı sıra birkaçı Türk vatandaşı ile ilişki yaşamaktadır ya da yaşamıştır. Mevcut romantik ilişkiler sonrası Türk partnerlerini değerlendiren katılımcılar Türk erkeklerini baskıcı, kuralcı olarak yorumlarken Türk kadınlarını çalışkan, eğitilmiş olarak değerlendirmektedir.

Her iki durumda da bireyler yaşadıkları romantik ilişkilerin sosyal çevrelerinde zaman zaman olumsuz yönde değerlendirdiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar her ne kadar bu durum karşısında mutsuz hissetmişse de bu olumsuz tutumlara karşı mücadele etmeyi tercih etmişlerdir.

Katılımcıların gelecek planları Avrupa ülkelerine göç etmeye yöneliktir. Uluslararası öğrenciler arasında böylesi bir eğilime sahip oluşunda Türkiye'deki ön yargılar, piyasa koşulları, yabancı olduklarını söylediklerinde Türk halkının fiyatları artırma davranışları etkili olmaktadır. Katılımcılar ayrıca gelecekte daha iyi bir yaşam hayal ettiklerini o nedenle Türkiye'de okuduklarını ifade etmişlerdir. Mevcut durum, artan beşerî sermayenin göç olgusu üzerindeki belirleyiciliğini gözler önüne sermektedir. Beşerî sermayedeki artış, uluslararası öğrencilerin Türkiye'yi bir geçiş merkezi olarak kullanmalarına ve bir Avrupa ülkesine göç etme konusunda bir eğilim göstermelerine neden olmaktadır. Daha öncesinde siyasi krizler nedeni ile sevdiklerinden ayrı kalma durumunu tecrübe etmiş Suriyeli öğrencilerin gelecek planları ise Türkiye'de yaşamaya devam etme ya da Suriye'ye geri dönme şeklindedir.

Sonuç olarak daha iyi bir eğitim için farklı ülkelerden İstanbul'a göç eden öğrenciler, ülkemizde farklı bir eğitim sistemiyle, farklı bir kültür ve dil ile karşılaşmışlardır. Göç edilen kentte karşı karşıya kalınan bu farklılıklar, öğrencilerin kente uyum sağlamasını zorlaştırmış ve Türkiye vatandaşları ile uyum problemleri yaşamlarına neden olmuştur.

Uluslararası öğrenciler ile Türkiye vatandaşları arasındaki uyum sürecini hızlandırmak adına sunulabilecek başlıca öneriler ise aşağıdaki gibidir:

✓ Türkiye'nin yüksek öğretim kurumlarının uluslararasılaşmasına katkıda bulunmak, uluslararası öğrencilerin ülkelere döndükten sonra da Türkiye ile bağlarını korumak adına izlediği politikalar ülkemizde eğitimini tamamlayan uluslararası öğrencilerin eğitim sonunda ülkemizde kalmasını sağlamada yetersiz kalmaktadır (Ayberk, 2018, s.13-14). Mevcut durum Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilerin gelecek planlarında Türkiye'den çok Avrupa ülkelerini düşünmeleri ile sonuçlanmaktadır. Bu politikaların temel amacına ulaşması için Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerinin tespiti adına çalışılması gerekmektedir. Bu konuda saha çalışmalarına ağırlık verilebileceği gibi yerel yönetim, özel sektör ve STK iş birliği de dikkat çekici olabilir. Türkiye'nin bu konuda atacağı her adım sadece ülkemize göç eden öğrencileri eğitim süreci sonunda ülkemizde tutmakla kalmayacak yanı sıra yeni uluslararası öğrencileri de ülkemize çekecektir.

✓ İstanbul'da öğrenim gören uluslararası öğrenciler Türkçe konusunda yetkin olmadıkları nedeni ile birtakım sorunlar yaşamaktadır. Zaman

içerisinde çeşitli çözüm önerileri geliştirilebilen bu sorunlar, göçün gerçekleştiği ilk zamanlarda oldukça ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle okul kaydı, ders seçimi, barınma yerinin belirlenmesi sürecinde öğrencileri teşvik edecek, yönlendirecek kişi ve birimlere ihtiyaç vardır. Bu bağlamda İstanbul'da eğitim almak adına göç eden uluslararası öğrencilerin kente uyum sürecini kolaylaştırmak adına gönüllü Türk öğrenciler arasından mentor seçilebilir. Böylelikle uluslararası öğrencilerin ilk tecrübeleri daha kolay ve sorunsuz gerçekleşeceği gibi Türk öğrenciler de yabancı dil konusunda pratik yapmış olacaktır. Mevcut durum ayrıca Türk öğrencilerin ve uluslararası öğrencilerin iletişim kurmalarını ve kaynaşmasını sağlayarak kültürel uyumu hızlandıracaktır.

✓ İstanbul kenti, fiziksel çekiciliğe sahiptir. Özellikle, farklı kültürlerle ev sahipliği yapıyor oluşu kenti birçok açıdan çekici ve çeşitli kılmaktadır. Farklı profillere ev sahipliği yapan kentte Türk halkı ve uluslararası öğrencilerin ortak mekan paylaşımının sınırlı oluşu ise ırkçılığa ve ön yargılara neden olmaktadır. Toplum içerisinde farklı kültürlerin temas etmemesi gruplar arası ayrışma ve ötekileştirilmeleri derinleştirmektedir. Uluslararası öğrencilerin olumsuz deneyimlere maruz kalmasına ve Türkiye'ye karşı bir aidiyet duygusu geliştirememesine etki eden ikinci bir faktör ise köken ülkeye bağlılıktır. Uluslararası öğrencilerin köken ülkeleri, öğrencilerin Türkiye'de doğup büyümemesi, aile- akrabaların Türkiye'de bulunmaması gibi durumlar uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye bağlılığını etkilemektedir (Ayberk, 2019, s.167-168). Bu durumlarla mücadele etmek adına farklı uluslardan öğrenciler ile Türk öğrencilerin ortak zaman geçireceği alanlar oluşturulmalıdır. Özellikle gruplar arası iletişimi güçlendirici, birlikteliği kuvvetlendirici etkinlik, faaliyet ve görsellerin sunulduğu öğrenci mekânları üniversite çevrelerinde ve üniversite dışındaki sosyal alanlarda yaygınlaştırılmalıdır.

✓ Uluslararası öğrenciler ile Türkiye vatandaşları arasındaki ayrışmada medya oldukça belirleyicidir. Özellikle medyadaki asılsız ve yanlış söylemler iki grup arasındaki uyum sürecini yavaşlatmaktadır. Bu kapsamda kültürel çeşitliliğin sunulduğu medya içeriklerine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla uluslararası öğrenciler ve Türk halkı arasında uyum sağlamak adına medya etkin bir şekilde kullanılmalı televizyon dizilerinde veya belgesellerde uluslararası öğrencilere yer verilerek, uluslararası öğrencilerin Türk halkı tarafından kabul edilmeleri kolaylaştırılmalıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma, T.C. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları ve Bilimsel Yayın Etik Kurulu'nun onayı ile 2021 yılında 31563 sayılı etik kurul onayıyla yapılmıştır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Altunbaş, A. (2020). Türkiye'de Yaşayan Göçmenlerin Üniversite Eğitiminden Memnuniyetlerinin Konya'daki Suriyeli Öğrenciler Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 64-74
- Akıncı, B., Nergiz A ve Gedik, E. (2015) Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 58-83.
- Ayberk, C. (2019). Uluslararası Öğrenci Hareketliliği: İstanbul'daki Uluslararası Öğrencilerin Yer Bağlılığı, Deneyimleri ve Hareketin Sonuçları. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bazarbayeva L. (2017). Türk Toplumunda Uluslararası Öğrenci Algısı. *UDEF Akademik Çalışmalar Koordinatörlüğü, Akademik Çalışmalar*, 1-14.
- Bulut, E., Yüce Türk, H., Yılmaz, G., Gündoğdu, İ., Koç, N., Demiryürek, B. (2020). Uluslararası Öğrencilerin Psikososyal Sorun ve İhtiyaçları: Nitel Bir Çalışma. *Nitel Sosyal Bilimler*, 2(1), 60-73.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 67-91.
- Çelik, Ö. (2019). Yabancı Uyruklu Öğrenciler ile Türk Öğrencilerin Birbirleri Hakkındaki Eğitim Algılarının Karşılaştırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 559-580.
- Çelik, Z. (2016). Göç, Kentleşme ve Toplumsal Cinsiyet. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. https://www.researchgate.net/publication/326271205_Goc_Kentlesme_ve_Toplumsal_Cinsiyet 04.09.2022 tarihinde erişildi.
- Doğan, N., Süleymanoğlu, R., Bekaroğlu, E.A ve Cin, M. (2020). *İstanbul Göç Araştırması*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Ekşi, A. (2002), Sığınmacı ve Göçmelerde Psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(3). 215-221.
- Güllü, İ. (2016). Yeni Bir Göç Türü Olarak Öğrenci Göçü, Kimlik ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(42),1106-1119. ISSN: 1307-9581.
- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. *Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi*. İstanbul: MİReKOÇ.
- Kaya, A. ve Şahin. B. (2007). *Kök ve Yollar Türkiye'de Göç Süreçleri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 159. ISBN: 975-6176-58-X.

- Karaköse, S. (2019). *Uluslararası Öğrencilerin Öğrencilik Deneyimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karakullukçu, A. (2020). *Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Türkiye’de Eğitim Ekonomisinin Gelişimi Üzerine Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. İşletme Bilim Dalı. İstanbul.
- Kıroğlu, K., Kesten, A., ve Elma, C. (2010). Türkiye’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 26-39.
- Neuman, W, L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (2). Sedef Özge (ÇEV). Ankara: Yayınodası Toplumbilim Dizisi. 7.Basım.
- Osmanlı, Ü. (2018). Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Adaptasyonuna Yönelik Bir Araştırma. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 49-74.
- Ihlamur, Öner, I, S.G. ve Şirin, Öner M.A. (2012). *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özer, M. (2012). Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 10-13.
- Sezgin, A. A. ve Yolcu, T. (2016). Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci. *Humanitas*, 4(7), 419-438.
- Slatery, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Tatlıcan Ü, Demiriz G. (Ed.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Şahin, Ç. (2010). *Veri Toplama Teknikleri. Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Remzi Yavaş Kıncal (Ed.), 121–179. Ankara: Nobel Akademik.
- Şahin, B. (2010). *Almanya’daki Türkler Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) bağların oluşumuna geçiş süreci*. Ed. Bülent Özçelik. Phoenix Yayınevi. Ankara. ISBN: 978-605-5738-45-7.
- Şaul, M. (2013). Sahra Altı Afrika Ülkelerinden Türkiye’ye İş Göçü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 68(1), 83- 121.
- Şeker, D. ve Uçan, G. (2016). Göç Sürecinde Kadın. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1). 199-214.
- Şeker, M., Taşçı, F., Erken, M., Tanyeri, F.N (2020). *İstanbul Üniversitesi Öğrencilerinin Türkiye, İstanbul ve İstanbul Üniversitesi Algıları*. İÜ Şehir Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Şehir Araştırma Notları-5, İSUMER Uluslararası Öğrencilik Raporları-1.
- Şimşek, D. (2019). İstanbul’daki Afrika Ülkelerinden Gelen Göçmenlerin Ulus Ötesi Sosyal Allanlarının Entegrasyon Süreçlerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, (14) 52 Sayı 52. DOI: 10.14783/maruoneri.594943.
- T.C. İstanbul Valiliği. *Üniversite Şehri İstanbul*. (2021). <http://www.istanbul.gov.tr/universite-sehri-istanbul> adresinden 12.01.2021 tarihinde erişildi.

- T.C. Türkiye Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) (2019). https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/Higher_Education_in_Turkey_2019_tr.pdf adresinden 12.01. 2022 tarihinde erişildi.
- T.C. Yüksek Öğretim Bilgi Sistemi. Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Uyrıklarına Göre Sayıları, 2020 – 2021. (2020). Ankara <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden 31.12.2021 tarihinde erişildi.
- T.C. Yüksek Öğretim Bilgi Sistemi. İstanbul'daki Üniversitelerde Eğitim Gören Öğrencilerin Uyrıklarına Göre Sayıları, 2020 – 2021. (2021) Ankara. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden 31.12.2021 tarihinde erişildi.
- Türkiye Gençlik STK'ları Platformu (TGSP). (2021). *Sivil Toplum Kuruluşları İçin Bir Rehber Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler*. Ankara: Selika Ajans. ISBN 978-605-06057-3-0 1.
- Turut, H. ve Özgür. M.E. (2018). Bir Kente Göçün Hikâyesi: Süreçler, Bütünleşme ve Aidiyet. *Coğrafi Bilimler Dergisi CBD*, 16 (1), 153-180.
- Tutkun, Ö. F. (2006). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesindeki Türkiyeli Öğrencilerin Uyum Sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2): 256-267.
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 6(3).65-89.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yavuz, S. (2013). Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa'da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 610-623.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurtdışı Akraba Topluluğu (YTB). *Türkiye Bursları 2020 yıllık Raporu*. (2020). <https://www.turkiyeburslari.gov.tr/Content/Upload/files/TB%20Rapor-2020.pdf> adresinden 31.11.2021 tarihinde erişildi.
- Zijlstra, J. E.J. (2014). *Türkiye'deki İranlı Öğrenci Hareketliliği: Kalıcı Bir Göçe Öncü Mü?* MA, University of Amsterdam, Graduate School of Social Sciences.

Atf: Tuzcu, Ö., & Şahin, H. (2022). Komplo Teorileri Bağlamında Covid-19 Aşı Kararsızlığı ve Aşı Karşıtlığı. *Sosyoloji Dergisi, 43*, 95-123.

Araştırma Makalesi / Research Article

KOMPLO TEORİLERİ BAĞLAMINDA COVID-19 AŞI KARARSIZLIĞI VE AŞI KARŞITLIĞI*

Özlem TUZCU**

Hande ŞAHİN***

Öz

Aşılar 19. Yüzyıldan itibaren halk sağlığı politikası olarak salgınlarla mücadele etme aracı olarak kullanılmaktadır. 2020 yılı itibariyle COVID-19 salgınının ortaya çıkmasıyla da çeşitli aşı üretim ve uygulama çalışmaları başlamıştır. Fakat bilimsel ve siyasi otoritelerin bütün olumlu yönlendirmelerine rağmen aşılaraya yönelik şüphelerin farklı gruplarda kararsızlığa ve karşıtlığa sebep olduğu görülmektedir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de COVID-19 aşılarına dair olumsuz yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Son yıllarda özellikle internet ve sosyal medya kullanımının artışı, aşı karşıtı fikirlerin yaygınlaşmasına hız kazandırmıştır. Bununla ilişkili olarak COVID-19 pandemisi ile ilgili online ortamlarda oluşan yoğun bilgi akışını tanımlamak üzere infodemi kavramı kullanılmaktadır. İnfodemi sonucu komplo anlatıları da yaygınlık kazanmaktadır. Bu makalede Türkiye özelinde COVID-19 aşı kararsızlığı ve karşıtlığı özellikle komplo teorileri bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma nitel bir çalışma olup 20 kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Elde edilen veriler MAXQDA yardımıyla, betimsel ve tematik olarak analiz edilmiştir. Katılımcıların yarısı COVID-19 aşılarına yönelik kararsızlık yaşadığını, diğer yarısı ise COVID-19 aşılarına karşıt olduğunu belirtmiştir. Görüşmeler sonucu komplo teorilerine olan inancın, kişilerin risk algısını arttırabileceği, risk algısının ise güvensizliklere ve aşı olmamaya sebep olabileceği gözlemlenmiştir. Bunun da ötesinde, kanaat önderleri ve sosyal medya aracılığı komplo teorilerinin bütünsel bir anlatı haline gelerek alternatif bir sosyal gerçeklik inşası yarattığı vurgulanmış ve bunun bireylere sağladığı imkanlar tartışılmıştır.

---

*Bu çalışma İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde yapılan “COVID-19 Aşı Kararsızlığı ve Karşıtlığı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

**Ar.Gör., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ozlemtuzcu12@gmail.com; ORCID: 0000-0002-3140-7853

***Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, handecelik82@yahoo.com; ORCID: 0000- 0001-7407-7068

Makale Gönderim Tarihi: 22/03/2022, Makale Kabul Tarihi: 29/04/2022

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Salgın, Aşı, Aşı kararsızlığı, Aşı karşıtlığı, Komplo teorileri

COVID-19 Vaccine Hesitancy and Anti-Vaccination in the Context of Conspiracy Theories

Abstract

Vaccines have been used to combat epidemics as a public health policy since the 19th century. Various vaccine production studies have started with the emergence of the COVID-19 pandemic in 2020. However, despite all the positive messages of scientific and political authorities, suspicions about vaccines cause hesitancy and anti-vaccination in different groups. Negative approaches to COVID-19 vaccines have appeared in Turkey as well as in the world. In recent years, the increase in the use of the internet and social media has accelerated the spread of anti-vaccine ideas. In relation to this, the concept of infodemic is used to describe the intense flow of information about the COVID-19 pandemic on online platforms. Conspiracy theories are spreading as a result of the infodemic. In this article, COVID-19 vaccine hesitancy and anti-vaccination in Turkey have been studied, especially in the context of conspiracy theories. It is a qualitative study and in-depth interviews were conducted with 20 people. The obtained data were analyzed descriptively and thematically with the help of MAXQDA. Half of the participants stated that they are COVID-19 vaccine-hesitant, while the other half stated that they are COVID-19 anti-vaccinist. As result, it has been observed that belief in conspiracy theories can increase people's risk perception, and risk perception can cause insecurity and not being vaccinated. Moreover, this study emphasizes that conspiracy theories become a holistic narrative through opinion leaders and social media, creating an alternative social reality construction, and discusses how this creates opportunities for individuals.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Vaccine, Vaccine hesitancy, Anti-Vaccination, Conspiracy theories

Giriş

2019 yılında Çin'de ortaya çıkan ve kısa bir süre içinde dünyaya yayılan COVID-19, 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. 8 Nisan 2022 itibariyle dünya genelinde toplamda 494.587.638 COVID-19 vakası tespit edilmiş, 6.170.283 kişi ise COVID-19 sebebiyle hayatını

kaybetmiştir (DSÖ, 2022). COVID-19'un ortaya çıkışı ile küresel ölçekte toplumsal hayatın birçok yönü sekteye uğramıştır. Başta sağlık olmak üzere, iş hayatından eğitim sistemine, gündelik hayattan kültürel sistemlere kadar krizler yaşanmış; kitleler üzerinde korku, depresyon ve stres gibi psikolojik etkileri olmuştur (Grasso vd., 2021).

Pandemi toplumsal yapıları dönüştürdüğü gibi, toplum da pandeminin gidişatı üzerinde etkili olmuştur. Çünkü sağlık ve hastalık durumları biyolojik faktörlere dayandığı kadar aynı zamanda sosyal gerçekliğin ve toplumun bir ürünüdür. Pandemiye sebep olan şey bir virüs olsa da kentleşme, sanayileşme ve küreselleşme gibi toplumsal süreçler, COVID-19 pandemisinin diğer pandemilere oranla daha hızlı yayılmasına yol açmıştır. Ayrıca bu toplumsal süreçler, virüsün farklı varyantlarının ortaya çıkmasına ve daha fazla insanın hastalıktan etkilenmesine sebep olmuştur.

19. Yüzyılda Edward Jenner'in ilk aşığı çiçek hastalığına karşı geliştirmesi, salgınların aşığı ile çözüleceğine olan inancı yükseltmiştir. Zamanla çiçek hastalığı ve çocuk felci gibi bulaşıcı hastalıklar, aşıklar ile kontrol altına alınmıştır (Aker, 2018: 178). Bilim insanları koruyucu bir sağlık hizmeti olarak aşıkların maliyet-etkililiği yüksek bir halk sağlığı hizmeti olduğunu vurgulamaktadır (İkışık, 2018: 210). COVID-19'un da pandemi olarak ilan edilmesinin ardından, hastalıkla mücadele etmek için 2020 yılı itibarıyla çeşitli aşığı üretim çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmaların bir sonucu olarak 4 Nisan 2022 tarihi itibarıyla dünya genelinde 11.250.782.214 doz aşığı uygulanmıştır (DSÖ, 2022). Aşıklar modern dünyada salgınla mücadelede en etkili "silah" olarak kullanılmaktadır. Fakat ilk aşığı bulunduğundan itibaren ortaya çıkan aşığı karşıtlığı, aşıklarla bağışıklanma önünde bir engel olarak kabul edilmektedir (Dubé vd., 2014: 99). Hatta DSÖ, 2019 yılında aşığı kararsızlığını global sağlığı tehdit eden 10 durumdan biri olarak saymıştır (DSÖ, 2019). Bilim insanları da zaman içinde aşıkların sağladığı faydaların unutulduğunu, çünkü hastalıkların aşığı ile artık görünmez hale geldiğini söylemektedir (Arıcan, 2018: 195). Aşıklar paradoksal olarak kendi başarılarının kurbanı olmuştur (Smith, 2017).

COVID-19 pandemisinin ortaya çıkması hem dünyada hem de Türkiye'de aşığı tartışmasını yeniden canlandırmıştır. Toplumun farklı kesimlerinden bireyler aşığı kararsızlığı ve karşıtlığı yaşamakta ve heterojen bir alt grup oluşturmaktadır. Aşığı reddine bağlı olarak kararsızlık ve karşıtlık, özellikle toplumsal bağlama göre şekillenmektedir (DSÖ, 2014). İçinde bulunulan konjoktüre göre sebepleri ekonomik, politik, dini, felsefi veya sosyal olarak değişiklik gösterebilir. Aşıklarına yönelik şüphe ya da karşıtlık, spesifik bir aşığı türüne yönelik olabildiği gibi tüm aşıklarına yönelik de olabilir. Konunun karmaşık faktörlere

dayanması ve çok boyutlu olmasından ötürü özellikle sosyoloji gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinleri açısından tartışılması önemli görünmektedir.

Komple teorilerine inanç, literatürde aşî kararsızlığı ve aşî karşıtlığına sebep olan önemli etmenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Birçok çalışma (Swami vd., 2014; Arıcan, 2018), komple teorilerini akıldışı, bilim dışı ve irrasyonel inançlar olarak ele almaktadır. Buhari, “negatif-genellemeci” olarak tanımladığı bu yaklaşımların, komple teorilerine inanları olumsuz genelleme kategorilerine hapsettiğini ve bu durumun konunun muhtelif boyutlarıyla ele alınmasında bir engel olduğunu ifade etmektedir (Buhari, 2021). Bu makalede yöntemsel olarak, komple teorileri doğruluk-yanlışlık bakımından tartışılmamakla birlikte, bu teorilerin COVID-19 aşî yaklaşımı üzerinde ne tür bir etkiye sahip olduğu sosyolojik olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’nun 06.08.2021 tarihli ve 2021/08-04 sayılı etik kurul onayı ile yapılmıştır. 20 kişiyle derinlemesine görüşme yapılan çalışmada, katılımcıların COVID-19 aşîlarına olan yaklaşımları ile komple teorileri arasındaki ilişki incelenmiştir. COVID-19 aşîlarıyla ilgili komple teorilerini olumsuz ve indirgemeci bir yaklaşımla ele almanın, bireylerin sosyal gerçekliklerini açığa çıkarmada bir engel olduğu düşünülmektedir. Bunu aşmak için komple teorilerinin aşî kararını nasıl etkilediği gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca katılımcıların risk algıları, sosyal medya ve sosyal medyadaki kanaat önderlerinin aşî kararsız ve karşıtı olmaları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu sorgulanmıştır. Bu alandaki literatür incelendikten sonra, örneklemini yirmi kişinin oluşturduğu nitel bir çalışma yapılandırılmıştır. Saha çalışması ve literatür birlikte sorgulanarak çalışma tamamlanmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesi ise risk, güven ve komple teorileri üzerine inşa edilmiştir. Sosyal medya, kanaat önderleri gibi konu ile doğrudan ilişkili olabilecek etmenler de analize dahil edilmiştir. Analiz sonucu komple teorilerinin kişilerin risk algısını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmış ve bu yüzden bu olgular arasında çalışmada bağ kurulmuştur.

Çok çeşitli konularda komple teorileri vardır. Bunlar genelde büyük güçlerin tehlikeli ve gizli planları üzerinden ortaya atılır. Bu teoriler illa bilimsel bir kanıtı ihtiyaç duymayacağı gibi çeşitli uzmanlar tarafından bilimsel ya da mantıksal bir zemine oturtulmaya da çalışılabilirler. Bu kişiler komple teorilerinin bir anlatıcısı konumundadır ve kanaat önderi haline gelebilirler. Hâkim paradigmanın doğru bilgi olarak kabul ettiği şeylerin aksine kanaat önderleri, alternatif bir gerçeklik inşasını dolaşıma sokmaktadır. Komple teorileri de bir bilgi formudur ve kültürel ürünlerden beslenir. Öyle ya da böyle her türlü bilgi biçimi, sosyal gerçekliğin içinde etkileşim biçimlerinde ortaya çıkar. Neyin hakikat olarak kabul edileceği, hâkim paradigmanın (meşru otoritelerin) diğerleriyle uzlaşması ya da çatışması sonucu kabul edilir. Oysa komple teorileri gibi bilgi biçimleri

normatif alanın dışına çıkararak dünyayla ilgili bir anlatı, bir yorum ve bir var olma biçimi ortaya koymaktadır. İster bilimsel bilgi, ister edebi bilgi, ister dini bilgi, ister komple teorilerinin sunduğu bilgi olsun hepsi toplumun içinde ortaya çıkar. Yanlışlığı veya doğruluğu üzerine etin tartışmalar olsa da bilginin çeşitli formları vardır.

1. Geçmişten Bugüne Aşı Karşıtlığı

Türk Dil Kurumu, aşıyı “Birtakım hastalıklara karşı bağışıklık sağlamak için vcoda verilen, o hastalığın mikrobuyla hazırlanmış eriyik” olarak tanımlamıştır (TDK, 2022). Günümüzde bu anlamıyla kullanılan ilk aşı, iek hastalığına karşı Edward Jenner tarafından 1796 yılında geliştirilmiştir. Ardından başta İngiltere olmak üzere, diğer Avrupa lkelerinde ve Amerika’da 19. yüzyıl itibariyle zorunlu aşı uygulaması başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren aşılar, bulaşıcı hastalıklara karşı koruyucu bir halk sağlığı hizmeti olarak kullanılmaya başlamıştır.

Özellikle zorunlu aşı uygulamaları, aşı karşıtlığını ortaya çıkarılmıştır. 1870 ve 1880’li yıllarda aşı karşıtı hareket, organize olmuş bir Şekilde çeşitli dergiler ve dernekler etrafında yükselmeye başlamış ve hızla Amerika ve Avrupa’ya yayılmıştır (Wolfe ve Sharp, 2002: 431). 20.yüzyıldan itibaren zorunlu aşı uygulamasının kaldırılmasıyla, vicdani ret hükümleri getirilmiş ve aşı karşıtlığı belirgin bir azalma göstermiştir. 1930’lardan itibaren difteri tetanos ve tifo gibi hastalıklara karşı da aşılar geliştirilerek salgınlar nlenmeye çalışılmıştır. 1950-1960 arası dönem aşının altın ağı yaşadığı dönemdir ve aşı karşıtlığı belirgin bir azalma göstermiştir (Dub, vd., 2014:104). 1990’lı yıllarda ise aşıların nörolojik sorunlara ve otizme sebep olduğu iddiaları aşı karşıtlığının yeniden canlanmasına sebep olmuştur (Azap, 2018; Karakaya, 2018). Fakat günümüzde aşılara yönelik iddialar bunlarla sınırlı kalmamış, farklılaşmış ve çeşitlenmiştir. Özellikle COVID-19 salgınıyla aşı tartışmaları ebeveynlerin yanı sıra genç, yaşlı, ocuk sahibi, çocuksuz herkesi ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Günümüz toplumlarının kentleşmiş, küreselleşmiş, sekülerleşmiş olduğu göz önüne alınırsa konunun değişen dünyaya uygun yeni bir terminoloji ve yeni yaklaşımlar ile ele alınması önemli görünmektedir.

Aşı karşıtlığı kavramının günümüzdeki aşı yaklaşımlarını anlamada yetersiz kaldığı ve literatürde özellikle aşı kararsızlığının daha kapsayıcı bir kavram olarak kullanıldığı görülmektedir. Aşıya karşı olumsuz yaklaşımlar ılımlı bir kararsızlık ya da toplumsal bir harekete dönüşme potansiyeli olan radikal bir karşıtlık olarak ortaya çıkabilir. Bu sebeple kararsızlık ve karşıtlığın aynı anlama gelmediğini belirtmek oldukça önemli görünmektedir. Son yıllarda aşı karşıtlığı ifadesinin etiketleyici ve kutuplaştırıcı etkisine dikkat çekilmiş, DSÖ de dahil

olmak üzere aşı kararsızlığı kavramı daha yaygın kullanılmaya başlanmıştır. Hatta sosyal bilimler alanında aşı karşıtlığı kelimesinin damgalayıcı ve ötekileştiren pejoratif bir anlamı olduğunu ifade eden araştırmacılar, aşı eleştirisi kavramına dikkat çekmektedir (Ward, 2016; Akt. Dubé vd., 2021:18-78). Aşı eleştirilerinin, daha geniş siyasi, ahlaki, felsefi veya kültürel dünya görüşlerine bağlı olduğu düşünülmektedir. Aşı karşıtlığı ile sadece aşı yaptırmayan insanlar kastedilmemektedir. Aşı yaptırdığı halde aşı karşıtlığı veya kararsızlığı yaşayan insanlar da bulunmaktadır. Bu sebeple çalışma, COVID-19 aşı kararsızlığı ve karşıtlığına ayrı ayrı odaklanmıştır.

2. Risk Toplumu ve Bir Değer Olarak Güvenin Yükselişi

Güven tahmin edilemez ve kontrol edilemez gelecekle bir başa çıkma stratejisidir (Turner, 2006). Çünkü, karmaşık ve belirsizliklerle dolu olan modern toplumda ilişkilerin, durumların, olguların ve süreçlerin hesaplanmasını ve bunlarla kurulacak ilişkiye karar verilmesini sağlamaktadır. Modern birey, kendi güvenliğini tehdit eden faktörleri soruşturan ve akıl yürüttüğü nesnelere -kişiler, olaylar, süreçler, olgular, yapılar- üzerinde bir risk-fayda hesaplaması yapan bireydir.

Özellikle modern toplumla birlikte birey, riskleri ve olasılıkları hesaplayan rasyonel bir özne haline gelmiş ve bu süreçte güvenlik bir değer olarak yükselişe geçmiştir. Güven geleneksel toplumlarda da var olan bir olgu olmasına karşın asıl önemini moderniteyle birlikte kazanmıştır. Luhmann (2017), güvenliği karmaşıklaşan, belirsizleşen ve risklerin çoğaldığı modern toplumun gelişmesiyle açıklarken geleneksel toplumlarda ise itimat, duygusunun hâkim olduğunu vurgular. Giddens ise *Modernliğin Sonuçları* (1994), kitabında, Luhmann'ın belirsizlik, karmaşıklık ve risk temalarını geç modern dönem dediği günümüz toplumlarının bir özelliği olarak açıklamaktadır. Ona göre modern toplumda insanlar iletişim teknolojileriyle, ulaşım ve hava trafiği sistemleriyle, bilgisayar networkleri ile ve finansal pazarla çevrilidir ve onların gündelik hayata nüfuz ettiğini, orada olduklarını bile fark etmez hale gelir. İş bölümü, uzmanlaşma ve modernleşme süreçleri karmaşık, her şeyin belirsiz ve hızlı bir akışta olduğu toplumun ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Belirsizlik ve karmaşık toplumsal hayat, risklerin artışına sebep olmuş ve risklere karşı güvenliğin sürekli olarak korunmasını gerekli kılmıştır. Geleneksel toplumlarda tehlikelerin tanrının gazabının bir sonucu, bir ceza ya da doğal olayların bir sonucu olarak ortaya çıktığı kabul edilirdi. Giddens geleneksel toplumdaki tehlike olgusunu *fortuna* olarak açıklar ve bunların kaderin bir sonucu olarak kabul edildiğini ifade eder. Burada sorgusuz sualsiz bir teslimiyet ve itimat olduğunu vurgular. Oysa modernite ile doğal veya tanrıdan gelen tehlikeler, kader/alın yazısı olarak değil;

varoluşa yönelik bir tehlike bir risk olarak kabul edilir. Riske karşı güvenlik bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Giddens, Luhmann'ın itimat ve güven arasında çizdiği ayırmadan faydalanır. İtimat koşulsuz ve ihtiyaç duymadan kadere bir teslimiyet anlamına gelirken, modern toplumda güven, riskler ve tehlikeler karşısında bir ihtiyaç olarak bir anlamda modern bir değer olarak ortaya çıkar. Luhmann ve Giddens'in vurguladığı üzere geleneksel toplumlardaki kader ve itimatın yerini, modern toplumlarda risk ve güvenlik almıştır. Giddens, Luhmann'dan farklı olarak, bireyin her zaman risklerin farkında olmadığını dolayısıyla hesaplama yapamayacağı durumların da olduğunun altını çizer. Sonuç olarak ona göre birey, hesaplanmış riskler karşısında güvenmeyi veya güvenmemeyi seçebilen bir öznedir (Giddens, 1994: 38).

Tarihsel olarak İspanyolca'dan İngilizce'ye 17.yüzyılda geçtiği düşünölen risk kavramı, Batılı kaşiflerin yeni kıtaya doğru yaptığı tehlikeli yolculuk anlamında kullanılmaktaydı (Giddens, 1994: 34; Denney, 2005: 9). Modernitenin doğuşuyla birlikte ise deniz yolculuğu anlamından farklılaşarak daha fazla tehlikeyi nesnesi haline getirdiği görölmüştür. Giddens, günümüzde artık belirsizlik içeren tüm durumlar için risk kavramının kullanıldığını ifade eder (Giddens, 2000: 35-36). Alman sosyolog Ulrich Beck ise benzer biçimde risklerin kapsamına giren şeylerin bir sınırı olmadığını ve riskin her yerdeliğini vurgulayarak *risk toplumu* kavramsallaştırmasını yapmıştır. Ona göre modern toplumda riskler tüm insanlığı ilgilendiren, sınır tanımaz bir hale gelmiştir (Beck, 2011). Macar asıllı sosyolog Frank Furedi ise (2017), risk ile korku arasında bir ilişki kurarak *korku kültürü* kavramsallaştırmasını yapmıştır. Onun kuramına göre, modern insan en gündelik ilişkilerden, beslenme ve barınma ihtiyaçlarına kadar çok çeşitli riskler ile kuşatılmış bir korku kültürü içinde yaşamaktadır. Günümüz insanı işe giderken, trafiğe çıkarken, musluk suyu içerken, cep telefonu kullanırken, yemek yerken aşı yaptırırken hatta insanlarla el sıkışırken bile risk hesabı yapar hale gelmiştir. Sınırsız risklerin olduğu bir toplumda risk altındayız söylemleri artmış ve bu riskleri hesaplayan yeni uzmanlık sınıfları doğmuştur. Risk yönetimi ve güvenlik, çağımızın yükselen değeri haline gelmiştir. İnsanın ontolojik konumlanışı artık "risk altında olma" niteliği kazanmıştır. Furedi bunun sonucunda korku ve paniğin sürekli bir hale geldiği ve hatta sıradanlaştığını ifade eder (Furedi, 2017: 180).

Elbette ki risklerle dolu bir toplumda "risk altında yaşama" algısının yüksek olması, bir sağlık krizi olarak pandemi döneminde de kendini göstermektedir. İnsanlarla bir araya gelmek, dışarı çıkmak, yemek yemek, yeni insanlarla tanışmak, sevdiğimiz birine sarılmak, işe ve okula gitmek, eğitim almak, hastaneye gitmek, markete gitmek, ilaç içmek hatta oksijen solumak bile riskli bir hale gelmiştir. COVID-19, hali hazırda risklerle dolu bir toplumda yeni ve

belirsiz bir sağlık riski yaratmaktadır. Üstelik paradoksal olarak hastalığın risklerini minimize eden ve güvenliği sağlayacak olan aşılarda bile riskli görülmektedir. Bireylerin pandemiye ve aşılara yönelik risk algısı onların aşı kararı üzerinde oldukça etkilidir. Bu çalışmada bireylerin güvensizlik ve risk algılarının onları komplo teorilerine inanmaya ittiği ve bunun aşı kararı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

3. Bir Anlatı Olarak Komplo Teorileri

Türk Dil Kurumu, komplo teorilerini “bir kimse, kuruluş veya ülkeye karşı gizlice, zarar verici tuzak kurulduğu varsayımına dayanan düşüncelerin tümü” (TDK, 2022) olarak tanımlamıştır. Komplo kelimesi Latince *conspiriare* kelimesinden gelmektedir. Köken olarak “birlikte nefes almak” anlamına gelen kavram, kötücül bir düşmana karşı kolektif bir pratiğe işaret eder. Komplo teorilerinin nasıl tanımlanacağı ve nasıl ele alınacağına dair farklı yaklaşımlar vardır. Zararlı sonuçlar doğurabilecek mantıksız önermeler olarak ele alındığı gibi sosyal gerçekliği anlamak için kullanılacak araçlar olarak da kabul edilebilir (Nefes, 2021: 16-17). Benzer bir yaklaşım, komplo teorilerinin gündelik hayatta öznelerin toplumsal ve siyasal şekilde konumlanmasını sağladığını ve bu teorilerin yaygınlaşmasının toplumsal etkiler yarattığını ortaya koymanın önemini vurgulamıştır (Sağlam, 2021: 111-112).

Byford'a göre bir komplo teorisi, güçlü olduğu düşünülen bir grup insanın gizli bir şekilde örgütlenerek tarihi bir olayı planladıklarını anlatan bir açıklama tarzıdır (Byford, 2011: 2; Akt. Karaosmanoğlu, 2019: 68). Bu tanıma göre bir komplo teorisinin toplumda meydana gelen olayların müsebbibini ve amacını açıklama girişimi olabileceği söylenebilir. Barkun'a göre bu açıklama tarzı, hiçbir şeyin tesadüf olmaması, meydana gelen olayların görüldüğü gibi olmaması ve birbiriyle gizlice bağlantılı olması gibi ortak söylemsel özellikler taşımaktadır (Barkun, 2003: 3-4). Bu çalışmada komplo teorileri resmî kaynakların anlatılarından şüphe duyan, COVID-19 pandemisinin ve aşılarda insanlığa karşı bir komplo girişimi olduğunu varsayan bir açıklama tarzı olarak kabul edilmiştir.

Hazırlanan bu çalışmada, komplo teorileri bir bilgi formu olarak ele alınmaya çalışılmıştır ve kendine özgü bir anlatı tarzı olduğu vurgulanmıştır. Bilgi, bilimi, teknolojiyi, ideolojileri, felsefeyi, etiği, epistemolojik ve ontolojik varsayımları kapsayan ve içinde bulunulan toplumdan bağımsız düşünülmemeyen kültürel ürünler serisidir (Arslan, 2015: 16). Bilgi, bir olgunun incelenmesi, yorumlanması ve etkileşim aracılığıyla diğerleriyle paylaşılması sonucu inşa edilen bir dil ürünüdür. Karl Mannheim'a göre bilginin biçimini, içeriğini ve geçerliliğini toplum belirler (Mannheim, 1936; Akt. Arslan, 2015: 22-23). Turner (2006) ise bilginin toplumdaki farklı dilsel uzlaşımlardan doğduğunu ve dünya

hakkında bir anlatı sunduğunu belirtir. Öyleyse bilgi, farklı sosyal grupların üzerinde dilsel bir fikir birliğine vararak, kolektif olarak inşa ettiği bir anlatının sonucu ortaya çıkar.

Günümüzde pandemiye ve aşılarla dair tartışmalı bir ortamın olmasının sebebi, farklı sosyal grupların farklı şekillerde dilsel uzlaşa sağlayarak, birbirinin kontrası bilgi söylemleri inşa etmeleri olabilir. Berger ve Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası* kitabında iki toplum/topluluk arasındaki farklılığın aslında iki gerçeklik temelinde anlaşılabilieceğine vurgu yapar (Berger ve Luckmann 2008: 4). Bu durumda tartışmanın bir tarafını oluşturan aşı kararsızları ve karşıtlarının kabul ettiği gerçek, tartışmanın diğer tarafını oluşturan Ortodoks bilim anlayışına sahip olanların gerçeği ile aynı değildir. Öyleyse farklı grupların belirli 'gerçeklik' ve 'bilgi' kümeleri toplumsal kontekstle ilintilidir (Berger ve Luckmann 2008: 5).

Bilim, teknoloji, din, sosyoloji, felsefe gibi pek çok bilgi söylemi, COVID-19 pandemisine ve aşılarla dair kendi anlatısını oluşturmaktadır. Bu anlatılar birbirinden tamamen bağımsız değildir, hepsi toplumsal kontekstte birbiriyle ilişki içinde oluşur. Bu ilişki, bilgi söylemlerinin konsensüs sağlaması ya da çatışması şeklinde gelişebilir. Kendine özgü bir bilgi söylemi olan kompo teorileri, çoğu zaman ana akım söylemlerle çatışma içinde olsa da bazen kendisi de ana akım haline gelebilir. Dolayısıyla sosyal kontekstle ilişkili olarak hangi söylemin doğru olarak kabul edildiği, bireylerin dünyayı anlama ve yorumlama tarzlarını da şekillendirmektedir. Bu çalışmada aşı kararının böyle bir zeminde verildiği kabul edilmiştir.

4. Yöntem

Çalışma nitel bir çalışma olup, konunun mahiyeti gereği derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Böylece katılımcıların aşı kararsızlığı ve karşıtlığına sebep olan görüşleri, inançları ve eğilimleri sorgulanabilmiştir. Öncelikli olarak literatür taraması yapılmış, alanda yapılan diğer saha çalışmalarına ulaşılmış, son olarak da derinlemesine görüşmelere dayalı bir saha çalışması tasarlanmıştır. Çalışmanın sonunda bulgular ve literatür arasında bir bağ kurulmuştur.

Özellikle COVID-19 aşılarına yönelik kompo teorilerinin etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Kompo teorilerine olan inancın, bireylerin aşı kararı almalarında nasıl bir etki bıraktığını anlamak üzere amaçlı bir örnekleme yapılmıştır. Bu sebeple örnekleme grubu kararsız ve karşıtlardan oluşturulmuştur. Konunun mahremiyeti ve katılımcıların etiketlenmekten çekinmeleri sebebiyle katılımcılara kartopu örnekleme yolu ile ulaşılmış, bir güven bağı oluşturulmuştur. Bu sayede 10 aşı kararsız 10 aşı karşıtı olmak üzere toplamda 20 kişiyle

derinlemesine görüşme yapılmıştır. Çalışma, İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 06.08.2021 tarihli ve 2021/08-04 sayılı etik kurul onayı ile yapılmıştır. Veriler 2021 yılının Eylül ve Ekim aylarında toplanmıştır. Görüşmeler ortalama 40 dakika sürmüştür. Katılımcılar Türkiye'nin farklı şehirlerinde ikamet ettiği için görüşmeler online ve yüz yüze olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Veri toplamak üzere 35 soruyu içeren yarı-yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Sorular demografik soru grubu, fikir-inanç soru grubu ve deneyimlerine ilişkin soru grubu olmak üzere 3 ana başlık altında toplanmıştır. Demografik soru grubunda aşı kararsızlığı yaşayan ve aşı karşıtı olanların cinsiyet, yaş ve eğitim durumu gibi özellikleri sorulmuştur. Böylece demografik özelliklerin aşı kararsızlığı ve karşıtlığında bağımlı bir değişken olup olmadığı sorgulanmıştır. Fikir-inanç soru grubunda aşılara yönelik risk algıları, komplo teorilerine inanma durumları ve kurumlara güvenme durumları sorulmuş; deneyimi içeren soru grubunda ise COVID-19 sürecini nasıl deneyimledikleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir.

Elde edilen veriler, bilgisayar destekli nitel veri analiz programlarından olan MAXQDA ile analiz edilmiştir. Sosyal bilimlerde son yıllarda kullanımı yaygınlaşan nitel veri analiz programları verilerin kodlanmasını, sistematik hale getirilmesini ve kodların ilişkilendirilerek temalaştırılmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece veriler, betimsel analiz ve tematik analiz yolu ile incelenmeye çalışılmıştır. Betimsel analiz katılımcıların özgün ifadelerine sadık kalma amacıyla konunun değerlendirilmesini sağlamak üzere kullanılmıştır. Doğrudan yapılan alıntılar aracılığıyla komplo teorilerinin aşı kararsızlığı ve karşıtlığı üzerindeki etkisi açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Tematik analiz ise katılımcıların düşünceleri ışığında birbiriyle ilişkili kavramları ve temaları ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Özellikle aşı kararsızlığı ve karşıtlığı üzerinde etkili olan komplo teorileriyle ilişkili olabilecek temalar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tematik analiz böylece sınıflandırılan verilerin yorumlanmasına yardımcı olmuştur. Ana tema olarak komplo teorileri alınmış olmakla birlikte, bununla ilişkili temalar risk algıları, kanaat önderleri ve sosyal medya olarak sunulmuştur.

5. Bulgular

5.1. Demografik Bulgular

Tablo 1: Demografik Bulgular

Katılımcı	Aşı Yaklaşımı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Şehir	Çalışma Durumu	Politik Durumu
K1	Karşıt	Erkek	32	Lise	Restoran Müdürü	İzmir	Çalışıyor	Sosyal Demokrat
K2	Karşıt	Kadın	25	Yüksek Lisans	Akademisyen	İzmir	Çalışıyor	Apolitik
K3	Kararsız	Erkek	49	Üniversite	Serbest Meslek	İzmir	Çalışıyor	Devletçi
K4	Kararsız	Kadın	33	Yüksek Lisans	Öğretmen	Denizli	Çalışıyor	Hümanist
K5	Kararsız	Erkek	28	Üniversite	Avukat	Konya	Çalışıyor	Apolitik
K6	Kararsız	Kadın	31	Üniversite	Öğretmen	Bursa	Çalışmıyor	Apolitik
K7	Karşıt	Kadın	27	Yüksek Lisans	Öğrenci	Adana	Çalışmıyor	Hümanist
K8	Kararsız	Kadın	26	Yüksek Lisans	Öğrenci	Sakarya	Çalışmıyor	Apolitik
K9	Karşıt	Kadın	53	Üniversite	Emekli	Adana	Çalışmıyor	Muhafazakâr ve Milliyetçi
K10	Kararsız	Kadın	50	Yüksek Okul	Muhasebe Elemanı	Karaman	Çalışıyor	Apolitik
K11	Karşıt	Erkek	34	Doktora	Akademisyen	Isparta	Çalışıyor	Apolitik
K12	Kararsız	Kadın	23	Üniversite	Öğrenci	Karaman	Çalışmıyor	Apolitik
K13	Karşıt	Kadın	41	Orta Okul	Satış Danışmanı	Karaman	Çalışıyor	Apolitik
K14	Karşıt	Erkek	51	Doktora	Doktor	İstanbul	Çalışıyor	Apolitik
K15	Kararsız	Erkek	67	Üniversite	Emekli	Isparta	Çalışmıyor	Muhafazakâr ve Milliyetçi
K16	Kararsız	Kadın	53	Üniversite	Serbest Meslek	İzmir	Çalışıyor	Sosyal Demokrat
K17	Karşıt	Kadın	26	Yüksek Lisans	İç Mimar	İzmir	Çalışıyor	Apolitik
K18	Karşıt	Kadın	40	Yüksek Lisans	Öğrenci	Sakarya	Çalışmıyor	Apolitik
K19	Karşıt	Kadın	53	Orta Okul	Satış Danışmanı	İzmir	Çalışıyor	Apolitik
K20	Kararsız	Erkek	29	Üniversite	Bilgisayar Mühendisi	Sakarya	Çalışıyor	Apolitik

Çalışmada yirmi kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. On üç kadın, yedi erkek katılımcıyla görüşülmüştür. Katılımcıların yedi tanesi 18-30 yaş grubunda, beş tanesi 31-40 yaş grubunda, üç tanesi 41-50 yaş grubunda ve beş tanesi de 50+ yaş grubundadır. Sekiz kişi üniversite, altı kişi yüksek lisans, iki kişi doktora, iki kişi ortaokul, bir kişi yüksek okul ve bir kişi de lise diplomasına sahiptir. Farklı şehirlerde yaşayan katılımcıların on üç tanesi aktif bir işte çalışmakta, iki tanesi geliri olan bir işten emekli, beş tanesi ise şu an çalışmamaktadır. Katılımcıların politik görüşleri sorulduğunda ise on üç kişi apolitik/tarafsız, iki kişi sosyal demokrat, iki kişi hümanist, iki kişi milliyetçi ve muhafazakâr, bir kişi de devletçi cevabını vermiştir. Demografik bulgulara bakıldığında çalışmaya katılan örneklem, kentli, çalışan, eğitilmiş ve apolitik bir grup özelliği göstermektedir.

Hedef örneklemin gündelik hayatta doğal bir toplanma ve karşılaşma alanı olmaması, katılımcılara ulaşmada zorluk yaşanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden kartopu tekniğiyle ulaşılabilen örneklem cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi bakımından çeşitlilik gösterememiştir. Sosyo-demografik olarak homojen bir örneklem olması, araştırmanın sınırlılıklarından biridir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, aşı kararsızlığının ve aşı karşıtlığının sosyo-ekonomik düzeyi ve eğitim düzeyi düşük gruplar arasında sıkça karşılaşılan bir olgu olduğu görülmektedir (Üzüm vd., 2019; Kürtüncü vd., 2017; Holeva vd., 2021; Lazarus vd., 2021). Bu çalışmada ise aşı kararsızlığı ve aşı karşıtlığının kentli, gelir düzeyi yüksek ve eğitilmiş gruplar arasında da karşılaşılabilen bir olgu olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

5.2. Aşı Kararsızlığı ve Karşıtlığını Etkileyebilecek Etmenler

5.2.1. Risk Algısı

Derinlemesine görüşmelerde katılımcıların aşılarla ve sürece ilişkin çeşitli durumlara karşı risk algılarına bakılmış ve bazı ortak ifadeleri daha çok vurguladıkları tespit edilmiştir. Risk algısının çeşitli ve yoğun olmasının aşılarla güvensizliğe yol açtığı ve bu yüzden COVID-19 aşılarını yaptırmadıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların güvensizliklerinin pek çok nesnesi vardır. Örneğin aşılarla yönelik risk algılarından dolayı güvensizlik olabildiği gibi bilime güvensizlik, geleneksel medyaya veya iktidara güvensizlik olarak kendini göstermiştir.

Tablo 2: COVID-19 Aşılarına Yönelik Risk Algıları

Risk Algıları	Tekrar Edilme Sıklığı
Pandemi ve COVID-19 aşılarıyla ilgili açıklamalara güvensizlik	28
COVID-19 dışındaki diğer aşıları riskli bulma	24
COVID-19 aşılarının yan etkilerinin olduğunu düşünme	22
COVID-19 aşılarının etkili ve koruyucu olmadığını düşünme	18
COVID-19 aşılarının fazları bitmeden uygulanması/çok hızlı bulunması	18
COVID-19 aşılarının içeriğinde zararlı maddeler olması	15
COVID-19 aşılarını gereksiz bulma	7
COVID-19 aşılarının belirsiz bir sıvı olduğunu düşünme	7
COVID-19 aşılarının yeni virüs varyantlarına sebep olduğunu düşünme	6
Uygulanması gereken COVID-19 aşı doz miktarının artması	4

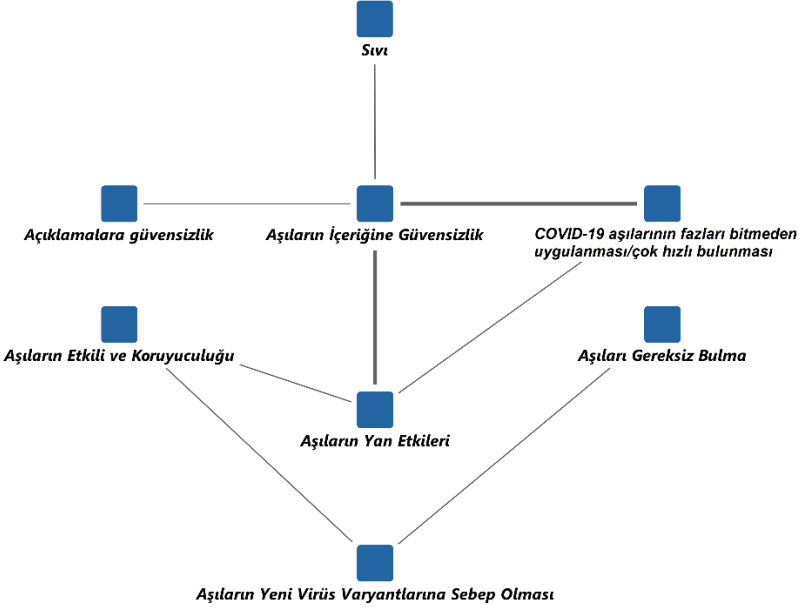
Tablo 2’de katılımcıların kendi ifadelerinden elde edilmiş 10 farklı ifade, risk algısı olarak kabul edilmiştir. Bu ifadelerin tekrar edilme sıklığı katılımcıların üzerinde bıraktığı etkinin yoğunluğunu göstermesi bakımından nitel yorumlamaya dahil edilmiştir. Pandemiyle ve aşılarla ilgili yapılan açıklamalara güvensizlik, en çok bahsedilen durum olmuştur. İkinci olarak COVID-19 aşıları haricindeki diğer aşıları da riskli buldukları görölmüştür. Sonrasında COVID-19 aşılarının ciddi yan etkileri olduğunu düşünme, aşıların etkili ve koruyucu olmadığını düşünme, COVID-19 aşılarının çok hızlı bulunması, aşıların içeriğinde zararlı maddelerin olduğunu düşünme, aşıları gereksiz bulma, vücutlarına “belirsiz bir sıvı” almak istememeleri, COVID-19 aşılarının yeni virüs varyantlara sebep olduğunu düşünme ve uygulanması gereken doz miktarlarının artması gibi durumlar risk algılarını oluşturmaktadır.

“İlk başlarda olmayı düşünüyordum. Daha sonra Twitter’ı takip etmeye başladıkça -benim sıram daha gelmemişken- aşının içeriği, aşıların yan etkilerinin araştırılmadan insanlara vurulduğu, çok hızlı süre içinde aşıların bulunduğu, aşıların gerçekten içinde grafen oksit, farklı maddeler, DNA’mızı değiştirecek şeyler olduğu, gen terapisi uygulandığını okumaya başladıkça şüphelendim ve olmamaya karar verdim.” (K19, Kadın, COVID-19 aşı karşıtı)

MAXQDA programının sunduğu bir analiz biçimi olan kod birlikte oluşum modeli kullanılarak, katılımcıların ifade ettikleri risk durumlarının nasıl ilişkilendirildiği analiz edilmiştir. Katılımcılar risk algılarını ifade ederken Şekil 1’de gösterilen risk algılarını bir arada kullanmışlardır. Kelime grupları arasındaki

çizgiler, hangi kelimelerin birlikte kullanıldığını ifade etmektedir. Çizgi kalınlığı ise birlikte kullanımın daha yoğun olduğu yerleri göstermektedir.

Şekil 1: Risk algılarının birlikte kullanımı

Şekil 1'e göre;

- Aşılarla ilgili açıklamalara güvenmeyen katılımcılar, aşıların içinde zararlı maddeler olduğunu düşünmektedir.
- Aşıların içinde zararlı maddeler olması yan etkilerini riskli bulmalarına sebep olmaktadır. Ayrıca bazı katılımcılar bu yüzden aşı demekten imtina etmiş, "belirsiz bir sıvı" olduğunu vurgulamıştır.
- Aşıların fazları bitmeden uygulandığını ve çok hızlı bulunduğunu düşünen katılımcılar, aynı zamanda yan etkilerden tedirginlik duyduğunu ve içeriğine güvensizlik yaşadığını belirtmiştir.
- Bazı katılımcılar ise aşuları gereksiz bulduğunu, çünkü aşıların yeni varyantlara sebep olduğunu ve bu yüzden de etkili ve koruyucu olmayacağını düşünmektedir.

Çalışmada COVID-19 aşı kararsızlığının ve karşıtlığının aynı zamanda diğer aşılarla olan güven ile ilişkili olup olmadığına bakmak, farklı bağlamlardaki oluşumunu anlamada yardımcı olacaktır.

“Bütün aşıların zararlı olduğunu düşünüyorum. Çünkü araştırmalarım bunu gösteriyor. Faydalı olmadığına inanıyorum.” (K14, Erkek, COVID-19 aşı karşıtı)

“Benimkisi tam bir aşı karşıtlığı değil. Mevcut COVID-19 aşılarına karşı kararsızlık yaşıyorum diyebilirim. Doğal olmadığını düşündüğüm bir virüs. Ben kendim doğal bağışıklığımı kendi kendime vitaminlerle sağlıklı beslenme ile sağlarken neden ne olduğunu bilmediğim ölü virüsü ya da onu taklit eden virüsü aşılarını vücuduma alayım ki. Durduk yere kendime neden bu kötülüğü yapayım? Uzun vadede sonuçlarını bilmiyoruz.” (K16, Kadın, COVID-19 aşı kararsızı)

Tablo 3'te çalışmaya katılan COVID-19 aşı kararsızlığı yaşayanların ve aşı karşıtı olanların diğer aşılarla olan yaklaşımlarında farklılık olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. MAXQDA programının sunduğu kod matris tarayıcısı kullanılarak, kararsızlar ve karşıtların diğer aşılarla yönelik tutumu analiz edilmiştir. Kutucuğun kırmızı ve büyük olması ilişkinin güçlü olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, COVID-19 aşı kararsızlığı yaşayanların diğer aşıları kabul etme oranı daha fazlayken, COVID-19 aşı karşıtı olanların diğer aşılarla da karşıt olduğu görülmüştür. Ayrıca çocukluk çağı aşılarına karşıt olma durumunun, kadın katılımcılarda daha sık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların erkeklere oranla çocuk bakımında daha çok sorumluluk almalarının, daha fazla risk algısına ve endişeye sebep olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 3: Kararsız ve karşıtların diğer aşılarla olan yaklaşımları

DIĞER AŞILARA YÖNELİK TUTUM	COVID-19 AŞI KARARSIZLIĞI	COVID-19 AŞI KARŞITLIĞI
🚫 Bütün aşılarla karşıt		■
👍 Diğer aşılarla kabul	■	
👍 Grip aşılarına karşıt, çocukluk aşılarına kabul	■	

Son olarak katılımcıların risk algılarının yüksek olması ana akım medyaya, bilime ve politik otoritelere güvensizlikle ilişkili bulunmuştur. Katılımcılar bu yapıların meşruiyetini sorgulamakta, açıklamalara güvensizlik yaşamakta ve bu yapıların kendilerini temsil etmediklerini düşünmektedir.

“Şu an için yapılan hiçbir açıklamaya güvenmiyorum. Bilim insanları olsun, politikacılar olsun, medya olsun inkâr etmeleri

çelişkili bilgiler vermelerine güvenmiyorum.” (K3, Erkek, COVID-19 aşısı kararsızı)

“Güvenmiyorum hiçbir medya kuruluşuna. Hiçbirine kesinlikle saygım da yok. O yüzden nötr dedim ya politik görüşeme de. Politik partilere de öyle.” (K14, Erkek, COVID-19 aşısı karşıtı)

“İktidarlar korkut-sindir-yönet politikası uyguluyor. Sadece COVID değil her hareketimizde bu yönetiliyor. Artık insanlarla göz göze gelmek bile tehlikeli görülüyor.” (K1, Erkek, COVID-19 aşısı karşıtı)

5.2.2. Komplo Teorileri

Katılımcıların aşılarla dair risk algılarının çeşitli ve girift olması yapılan açıklamalara ve otoritelere güvensizlikle ve bu durumun komplo teorilerine olan inançla ilişkili olduğu düşünülmüştür. Çalışmaya katılan tüm katılımcıların -hem kararsızların hem de karşıtların- en az bir tane komplo teorisine inandıkları görülmüştür. Kararsızlar ve karşıtlar arasında komplo teorilerine inanma bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

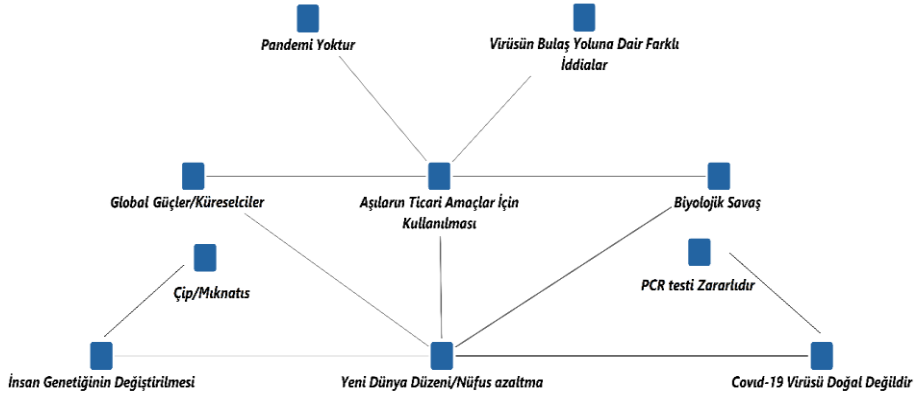
Tablo 4: Komplo Teorilerine İnanç

Komplo Teorileri	Tekrar Edilme Sıklığı
İlaç şirketleri COVID-19 aşılarını ticari amaçları için kullanmaktadır.	16
COVID-19 virüsü doğal değildir.	15
COVID-19 virüsü ve aşıları yeni dünya düzeni için/nüfus azaltmak için üretilmiştir.	10
COVID-19 virüsü ve aşıları global güçlerin/küreselcilerin bir komplosudur.	7
COVID-19 virüsü ve aşıları biyolojik savaş çıkarmak için üretilmiştir.	5
COVID-19 virüsünün bulaş yoluna dair farklı iddialar (Tuvalet yoluyla bulaş, Chemtrail ile bulaş)	4
Pandemi yoktur.	3
PCR testi zararlıdır.	2
COVID-19 aşıları insan genetiğini değiştirmektedir.	2
COVID-19 aşılılarıyla çip/mıknatıs takılmaktadır.	2

Görüşmeler esnasında katılımcıların belirttiği toplamda on adet komplo teorisi öne çıkmıştır. Tablo 4'te katılımcıların kendi ifadelerinden elde edilen teoriler, tekrar edilme sıklığına göre gösterilmiştir. Bu teorilerin tekrar edilme sıklığı katılımcıların üzerinde bıraktığı etkinin yoğunluğunu göstermesi

bakımından nitel yorumlamaya dahil edilmiştir. Tablo 4'teki ifadeler katılımcılar tarafından, kötücül gizli grupların zarar verme planı dahilinde açıklandıkları için kompo teorisi olarak kabul edilmiştir. Katılımcılar tarafından en çok ifade edilen teori, ilaç şirketlerinin COVID-19 aşılarının ticari ve kar amaçları için kullanıldığını düşünme olmuştur. Ardından en çok ifade edilen teoriler sırasıyla, COVID-19 virüsünün doğal bir virüs olmadığı, virüsün ve aşuların yeni dünya düzeni için/nüfus azaltmak için üretildiği, COVID-19'un ve aşuların global güçler/küreselcilerin bir komplosu olduğu, aşuların biyolojik savaş çıkarmak için üretildiği, virüsün solunum yoluyla bulaşmadığı, aslında pandeminin hiç olmadığı, PCR testinin beyne zarar vermek için kullanıldığı, aşuların insan genetiğini değiştirdiği ve aşularla çip/mıknatıs takıldığı şeklinde bulgulanmıştır.

Katılımcılar tarafından COVID-19 pandemisiyle ve aşularla ilgili bu teoriler, birbiriyle ilişkilendirilerek ifade edilmiştir. Bu durum, kompo teorilerinin bir arada kullanıldığında bütünsel bir anlatı oluşturduğunu göstermektedir. Şekil 2'de MAXQDA programının kod birlikte oluşum modeli kullanılarak bir arada kullanılan teoriler arasında çizgi çekilmiş ve konuya dair bütünsel bir kompo anlatısının oluştuğu görselleştirilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2: Kompo anlatısı

Şekil 2'ye göre;

- Katılımcıların büyük bir çoğunluğu COVID-19 virüsünün doğal olmadığını düşünmektedir. Doğal olmadığını düşünmeleri aşıya yönelik risk algılarını da besleyen bir etmendir. Bazı katılımcılar doğal olmadığı fikrini desteklemek üzere, global güçlerin/küreselcilerin yeni dünya düzenini kurmak, nüfusları

azaltmak ve biyolojik bir savaş çıkarmak için aşuları tasarladığını ifade etmiştir.

- Bazı katılımcılar, aşuların ilaç şirketleri tarafından ticari amaçlar için üretildiğini ve bu yüzden pandeminin uydurulduğunu, aslında pandeminin olmadığını düşünmektedir.
- Bazı katılımcılar yeni dünya düzenini sağlamak üzere aşularla çip/mıknatıs takılarak insan genetiğinin değiştirileceğine inanmaktadır.
- Bazı katılımcılar ise virüsün solunum yoluyla yayılmadığını, aslında Chemtrail (uçaklar aracılığıyla havadan dağıtıldığını) ya da tuvaletten bulaştığını ama bunun saklandığı fikrini, aşuların ticari amaçlar için kullanıldığını fikriyle desteklemiştir.

“Covid-19 virüsünün planlı bir proje virüs olduğunu düşünüyorum. Belki de nüfus patlamalarının önüne geçmek içindir ya da ilaç şirketlerinin daha çok kazanabilmesi için üretilmiş, öne sürülmüş bir virüştür.” (K12, Kadın, COVID-19 aşı kararsızı)

“Bütün bunlar sadece ve sadece yeni dünya düzenini oluşturmak için yapılıyor benim inancıma göre. En fazla DSÖ başta olmak üzere. Dünya ve sağlık kelimeleri başında olunca insanlığın faydası için çalıştıkları bir kurum olarak görüyorlar. Ama biliyorsunuz orası bir vakıf, Bill Gates fonluyor başında da. En başta DSÖ, -politikacılar sadece bu iş için kullanılıyorlar- DSÖ ve bu dünyayı yöneten birkaç güç odağından kaynaklanıyor bu. Onların tarafından tasarlanmış bir şeydir bu. Ulus devletlerin ortadan kaldırılması için yapılan bir şey bu.” (K9, Kadın, COVID-19 aşı karşıtı).

Bu teoriler bir anlatı seti haline gelerek kötücül bir güç ile ilişkilendirilmiştir. Katılımcılar Şekil 2’de gösterilen teorileri farklı kombinasyonlarla bir arada kullanmıştır. Teorilerin bir anlatı haline gelmesi risk algılarını güçlendirdiği ve aşı olmama yönünde etkili olduğu bulunmuştur. Hem aşı karşıtı hem de aşı kararsızlığı yaşayan katılımcıların komplo teorilerine inanma eğilimi olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç, komplo teorilerinin her iki grup için de aşı olmamayı etkileyen önemli bir etmen olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmada kadın katılımcılar erkeklere göre komplo teorilerini daha çok vurgulamıştır.

5.2.3. Kanaat Önderleri

Komple anlatıları farklı meslek gruplarından kanaat önderi olarak kabul edilen kişilerin söylemleriyle ilişkili bulunmuştur. Tablo 5'te katılımcıların bahsettikleri komple teorilerinin özellikle aşı karşıtı olan kanaat önderlerinden elde edildiği görselleştirilmeye çalışılmıştır. MAXQDA - kod ilişkiler tarayıcısı kullanılarak, iki tema arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Komple teorilerinden bahseden katılımcıların neredeyse yarısı bu teorileri kanaat önderlerinin söylemlerinden aktarmıştır. Tablo 5'te bu iki temanın keşişimi kutucuklarla belirtilmiştir. Kutucuğun renginin kırmızı olması ve büyük olması keşişimin daha çok olduğunu ifade ederken, mavi ve küçük olması iki tema arasındaki daha az bir keşişimi sembolize etmektedir.

Tablo 5: Komple Teorilerine İnanç ve Aşı Karşıtı Kanaat Önderlerinin İlişkisi

Komple Teorileri	Aşı Karşıtı Kanaat Önderleri
• Covid-19 Virüsü Doğal Değildir	■
• Yeni Dünya Düzeni/Nüfus azaltma	■
• Global Plan/Küreselci Güçler	■
• Biyolojik Savaş	■
• Pandemi Yoktur	■
• Virüsün Bulaş Yoluna Dair Farklı İddialar	■
• PCR Testi Zararlıdır	■
• İnsan Genetiğinin Değiştirilmesi	■
• Çip/Miknatis	■

Komple anlatıları ve aşı karşıtı kanaat önderleri birbiriyle ilişkilendirilerek ifade edilmiştir. Kanaat önderlerinin komple teorilerinden bahsetmeleri, aşılara yönelik risk algısını ve güvensizliği artırabileceği, ayrıca bu durumun COVID-19 aşı kararsızlığına ve karşıtlığına sebep olabileceği saptanmıştır. Kanaat önderleri söylemlerini, özellikle internet platformları üzerinden ifade etmektedir. Katılımcıların, Facebook, Youtube, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya mecralarından kanaat önderlerini takip ettikleri görölmüştür.

“S.F., B.B., Y.D., Ü.A., C.K.'ye, doktorlara, gazetecilere bakıyorum. Youtube'da, Instagram'da takip ediyorum. Canlı yayınları oluyor öyle. (K6, Kadın, COVID-19 aşı kararsızı).

Farklı mesleklerden kanaat önderlerini takip ettiğini söyleyen K6 aynı zamanda komple anlatılarına inandığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Çok fazla video izledim, çok fazla şey gördüm bunlar hakkında. İklim değişikliği vs. yeni dünya düzeni diyorlar. Neymiş bu yeni dünya düzeni? İnsanları öldürmek, az sayıda nüfusla yeni dünyayı yönetmek. Hedefleri buymuş. 8 milyar insanı aşı yoluyla alt edecekler, sağlam olanlar kalacak. Bünyesi zayıf olanlar, kalp krizinden miyokarditten ondan bundan ölecekler yani.” (K6, Kadın, COVID-19 aşı kararsızı).

“Son üç aydır birçok makale okuyorum ve farklı farklı doktordan röportajlar, Youtube’da kanallar izliyorum...COVID hakkında da bu zamana kadar araştırdığım, kanıtlanmış duydum: Wuhan’da bir laboratuvarda üretilmiş, genetiği değiştirilmiş kesinlikle doğal bir virüs değildir. (K7, Kadın, COVID-19 aşı karşıtı).

Katılımcıların bilim insanı, gazeteci ve avukat gibi profesyonel meslek gruplarından olan kanaat önderlerini takip etmeleri hem komplo anlatılarıyla karşılaşmalarına hem de aşı kararsızlığı ve aşı karşıtlığına sebep olabildiği gözlemlenmiştir.

5.2.4. Sosyal Medya

Komplo teorilerine inanan katılımcılar, bu teorilerle özellikle internet üzerinden karşılaştıklarını ifade etmiştir. MAXQDA - kod ilişkiler tarayıcısı kullanılarak Tablo 6’de teorilerin çeşitli sosyal medya mecralarıyla kesişimi gösterilmiştir. En çok kesişen kod sosyal medya, Youtube, Twitter, Instagram ve Facebook olmuştur. Buna göre sosyal medyanın komplo anlatıları ile karşılaşma mekanları olduğu düşünülmektedir.

Tablo 6: Komplo Teorilerine İnanç ve İnternet İlişkisi

Komplo Teorileri	Sosyal Medya	youtube	twitter	instagram	Facebook
• Covid-19 Virüsü Doğal Değildir					
• Yeni Dünya Düzeni/Nüfus azaltma					
• Global Plan/Küreselci Güçler					
• Biyolojik Savaş					
• Pandemi Yoktur					
• Virüsün Bulaş Yoluna Dair Farklı İddialar					
• PCR Testi Zararlıdır					
• İnsan Genetiğinin Değiştirilmesi					
• Çip/Miknats					

“Ben zaten hiç televizyon, gazete takip etmiyorum. Ben sadece sosyal medyada takip ediyorum. Sosyal medyada yelpaze daha geniş. İsteyen istediği kanalda/platformda doktor, gazeteci istediklerini konuk ediyorlar ve ben oradan takip ediyorum. Aynı zamanda bilgi kaynağı olarak kullanıyorum. Medyanın güvenilir olduğunu düşünmüyorum.” (K7, Kadın, COVID-19 aşı karşıtı)

Katılımcılar geleneksel medyaya güvenmediklerini, televizyon gibi geleneksel kitle iletişim arağlarında tek taraflı haberler yapıldığını, ayrıca haberlerde kendi düşüncelerinin (aşı karşıtlarının) hedef gösterildiğini ifade etmişlerdir. Geleneksel medyada bir temsiliyet problemi yaşamalarından dolayı, bir alternatif olarak sosyal medyaya yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların sosyal medya platformlarında aşılarla ilgili bilgi edindiği, kanaat önderlerini takip ettiği ve kompla anlatılarıyla karşılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

6. Tartışma

Katılımcıların COVID-19'a ve aşılara ilişkin çeşitli risk algılarının, aşı kararsızlığı ve aşı karşıtlığı üzerinde etkili bir sebep olduğu bulunmuştur (Tablo 2). Literatür taraması sonucu başka çalışmalarda da bir takım benzer bulguların olduğu görülmüştür. Yılmaz ve arkadaşları (2021), COVID-19 açısını yaptırmayan katılımcıların %75,9'unun aşıların yan etkilerinden, %20,9'unun aşıların koruyucu olmadığını düşünmelerinden, %12,7'sinin de aşıları gerekli görmediklerinden dolayı COVID-19 aşısı yaptırmadıklarını ifade etmiştir. Türkiye'de yürütölen bir başka çalışmada genel nüfusu temsil eden 763 kişiye uygulanan anket sonucunda katılımcıların %43,3'ü COVID-19 aşılarının yan etkilerinden korktuğunu belirtmiştir (Yurttaş vd, 2021). İsrail'de yapılan başka bir çalışmada, COVID-19 aşı kararsızlığı yaşayanların %76'sı aşının yan etkileri olduğunu, %13'ü aşıların etkililiği ile ilgili şüphe duyduğunu, %11'i ise hastalığın hafif atlatılmasından dolayı aşıların gereksiz olduğunu düşündüğünü belirtmiştir (Dror vd., 2020). Fransa'da yapılan bir çalışmada ise, COVID-19 aşısı yaptırmayanların sebep olarak aşının çok hızlı bulunması, ciddi yan etkilerden korku, etkililiğinden şüphe duyma, kamusal otoritelere ve ilaç firmalarına güvenmeme gibi sebepler sayılmıştır (Tavolacci vd., 2021).

COVID-19 pandemisinden önce de çocukluk ağı aşıları gibi diğer aşılara yönelik benzer risk algılarını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Örneğin 2019 yılında 28 Avrupa ölkesini temsil eden bir örneklem grubuyla yapılan çalışmada, çocukluk aşılarına yönelik kararsızlık yaşayan ebeveynlerin (katılımcıların yaklaşık %11'i) aşıların etkisiz olduğunu, yan etki riskleri olduğunu, aşıların iyi test edilmediğini ve yararsız olduğunu düşündükleri belirtilmiştir (Vulpe ve Rughinis, 2021). Türkiye'de yürütölen ve ebeveynlerin çocukluk ağı aşılarına

yönelik tutumlarını inceleyen nitel bir çalışmada, aşı reddinde bulunma sebepleri olarak aşuların içeriğinde zararlı maddeler olması, yan etkiler, aşuların gerekli olmadığını düşünme gibi sonuçlara ulaşılmıştır (Çapanoğlu, 2018). Türkiye’de yapılan bir diğer çalışmada ise “ebeveyn açısından aşı reddinin en sık sebebi aşulara güven duymamaları/yan etkileri hakkında endişe sahibi olmaları %96,7 (n=59) olarak” belirlenmiştir” (Hasar vd., 2021).

Aşı kararsızlığının ve aşı karşıtlığının hangi aşulara yönelik olduğunun ortaya konulması önemli bir konudur. Literatürde aşulara yönelik risk algılarının tüm aşulara yönelik olabildiği gibi bazı aşı türlerine özel de olabileceği belirtilmektedir. Bu çalışmada COVID-19 aşı kararsızlığı yaşayanların diğer aşuları kabul ederken, COVID-19 aşularına karşı olan katılımcıların diğer aşulara da karşı olduğu saptanmıştır (Tablo 3). Güncel bir çalışma, önceki aşular ile COVID-19 aşularına duyulan endişeler arasında farklı temalar olabileceği gibi ortak temaların da olabileceğine dikkat çekmektedir (Dubé vd., 2021). Elde edilen bulgular ışığında, çalışmaya katılan COVID-19 aşı karşıtı katılımcıların diğer aşulara da karşı olması, aşulara yönelik geçmişten gelen bir risk algısı taşıyabilecekleri ve bu kişilerde güvensizliğin süreklilik gösteren bir olgu olabileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak aşulara yönelik çeşitli risk algılarının olması güvensizliğe ve aşı olmama yönünde bir etkiye neden olmaktadır. Bu risk algılarının oluşmasında da komplo teorilerinin önemli bir etkisi olduğu saptanmıştır. Aşuları riskli bulmanın ve aşulara dair otoritelerden yapılan açıklamalara güvensizliğin, komplo teorilerinin sunduğu bilgilere güven duymakla ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Komplo teorileri, aşular ve pandemiye dair bir bilgi sunma işlevine sahiptir. Bilimsel bilgidен elbette ki farklı olsa da komplo teorileri de bir bilgi formudur. Çalışmada katılımcıların kendi ifadelerinden elde edilen 10 adet komplo teorisi belirlenmiştir. Katılımcıların, güçlü bir grubun pandemi ve aşularla ilgili gizli ve kötü amaçlar taşıdığı bilgisini ortaya koyduklarına inanmaları, bu ifadelerin komplo teorisi olarak analiz edilmesindeki temel kıstası oluşturmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgulara paralel olarak literatürde benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır. Bir çalışmada (Ullah vd., 2021), katılımcıların COVID-19 pandemisine inanmadıkları, virüsün Bill Gates tarafından planlanan bir proje olduğunu düşündükleri, ilaç şirketlerinin para kazanmaları için planlanan bir “plandemi” olduğunu düşündükleri, biyolojik bir savaş için virüsün üretildiğini düşündükleri görülmüştür. İspanya, İtalya, Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya’da yapılan bir başka araştırma ise COVID-19’a 5G cep telefonu teknolojisinin neden olduğu, virüsün insan üretimi olduğu, aşuların zararlı/öldürücü olduğu, Bill Gates’in aşulara önceden sahip olduğu gibi anlatıların farklı ülkelerde ortak olduğunu raporlaştırmıştır (AFP vd., 2020). Çalışmanın bulgularını bu yönde destekleyen başka bir çalışmaya göre ise, aşı olmayan katılımcıların %47,7’si

COVID-19'un laboratuvarında üretildiğini, %45,9'u ise virüsün biyolojik bir silah olduğunu düşünmektedir (Yılmaz vd., 2021). Bu çalışmadaki ve literatürdeki diğer bulgular bir arada incelendiğinde, komple teorilerinin bireylerin risk algılarını beslediği ve aşı olmama yönünde etkili bir etmen olduğu görülmektedir.

Çalışmada kadın katılımcıların erkeklere göre komple teorilerini vurgulama sıklığı daha fazladır. Bu durum, komple teorilerinin, kadın katılımcıların aşı olmama eğilimi üzerinde daha etkili olabileceği yönünde yorumlanmıştır. Sayın ve Bozkurt'un çalışmasında da (2021), kadınların virüse ve aşılara yönelik komple teorilerine daha çok inanma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Ev içi sağlık bakımının geleneksel kadınlık ve annelik rollerine atfedilmesi, özellikle çocukluk aşıları konusunda kadınların daha çok araştırma yapması, komple teorileriyle daha sık karşılaşmasına ve onlardan daha çok etkilenmesine sebep olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Literatürde pek çok çalışmada bir komple teorisine inananların diğerlerine de inanmaya eğilimli olduğundan bahsedilmektedir (Monaci, 2021; Sayın ve Bozkurt, 2021). Bu çalışmada da katılımcıların ifadelerinden elde edilen 10 farklı komple teorisinin, çeşitli bağlamalarda iç içe ve birbirine eklenerek bütünsel bir komple anlatısı ortaya koyduğu saptanmıştır (şekil 2). Çalışmanın bulgularına göre, komple anlatılarının mantıksız inançlar olmasından öte aslında bireye birtakım imkanlar sunduğu gözlemlenmiştir. Bireyler komple anlatılarını kabul ederek, küresel bir kötücül plana karşı çıktıklarını, anayasal haklarını vurgulayarak bedensel bütünlüklerini savunduklarını düşünmektedir. Böyle düşünmeleri komple anlatıları aracılığıyla bir güç ilişkisine dahil olmalarına da imkân vermektedir. şöyle ki politize ya da apolitize olarak tam da bedensel hakları üzerinden sosyal gerçeklikteki güç ilişkilerine dahil olduklarını ve aşıları bir mücadele alanı haline getirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Katılımcıların çoğunluğunun kendisini apolitik olarak ifade etmesi ile komple teorilerine inanmaları arasında bir ilişki olduğu düşünölmektedir. Çünkü komple anlatılarındaki kötücül ve soyut güç-iktidar anlayışının güvensizliğe ve apolitikleşmeye sebep olabileceği düşünölmektedir. Güç-iktidar, bilim, geleneksel medya gibi toplumsal yapıların pandemi ve aşıyla ilgili yaptıkları açıklamaları güvensiz bulmalarının da komple teorilerine inancı arttırabileceği ve aşı olmama yönünde etkili olabileceği düşünölmektedir. Aşı reddini inceleyen bir çalışmada (Kata, 2010), katılımcıların bilimsel ve politik otoritelerin meşruiyetini problemlendirdikleri ve bunun aşı reddine sebep olabileceği ifade edilmiştir. COVID-19 aşılarına yaklaşımı inceleyen başka bir çalışmada da (Fernandez, 2021), aşı kararsızlığı yaşayanların hükümetten ve geleneksel medya araçlarından yapılan haberlere daha az güvendiği belirtilmiştir.

Katılımcıların komplo teorilerini sıklıkla kanaat önderlerinin söylemlerinden ve sosyal medya platformlarından elde ettiği görülmüştür. Farklı profesyonel meslek gruplarından olan kanaat önderleri, komplo teorilerinin bir anlatıcısı konumundadır. Kanaat önderleri, alternatif bir gerçeklik sunmaktadır. Özellikle kitleleri mobilize edebildikleri ve onların aşırı konusunda karar vermelerinde etkili oldukları görülür. Bazı katılımcılar sosyal medyada ve aşırı karşıtı mitinglerde kanaat önderlerini takip ettiklerinden bahsetmiştir. Kanaat önderleri katılımcıların bahsettikleri komplo anlatılarını dolaşıma sokarak kitleleri mobilize etmektedir. Türkiye’de pandemiyle ilgili yasal süreci ve aşırı protesto etmek için farklı şehirlerde aşırı karşıtı mitingler düzenlenmesi konuya iyi bir örnek olacaktır. Mitinglerin sosyal medyadan duyurularak bir örgütlenme ortaya koydukları görülmektedir. Bazı katılımcılar anlatımlarında, kanaat önderlerinin mitinglerde konuşmacı olarak bulunduğu ve komplo anlatılarını söylemlerine dahil ettiğinden bahsetmiştir. Bu durum komplo teorilerinin aşırı karşıtlığını sosyal bir harekete dönüştürme veya sosyal bir hareketi güçlendirme potansiyeli olduğuna işaret etmektedir.

Sosyal medya, kanaat önderlerinin söylemlerini ve komplo teorilerinin yayılmasında etkili olan bir diğer tema olarak belirlenmiştir. Farklı anlatı setleri olarak bu teorilerin, sosyal medyada metinler ve videolar ile yayılması söz konusudur. Dünya Sağlık Örgütü tarafından tanımlanan (DSÖ, 2020) ve literatürde kullanımı yaygınlaşan “COVID-19’a yönelik yanıltıcı bilgilerin aşırı derecede yaygınlaşması anlamına gelen infodemi kavramı tam da burada karşımıza çıkmaktadır. Infodemi kavramı İngilizce “information” ve “pandemic” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle türetilmiş bir ifadedir. Özellikle sosyal medyada yayılan infodemi sonucu, aşırıyla ilgili bilgi yükünün de arttığı görülmektedir. Önemli bir çalışmada, sosyal medya infodemisinin aşırı, kurumlar ve bilimsel bulguların güvenilirliği üzerinde olumsuz etki bıraktığına dikkat çekilmiştir (Gerts vd., 2021). Wilson ve Wiysonge (2020) ise benzer bir biçimde online platformlardaki bilgi yoğunluğu sonucu COVID-19 aşırı kararsızlığının ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Literatür incelendiğinde birçok çalışmada, pandemi sürecinde sosyal medyada aşırıyla ve pandemiyle ilgili komplo teorilerinin bir infodemi yarattığına dikkat çekilmiş ve bu sebeple aşırıyla yönelik olumsuz tutumların ortaya çıkmasında önemli bir belirleyici olduğu ifade edilmiştir (Akyüz, 2021; Tavolacci vd., 2021). Bir çalışmada COVID-19 aşırılarıyla ilgili infodeminin, bilimsel ve tıbbi otoritelere güvensizliğe yol açtığı belirtilmiştir (Vulpe ve Rughiniş, 2021). Başka bir çalışmada bu konu post-truth (hakikat ötesi) çağı perspektifinden incelenmiş, sosyal medyanın “farklı hakikatlerin oluşmasına dolayısıyla hakikatin önemsizleşmesine” neden olduğunu ifade edilmiştir (Madsar, 2021: 51).

Geleneksel medyaya güvensizlik sonucu sosyal medya kullanımının bir alternatif olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Sosyal medya, özellikle aşı kararsızlığı ve karşıtlığı yaşayan insanlar için bir bilgi kaynağı olarak işlev gördüğü gibi, kompo anlatıları ve aşı karşıtı kanaat önderleriyle de bir karşılaşma alanıdır. Kullanıcılarına oksesli ve kendilerini temsil edebildiklerini düşündüğü bir ortam yaratmaktadır. Böylece benzer düşüncede olan kişilerin etkileşime girdiği, hatta bu etkileşimin mitingler ve protesto eylemleriyle reel bir mücadele alanı oluşturduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Sonuç

COVID-19 aşı kararsızlığı ve karşıtlığı büyük ölçüde aşılara dair kişisel risk algıları ve güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Kişilerin aşılara yönelik risk algılarının kompo anlatılarıyla yakından ilişkili olduğu grlmştr. Katılımcılar kompo anlatılarına internet üzerinden ve oralardaki aşı karşıtı kanaat önderlerinin paylaşımlarından ulaşmaktadır. Kompo anlatılarının bir yandan infodemi oluşturmasıyla birlikte yalnızca negatif anlamlara da indirgenemeyeceği dşnlmektedir. Bireylere sosyal gerçekliği anlama ve bu gerçekliğe göre kendi öznelliklerini inşa etme işlevi sağladığı dşnlmektedir. Katılımcılar kompo anlatılarından bahsederken, aşı karşıtı kanaat önderlerinden bahsetmişlerdir. Kanaat önderlerinin anlatıcı rolünde oldukları bu anlatıların, internet ve sosyal medyada dolaşımda olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla aşı kararsızlığı ve karşıtlığının ortaya çıkmasında kompo anlatıları, kanaat önderleri ve internet üçlü bir mekanizma olarak etki etmektedir.

Ayrıca katılımcılar bilim, geleneksel medya ve iktidar gibi toplumsal yapıların meşruiyetini sorgulamışlardır. Bu yapıların pandemi ile ortaya çıkan kriz ortamına cevap veremediklerini düşündükleri için l mekanizma, işlevsel ve alternatif bir gerçeklik üretmelerine yardımcı olmaktadır. Katılımcılar bilim, iktidar ve medya otoritelerinin dışlayıcı ve kutuplaştırıcı olduğunu, tek bir söyleme bağlı kaldıklarını, farklı görüşleri kabul etmediklerini problematik hale getirmiştir. Bunu yaparken özellikle bir temsiliyet problemi ortaya atıkları gözlemlenmiştir. Bu tek taraflılığa karşın sosyal medyanın imkân verdiği oksesli -ama infodemiye de açık- ortama yöneldikleri tespit edilmiştir.

Katılımcıların aşılara yönelik risk algısının yüksek olması ve toplumsal yapılara güvensizlikleri geç modernite ya da postmodern kuramlar ile açıklanabilir. Adına ister geç modernite ister post modernite diyelim modernitede yeni bir döneme girildiğini söylemek kuvvetle muhtemeldir. Özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren modernite eleştirisi ve onun kurumlarına olan eleştiriler ön plana çıkmıştır. Postmodernizm bu eleştirel yaklaşımlardan bir tanesi olarak

bilimin ve uzmanlıkların meşruiyetini sorgulamış ve buna karşın kişisel hikayeleri, duyguları ve çok sesliliği öne çıkarmıştır.

COVID-19 aşısı kararsızlığı yaşayan veya aşısı karşıtı olan bireylerin geç modern-postmodern düşünme biçimlerine paralel olarak eleştirel düşünme eğilimi içerisinde oldukları düşünülmektedir. Bununla ilişkili olarak, katılımcıların büyük bir çoğunluğu politik görüşlerini apolitik olarak ifade etmişlerdir. Moderniteye eleştirel ve güvensiz olmanın bir sonucu olarak bilime güvensizlik ve siyasi ilgisizlik ortaya çıkabilmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı COVID-19 aşısının bireysel bir tercihe bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Günümüz toplumlarında, otoritelerin ortak iyiye ve ortak normlara uyumun zayıflaması söz konusudur. Bu durum neoliberalizm ile ilişkili olarak günümüz toplumlarında, kişisel hak ve özgürlükler ile bireysel sorumluluk ve bireysel kararların öne çıktığını göstermektedir. Özellikle sosyal medyada komplo anlatılarını benimseyen katılımcıların, alternatif bir sosyal gerçeklik içinde bireysel bir özne olarak kendilerini inşa ettikleri düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, aşısı kararsızlığı ve aşısı karşıtlığının bireyin toplumsal süreçleri anlama ve yorumlama tarzıyla ilişkili olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bireysel bir karar gibi duran aşısı yaklaşımının arkasında komplo teorileri, kanaat önderleri, sosyal medya etkisi gibi birçok farklı etmenin olabileceği, olgunun ancak çok nedenli bir bakış açısıyla sorgulanabileceği çalışma sonucunda elde edilen en anlamlı sonuç olmuştur.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma, İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 06.08.2021 tarihli ve 2021/08-04 sayılı etik kurul onayı ile yapılmıştır.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %60, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

AFP, CORRECTIV, Pagella Politica/Facta, Maldita.es, Full Fact. (2020). "Infodemic Covid-19 in Europe: A Visual Analysis of Disinformation", <https://covidinfodemicseurope.com/> (Erişim Tarihi:04.12.2021)

Aker, A. (2018). "Aşısı Karşıtlığı", *Toplum ve Hekim*, 33(3), 175–186.

Akyüz, S. S. (2021). "Aşısı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü", *Electronic Journal Of New Media*, 5(2), 172–185.

Arıcan, I. (2018). "Sık Rastlanan Aşısı Karşıtı İddialara Yanıtlar", *Toplum ve Hekim*, 33(3), 195–206.

- Arslan, H. (2015). *Epistemik Cemaat*. (4.Baskı). Paradigma Yayınları.
- Azap, A. (2018). "Aşı Karşıtlığının Toplumsal Sonuçları", *Toplum ve Hekim*, 33(3), 217-219.
- Barkun, M. (2003). *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*, Berkeley: University of California Press.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. K. Özdoğan, B. Doğan, (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Berger, P., Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. V.S. Öğütle, (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Buhari, Ö. K. (2021). *Epistemoloji, Bilgi Sosyolojisi, Psikoloji ve Siyaset Bilimi Bağlamında Komple Teorileri*, İstanbul: İnsan Yayınları
- Çapanoğlu, E. (2018). Sağlık Çalışanı ve Ebeveyn Perspektifinden Çocukluk Çağı Aşılarının Reddi Niteliksel Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Acıbadem Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vbVkJX1KChYWNElr1MuLZuVrmCtehyTrli7HpKXhtMURlyisli6wTonOghl6D60Qr>
- Denney, D. (2005). *Risk and Society*. London: SAGE Publications.
- DSÖ. (2014). https://www.who.int/immunization/sage/meetings/2014/october/1_Report_WORKING_GROUP_vaccine_hesitancy_final.pdf (Erişim Tarihi:15.12.2021)
- DSÖ. (2019). <https://www.who.int/news-room/spotlight/ten-threats-to-global-health-in-2019> (Erişim Tarihi:15.12.2021)
- DSÖ. (2020). "Coronavirus Disease (COVID-19) Situation Report – 163" <https://apps.who.int/iris/handle/10665/332971> (Erişim Tarihi:25.01.2022)
- DSÖ. (2022). <https://covid19.who.int/> (Erişim Tarihi: 10.04.2022)
- Dubé, E., Vivion, M. & Macdonald, N. E. (2014). "Vaccine Hesitancy, Vaccine Refusal and The Anti-Vaccine Movement:Influence, Impact and Implications", *Expert Review Of Vaccines*, 14(1), 99–117.
- Dubé, E., Ward, J. K., Verger, P. & Macdonald, N. E. (2021). "Vaccine Hesitancy, Acceptance, and Anti-Vaccination:Trends and Future Prospects for Public Health", *Annual Review Of Public Health*, 42(1), 175–191.
- Dror, A. A., Eisenbach, N., Taiber, S., Morozov, N. G., Mizrahi, M., Zigran, A., Srouji, S. & Sela, E. (2020). "Vaccine Hesitancy:The Next Challenge in the Fight Against COVID-19", *European Journal Of Epidemiology*, 35(8), 775–779.
- Fernandez-Penny, F. E., Jolkovsky, E. L., Shofer, F. S., Hemmert, K. C., Valiuddin, H., Uspal, J. E., Sands, N. A. & Abella, B. S. (2021). "COVID-19 Vaccine Hesitancy among Patients in Two Urban Emergency Departments", *Academic Emergency Medicine*, 28(10), 1100–1107.
- Furedi, F. (2017). *Korku Kültürü*. Ayrıntı Yayınları.
- Gerts, D., Shelley, C. D., Parikh, N., Pitts, T., Watson Ross, C., Fairchild, G., Vaquera Chavez, N. Y. & Daughton, A. R. (2021). "Thought I'd Share First" and Other Conspiracy

Theory Tweets from the COVID-19 Infodemic: Exploratory Study”, *JMIR Public Health And Surveillance*, 7(4).

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. E. Kuşdil (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Alfa.

Grasso, M., Klicperová-Baker, M., Koos, S., Kosyakova, Y., Petrillo, A. & Vlase, I. (2021). “The Impact of the Coronavirus Crisis on European Societies. What Have We Learnt and Where Do We Go From Here? – Introduction To The COVID Volume”, *European Societies*, 23(Sup1), S2–S32.

Hasar, M., Özer, Z. Y. & Bozdemir, N. (2021). “Aşı Reddi Nedenleri ve Aşılar Hakkındaki Görüşler”, *Cukurova Medical Journal*, 46(1), 166–176.

Holeva, V., Parlapani, E., Nikopoulou, V. A., Nouskas, I., & Diakogiannis, I. (2021). “COVID-19 Vaccine Hesitancy in a Sample of Greek Adults”, *Psychology, Health & Medicine*, 1-7.

İkişik, H. (2018). “Ebeveynlerin Aşı Kararı”, *Toplum ve Hekim*, 33(3), 207–212.

Kata, A. (2010). “A Postmodern Pandora’s Box: Anti-Vaccination Misinformation on the Internet”, *Vaccine*, 28(7), 1709–1716.

Karakaya, I. (2018). “Otizm ve Aşılar Arasında Bir İlişki Var Mı?”, *Toplum ve Hekim*, 33(3), 213-216.

Karaosmanoğlu, K. (2019). *Komple Teorileri: Disiplinlerarası Bir Giriş*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Kürtüncü, M., Alkan, I., Bahadır, Ö., Arslan, N. (2017). “Zonguldak’ın Kırsal Bir Bölgesinde Yaşayan Çocukların Aşılama Durumu Hakkında Annelerin Bilgi Düzeyleri”, *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 7(1), 8-17.

Lazarus, J.V., Ratzan, S.C., Palayew, A., Gostin, L.O., Larson, H.J., Rabin, K., Kimbal, I S., El-Mohandes, A. A. (2021). “Global Survey of Potential Acceptance of a COVID-19 Vaccine”, *Nat Med.* (2):225-228

Luhmann, N. (2017). *Trust and Power*. Cambridge: Polity Press.

Madsar, S. (2021). “Sosyal Medya ve Post-Truth İlişkisi: Covid-19 Aşı Haberleri Üzerine Bir İnceleme”, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 7, 48–63.

Monaci, S. (2021). “The Pandemic of Conspiracies in the COVID-19 Age: How Twitter Reinforces Online Infodemic”, *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 11(4), E202120.

Nefes, T.S. (2021). “Dünyada ve Türkiye’de Komple Teorilerini Anlamak”, *Cogito*, 103, 15-24.

Sağlam, E. (2021). “Komple Teorilerini Ciddiye Almak”, *Cogito*, 103, 105-118

Sayın, O., & Bozkurt, V. (2021). “Sociology of Coronavirus Conspiracies in Turkey: Who Believes and Why?” In V. Bozkurt, G. Dawes, H. Gulerce, & P. Westenbroek (Eds), *The societal impacts of COVID-19: A transnational perspective* (pp. 79-91). İstanbul, Turkey: İstanbul University Press.

- Smith, T. C. (2017). "Vaccine Rejection and Hesitancy: A Review and Call To Action", *Open Forum Infectious Diseases*, 4(3).
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). "Analytic Thinking Reduces Belief in Conspiracy Theories", *Cognition*, 133(3), 572–585.
- Tavolacci, M. P., Dechelotte, P. & Ladner, J. (2021). "COVID-19 Vaccine Acceptance, Hesitancy, and Resistancy Among University Students in France", *Vaccines*, 9(6), 654–666.
- TDK, (2022). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:04.12.2021)
- Turner, B. S. (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge University Press.
- Ullah, I., Khan, K. S., Tahir, M. J., Ahmed, A., & Harapan, H. (2021). "Myths And Conspiracy Theories on Vaccines and COVID-19: Potential Effect on Global Vaccine Refusals", *Vacunas*, 22(2), 93-97.
- Üzüm, Ö., Eliaçık, K., Hortu, Örsdemir, H., Karadağ Öncel, E. (2019). "Ebeveynlerin Aşı Yaklaşımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Eğitim Araştırma Hastanesine İlişkin Değerlendirme", *J Pediatr Inf*, 13(3):144-149.
- Vulpe, S. N. & Rughiniş, C. (2021). "Social Amplification of Risk and "Probable Vaccine Damage": A Typology of Vaccination Beliefs in 28 European Countries", *Vaccine*, 39(10), 1508–1515.
- Wilson, S. L. & Wiysonge, C. (2020). "Social Media and Vaccine Hesitancy", *BMJ Global Health*, 5(10).
- Wolfe, R. M. & Sharp, L. K. (2002). "Anti-Vaccinationists Past and Present", *BMJ*, 325(7361), 430–432.
- Yılmaz, H. İ., Turęut, B., Çıtlak, G., Mert, O., Paralı, B., Engin, M., Aktaş, A. & Alimoğlu, O. (2021). "Türkiye'de İnsanların COVID-19 Aşısına Bakışı", *Dicle Tıp Dergisi*, 48(3), 583–594.
- Yurttas, B., Poyraz, B. C., Sut, N., Ozdede, A., Oztas, M., Uğurlu, S., Tabak, F., Hamuryudan, V. & Seyahi, E. (2021). "Willingness To Get the COVID-19 Vaccine Among Patients With Rheumatic Diseases, Healthcare Workers and General Population in Turkey: A Web-Based Survey", *Rheumatology International*, 41(6), 1105–1114.

Atf: Semerci Özkan, K., & Şaşman Kaylı, D. (2022). Kırsal Alanda Yaşayan Kadınların Söylemleri Üzerinden Kadınlık Kimliklerinin Kuruluşu- Manisa Örneği. *Sosyoloji Dergisi, 43, 125-154.*

Araştırma Makalesi / Research Article

KIRSAL ALANDA YAŞAYAN KADINLARIN SÖYLEMLERİ ÜZERİNDEN KADINLIK KİMLİKLERİNİN KURULUŞU-MANİSA ÖRNEĞİ*

Kadriye SEMERCİ ÖZKAN**

Derya ŞAŞMAN KAYLI***

Öz

Çalışmanın amacı, kırsalda yaşayan kadınların kadınlık ve erkeklik kimliklerinin kurgulanmasında hâkim olan ataerkil kültürün kuşaklar arası aktarımını kadınların söylemleri üzerinden açığa çıkarmak, söylemlere ilişkin benzerlikleri ve farklılıkları anlamaktır. Çalışmanın amacından hareketle yapılan analizin kırsal alanda yaşayan kadınların ataerkillik ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamalar nedeniyle karşı karşıya kaldığı sorunların açığa çıkarılması ve çözüm politikalarının oluşturulmasında önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede çalışmanın araştırma boyutunda; ilgili literatür taranarak hazırlanan yarı yapılandırılmış form doğrultusunda derinlemesine görüşme tekniğiyle veriler toplanmış, verilerin analizinde feminist metodolojiden yararlanılmıştır. İki aşamalı olarak tasarlanan saha araştırmasının ilk aşamasında kadınların sosyo-demografik yapılarına ait veriler “Sosyo-Demografik Görüşme Formu”, ikinci aşamasında ise kadınlara ait veriler “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” aracılığıyla elde edilmiştir. Manisa'nın Akhisar İlçesi Karaköy Mahallesi'nde yaşayan annelerle ve annelerin evli kız çocuklarıyla, 1. kuşaktan 8 kadın, 2. kuşaktan 8 kadın olmak üzere 16 kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler

---

* Bu çalışma, “Kırsal Alanda Yaşayan Kadınların Söylemleri Üzerinden Kadınlık Kimliklerinin Kuruluşunun ve Dönüşümünün Analizi-Manisa İli Akhisar İlçesi Karaköy Mahallesi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, kadriyesmrc@gmail.com; ORCID: 0000-0002-4167-2431

*** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, dsasmankayli@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7949-2332

Makale Gönderim Tarihi: 27/04/2022, Makale Kabul Tarihi: 06/05/2022

gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, ev içinde ve kamusal alanda ilişkilerin sürdürülmesinde ataerkil söylemlerin, kadınlık ve erkeklik kimliklerinin tanımlanmasına, dönüştürülmesine ve kuşaklar arasındaki deneyimlere etkisi ortaya konmuş, çalışmanın bulguları tematik analiz çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda; Karaköy Mahallesi'nde yaşayan 1. kuşak ve 2. kuşak kadınların söylemlerinde; kadın bedeni, annelik ve babalık rolü ve sosyal hareketlilik temasına yönelik kuşaklar arası farklılaşmaların yer aldığını gösteren bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ataerkillik, Kırsal alan, Toplumsal cinsiyet rolleri, Karaköy Mahallesi, Kadınlık ve erkeklik kimliği, Kuşaklararası aktarım

Foundation of Femininity Identities Through Discourses of Women Living in Rural Areas – The Case of Manisa

Abstract

The purpose of this study is to reveal the intergenerational transfer of the patriarchal culture that prevails in the creation of femininity and masculinity identities of women living in the rural areas through the discourses of women, to understand the similarities and differences related to discourses. Field research is designed in two stages. In the first stage, data on the socio-demographic structures of women were obtained through the "Socio-Demographic Interview Form", and in the second stage, data on women were obtained through the "Semi-Structured Interview form". The feminist methodology was used in the analysis of the data. Semi-structured interviews were conducted with 16 women, 8 women from the 1st generation and 8 women from the 2nd generation, living in the Karaköy District of Akhisar District of Manisa, and with the mothers and their married daughters. In the study, the effects of patriarchal discourses on the definition of femininity and masculinity identities and the experiences between generations were revealed, and the findings of the study were analyzed within the framework of thematic analysis. As a result of the research, in the discourses of the 1st generation and 2nd generation women living in Karaköy Neighborhood; findings showing that there are intergenerational differences in the theme of the female body, motherhood and fatherhood role and social mobility have been reached.

Keywords: Patriarchy, Rural area, Gender roles, Karaköy Neighborhood, Femininity and masculinity identity, Intergenerational transfer

Giriş

'Babanın hâkimiyeti' anlamına gelen ataerkillik terimi, ailede iktidarın ve gücün sahibi olan erkeklerin himayesindeki toplumsal sistemleri ifade eden anlamından toplumun her alanında var olan erkek egemenliğini ifade eden daha kapsayıcı bir tanıma dönüşmüştür (Marshall, 1999: 47). Erkekler kendi aralarında oluşturdukları üretim ve yeniden üretim süreçlerinin sahibi olarak tüm mekanizmaların devamlılığını sağlamakta ve kontrol altında tutmaktadırlar. Ekonomiyi ve nesillerin devamını içeren bu süreç, yani iktisadi süreçleri kapsayan tüm alanlar erkeklerin kontrolünde ve egemenliğindedir. Kadınlar doğurarak neslin devamını sağlamakta ancak erkekler soylarının devamlılığını sağlayabilmek adına kadınların bedenlerini kendi kontrolleri altına alarak baskı kurmaktadırlar (Demren, 2003: 2).

Kırsalda kadınların karşı karşıya kaldığı sorunların temelinde ataerkil değerler ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın sonuçları olan eşitsizlikler yer almaktadır. Ataerkil değer yargıları geleneksel cinsiyet rollerini güçlendirdiği ve kadının kendini gerçekleştirmesini, kendi hayatı üzerinde inisiyatif almasını zorlaştırdığı için önemli bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsalda egemen olan ataerkil değerler; kadınların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik eşitsizlikler, kadının emeğinin değersizleştirilmesi ve kendi bedeni üzerindeki kontrolünün, sağlık ve eğitim olanaklarına erişim imkanlarının zayıflığına yol açmaktadır (Ülker, 2013: 3). Ailenin sınırlı ekonomik kaynaklara sahip olması ve bu kaynakların hanenin ihtiyaç önceliklerine göre kullanılması zorunluluğu, geleneksel değerler etrafında inşa edilen ataerkil toplumsal normlar, iç göçlere dayalı sosyal hareketliliğin yoğunluğu ve buna bağlı ortaya çıkan düzensiz kentleşme ile oluşan toplumsal ve kültürel istikrarsızlıklar, eğitim alanındaki eşitsizliklerin nedenleri arasında yer almaktadır (Özmete, 2012). Köy-kent ayrımına dayanan coğrafi etkenler, ataerkil aile yapısı, nüfus yapısı, etnik gruplara yönelik ayrımcılık, din ve dil ayrımı gibi sosyal etkenler, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ve devlet kaynaklarının sınırlılığı gibi ekonomik etkenler eğitimde fırsat eşitliğinin önündeki engeller olarak açıklanmaktadır. Ülkelerde kaynakların eşitsiz dağılımında dezavantajlı olan bölgelerin daha çok kırsal alanlar olduğu görülmektedir. (Çakır, 2008; Kara, 2015; Yavuz, 2015).

Kırsal alanda yaşayan kadınlar, gündelik yaşamlarında hâkim olan geleneksel yapı ve uğraşları nedeniyle kentlerdeki hemcinslerine göre farklılıklar göstermektedir. Kırsal kadını ücretsiz ev işçiliğiyle birlikte tarım alanında yaptığı üretim, tarım dışı işler ve haneye gelir sağlayan faaliyetlerde de bulunmaktadır. Ancak araştırmalar (Çelik, 2020; FAO, 2016), tarımsal üretimin temelini oluşturan toprak, su ve tohum gibi doğal kaynakların kullanımı ve korunmasında kilit bir rol

sahibi olan kadın çiftçilerin, 90'dan fazla ülkede aileleri ve toplum için gıda üretmelerine rağmen tarım arazilerinin mülkiyeti konusunda erkeklerle eşit haklara sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Kadınlar dünya topraklarının %20'sinden; tarım arazilerinin de %13'ünden daha azına sahiptir. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde %10'dan daha azdır. Bu veriler, ataerkil kurallar üzerine inşa edilen kırsal toplumlarda yasaların ve piyasa kısıtlarının kadınların arazi satın almasını, miras olarak edinmesini ve sahipliğini savunmasını sınırlandırdığını ortaya koymaktadır (Çelik, 2020: 154). Miras paylaşımındaki eşitsizlik ve kadınların kayıt dışı işçi olarak üretimde büyük pay sahibi oldukları arazilerde hak sahibi olmayışları, yani erkeğin hakimiyetinde olan arazi mülkiyetindeki eşitsizlik, kadınların sosyo-ekonomik durumlarını ve toplumsal konumlarını zayıflatarak kadını ikincilleştiren önemli bir (FAO, 2016: 31) faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Kırsalda egemen olan, kadınlık ve erkeklik kimliklerinin inşasını ve kuşaklar arası aktarım sürecini belirleyen ataerkil değerlerin, kadını ve erkeği iki kutba yerleştirerek dikotomik ilişkiler ağı üzerinden kadının ve erkeğin var oluşuna ilişkin anlam ve söylem dünyası kurgulamakta, kırsalda kadının deneyimlerine ve söylemlerine bu değerler üzerinden var oluş kazandırdığı görülmektedir. Toplumsal değişimin kadınlar üzerine etkisini analiz etmek, gündelik yaşamın her alanında ortaya çıkan, toplumsal yapılaraya göre farklılıklar gösteren cinsiyet rollerini ve bunları etkileyen dönüşüm süreçlerini anlamak adına önem taşımaktadır (Kandiyoti, 2015: 24). Toplumsal dönemlerin içinde bulunduğu tarihsel koşullar, bireyleri etkileyerek yaşamlarını ve kimliklerini inşa etmektedir. Tarihsel süreçlerin kendine özgü koşulları, kuşaklar arasında farklılaşmalara neden olmakta, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde her kuşak kendi döneminin koşullarına göre cinsiyet rollerini şekillendirmektedir. (Özkan, 2014: 12-42).

Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada, kırsalda yaşayan kadınlık ve erkeklik kimliklerinin kuşaklar arası aktarımını incelemek üzere feminist teori yaklaşımı kullanılmıştır. Manisa ili Akhisar ilçesi Karaköy Mahallesi'nde yaşayan annelerin ve annelerin kız çocuklarının sosyo-demografik özellikleri, aile içinde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, aile içi şiddet, ataerki ve hane içindeki gelirin, mülkiyetin ve temel hakların paylaşımı, eril tahakküm ve kadın bedeni, ataerki ve kadınların evlilik kararları, kadınların ev dışı alanı kullanma biçimleri arasındaki ilişkiye ait bulgular incelenerek ataerkilliğin anne-kız kuşağı arasındaki deneyimlere ve söylemlere olan etkisini anlamak amaçlanmıştır. Kırsalda kadınların dezavantajlı konumlarının değişebilmesi; kadınları ikincilleştiren ataerkil ayrımcı uygulamaların ortadan kaldırılması ve kırsal kadınının sorunlarının çözülmesi için neler yapılabileceği ve kırsalda

yaşayan kadınların, kadınlık ve erkeklik kimliklerinin kuşaklar arası aktarımında benzerlikler ve farklılıkların neler olduğu sorularına cevap aranmıştır.

Yöntem

Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada, kırsalda yaşayan kadınlık ve erkeklik kimliklerinin kuşaklar arası aktarımını incelemek üzere feminist teori yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmada, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini değerlendirmek için hazırlanan sosyo-demografik veri formu ve kadınların deneyimlerini değerlendirebilmek için, literatür doğrultusunda oluşturulmuş yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır.

İki aşamalı olarak tasarlanan saha araştırmasının ilk aşamasında kadınların sosyo-demografik yapılarına ait veriler “Sosyo-Demografik Görüşme Formu”, ikinci aşamasında kadınlara ait veriler ise “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmada maksimum çeşitlilik ilkesiyle kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Rastlantısal olmayan örneklem biçimi kartopu örnekleme, araştırma kapsamında yer alan kaynak kişilerden ilerleyerek yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyümesi ile oluşmaktadır (Kümbetoğlu, 2017: 99).

Araştırmanın örnekleme, 1. kuşak ve 2. kuşak katılımcılar olarak belirlenmiş, 1. kuşağın ve 2. kuşağın belirlenmesinde kadın katılımcıların anneler ve kızları olmaları dikkate alınmış, 1. kuşak kadın katılımcılar anneleri ve 2. kuşak kadın katılımcılar kızları olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Araştırmanın örnekleme, Manisa'nın Akhisar ilçesinin Karaköy Mahallesi'nde yaşayan anneler ve kızları olmak üzere 1. kuşaktan 8 kadın, 2. kuşaktan 8 kadın olmak üzere toplam 16 kadından oluşmaktadır.”

Verilerin analizi iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak sosyo-demografik değişkenlerin betimsel analizi yapılmış, sonrasında ana temalar ve alt temalar oluşturularak tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Annelerin ve kızlarının sosyo-demografik özellikleri, meslek ve sosyal güvenceleri ve ekonomik durumları olmak üzere 3 alt başlık halinde ele alınan 50 soruluk görüşme formunda, kadınların, eşlerinin, çocuklarının, anne ve babalarının evlenme biçimleri ve evlilik yaşları, aile tipleri ve çocuk sayıları, eğitim, istihdam ve sosyal güvenlik durumları, meslekleri ve miras hakları sorgulanmıştır. 16 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru formunda, kırsalda yaşayan kadınların evlilik kararları ve ataerkillik arasındaki ilişki, aile içinde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, hane içinde sahip olunan mülkiyetin, gelirin ve temel hakların paylaşımı, aile içi şiddet, kuşaklar arası kadınların kadınlık ve erkeklik kimliğine dair algılarında farklılıklar sorgulanmıştır.

Ses kayıt cihazındaki görüşmeler yazıya aktarılarak deşifre edildikten sonra veriler, gruplandırılarak organize edilmiştir. Deşifre yapılırken kadınların söylemlerine ait her bir kelimenin önem taşıdığından yola çıkarak çerçevenin dışına çıktığı düşünülen konuşmalar ayırt edilmeksizin yazıya dökülmüştür. Deşifre edilen görüşmeler tekrar tekrar okunarak temalar oluşturulmuş ve her temaya bağlı tanımlanan alt temalarla tematik analiz gerçekleştirilmiştir.

Sosyo-Demografik Bulgular

1.kuşak kadınların yaşları 48-86 yaşları arasında, 2.kuşak kadınların ise 29 ile 51 yaş arasında değişmektedir. Eğitim iki grup arasında ciddi şekilde farklılaşmaktadır. 1.kuşak kadınlarda okuryazar olmayanların oranı ağırlıktayken, okuryazar olan 2 kadın, ilkökul mezunu olan 1 kadın katılımcının olduğu; ilkökul mezunu olan kadın oranının yüksek olduğu 2.kuşak kadın katılımcılardan K7'nin okuryazar olmaması, K1 ve K2'nin ise ortaokul mezunu olması nedeniyle farklılaştığı görülmektedir. Bir diğer önemli farklılık da iki grup kadın arasındaki çocuk sayılarıdır. 1.kuşak kadınların 1 ile 5 çocuk arasında değişen çocuk sayısına sahip oldukları, 2.kuşak kadınların sahip olduğu çocuk sayısının maksimum 3, minimum 1 olduğu görülmektedir. İki farklı grupta gerçekleştirilen çalışmada annelerden oluşan birinci kuşak kadınlar A1, A2, ..., A8 olarak, annelerin evli kızlarından oluşan ikinci kuşak kadınlar ise K1, K2, ..., K8 olarak kodlanmıştır (Tablo 1, Tablo 2).

Tablo 1: 1. Kuşak Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durumu	Eğitim Durumu	Meslek	Çocuk Sayısı
A1	Kadın	72	Evli	Okuryazar	Çiftçi	5 Çocuk
A2	Kadın	48	Evli	Okuryazar	Çiftçi	3 Çocuk
A3	Kadın	67	Evli	Okuryazar Değil	Çiftçi	3 Çocuk
A4	Kadın	65	Evli	Okuryazar Değil	Çiftçi ve Ev Hanımı	5 Çocuk
A5	Kadın	54	Evli	Okuryazar Değil	Çiftçi	4 Çocuk
A6	Kadın	60	Evli	İlkokul Mezunu	Çiftçi	1 Çocuk
A7	Kadın	86	Eşi Vefat Etmiş	Okuryazar Değil	Ev Hanımı	3 Çocuk
A8	Kadın	72	Eşi Vefat Etmiş	Okuryazar Değil	Ev Hanımı	4 Çocuk

Tablo 2: 2. Kuşak Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durumu	Eğitim Durumu	Meslek	Çocuk Sayısı
K1	Kadın	42	Evli	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı	2 Çocuk
K2	Kadın	29	Evli	Ortaokul Mezunu	İşçi	2 Çocuk
K3	Kadın	51	Eşinden Ayrı Yaşüyor	İlkokul Mezunu	Temizliğe Gidiyor	2 Çocuk
K4	Kadın	51	Evli	İlkokul Mezunu	Çiftçi	1 Çocuk
K5	Kadın	35	Evli	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı ve Temizliğe Gidiyor	2 Çocuk
K6	Kadın	36	Evli	İlkokul Mezunu	İşçi	1 Çocuk
K7	Kadın	62	Eşi Vefat Etmiş	Okuryazar Değil	Çiftçi	3 Çocuk
K8	Kadın	50	Eşi Vefat Etmiş	İlkokul Mezunu	Çiftçi	3 Çocuk

Tematik Analiz

Karaköy Mahallesi'nde yaşayan 1. kuşaktan 8 kadın, 2. kuşaktan 8 kadın olmak üzere toplam 16 kadın ile yapılan derinlemesine görüşmeler üzerinden tematik analiz çerçevesinde toplam 10 tema saptanmıştır. Ana temalar kendi içinde alt temalarla tanımlanmıştır. 10 tema aşağıdaki şekilde farklılaşmaktadır:

1. Kadın ve evlilik,
2. Kadın ve çeyiz,
3. Aile içi iş bölümü ve ailede kararların alınmasına katılım,
4. Hane içinde gelirin ve temel hakların paylaşımı,
5. Aile içi şiddet,
6. Kadınların, kadınlık ve erkeklik rollerine dair algısı,
7. Kadınların bedenlerini deneyimleme durumları
8. Kayınvalide-gelin ilişkisi

9. Kayınpeder-gelin ilişkisi
10. Kadınların ev dışı alanı kullanma biçimleri (Tablo 3)

Tablo 3: Tema ve Alt Temalar Tablosu

Ana Temalar	Alt Temalar
1.Tema: Kadın ve Evlilik	Görücü Usulü Evlenme Kaçarak Evlenme Kadının Rızasıyla Evlilik Çocuk Yaşta Evlilik İdeal Evlilik Yaşı Eğitim Alamadığı İçin Pişmanlık
2.Tema: Kadın ve Çeyiz	Çeyizin Zamanı Eşyaya Atfedilen Değer Yoksulluk-Çeyiz İlişkisi Çeyiz Hazırlığında Kadın Odaklı İş Birliği
3.Tema: Aile İçi İş bölümü ve Ailede Kararların Alınmasına Katılım	Toplumsal Cinsiyete Dayalı Roller Eşitlikçi Yaklaşım Karar Alıcı Erkek Eşitlikçi Yaklaşım
4.Tema: Hane İçinde Gelirin ve Temel Hakların Paylaşımı	Kadın ve Erkeğe Eşit Olanaklar Erkeğin Değeri
5.Tema: Aile İçi Şiddet	Eril Şiddetin Meşruluğu Şiddete İlişkin Anlamlandırmalar
6.Tema: Kadınların, Kadınlık ve Erkeklik Rollerine Dair Algısı	Annelik Rolü Babalık Rolü
7.Tema: Kadınların Bedenlerini Deneyimleme Durumları	Üreme Sağlığıyla Bilgiye Erişim Kadın Bedenine Yüklenen Anlam Çocuğa Atfedilen Anlam
8.Tema: Kayınvalide-Gelin İlişkisi	Olumlu İlişki Olumsuz İlişki
9.Tema: Kayınpeder-Gelin İlişkisi	Destekleyici-Koruyucu Kayınpeder Olumsuz İlişki
10.Tema: Kadınların Ev Dışı Alanı Kullanma Biçimleri	Eşten İzin Almak Eşe Haber Vermek

Annelerin ve kızlarının evliliğe ilişkin söylemlerinde “pişmanlık” sıkça vurgulanmaktadır. Aile büyüklerinin değerleri dolayısıyla toplumsal normların etrafında şekillenen ve erken yaşta gerçekleştirdikleri evliliğe ilişkin pişmanlıklarını ifade eden kadınlar, eğitime ara vererek ya da eğitimden vazgeçerek kurdukları evliliğe ilişkin pişmanlıklarını vurgulamaktadırlar.

“Okumamayı ben kendim istedim ama sonraki aklım olsaydı okurdum, şu an okumadığım pişmanım yani.” (K2, 29, İşçi).

“Biz hiç okul yüzü görmedik. Yok, yok. Okumayı isterdik. Kim istemez okumayı. Eğitim alsınlar istedik, okumadılar çocuklar” (A4, 65, Çiftçi ve Ev Hanımı).

“Çok küçük everdiler bizi. Anamın evinde ne bir çay pişirdim ne bir çorba pişirdim ne bir kaya pişirdim. O kadar küçüktüm. 14-15 o aradaydım işte” (A8, 72, Ev Hanımı).

Kırsalda yaşayan 1. kuşak ve 2. kuşak kadınlar, ataerkilliğin şekillendirdiği toplumsal koşulların etkisini vurgulayarak kendi kuşağında kadının eşini seçme şansının olmadığını ifade etmektedir.

“Görücü usulü. Nerden bulcan ki sevcen. Telefon yok şey yok. Annem babam istedi (A1, 72, Çiftçi).

“Dünürcü, aracı vardı. Evveli öyleydi. Göstermediler bizi. Dünürçüler geliyorlar. İsteniyor. Anan baban da gayrı şeye gelirse, senin fikrini alıyor” (A4, 65, Çiftçi ve Ev Hanımı).

“Anne-babalar aldı. Daha önce öyleydi mesela köy yerlerde. Kızlara soruluyordu ama daha önce anne babalar mesela karar veriyordu. Şöyle bir şey eşimin ailesi beni beğenmiş ordan annem ve babama çıtlatmış mesela annesi. O da babama çıtlatıyor tabi. Uygun buluyorlar. Sonra oldu işte nasip” (K4, 51, Çiftçi).

Anneler ve kızları söylemlerinde ideal evlenme yaşının 20-25 yaş arasında olduğunu; evliliğin önkoşullarını ve aşamalarını, toplumsal normlara göre belirlediklerini ve ideal evlilik yaşını da bu kapsamda değerlendirdiklerini vurgulamaktadırlar.

“17 yaşında evlendim ben. Erken ama napcan. 20'yi geçmeli yine...” (A4, 65, Çiftçi ve Ev Hanımı).

“21 evlenme yaşım. Aslında 21-22 yaş tam zamanı bence. 23 falan. Ama bence şöyle bir şey var. Eğer bir hedefin varsa, çalışıyorsan, okuyorsan evliliği ertelemek gerekir diye düşünüyorum yani” (K2, 29, İşçi).

Çocukluk ve gençlik dönemlerine hâkim olan ekonomik yetersizliklerin kadınların yaşamlarının bir parçası olduğu ve çeyizlerini oluşturan eşyaları belirleyen yoksulluk olduğu her iki kuşak tarafından dile getirilmektedir.

“Teneke mobilya vardı ben gelin olurken ne mobilyası. Teneke bir divan teneke bir karyola tamam (...) Beyaz dantel yumak alamıyorduk şimdi halimize bin şükür” (A6, 60, Çiftçi).

“Valla ne diyim ben bir yorgan bi kilim o zaman öyleydi bir yorgan bit yatak. Malın mülkün yok fakir babamın. Evlendikten sonra çalıştık yaptık” (A1, 72, Çiftçi).

1. kuşak ve 2. kuşak söylemlerinde çeyizi oluşturan eşyaların niteliğinin ve maddi değerlerinin cinsiyete atfedilen ataerkil değerler üzerinden şekillendiğini ve çeyizin hazırlanma sürecinin bazen kadınların doğumu bazen de ergenliğe adım atışlarıyla başladığını dile getirmektedir.

“Çeyiz hazırlamak daha çok kız tarafı, kızlar, bayanlar daha çok hazırlıyor. Erkek tarafı beyaz eşya, koltuk türleri, mobilya öyle şeyler. Çeyiz, beyaz eşya nişanlandıktan sonra konuşuluyor ona göre oluyor. Paylaşıyor” (K6, 36, İşçi).

“Çocukların çeyizlerini doğdular başladık hazırlamaya” (A1, 72, Çiftçi).

“Bez patik zaten 15 yaşındayken hazırlamaya başlıyon” (K7, 62, Çiftçi).

Aile İçi İş Bölümü ve Aile İçi Kararların Alınmasına Katılım

Araştırmada saptanan 3. tema olan aile içi iş bölümü ve aile kararların alınmasına katılım teması etrafında 1. kuşak ve 2. kuşak kadınların anlatıları kadını ikincilleştiren ve dezavantajlı konuma yerleştiren toplumsal cinsiyete dayalı rollere vurgu yapmaktadır.

“Ben yaparım bütün işleri evde. Tarladakini de ben yaparım. Babam ev illerinde yardımcı olmazdı. Ev işine garişmazdı. O akşama kadara çalışıyor, akşam eve gelecek dinlenecek tabi, tabi eve gelecek yicek iççek” (A1, 72, Çiftçi).

“Kızlar ne yapmaları lazım? Anası ne yapıyorsa onu yapcak. Öyle değil mi? Oğlan çocukları oğlum eşşeğini bağla, oğlum eşşeğini çözüver, dışarıdaki işleri yapar” (A8, 72, Ev Hanımı).

“Bizdeydi evde bütün işler. Kızlar hazırlar sofrayı falan nerede yapmaz hiç erkekler” (K5, 35, Ev Hanımı ve Temizliğe Gidiyor).

Hanede karar alıcının erkek olduğuna ilişkin vurguların, 1. kuşak ve 2. kuşak kadınların söylemlerinde ortak olduğu görülmektedir.

“Eşim sormaz her şeyi kendi alır. Şimdi bak diyom ya bak, Eskiden kocam tütün parasını alırdı. Tütün parasını aldın mı derdim ben napcan sen derdi” (A6, 60, Çiftçi).

“İkisi bir vermeleri lazım. Bu alıncaksa ya alalım ya almayalım. İkisi bir fikir vermesi lazım. Bizde öyle yok. Bizde adamın astığı astık kestiği kestik” (A8, 72, Ev Hanımı).

“Babam annemin fikrini pek sormaz. Genelde öyle oluyor. Gene soruyor ama ben şunu yapıyorum diyor. Yaptığını haber ediyor. Kararı alıyor yaparken haber veriyor” (K6, 36, İşçi).

Ev içindeki kararların alınmasında ve hane içine giren gelirin üzerinde belirleyici olanın, ailede son sözü söyleyenin erkek olduğu vurgulanmakta, “aile içi ilişkilerde, otorite ve karar verme yetkisinin erkekte toplandığı” (Çakır ve Aksoy, 2016: 271) görülmektedir. Ancak aile için kararların alınmasında cinsiyete dayalı hiyerarşi, maddi değeri olan ve olmayan eşyanın niteliğine göre de değişiklik göstermektedir.

“Ya o duruma göre değişiyor da ev içi şeylerde ben basarım. Beraber gibi olsak da araba konularında eşim kendi ağır basıyor. O erkeklere ait bir şey olduğu için. Amam ev içinde bir eşya olunca ona sormam bile ben gider alır gelirim. Şunu aldım derim o kadar yani. Bizim evde babamın sözü geçer annem bir şey diyemez” (K1, 42, Ev Hanımı).

Tarımın yaygın biçimde metalaşmasının hane örgütlenmesi ile kadınların üretici rolleri üzerinde oluşturduğu belirleyici etki, köylü hanesindeki iş bölümünü şekillendirmektedir. 1. kuşaktan kadınlar ifadelerinde, ataerkil toplumsal örgütlenmenin kadınlara yüklediği görevlerin yerine hanelerinde aile içi iş bölümünde eşitlikçi yaklaşıma dayalı paylaşımların yer aldığını vurgulamışlardır. 2. kuşaktan kadınların söylemleri ise geleneksel köylü hanesinin ve ataerkil aile döngüsünün çözümlüşünü (Kandiyoti, 2015: 59) işaret etmektedir. 1. kuşak kadınların aile içindeki kararların birlikte alınmasının ideal olan olduğunu vurgulayan söylemleri, kuşaklar arası kadın kimliğinin dönüşümünün ipuçlarını taşımaktadır. Aile içi iş bölümü ve ailede kararların alınmasında eşitlikçi yaklaşımın annelerden kızlara doğru kuşaklar arası devamlılık gösterdiği görülmektedir.

“Kadınların da söz sahibi olması gerekir. Sorar adam bana. Traktör falan alacak sorar. Onu öyle yapam bunu böyle yapam beraber karar veririz çoğu şeylere (...)” (A2, 48, Çiftçi).

“Bir evde mesela kaç kişi yaşıyorsa hepsinin fikri sorulmalı bence. Mesela şimdi kadınla erkek eşit olduğu için eskiden çok farklıydı şimdi çok farklı kadının da erkeğin de fikri alınmalı bence. Eşim fikrimi sorar. Ben de sorarım o da sorar. Ben bir kıyafet alayım mesela sorarım. O da durumumuz nasıl diye sorar bana mesela bir şey alırken” (K5, 35, Ev Hanımı ve Temizliğe Gidiyor).

Ev içi üretimde erkeğin rolünün büyüyerek aile içi sorumlulukların ve görevlerin cinsiyete dayalı paylaşılmadığı, erkeğin ve kadının fikir alışverişinde bulunarak birlikte karar alıcı roller üstlendiklerini, aile içi rollerin paylaşımında eşitlikçi yaklaşımın yer aldığı 2. kuşağa ait ifadeler, kuşaklar arası farklılaşmayı gösteren bulgulardandır.

“Bulaşık makinasını mesela çocuklarım boşaltır ikisi bir. Tabakları çıkarır masaya koyarlar. Hani sen erkeksin sen yapma diye bir şey yok yani. Mesela masaya Murat diyorum çatalları kaşıkları koy, tabakları koy koyar. Getir götür işlerini yapar” (K2, 29, İşçi).

“Erkek evladım asla asla ayırmam kız işi erkek işi diye. Benim büyüdüğüm ailede tam tersi oldu. (...) Kızlar hazırlar sofrayı falan nerede yapmaz hiç erkekler” (K5, 35, Ev Hanımı ve Temizliğe Gidiyor).

“Çocuğuma yaptırıyorum salataya, sofraya hazırlıyorum. Yalnız kalabilir ihtimaliyle yani okuyacak en azından okursa ileride öğrensini diye” (K6, 36, İşçi).

1. kuşak ve 2. kuşak kadınların anlatılarında; aile içi rollerin paylaşımındaki eşitlikçi yaklaşımı, hane içinde sahip olunan mülkiyetin, gelirin ve temel haklarına paylaşımına ilişkin eşitlikçi yaklaşımın takip ettiği görülmektedir.

“Hiç bizim öyle bir şeyimiz olmadı. Şimdi bakalım tarlaları zeytinleri üleştirirince. Birer tarla vecez hepsine. Eğitimde de birlikte” (A3, 67, Çiftçi).

“Tek olduğum için öyle bir sorun olmadı. Kız çocuğu olarak ailem beni desteklediler. Destek oluyorum çocuğuma eğitim her konuda. Kızım olsaydı da farkı olmazdı” (K6, 36, İşçi).

Anneler ve kızları söylemlerinde eşitlikçi yaklaşımın kuşaklar arası aktarıldığını ve ideal olanın bu eşitlikçi yaklaşım olduğunu, “kadın ve erkeğe eşit olanaklar” sunulduğu gerçeğini vurgulamaktadır.

“Bizde öyle bir ayırım yok. Eşit verildi bize mesela. Babam verdi mesela bu sene zeytinleri 5'er dönüm verildi mesela. Herkese eşit veriliyor bizim burda” (K4, 51, Çiftçi).

1. kuşak kadınlar ifadelerinde yaşadıkları toplumda erkeğin değerinin yüceltildiği durumlara ilişkin örnekleri dile getirmektedir.

“Erkeği ön planda tutarlar hep. Bizim ülkemizde de öyle. Etten mesela misafir diyor erkek diyor ona daha fazla koyarlar. Erkekten laf duymuyam diye. Ailemde bizim kızlara pek mal da vermeyi çok vermeyi istemiyorlar” (A2, 48, Çiftçi).

“Köy genelinde ilk önce hayırlarda düşünlerde yemek ilk önce erkekler yicek ondan sonra kadınlar yicek” (K1, 42, Ev Hanımı).

2. kuşak kadınların, erkeğin değerinin yüceltildiği cinsiyet ayrımına dayalı eşitsiz uygulamaların (anne ve babanın erkekten erkeğe geçen mirasa önem vermesi, kıymetli görülen mülkün sahibinin erkek olarak görülmesi) yetiştikleri ailede var olduğunu ancak kendi ailelerinde cinsiyete dayalı eşitsizliğin olmadığını belirtmeleri, kuşaklar arası farklılaşmaya işaret eden önemli bir bulgu olarak çalışmamızda yer almaktadır.

“Ben çocuklara eşit davranıyorum ama annemler oğlana ağırlık yapıyorlar. Benim düşüncem öyle. Belki onlara sorsan öyle değil emme. Tarlanın değerli yanlarını oğlana, gıyıda göşede kalan yanları, ormanın gıyısını kızlara veriyolar. Oğlanı daha değerli görüyorlar işte” (K3, 51, Temizliğe Gidiyor).

Kuşaklar Arasında Aile İçi Şiddetin Varlığı

Araştırmada kadınların söylemlerinde tespit edilen aile içi şiddet teması; eril şiddeti meşrulaştıran söylemler ve şiddete ilişkin anlamlandırmalar alt temaları etrafında kuşaklar arası farklılıklar göstermektedir. 1. kuşak kadınlar eril şiddetin meşruluğu alt temasına ilişkin ifadelerinde sözlü, fiziksel ve ekonomik şiddetin varlığını vurgulamaktadır.

“Alır zaten eline bir şey bırakmaz ki. Para vermez” (A1, 72, Çiftçi).

“Tabi tabi anacım oluyor. Benim ona olmadı ama onun bana oldu şiddeti. Azıcık dış ayaklı oldu. Babam anneme yapardı öyle. Kızdı mı yapar kızmadı mı yapmaz” (A7, 86, Ev Hanımı)

1. kuşakta sözlü şiddet, şiddet olarak tanımlanmamakta ve şiddet evin “doğal” hali olarak görülmektedir.

“Olmaz mı şiddet ev hali bu kızım. Babam huysuzdu. Vurmuyordu ama bağırıyordu çığırırıyordu.” (A8, 72, Ev Hanımı).

“Hiç hiç bak 42 sene içine girdim evleneli ama daha bir tokadını yememişimdir. Ama küfürü oluyor tabi hiç kavga şey yapmadık ama ara sıra kızdığı zaman küfredirdi o konu ayrı. Hiç duymadım damadım o yönden Allah’a şükür namazında abdestinde hiç yapmaz” (A6, 60, Çiftçi).

Evlilikle birlikte kadınların kurduğu ailede olduğu gibi içine doğduğu hanede de şiddete tanık olduklarına dair ifadeler, 1. kuşak kadınlarda aile içi şiddetin kuşaklar arası aktarılan bir olgu olduğuna işaret etmektedir. “Evlatlar uğruna katlanılan şiddet”, “erkeğe duyulan sevgi ve saygı nedeniyle sessiz kalınan şiddet” gibi gerekçelere dayandırarak ifade ettikleri aile şiddeti meşrulaştırıcı söylemlerin varlığını koruduğu anlaşılmaktadır.

“Olsa da (şiddet) ehemmiyeti yok kuzum. Ben severek, kocamı çok saydım, sevdim. Saygım, sevgim sonsuzdur üstünde. Olsa da sesimi çıkarmadım. Çıkarsan napcan kızım. Ayrılсан çocukların var” (A4, 65, Çiftçi ve Ev Hanımı).

1. kuşak kadınların aile içi şiddet sorusuna verdiği yanıtlarda kadınların evin içine müdahale ve mahremiyetin ihlali gibi hissettikleri, aile içini “dışarıya”, “yabancıya” karşı korumak için inkâr ve yok sayma temalarına dayalı ifadelere yer verdikleri, 2. kuşak kadınların ise ailelerinde şiddetin olmadığını belirttikleri görülmektedir.

“Yok yok Allah’a şükür hiç öyle şiddet, bir şey olmadı. Yetiştğim ailede de yoktu hiç” (A5, 54, Çiftçi).

“Olmadı şiddet. Olmadı. Yok çocuklarımda da olmadı. Yok da şey mesela eşimlen azıcık tatsızlıkla yaşandı mesela da onun gibi diyon bilmiyom nasıl diyon da. Ne bileyim olmadı işte” (K3, 51, Temizliğe Gidiyor).

Kadınların Annelik ve Babalık Rollerine Dair Algıları

Araştırmamızın bulgularında yer alan kadınların, kadınlık ve erkeklik rollerine dair algılarını içeren söylemlerde annelik rolü ve babalık rolü olmak üzere her iki kuşakta da yer alan iki ortak alt tema olduğu görülmektedir. 1. kuşaktan kadın katılımcılar, erkek egemenliğin en belirgin unsuru olan aile içi iş bölümünde erkeğin ailenin geçimini sağladığı, kadının ise ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgilendiği ataerkil örüntüye ait ifadeleri vurgulamaktadırlar (Bozok, 2018).

“Eskiden öyle adamların yardım etmesi öyle şeyler yoktu. Çocuklara hiçbir şey yapmadı. Bizim evde öyle baba hep rahat. Anne hep yük altında üzüntü altında. O düşünüyor...” (A6, 60, Çiftçi).

“Çocuklara hep ben bakıyordum. Kendim kalkıyordum. Eşim yardımcı oluyordu gene. Ben çocukla uğraşacak oluyordum mesela soba yancak oluyordu o o işleri yapıyordu” (A3, 67, Çiftçi).

Cinsiyete dayalı rollerin kuşaklar arası aktarımını ailede içindeki iş bölümüyle meşrulaştıran ataerkil aile yapısının, 2. kuşakta da varlığını sürdürdüğü görülmektedir:

“Eşim bana hiç yardım olmadı çocukta. Erkekler ailesinde hiç öyle bir şey görmediği için de olabilir. Şimdi daha çok farklı daha çok üstüme düşüyor eylülün de benim de. Onun sevincini mutluluğunu ben hissediyorum mesela yani şu an hamileyim yine kız çocuğuna. Babam anneme hiç yardım olmazdı çocuklar için” (K5, 35, Ev Hanımı ve Temizliğe Gidiyor).

“Yok canım çocuğumda yardımı olmadı. Çalışıyordu adam zaten ben kendim baktım. Evdeydim yani bakıyordum çocuğuma ona ihtiyaç duymadım bile. Anneler daha ağır bir şey istiyor baba hayır diyor sen kıyamıyorsun anneler ikisinin arasını bulmak için hadi yapalım edelim dediği için annelerin yükü daha ağır. Okul işleriyle eşim de ilgileniyor” (K4, 51, Çiftçi).

Kadın olmayı anne olmak olarak tanımlayan özcü bakış açısı, annelerden kızlarına aktarılan kadın kimliğine dair ataerkil yaklaşımın izlerini taşımaktadır.

“Anne olmak daha başka. Olmasa eksikliğini hissederdim. Anne olmak daha değerli kadın olmaktan” (A5, 54, Çiftçi).

“Anne olmak daha zevkli bir şey. Şimdi çocuklar geldi mi bak annem diye sarılırlar ederler sen de gururlanıyon tabi” (A4, 65, Çiftçi ve Ev Hanımı).

Çocuğuyla özdeşleşme, çocuğa bağlılık duyma kadının hem annelik hem de kadınlık kimliğini belirleyen kavramlardır. Bu özdeşleşme, kadını yalnızca annelik tanımının içine hapseden, özerk bir var oluşundan söz edilemeyen ideal kadınlık kimliğine işaret etmektedir.

“Analık başka bir şey tabi. Baba olmadığımız için bilmiyoruz ama ana olmak çocuğun hasta görsen için yanıyor mesela üzgün görsen için yanıyor. Ana olmak bambaşka bir şey...” (K7, 62, Çiftçi).

“Çocuğum olmasaydı kendimi suçlardım ve o konuda da üzülürdüm herhâlde (...) Anelik zaten eksik kalırdı bir kere. Ne bileyim. Ama bütün yolları denerdim herhalde olmadı tüp bebek ama bir şekilde tamamlardım herhalde” (K2, 29, İşçi).

1. kuşak ve 2. kuşaktan kadınların anlatılarında babalık modelinden beklentilerin, toplumsal cinsiyet rollerinden, ataerkilliğin inşa ettiği erkeklik kimliğinden bağımsız olmadığı görülmektedir. Babanın kalitesi, prestiji ve iyiliği, başka her türlü yükümlülüğünün üstünde, daha çok ailesini geçindirebilme yeteneğiyle ölçülmektedir. Aile rahatını sağlayan, besleyen iyi baba imajı kadınların ifadelerinde sıkça dile getirilmektedir. Baba bütün kazancını düzenli olarak ailesine getirmek için kendini ne kadar harap ederse, o kadar takdir görmektedir. Çocukların ve evin, baba için ikinci sınıf bir uğraş olduğu vurgulanmaktadır (Badinter, 237, Anelik Sevgisi).

“İyi baba iyi. Şimdi bir şey diyemem. Desem bir de günah olur. Geldik mi gittik mi paran var mı diye soruyor bana daha ne yapsın öyle değil mi?” (A7, 86, Ev Hanımı).

“Evet babam çok iyiydi bize. Benim şey böyle bizim hiç incinmezdi. Fakirdi ama. Tarlaya gider çalışırdı bizim isteklerimizi alırdı. Annem söylerdi gider alırdı (...)” (A2, 48, Çiftçi).

“Babam iyi bir babaydı. Ben hiç babamın evinde yokluk görmedim, üzüntü görmedim. Ne bileyim maddi manevi hiç sıkıntı görmedim babamın evinde (...)” (K4, 51, Çiftçi).

2. kuşaktan kadınlar, iyi bir babanın çocukların bakımıyla ilgilenen baba olduğuna işaret etmektedir. Çocuk bakımında babanın rolü, kadınları çocuk bakımında destekleyici bir rol olarak konumlandırılmaktadır.

“Çocukların bakımında da eşim hep destek oluyor. Kendisi de meraklı zaten ondan da kaynaklanıyor” (K2, 29, İşçi).

“Babam iyi bir eş, iyi bir babaydı. Gözümde iyiydi yani. Eşim iyi bir eş, iyi bir baba. En azından çocuğuna bakıyor ilgileniyor” (K7, 62, Çiftçi).

Kadınlarda Sağlık ve Aile Planlaması

Kadınların bedenlerini deneyimleme durumları teması altında yer alan alt temalara ilişkin 1. kuşak ve 2. kuşak kadınların ifadelerinde benzerliklerin ve farklılıkların olduğu görülmektedir. Kadınların, kadın sağlığı ve aile planlaması konularında görülen bilgi eksikliği, kaliteli hizmetlere erişimin yetersiz olması ve seçeneklerin sınırlı olması, kadınların doğum kontrol yöntemlerini kullanmaya yönelik davranışlarını ve doğum yöntemlerini etkilemektedir. Yalnızca 1. kuşağın söylemlerinde yer alan istenmeyen hamileliğe ait ifadeler, doğum kontrol yöntemlerine dair bilgiye sahip olmadıklarını ya da kullanmadıklarını, kadınların dini değerler nedeniyle hamile kalsalar dahi çocuk aldırmadıklarını göstermektedir.

“İstemedik hamilelik oldu. Napcan bilemeyince. Aldırmadık da düşürmedik de kızım. Günah diye aldırmadık. Sonra zaten param mı vardı çocuk aldırmaq için neyle aldırcaz kızım. Benim bir küçük oğlanda ben, onu hiç istemedim. Ona her hareketi yaptım ben. Ağır kaldırdım onu yaptım bunu yaptım gene düşmedi bak o gene düşmedi” (A4, 65, Çiftçi ve Ev Hanımı).

“Biz bilmiyoduk ilaç. Hiç biz öyle şey görmedik. Üç tane çocuk oldu ne hastaneye gittim ne şey ettim. Hepsini evde doğurdum (..)” (A8, 72, Ev Hanımı).

“Hiç ben kullanmadım. En çok eşim de öyle çok şey kullanmadı. Hiç ne öyle hap içtim ne spiral takıldı hiç öyle bir şey görmedim” (A6, 60, Çiftçi)

1. kuşak kadınların bedenlerine ilişkin algılarını ortaya koyan ifadeleri, kadınların doğurganlığı dini değerler etrafında yorumladıklarını göstermektedir. Çocuklar arasında cinsiyete dayalı ayrımcılık, annelerin karşı çıktığı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. İlahi olandan gelene karşı gelmek ile çocuklar arasında cinsiyete dayalı ayırım yapmak, erkek çocuğunun olmasını daha çok arzulamak, kız çocuğunu değersizleştirmekle eşdeğer görülmektedir.

“Hiç almadık. Allah ni vedi aldık kabul ettik. Allah ni vedi aldık kabul ettik. Napcen. Yok hiç içinde olmadı bizim. Bizim Akhisar'daki oğlan çocuk onların üç de oğlan çocuğu verdi kız çocuğu vermedi. Napcen. O da gelin etti çocuğu üç tane kızı oldu napcen. Allah verdi” (A7, 86, Ev Hanımı).

“Ne verirse Allah kabul. Allah ki tane oğlan verdi, bir tane de kız verir dedim. İki tane de kız verdi. Dünyalar bizim oldu. Yok yok

şükür. Hiç öyle bir şey olmadı. Çocuklardan da hiç öyle bir sorun duymadık. Ne verirse Allah o” (A5, 54, Çiftçi).

Ataerkilliğin egemen olduğu kırsal toplumlarda evin sahibi, çocuk sahibi olması muhtemel olduğu için yani tohumu olduğu için en büyük erkek olarak görülmektedir. Otorite ve güç, erkeğin dölleme kabiliyetinden-soyu üretme yetisinden gelmektedir (Delaney, 2017) 1. kuşak ve 2. kuşak kadınların söylemlerinde kız ve erkek çocuk sahibi olmanın eşit olduğu algısı ortak olmakla birlikte; annelerin erkek çocuk sahibi olmaya yüklediği geleneksel değerleri vurgulayan ifadeleriyle kızlarına göre farklılaştığı görülmektedir. 2. kuşaktan kadınların söylemlerinde ise, erkek çocuk sahibi olmanın anneye farklı bir statü kazandırmayacağı, anneliğini yüceltmeyeceği, eşleri ve anne-babaları tarafından çocuk sahibi olmaya yönelik cinsiyete dayalı bir ayırımın yapılmadığı vurgulanmaktadır.

“Babamız önden oğlan istedi. Kız olmasın diye oğlan istedi. Sonra oğlan oldu. Değişiklik olurdu ya bir kız oldu arkadan iki tane de oğlan oldu” (A8, 72, Ev Hanımı).

“Evlat sevgisi olarak hepsi aynı bence. Kızın yeri de ayrı oğlanın yeri de ayrı. Ama bana sorsalar kız isterim. Erkek annesi olsam niye farklı hissedeyim kendimi” (K5, 35, Ev Hanımı ve Temizliğe Gidiyor).

Kayınvalide-Gelin İlişkisine Dair Kuşaklar Arası İzlenimler

1. kuşak ve 2. kuşak kadınlar ifadelerinde kayınvalide-gelin ilişkisine yer vermekte, olumlu ve olumsuz ilişki olmak üzere iki alt tema altında söylemlerini dile getirmektedir.

“Kayınvalidemle de ilişkim çok iyi. Kendi annem gibi. Kızı olmadığı için kendi kızı gibi görüyor. Şu an hala hayatta olduğu için babaannem iyi. Zaten annelerde kaldığı için iyi” (K6, 36, İşçi).

“Kayınvalideyle evveli iyiydik. Sonra beni hiç insan yerine koymadı. Kızı gibi görmedi beni görmedi görmedi. Ne bileyim beni oldum bittim istemedi (...)” (A4, 65, Çiftçi ve Ev Hanımı).

Annelerin ve kızlarının söylemlerinde yer verdikleri kayınvalide ile olumsuz ilişki alt teması, kadınların tahakküme dayalı aile içi ilişkilerde ataerkil değerler üzerinden statü kazanmalarına işaret etmektedir. Gelinler ve kayınvalideleri arasında sürekli bir gerilim ve iktidar mücadelesi yaşanmakta olduğu görülmektedir.

“Kayınvalidemle ilişkim iyiydin de şimdi biz evlendik benim adam askere gitti askerden gelince biraz onu doldurma yaptı” (K3, 51, Temizliğe Gidiyor).

“Kayınvalidemle aram berbat. On senedir küsmedim küsmedim şimdi küstüm. Çok üzdü beni” (K5, 35, Ev Hanımı ve Temizliğe Gidiyor).

Kayınpede-Gelin İlişkisine Dair Kuşaklar Arası İzlenimler

Kadınların kayınpede-gelin ilişkilerine yönelik söylemlerinde ise kayınpedelerine destekleyici ve koruyucu olarak tanımladıkları, baba otoritesine itaat ve babanın iktidarını pekiştirmeye yönelik davranışlara uyum sağlanmasına yönelik ataerkil ön kabullerin kayınpede otoritesini de şekillendirerek eril bir kimliğe dönüştürdüğü görülmektedir.

“Kaynatamın çayımız şekerimiz kalmasın. Çay getiriverirdi bize, şeker getiriverirdi, çocuklarımıza yiccek çerez getiriverirdi. Bakkalı vardı onun. Benim eşim de destekler gelinleri” (A3, 67, Çiftçi).

“Kayınpederimden daha çok destek alırım. Ben bu işi yapmak istiyorum senelerce söylüyorum hani. Emekli olunca kredi çeker sana küçük bir yer açarım dedi hani. Allah nasip ederse çeker krediyi onu yapar yanı” (K2, 29, İşçi).

“(…) Benim kayınvalide öldü. Ben de onun (kayınpederin) çamaşırını yıkadım. Ütüsünü yaptım yemeğini verdim” (A2, 48, Çiftçi).

Kadınların kayınpede-gelin ilişkilerine yönelik söylemlerinde kayınpedelerine destekleyici ve koruyucu olarak tanımladıkları görülmüştür. Kadınlar, kayınpedelerleriyle olumlu bir ilişkinin var olduğunu belirten ifadelerinin yanında kayınpedelerleriyle olumsuz ilişkilerinin olduğunu vurgulayan ifadelere de yer vermişlerdir. 1. Kuşak kadınlar, kayınpedelerleri ile olumsuz ilişkilerini dile getirirken, kayınpedelerleri ile olan mesafeyi, destek alamamayı; yoksullukla ilişkilendirmekte ve o döneme özgü bir durum olarak nitelendirmektedirler. 2. kuşak kadınlar kayınpede-gelin ilişkisine yönelik ifadelerinde ise, destekleyici-koruyucu kayınpede alt temasına vurgu yapmışlardır.

“Onlar da yoktu zamanında destek olmak falan. Zamanında bir göz evin içinde duruyorduk. Bir göz odaya beni koydular. Nereden yardımcı olacaklar. Kayınbabam ve babam destek olmazdı kocamla bir şey olsa” (A4, 65, Çiftçi ve Ev Hanımı).

“Kaynatamın çayımız şekerimiz kalmasın. Çay getiriverirdi bize, şeker getiriverirdi, çocuklarımıza yiccek çerez getiriverirdi. Bakkalı vardı onun. Benim eşim de destekler gelinleri” (A3, 67, Çiftçi).

“Kayınpederimden daha çok destek alırım. Ben bu işi yapmak istiyorum senelerce söylüyorum hani. Emekli olunca kredi çeker sana küçük bir yer açarım dedi hani. Allah nasip ederse çeker krediyi onu yapar yani” (K2, 29, İşçi).

“Benim adam da gidince mesela kayınpederim hep beni kolladı. Mesela köye giderken yalnız gitmicen düğünlere giderken yalnız gitmicen. Kayınpederim bana çok destek oldu Allah razı olsun” (K3, 51, Temizliğe Gidiyor).

Annelerin ve Kızlarının Ev Dışı Alanı Kullanma Biçimleri

Katılımcılara ev dışı alanı kullanma biçimlerine yönelik soruyu yönelttiğimizde; 1. kuşak kadın katılımcıların ev dışı alanı kullanma biçimlerini “eşten izin almak” alt temasına ait vurgularla dile getirdikleri görülmektedir.

“Eşimizden izin alıyoz tabi. Anam zaten çarşı Pazar bilmez. Şurda komşuya çıkmaz babamdan izinsiz. Çocuklar da alırlar. Herkes sorumlu, alırlar, herkes sorumlu alırlar” (A5, 54, Çiftçi).

“Bir yere gitçeğim zaman eşimden izin alırım. Çocuklarım da izin alıyordur herhalde. Öyle dip komşuya çıkarsın o bir yere gider camiye gider çıkarsın da. Akhisar’a gitcek olayım, bir şey olayım haber vermeden gitmeyiz” (A3, 67, Çiftçi).

Anneler, mahalleleri dışındaki bir yere gidecekleri zaman eşlerini mutlaka haberdar etmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Bu durum, kadınların hareket edecekleri yerin eve ya da mahallelerine olan uzaklığının eşlerinden izin almalarıyla ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

“Filan yere varcam gelcem sen durago dersin. Burda olmadı gider usulca gelişin geri. Gidemem Akhisar’a kendim cık cık cık. Okumak bilmiyom ya gitmem ondan” (A7, 86, Ev Hanımı).

“Bir yere gitmezdim. Akhisar’a bile gitse beklerdim pencerede. O gelecek de hemen torbasını filesini alcam. Bırakıp da evden gitmezdim. Annem de gitmezdi. Şimdi kızlar gelinler ohhoo biz korkuyorduk şimdi gari şey insanlar (...)” (A8, 72, Ev Hanımı).

“Eşimle beraberken tabi izin almadan gidilir mi kız söylüyom ya nasıl fenadı adam. O zaman zaten yalnız hiçbir yere gitmiyorduk

konuya komşuya giderken de izin alıp da gidiyorduk” (K3, 51, Temizliğe Gidiyor).

Kırsalda kadının pek çok hareketinin eşlerinin “iznine” tabi olması, erkeğin eşinin gündelik hayatı üzerindeki yoğun denetimini işaret etmektedir. 1. kuşak kadınların ifadelerine göre okuma-yazma bilmenin, kadınların hareket alanını belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Annelerin okuma-yazma oranları kızlarına göre düşüktür ve mahalleleri dışına çıkmaları gerektiğinde okuma-yazma bilmiyor olmaları bireysel hareket etmelerine engel oluşturmaktadır, bu nedenle ancak mahallelerindeki komşularıyla ya da akrabalarıyla seyahat edebilmektedirler. 2. kuşak kadınların ifadelerinde “eşe haber vermek” alt temasına yer vermesi ise 1. kuşağa göre farklılıklarını göstermektedir. 2. kuşak kadınlar, izin alma ile haber verme arasında bir fark olduğunu ve eşlerini yalnızca haberdar ettiklerini söylemlerinde vurgulamaktadır.

“Ben izin almıyorum. Haber vermeyle izin arasında imdi fark var. Ben şimdi buraya gitcem diyor o da tamam diyor ben sadece haberi olsun diye diyom yani. Annem de öyleydi haber ederdi izin almazdı. Kızım nasıl davrancak gittiği geldiği yeri kendi bildikten sonra oranın şey olduğunu bildikten sonra benim için şey yok tabi ki de izin almasına gerek yok” (K5, 35, Ev Hanımı ve Temizliğe Gidiyor).

“Yok sadece söylerim çıkıyorum. Çıkıyım mı çıkabilir miyim yok yani. Annem de yok almazdı. Gidiyorum gittim yani. İzin ayrı bilgi vermek ayrı” (K2, 29, İşçi).

Bu ifadeler, 2. kuşağın hareket alanını belirleyici olanın kadının kendisi olduğunu ve annelerinin de kendileri gibi eşlerinden izin almadıklarını yalnızca haber verdiklerini dolayısıyla bu davranışın kuşaklar arası aktarım olduğunu göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Manisa'nın Akhisar ilçesinin Karaköy Mahallesi'nde kadınlık ve erkeklik kimliklerinin kuşaklar arası aktarımında ortaya çıkan değişimlerin, dönüşümlerin kadın yaşamlarına nasıl yansıdığına ve anlamlandırıldığına bakıldığında tersine göçün yoğun olarak tercih edildiği görülmektedir. Araştırmanın verileri; 1. kuşak ve 2. kuşakta tersine göçü ortaya çıkaran nedenlerin farklılaştığını; 1. kuşağın kentsel alandan kırsal alana evlilik nedeniyle, 2. kuşağın ise tarımsal üretim nedeniyle kent ya da ilçe merkezinden kırsal alana göç ettiğini ortaya koymaktadır.

1. kuşaktan 2. kuşağa doğru eğitim olanaklarından yararlanma oranlarında farklılaşmaya işaret eden verilerin, tarımsal üretimin pazarlanması ve

dağıtım süreçleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ulaşım imkanlarının iyileştirilmesiyle de hem kadınların hem de erkeklerin ilçe ve kent merkeziyle ilişkileri ve eğitim olanaklarına erişimi artmıştır. Okullaşma oranındaki artış; kadınların toplumsal rollerinde, toplumsal yaşantılarını ve kimliklerini inşa etme biçimlerinde değişikliklere neden olmaktadır. Çakır ve Aksoy (2016)'un "Yozgat Kırsalında Yaşayan Üç Kuşak Kadının Aile İçi Cinsiyet Rollerindeki Değişim" başlıklı çalışmasında, Yozgat'ın merkez ve ilçelerine bağlı 11 köyde yaşayan, aynı haneden büyükanne, anne ve annenin 17 yaşından büyük kız çocuğu olmak üzere 30 kadınla yapılan görüşmeler sonucunda yaşlı kuşaktan genç kuşağa doğru kadınlarda eğitim düzeyinin yükseldiği saptanmıştır. Bu çerçevede araştırmanın kırsalda yaşayan kadınların eğitim düzeylerine ve eğitime erişim olanaklarına ilişkin sonuçlarının, literatürle uyumlu olduğu görülmektedir.

Her iki kuşakta da kadınların evlilik kararlarında ataerkil normların varlığını koruduğu, erken yaşta evlilik oranlarının yüksek, görücü usulü ve kaçarak evlenme biçimlerinin yaygın olduğu saptanmıştır. Ancak 2. kuşak kadınların evlilik kararlarında bireysel tercihlerinin etkili olduğuna yönelik vurguları, kadınların evlilik kararlarında ataerkil denetimin zayıflamaya başladığını işaret etmektedir. Eğitim seviyesi ve gelir düzeyinin yüksek olduğunu gösteren veriler ise eğitimin, 1. kuşaktan 2. kuşağa doğru erken evlilik oranlarındaki azalmayla ilişkisini ortaya koymaktadır. Araştırmada evliliğe ilişkin 1. kuşak ve 2. kuşakta saptanan bulgular, literatürdeki araştırmaların (Delaney, 2017; Berktaş, 2016; Atay Avşar, 2013) bulguları ile benzerlik göstermektedir.

1. kuşak kadın katılımcılarda, çeyizin belirleyici temalarından birinin yoksulluk olduğu tespit edilmiştir. Çeyizin içeriğini gelir düzeyleriyle ilişkilendiren 1. kuşak kadınlarda çeyiz hazırlığına kadın doğarken başladığı ve gelin olurken hazırlık sürecinin devam ettiği analiz edilmiş, 2. kuşak kadınlarla yapılan görüşmelerde ise çeyizin hazırlanma sürecinin kuşaklar arası değişime uğradığı saptanmıştır. "Eşyaya atfedilen değer", her iki kuşakta da belirgin olan alt temadır. Anneler ve kızları tarafından dantel, oya, yatak ve masa örtüleri, çay ve kahve takımları, kanaviçe ve yemeni, yorgan, yastık, yatak gibi günlük yaşamda düşük değer atfedilen ve işlevsiz görülen ürünler kadının çeyizi; takı, beyaz eşya ve mobilyalar gibi maddi değeri yüksek ve günlük yaşamda işlevselliği nedeniyle daha yüksek değer atfedilen ürünler ise erkeğin çeyizi olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada her iki kuşaktan kadınların da söylemlerinde çeyizi oluşturan eşyaların cinsiyete dayalı paylaşımına ve niteliği üzerinden atfedilen değere yer verilmesi, kırsalda çeyizin ataerkil değerlerle ilişkisini göstermektedir. Araştırmada kırsalda çeyizin varlığının önemini koruduğu gösteren ve çeyizin içerdiği malzemelerin cinsiyete dayalı farklılaştığını ortaya koyan bulgular, daha

önce yapılan çalışmaların (Atay Avşar, 2013; Delaney, 2017) bulgularıyla benzerlikler göstermektedir.

1. kuşak ve 2. kuşak kadınların söylemlerinden elde edilen veriler, egemen olan aile yapısının çekirdek aile olduğunu ortaya koymaktadır. Aile içi iş bölümü ve hane içi kararların alınmasına katılım süreçlerinde ataerkilliğin varlığını koruduğu görülmekle birlikte kadınların eril iktidarın aile içinde egemen olduğunu ortaya koyan cinsiyete dayalı ayrımlara karşı çıktıkları ve kararların aile üyelerinin ortak kararıyla alınması gerektiğini vurguladıkları saptanmıştır. Gıda, giysi, ev eşyası gibi ev içini kapsayan temel ihtiyaçlarla birlikte tarlada kullanılan malzemeler ve araç gereçlerde yani evin dışında kalan alanlarla ilgili kararlarda da kadınların fikrinin sorulduğu, kararların aile içinde ortak alındığını gösteren söylemlerin varlığı, aile içinde kararların alınmasında ve görevlerin paylaşımında cinsiyete dayalı ayrımcı tutumlarla birlikte eşitlikçi yaklaşımların da kadınlık ve erkeklik kimliklerinin inşa edilmesinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde (Yavuz, 2015; Atay Avşar, 2013) yer alanın aksine çalışmamızın bulgularında yalnızca 1. kuşaktan 2. kuşağa doğru aile içi kararların alınmasına yönelik eşitlikçi yaklaşımların varlığı saptanmamıştır. 1. kuşakta da aile içinde kararların ortak alınması gerektiği yönündeki ifadeler tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışmaların bulguları, kırsalda ataerkil görünümünün kuşaklar arası aktarımını ortaya koyan çalışmaların bulgularından farklılaşmaktadır.

2. kuşak kadınların aile içi iş bölümünde ve çocuk bakımında erkeklerin katılımını talep ettikleri eşitlikçi söylemlere yer vermeleri, kadınların eş ve babalık rolleri etrafında tanımladıkları erkeklik kimliğinin kuşaklar arası değişime uğradığını; kadınların eğitime erişiminin artması ve çalışma hayatına dahil olmasıyla birlikte ortaya çıkan ekonomik koşulların etkisiyle kadınların aile içi kararlara katılımında da söz sahibi olduğu görülmüştür. 1. kuşak kadınlar, çocuklarının hanelerinde iş bölümüne dikkat çekerek 2. kuşakta kadınlık ve erkeklik kimliklerinin dönüşmeye başladığını ve ev içindeki üretimde rollerin ve sorumlulukların eşitlikçi bir yaklaşımla paylaşıldığını vurgulamaktadırlar. Çalışmanın bulgularında kadını ve erkeği karşıt iki kutba yerleştiren, sosyal ve kültürel kimlikler bağlamında inşa eden toplumsal cinsiyet rollerinin yeni kuşaklara aktarım sürecinde kadınlığın ve erkekliğin tanımlarının değişime uğradığını gösteren örnekler yer almakla birlikte kadınların ikincil ve dezavantajlı konumlarının varlığını koruduğu da görülmektedir. Kadınlık ve erkeklik rollerinin kuşaklar arası aktarımına ve ataerkilliğe ilişkin yapılan çalışmalar (Kadılar, 2011; Çakır ve Aksoy, 2016; Kandiyoti, 2015) bulguları araştırmanın bulgularıyla benzerlikler göstermektedir.

Hane içinde mülkiyetin, gelirin ve temel hakların paylaşımına ilişkin veriler, kırsalda kadını dezavantajlı olarak konumlandıran ataerkil değerlerle mücadele bakımından önem taşımaktadır. Araştırmanın nitel ve nicel verilerinden hareketle; kırsalda ücretsiz aile işçisi olan 1. kuşak kadınların sosyal güvenlik kapsamında yer alma oranlarının 2. kuşağa göre düşük olduğu, 1. kuşak kadınların bir kısmının ancak eşleri üzerinden sosyal güvenlik sistemine erişebildikleri ifade edilmiştir. Kadının eşinin ücretli bir işte çalışma oranlarının kuşaklar arası farklılaştığını ortaya koyan araştırma verileri, erkeklerin toplumsal değişime adaptasyonunu kolaylaştıran ataerkil toplumsal mekanizmaların varlığını gözler önüne sermektedir. Toplum tarafından değer atfedilen ve mevcut kültür içinde anlam yüklenen eril düşünce kalıplarıyla hiyerarşik ve dikotomik ilişkilere dayalı bir anlam dünyası inşa ederek kadını ikincilleştiren ataerkil sisteme karşılık, 1. ve 2. kuşak kadınların söylemlerinde rastlanan “kadın ve erkeğe eşit olanaklar” alt teması, kuşaklar arası aktarılan temel yaklaşımlardandır. Her iki kuşakta ortak olan bu eşitlikçi talep, kadınların toprak mirasından dışlanmasına karşı çıkmalarının ‘küçük meta üretimindeki’ mülkiyet ilişkilerinin ataerkil devamlılığını sekteye uğrattığını ortaya koymaktadır (Atay Avşar, 2013: 20). Çalışmanın verilerinde saptanan bu bulgular, ataerkil ön kabullerin etrafında şekillenen mülkiyet, gelir ve olanakların paylaşımında cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamaların varlığını ortaya koyan araştırmaların (Yasan Ataseven, 2018; Kadılar, 2011; Sancar, 2009; Kandiyoti, 2015) bulgularından ayrılarak farklı bir tablo ortaya koymaktadır.

1. kuşak ve 2. kuşak kadınların vurguladığı babalık modelinden beklentilere ilişkin söylemler, kadınların babalık rolünü ataerkilliğin inşa ettiği erkeklik kimliğinden bağımsız olarak görmediğini ve kadın olmayı anne olmakla eşdeğer gören ataerkil değerlerin tanımladığı kadınlık kimliğinin anneler ve kızları tarafından içselleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bolak, vd. (2017), “Erkekliğin Türkiye Halleri” araştırma sonuçlarında, babayla ilişkinin kontrol hiyerarşisi üzerinden kurulduğunu tespit etmişlerdir. Korku, iletişim kopukluğu, çekimserlik, mesafe, kısıtlanma, engellenme iletişim kopukluğunu iki taraflı hale getirmektedir. Duygusal ilgi, anneye devredilmekte; babanın sevgisi, doğrudan yaşanmamakta, sezgisel olarak deneyimlenmektedir (Bolak Boratav, vd. 2017: 124-127). Annelerin ve kızlarının söylemlerinde dile getirdikleri kadınlık ve erkeklik kimliğiyle ilişkilendirilen cinsiyetçi rol tanımlarının, annelik ve babalık rollerine aktarılarak çocuk-anne, çocuk-baba arasındaki ilişkiye dair beklentileri şekillendirdiği görülmektedir. Böylelikle eril ideolojinin inşa ettiği kadınlık ve erkeklik kimliklerinin kuşaklar arası devamlılığı sağlanmaktadır. 2. kuşaktan kadınların söylemlerinde yer alan eşitlikçi yaklaşımlar, günümüzde -her ne kadar birçok kültürde babalar çocuk bakımında annelere göre halen ikincil bir konumda

yer alsalar da- babaların çocuk bakımına katılımının yavaş yavaş arttığını göstermektedir. Kadınların çalışma dünyasında daha fazla yer almasıyla birlikte feminist akımların da etkisiyle hem erkeğin hem kadının ev içinde ve dışındaki konumları sorgulanmaktadır. Bu farkındalık ve sorgulama, annelik ve babalık rollerinde de değişimlere neden olmaktadır. Çalışmada kadınların söylemlerinde tespit edilen annelik ve babalık rollerine ilişkin bulgular, literatürde yer alan çalışmaların (Sever, 2015; Tol ve Taşkan, 2018; Bolak, vd., 2017) saptamalarıyla benzerlik göstermektedir.

Kadının bedenini ve cinselliğini tahakküm altına alarak kadın bedenini metalaştıran ataerkilliğin izleri 1. kuşak kadınların söylemlerinde karşımıza çıkmaktadır. Sosyo-ekonomik şartların, şehir merkezine uzaklıkla birlikte sağlık kuruluşlarına erişimindeki güçlüklerin, eril ideolojinin kadın bedeni üzerindeki tahakkümünün ve dini değerlere bağlı kaderci yaklaşımların da kadınların doğum kontrol yöntemlerine yönelik tutumlarını etkilediği görülmektedir. Araştırma verilerine göre, 1. ve 2. kuşak kadınlar, toplumun evlilik sonrası beklentisi olan “evliliğin birinci yılında doğum” un gerçekleşmesini önemsemektedirler. Çocuksuz bir evlilik, tam bir evlilik sayılmamaktadır. Gerçekleşen hamilelikler, 1. kuşak kadınlar tarafından istenmeyen hamilelik olarak tanımlanmaktadır. Delaney yaptığı çalışmanın sonuçlarına dayanarak da ifade ettiği gibi, kırsalda kadın bedeni üzerinden yapılan toplumsal sözleşmelerden biri de kadının dünyaya bir çocuk getirerek erkeğin hanesine verdiği sözü tutmasıdır. Erkeğin soyunun devamlılığı kadının doğurganlığına bağlı olmaktadır (Delaney, 2017: 190).

1. kuşak ve 2. kuşak kadınların söylemlerinde yer alan ancak 2. kuşağın söylemlerinde daha çok dile getirilen, isteyerek ve planlayarak çocuk sahibi olmaya ilişkin söylemler, eril ideolojinin inşa ettiği kadınlık kimliğine dair görüşlerin (doğurganlık ve cinselliğin denetimi) kuşaklar arası farklılaştığını göstermektedir. Üreme sağlığıyla ilgili bilgiye erişimdeki olanaklar, kadınların isteyerek ve planlayarak çocuk sahibi olma haklarını güçlendiren etkenlerdendir. Kadınlarla yapılan görüşmelerde gözlemlenen kuşaklar arası bu değişim, aile planlamasıyla birlikte tıbbi danışma imkanlarının yaygınlığının kadınların kendi bedenleri üzerindeki özerk denetim davranışlarını artırdığını, ataerkilliğin kadın bedeni üzerindeki hakimiyetini azalttığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın kadınların üreme sağlığıyla ilgili bilgiye erişimi, doğurganlık ve cinsiyete ilişkin anlamlandırmalarıyla ilgili bulguları, literatürde yer alan çalışmaların bulgularıyla benzerlikler göstermektedir (Çakır ve Aksoy, 2016; Kandiyoti, 2015; Kadılar, 2011; Belek Erşen, 2015; Gündüz Hoşgör, 2011).

Çalışmanın aile içi şiddet ile ilgili nitel veri sonuçlarına göre büyüdükleri hanelerde şiddete tanık olan kadınların, evlendiklerinde eşlerinden gördükleri şiddete boyun eğdikleri, eş ile ilişkinin bir parçası olarak görülerek şiddetin olağanlaştırıldığı görülmüştür. 1. kuşak ve 2. kuşak kadınlarda sözlü şiddetin, şiddet olarak tanımlanmadığını, 2. kuşak kadınlarda aile içi şiddetin var olmadığını belirten ifadeler saptanmıştır. Görüşme yapılan kadınların ifadelerinde şiddetin dış kaynaklı olması, erkeğin şiddetini masumlaştıran, suçunu hafifleten bir gerekçe olarak görülmektedir. Erkeğin kızgın, öfkeli olması, kendisini kontrol edememesi, erkeğin “doğal” hali olarak ifade edilmektedir. Bu noktada çalışmanın bulguları, aile içinde şiddetin meşrulaştırılmasını sağlayan ataerkil değerlerin tespit edildiği araştırmaların (Yıldırım, 2015; Peker ve Kubar, 2012; Ertürk, 2015) bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın nitel verilerinde kadınların kayınvalideleriyle ilişkilerinde; 1. kuşakta kadının kadını ezerek saygınlık, statü ve güç kazandığı ataerkil ilişkilerin 2. kuşak kadınlarda zayıflayarak yerini dayanışma, paylaşım ve bireysel alanlara müdahale edilmeyen ilişkilere bırakmaya başladığı saptanmıştır. Kandiyoti'nin saptamalarıyla benzerlik gösteren çalışma sonuçları, kırsalda evliliklerde hane içindeki hiyerarşi, gelinin kaynanasına itaat ettiği ve ancak erkek çocuk doğduğunda gelinin kocasının aile tarafından kabul gördüğü ilişkiler ağından oluştuğunu doğrulamaktadır. Kadınlar, tahakküme dayalı aile içi ilişkilerde ataerkil değerler üzerinden statü kazanırken kadınların ezilmesine neden olan bir sistemin devam etmesine kayınvalide-gelin ilişkisindeki güç çatışmaları ve düşmanlıkla hizmet etmektedirler (Kandiyoti, 2015 : 29) Literatürde yer alan çalışmaların bulgularının (Yavuz, 2015; Şenol Cantek ve Akşit, 2015; Kandiyoti, 2015; Yalçın-Heckmann, 2015) kırsalda ataerkilliğin inşa ettiği kayınvalide-gelin arasındaki olumsuz ilişkiye dair araştırma bulgularıyla benzerlik gösterdiği ancak 2. kuşakta meydana gelen kayınvalide-gelin ilişkisine dair değişimlerin literatürde yer alan çalışmalardan farklılaştığı görülmektedir.

1. kuşak kadınlar kayınpederleri ile olan mesafeyi, destek alamamayı; yoksullukla ilişkilendirmekte ve o döneme özgü bir durum olarak nitelendirmektedirler. Geleneksel aile yapısında, baba tarafından denetlenen, baskı altında tutulan kız çocuklar, evlilikle birlikte kayınpeder ve eş tarafından denetlenmektedirler. Geniş ailelerde aile reisliği, yaşa bağlı hiyerarşiyle birlikte kayınpedere devredilmektedir. Ailenin reisi olan kayınpeder ile mesafeli, korku ve saygıya dayanan ilişkiler meşru görülmektedir. Çalışmanın kayınpeder-gelin temasına ilişkin bulgularının, daha önce yapılmış çalışmaların (Sancar, 2016; Atay Avşar, 2013; Delaney, 2017) bulgularıyla örtüştüğü saptanmıştır.

Karaköy Mahallesi'nde yaşayan annelerin ve kızlarının söylemleri, hareket alanlarının kısıtlılığını ve bu alanları belirleyici sosyal faktörlerin ataerkillikle ilişkisini işaret etmektedir. Araştırmanın bulguları, kadınların hareket edecekleri yerin eve ya da mahallelerine olan uzaklığının eşlerinden izin almalarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. 2. kuşaktan kadınlar ise, izin alma ile haber verme arasında bir fark olduğunu ve eşlerini yalnızca haberdar ettiklerini vurgulamışlardır. 2. kuşağın hareket alanını belirleyici olanın kadının kendisi oluşu ve kadının erkeğe tabi olduğu denetim alanından kurtuluşuna yönelik vurguları, 2. kuşak kadınlarda okullaşma oranlarının ve ücretli bir işte çalışma oranlarının 1. kuşağa göre daha yüksek olmasıyla ilişkilidir. Araştırmanın 1. ve 2. kuşak kadınlarda, kadının ev dışı alanı kullanma biçimlerine yönelik söylemlerinde eşten izin almaya ilişkin bulguları, literatürde yer alan çalışmaların (Kadılar, 2011; Sirman, 2015) bulgularıyla benzerlik göstermekte, ancak 2. kuşak kadınların söylemlerinde yoğun olarak ifade edilen eşten izin almaya ilişkin söylemler, daha önce yapılmış olan çalışmaların bulgularıyla farklılaşmaktadır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %60, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Akis, Y., Özakin, Ü., ve Sancar, S. (2017). Türkiye'de Feminizm ve Kadın Hareketi. *Cogito-Feminizm*. (s.245-258). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arat, N. (2017). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayıncılık.
- Arsoy, N. (2011). *Türk Masallarında Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın*. (Yüksek Lisans Tezi). Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atay Avşar, T. (2013). *Kırsal Alanda Kadınların Cinsiyete Dayalı İşgücüne Katılımlarının Toplumsal Değişim Açısından Ele Alınması: Antakya (Hatay) Kent Merkezine Yakın İki Farklı Köy Araştırması*. (Doktora Tezi) Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Aydın, N. (2018). *Kuşaklar Arası Kadınların Doğum Algıları ve Deneyimlerinin Nitel Analizi (Doktora Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Badinter, E. (1992). *Annelik Sevgisi-17. Yüzyıldan Günümüze Bir Duygunun Tarihi*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Beauvoir, S. (1993). *Kadın "İkinci Cins"-Evlilik Çağı*. İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Belek Erşen, U. (2015). *Farklı Sosyal Kategorilerden Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algıları*. (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Berik, G. (2015). *Türkiye’de Kırsal Kesimde Halı Dokumacılığı ve Kadının Ezilmişliği: Karşılaştırmalı Bir Tartışma*. 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. (ss.141-158). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2016). *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın-Hıristiyanlık’ta ve İslamiyet’te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2017). *Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik*. Cogito-Feminizm. (ss.57-72). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO). (2016). *Tarımsal ve Kırsal Geçimin Ulusal Cinsiyet Profili-Türkiye Ülke Toplumsal Cinsiyet Değerlendirme Serisi*. <http://www.fao.org/3/i6192tr/i6192Tr.pdf>
- Bolak Boratav, H., Okman Fişek, G. ve Eslen Ziya, H. (2017). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Eril Tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bozok, M. (2018). *Türkiye’de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık*. *Fe Dergi* 10(2): 31-42. http://cins.ankara.edu.tr/20_4.pdf
- Butler, J. (2017). *Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri*. *Cogito-Feminizm*. (s.73-92). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Connell, R. W. (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, H., Ve Aksoy, H. (2016). *Yozgat Kırsalında Yaşayan Üç Kuşak Kadının Aile İçi Cinsiyet Rollerindeki Değişim*. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*. 11(2): 259-280.
- Çakır, Ö. (2008). *Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması*. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 31.(ss.25-47)
- Çakır, Serpil. (2011). *Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası*. Birkaç Arpa Boyu (2 Cilt) 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan (ss.61-121) Derleyen Serpil Sancar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, Z. (2020). *Doğal Kaynak Yönetimine Toplumsal Cinsiyet Açısından Bakış*. *Türkiye Biyoetik Dergisi*. 7(3): 151-161
- Delaney, C. (2017). *Tohum ve Toprak-Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demren, Ç. (2003). *Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri*. http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/erkeklik_ataerklik.pdf
- Ertürk, Y. (2015). *Doğu Anadolu’da Modernleşme ve Kırsal Kadın*. *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (s.177-186). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertürk, Y. (2015). *Sınır Tanımayan Şiddet-Paradigma, Politika ve Pratikteki Yönleriyle Kadına Şiddet Olgusu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gündüz Hoşgör, A. (2011). *Kalkınma ve Kırsal Kadının Değişen Toplumsal Konumu: Türkiye Deneyimi Üzerinden Karadeniz Bölgesindeki İki Vaka’nın Analizi*. *Birkaç Arpa*

- Boyu (2 Cilt) 21. Yüzyıla Giren Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan. (s.219-249) Der. Serpil Sancar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Hooks, B. (2018). *Değişme İsteği-Erkekler, Erkeklik ve Sevgi*. İstanbul: bgst Yayınları
- Işık, S. Y. (2015). *Küresel Kültürel Değişim ve 'Yeni' Annelik: Ankara Kamil Ocak Mahallesi Örneği*. Eğitim Bilim Toplum Dergisi. 13(50): 48-75.
- Işık, S. N. (2016). 1990'larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler. *90'larda Türkiye'de Feminizm*. (ss.41-72). İstanbul: İletişim Yayınları
- Kaçar, Ö. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kadılar, E. (2011). *Üç Kuşak Kadının Cinsiyet Rollerini: Ankara Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2016). *Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele-Ulusal Eylem Planı (2016-2020)*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı-Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Kandiyoti, D. (2015). *Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözülmesine Yönelik Notlar*. 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. (s.327-340). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis.
- Kara, B. (2015). *Değişen Aile Dinamikleri Açısından Erken Yaşta Evlilikler Sorunu ve Toplumsal Önemi*. Süleyman Demirel Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 20(2): 59-72.
- Kavas, A. (2018). *Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi*. Ankara: TEPAV.
- Koçacıoğlu, D. (2017). Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği. *Cogito-Feminizm*. (ss. 350-384). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kutlar, İ. (2012). *Kırsal Alanda Yoksulluk ve Kadınlar*. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. (ss. 237-240). <https://tarekoder.org/2012konya/263-266.pdf> , (17.08.2020)
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bilim ve Sanat.
- Özbay, F. (2015). Kadınların Ev İçi ve Ev Dışı Uğraşlarındaki Değişme. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (s.115-140). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özmete, E. (2012). *Kırsal Kalkınma İçin Kadınların Güçlendirilmesi: Sosyal Hizmet Modelleri*. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi (ss.117-127).
- Paçacıoğlu, B. (2018). *Üç Farklı Kuşaktaki Evli Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ile Aile İşlevleri Arasındaki İlişki*. (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)

- Peker, E.; Kubar, Y. (2012). Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 14(2): 173-188.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar-Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sever, M. (2015). Kadınlik, annelik, gönüllü çocuksuzluk: Elisabeth Badinter’den Kadınlik mı Annelik mi?, Tina Miller’dan Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler ve Corinne Maier’den No Kid Üzerinden Bir Karşılaştırmalı Okuma Çalışması. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*. 7(2): 72-86. http://cins.ankara.edu.tr/14_6.pdf
- Sirman, H. (2015). Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi. *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (s.221-246). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenol Cantek, F.; Ekin Akşit, E. (2011). Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları. *Birkaç Arpa Boyu (2 Cilt) 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan*. (s.535-571) Der. Serpil Çakır İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tol, U. U.; Taşkan, D. (2018) *Erkeklik ve Babalık Halleri*. Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi – III. İstanbul: Yaşama Dair Vakıf-AÇEV
- Ülker, E.U. (2013). *Kırsal Alanda Kadın Girişimciliğine Etki Eden Faktörler ve Tekirdağ İlinde Mevcut Durumun Belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yalçın-Heckmann, L. (2015). *Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı-Göçer Toplumlarında Cinsiyet Roller ve Kadın Stratejileri*. 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. (ss. 247-258). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yasan Ataseven, Z. (2018). *Türkiye’de Tarım Politikalarında Kadının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında İncelenmesi: Çay Yetiştiriciliğinde Kadının Yeri*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
- Yavuz, Ş. (2015). Ataerkil Egemen Erkeklik Değerlerinin Üretiminde Kadınların Rolü: Trabzon Örneği. *Fe Dergi*. 7(1): 117-130. <http://cins.ankara.edu.tr/>
- Yıldırım, S. (2015). *Kadına Yönelik Şiddet ve Ataerkillik*. (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız Ecevit, F. (2015). Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri. *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. (ss. 105-114). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, M. (2012). Türkiye’de Kırsal Nüfusun Değişimi ve İllere Göre Dağılımı (1980-2012) *Doğu Coğrafya Dergisi*. 33: 161-187.

Atf: Tin, N. & Alptekin, D. (2022). Tarihsel Süreçte Babalık Deneyimlerinin Toplumsal Cinsiyet Analizi. *Sosyoloji Dergisi, 43*, 155-191.

Derleme Makale / Review Article

TARİHSEL SÜREÇTE BABALIK DENEYİMLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ANALİZİ*

Neriman TİN**

Duygu ALPTEKİN***

Öz

Türkiye’de modernleşme sürecinin aile kurumuna yansımaları sonucunda, ailenin yapısında ve işlevlerinde değişimler söz konusu olmuştur. Geniş aile yapısı, evliliklerin bireysel tercihlere göre yapıldığı ve yeni evli çiftin ayrı bir evde yaşam sürdüğü çekirdek aile yapısına dönüşmüştür. Sanayileşme, kentleşme ve kadınların işgücüne artan katılımları sonucunda aile içi roller de değişmeye başlamıştır. Geleneksellikten modernliğe geçerken annelik, babalık, çocukluk rolleri yeniden tanımlanmıştır. Babanın artık yalnızca evin geçimini sağlayan kişi değil çocuğun gelişiminde önemli yer tutan kişi olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Bu çalışma literatür tarama yöntemiyle Türkiye’de modernleşme sürecinde aile kurumunun değişimini toplumsal cinsiyet ve babalık odağında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada öncelikle toplumsal cinsiyet kavramına ve toplumsallaşma sürecinde erkeklik kimliğinin oluşumuna değinilmiştir. Bir erkeklik deneyimi olarak babalık, babalığın tarihsel süreçte değişimi, çocukluk rolü ve değişiminin babanın ailedeki yeri ve önemine etkisi, evlilik ve eş seçiminde meydana gelen değişim ve eşle olan ilişkinin babalığa olan etkisi, babalığın anneler ve babalar tarafından nasıl anlamlandırıldığı, geleneksel babalık ve yeni babalık arasındaki farklılıklar ve benzerlikler, farklı erkeklikler ve farklı babalıklar arasındaki bağlantılar, babaların kendi babalarından edindikleri babalık rolleri ve baba katılımını etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Türkiye’de babalıkla ilgili gerçekleştirilen çalışmaların bulgularına yer verilerek makale sonlandırılmıştır.

---

* Bu makale, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı programında kabul edilen “Türkiye’de Modernleşme Sürecinde Babalık Rolünün Yeniden Üretimi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Programı Mezunu, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, tinneriman@gmail.com; ORCID: 0000-0003-4621-1842

*** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, alptekin.duygu@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6356-794X

Makale Gönderim Tarihi: 29/04/2022, Makale Kabul Tarihi: 16/05/2022

Anahtar Kelimeler: Aile, Babalık, Çocukluk, Erkeklik, Toplumsal Cinsiyet

Gender Analysis of Fatherhood Experiences in Historical Process

Abstract

As a result of reflections of the modernization process on the family institution in Turkey, there have been changes in the structure and functions of the family. The extended family structure has turned into a nuclear family structure where marriages are made according to individual preferences and the newly married couple lives in a separate house. As a result of industrialization, urbanization and the increasing participation of women in the workforce, domestic roles have also begun to change. The roles of motherhood, fatherhood and childhood have been redefined while transitioning from tradition to modernity. It has started to be emphasized that the father is not only the person who provides the livelihood of the house, but also the person who has an important place in the development of the child. This study aims to examine the change in the family institution in the modernization process in Turkey with the focus of gender and fatherhood by using the literature review method. In this study, first of all, the concept of gender and the formation of masculinity identity in the socialization process are mentioned. Fatherhood as a masculinity experience, the historical change of fatherhood, the role of childhood and the effect of the father's place and importance in the family, the change in the choice of marriage and spouse on paternity, how fatherhood is interpreted by mothers and fathers, traditional fatherhood and new fatherhood, the differences and similarities between genders, the connections between different masculinities and different fatherhoods, the paternity roles that fathers have acquired from their own fathers, and the factors affecting father involvement are emphasized. The article was concluded by giving place to the findings of studies on fatherhood in Turkey.

Keywords: Family, Fatherhood, Childhood, Masculinity, Gender

Giriş

Tüm Dünya'da toplumsal ve ekonomik alanlarda gerçekleşen değişimler ve dönüşümler Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Tarımda makineleşme, bireyselleşme fikri, daha iyi bir hayata kavuşma arzusu gibi etkenler bireylerin büyük şehirlere göç etmelerine neden olmuştur. Kadınların eğitim seviyelerinin

ve ücretli işgücüne katılımlarının artması, kamusal alanda daha fazla yer almaları kadınlık ve erkeklik dolayısıyla annelik ve babalık rollerinin yeniden sorgulanarak tanımlanmasına neden olmuştur. Kadınlar ev içi işlerde ve çocuk bakımı konusunda erkeklerle sorumlulukları eşit olarak paylaşmayı talep etmişlerdir.

Toplumsal değişimler, aile kurumunda yapısal ve işlevsel değişimler meydana getirmiştir. Aile yapısı modernleşmeyle geniş aileden çekirdek aileye dönüşmüştür. Bu değişimlerin aile içi rollere yansımaları kaçınılmazdır. Çekirdek aile modelinde, genç evli erkek evin reisi konumuna gelmiştir. Bu durum geniş ailedeki yaşlı erkeğin konumunu değiştirmiştir. Yaşlıların bilgi ve tecrübesi ikincil öneme sahip olmuştur. Çocukluk kavramının yeniden tanımlanmasıyla babanın ailedeki ve çocuğun gelişimindeki yeri ve önemi değişmiş, baba katılımı zamanla daha çok babanın benimsediği bir kavram olmuştur. Günümüzde genç baba evin geçimini sağlayacak parayı kazanmanın yanında, çocuklarının eğitimi ve fiziksel bakımında daha fazla sorumluluk almaya başlamıştır. Çalışmamızda Türkiye’de ailenin geçirdiği dönüşüm babalık kavramı ekseninde ele alınacaktır. Babalık tanımı kültürden kültüre, toplumdaki topluma farklılıklar göstermekte ancak babalığın iyi baba olmak ve çocuklarına iyi bakabilmek özellikleri değişmeden kendini göstermektedir. 1970’lerden sonra sosyal yapıda meydana gelen değişimlerle birlikte babanın ailedeki yeri, çocuğun gelişimindeki etkisi yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Önceleri kadın ve erkeğin rolleri keskin bir ayrıma sahipken gün geçtikçe annelik/babalık, karılık/kocalık ve kadınlık/erkeklik rolleri birbirine yaklaşılmaya başlamıştır. Erkekler ve kadınlar, baba olan erkeğin hem çocuk bakımına hem de ev içi işlere katılması fikrine alışmaya başlamasına rağmen hala çocuk bakımında ve ev işlerinde sorumluluk alan babaların sayısı çok fazla değildir (Güngörmüş Özkardeş, 2010, s. 17-19).

Bu çalışmada öncelikle toplumsal cinsiyet kavramı ve toplumsallaşma sürecinde erkeklik kimliğinin oluşumu irdelenecektir. Bir erkeklik deneyimi olarak babalık ve babalığın tarihsel süreçte değişimine odaklanılarak çocukluk rolü ve değişiminin babanın ailedeki yeri ve önemine etkisi üzerinde durulacaktır. Ayrıca evlilik ve eş seçiminde meydana gelen değişimler, eşle olan ilişkinin babalığa olan etkileri, babalığın anneler ve babalar tarafından nasıl anlamlandırıldığı incelenecektir. Bununla beraber farklı erkeklikler ve farklı babalıklar arasındaki bağlantılar, babaların kendi babalarından edindikleri babalık rolleri ve baba katılımını etkileyen faktörler değerlendirilecektir.

Çalışmamızın son bölümünde ise Türkiye’de babalık literatürü incelenecektir. Çocukluk kavramının tanımındaki değişimlerle ortaya çıkan baba katılımı, ilgili babalıktan söz edilirken babalık rollerinin nelerden etkilendiği nasıl şekillendiği incelenecektir. Ayrıca kuşaklararası çalışmalarda, babaların kendi

babalarından edindikleri babalık rolleri ve kendi babalıklarına yönelik algıları ele alınacaktır.

1. Bir Toplumsal Cinsiyet Kategorisi Olarak Erkeklik

Toplumsal cinsiyet, içinde bulunulan toplumun kadınlığa ve erkeklığe ilişkin kabul ettiği tutumları ve davranışlarıdır. Biyolojik cinsiyetten farklı olarak kültürel olma özelliği taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet söylemler ve kültür aracılığıyla oluşturulur (Berger ve Luckman, 1967; Giddens, 1999, 2005'ten akt. Şahin, 2018, s. 28). Cinsiyet, bireylerin biyolojik ayrımını belirlerken, toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olmayı içinde yaşanan toplum tarafından yüklenen anlamlar ve beklentiler ile anlatmaktadır. Connell (2019a, s. 208) toplumsal cinsiyeti "insanların, eril ve dişil olarak üremeye dayalı bölünmesi kapsamında veya bu bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratik" anlamında kullanmaktadır. Başka bir ifadeyle biyolojik cinsiyet farklılıkları doğuştan gelen ve kadın erkek arasında gözlenebilen farklılıklarken, toplumsal cinsiyet farklılıkları, toplumsallaşma sürecinde edinilen, sonradan öğrenilen ve kişiden kişiye, kültürden kültüre değişebilen farklılıklardır.

Donovan'a (2016, s. 127) göre, erkek ve kadın farklılığı genlerden kaynaklanmıyorsa bu toplumsal çevrenin sorunudur. O halde kadına ve erkeğe atfedilen özellikler değişebilir olarak görülmelidir. Erkek ya da dişi olarak doğan bedenler, içerisine doğulan toplumun kültürüne özgü algılamalar aracılığıyla şekillendirilir. Bedenlerin biçimlendirilmesi, yok edilmesi, sınıflandırılması, içinde bulunulan topluma, kültüre, sınıfa ve bireye bağlı olarak değişir (Demren, 2008a, s. 74). Aile ve diğer tüm toplumsal kurumlar bireylerin toplumsal cinsiyeti edinmesi ve pekiştirmesinde etkilidir. Bireyler kadın ve erkek rollerini toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenirler ve bu sayede çoğu zaman farkına bile varmadan toplumun beklentilerine zorluk çekmeden uyum sağlarlar (Zeybekoğlu, 2013a, s. 11).

Rol kavramı Spence'e (1985) göre, "örgütlü sosyal bir yapı içinde bireyin bulunduğu pozisyonu, bu pozisyonla ilgili sorumlulukları, ayrıcalıkları ve diğer pozisyonlardaki insanlarla etkileşimi yönlendiren kuralları gösterir." (akt. Dökmen, 2018, s. 28). Toplumsal cinsiyet rolleri kavramı, kişilerin biyolojik cinsiyetleri nedeniyle, kadın ve erkek olarak nasıl davranmaları gerektiğine, kendilerinden yapmaları beklenen görevlere işaret eder. Her toplumda kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerini oluşturan değerler vardır ve bu sosyo-kültürel değerler kişileri şekillendiren, yönlendiren ve denetleyen bir özellik taşımaktadır (Zeybekoğlu, 2013a, s. 14). Toplumsallaşma süreci boyunca bireyler toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmektedir.

Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri incelendiğinde neredeyse tüm toplumlarda özel alan olarak tanımlanan ev içi faaliyetlerin kadınlara, kamusal alan olarak tanımlanan ev dışı faaliyetlerin erkeklere atfedildiği görülmektedir. Sanayi devrimi ve savaşların etkisiyle kadınların ücretli işgücüne daha fazla katılmış, geleneksel roller değişime uğramıştır (Zeybekoğlu, 2010, s. 4). Bunun yanında 1970'lerdeki feminist hareketler ile erkek cinsiyet rolünün baskıcı özellikler taşıdığı ve bu cinsiyet rolünü içselleştirmenin kadınları toplumda ikincilleştirdiği görüşü kabul görmeye başlamıştır. Sancar (2017, s. 23)'a göre, biyolojik olarak kadın ve erkek olmakla birbirinden oldukça farklı psikolojik, toplumsal ve davranışsal özelliklerin insana dayatıldığına inanmak modern düşüncenin önemli bir karakteristiğini oluşturmaktadır. Modern toplumlar cinsiyete dayalı eşitsizlikleri üretir. Hatta bu cinsiyet eşitsizlikleri var olan diğer toplumsal ayrımlar ve eşitsizliklerle iç içe sürdürülür.

Bir toplumsal cinsiyet kategorisi olarak erkeklik, ataerkil yapı tarafından biçimlenen, erkek özne tarafından tecrübe edilerek oluşan bir cinsiyet kimliğidir. Başka bir ifadeyle erkeklik, erkek kimliğinin tekrardan üretilmesinde, kişinin kendisini erkek olarak görmesi ve toplum içerisinde erkek olarak kabul edilmesinde, toplumun beklentilerine uygun rollerin devam ettirilmesinde önem taşımaktadır. Erkek kimliği, hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerde var olmaktadır. Evrensel ve tek bir erkeklikten söz edilmesi mümkün olmadığı gibi, erkeklik deneyimlerinin tek başına bir olgu olarak incelenmesi de olanaksızdır (Demiriz ve Baran, 2018, s. 1075). Erkeklik çok boyutlu, değişken ve sürekli sabitlenmeksizin yeniden oluşan bir süreç olduğundan, erkekliğin tanımını yapmak zordur (Uçan, 2012, s. 264).

Erkeklik ve erkeklikle bağdaşan iktidar unsurlarından söz edebilmek için; erkekliğin ne demek olduğundan, nasıl üretilip işlediğinden, var olan toplumsal iktidar mekanizmalarıyla nerelerde kesiştiğinden ve onları nasıl güçlendirip sağlamaştırdığından bahsetmek gerekmektedir. Burada özne olarak erkeklerden değil eril ve dişil olan tüm bedenlere yayılmış erkeklik anlayışlarından ve onları yönlendiren erkekliklerden bahsedilmektedir (Özbay, 2015, s. 76). Erkeklik tanımlanırken, eril insan tipinin belirlenmesinde birbirinden farklı dört temel strateji izlenmiştir. Özcü tanımlar, erkeklerin hayatını öz olarak seçilen bir unsur etrafında izah etmektedir. Bu yaklaşımın zayıf tarafı, öz olarak seçilen unsurun keyfi olmasıdır. Pozitivist sosyal bilim erkekliği erkeklerin yaptıkları olarak tanımlamaktadır. Normatif tanımlar bir ölçüt sunarak erkekliği erkeklerin olmaları gereken şey olarak tanımlamaktadır. Göstergibilimsel yaklaşımlar ise erkekliği, eril ve dişil alanları simgesel bir ayırım sistemi üzerinden karşılaştırarak tanımlamaktadır (Connell, 2019b, s. 137-140).

Uçan'a (2012, s. 262) göre, "erkeklik", gerekçe olarak erkeklerin biyolojik cinsiyetlerini göstererek hayatlarında gerçekleştirmeleri gereken toplumsal rolleri, hissettiklerini ve bunu nasıl dile getirmeleri gerektiğini gösteren yönergeler toplamıdır. "Erkeklik", diğer bir ifadeyle sosyal ve kültürel ilişkilerde "erkek" olarak görülme, biyolojik gerekçelerden, kalıttan, yaratılıştan ya da sıklıkla söylenen "erkeğin doğasından" kaynaklanmamaktadır. Batıda disiplinler arası bir alan olan eleştirel erkeklik incelemeleri alanındaki araştırmalar, erkekliklerin farklılaşabilen ve değişebilen *toplumsal inşalar* olduğunu ortaya koymuştur. Erkeklik, erkeklere özgü kabul edilen niteliklerin ve düşünce biçimlerinin dönemlere, kültürlere ve toplumlara göre değişiklik gösteren toplamıdır (Maral, 2004, s. 140). Başka bir ifadeyle erkeklikleri şu anki durumuna getiren, inşa eden, kuran, biçimlendiren toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkiler ile hukuk ve dindir. Bireylerin yeniden üretimine ve biçimlenmesine katkıda bulunduğu ilişkiler ve koşullar sebebiyle erkeklikler bugünkü sorunlu hallerine gelmektedir (Bozok, 2018a).

Erkeklik kavramı yapısı gereği ilişkiseldir, yani "erkeklik" "kadınlık" karşıtlığı üzerinden var olabilir (Connell, 2019b, s. 136). Abumere-Itulua (2013), erkekliği, "özel kültürel ve örgütsel alanlarda var olan, genellikle erkeklerle ilişkili ve bu nedenle kültürel olarak kadınsı olmayan olarak tanımlanan davranışların, jargonların ve uygulamaların tamamı" olarak ifade etmektedir (akt. Çağırkan, 2018, s. 94). Toplumda erkeklerin, erkeklik rollerine ters düşecek yani kadınsı davranışlarda bulunması dışlanmalarına neden olurken, kadınların erkeksi davranışlar sergilemesi üstünlük göstergesi olarak algılanmaktadır (Zeybekoğlu, 2013a, s. 100). "Erkeklik" ve "kadınlık" birbirlerinin oluşumunu ve dönüşümünü sağlayan metaforlardır. Kadın hareketi, kadınların kamusal alandaki çabaları ve bunun özel alandaki yansımaları, erkekleri, cinsler arası iktidar ilişkilerini sorgulamak zorunda bırakmıştır (Uçan, 2012, s. 263). Bu sorgulamalar erkekler ve erkeklikler üzerine bilimsel çalışmalarını ortaya çıkarmıştır.

Erkekler ve erkeklikler ile ilgili çalışmaların tarihine bakıldığında, özellikle 1970'li yıllardaki ikinci dalga feminizmin toplumsal cinsiyet tartışmalarında öncelikle kadınlara, 1980'li yıllardan sonra da erkekler ve erkeklikler üzerine odaklanılmasını sağladığı görülmektedir. Bu dönemde erkeklerin de erkekler ve erkeklik rolleri altında baskıda olduğu ve ezildiği kabul edilmiştir (Zeybekoğlu, 2013a, s. 67). 1970'lerin sonlarına doğru feminizmde ataerkillik ve kapitalizm tartışmalarının artmasıyla beraber, profeminist erkek akademisyenler toplumsal cinsiyet rolleri tartışmalarından uzaklaşarak ataerkillik çerçevesinde erkekler ve erkekliklerin incelendiği disiplinler arası çalışma alanı olan erkekler ve erkeklikler üzerine incelemeler alanını kurmuşlardır. Erkekler ve erkeklikler üzerine eleştirel incelemeler en başından itibaren erkeklikçi ve erkek kurtuluşçu hareketlere karşı durarak; kadına yönelik şiddet, cinsellik, cinsiyetçilik, homofobi gibi doğrudan

erkekleri ilgilendiren konularla sınırlı kalmayarak feminist çalışmalara paralel olarak gelişimini sürdürmüştür. Hiçbir zaman feminist çalışmalara alternatif ve rakip olmamış, tersine feminist politikanın gelişmesine katkıda bulunmaya çalışmıştır (Bozok, 2009, s. 273).

Dolayısıyla erkeklik alanındaki çalışmaların toplumsal cinsiyete dayalı çözümlenmelerin kapsamını genişlettiği söylenebilir. Ataerkil kültür çözümlenmeleri erkeklik biçimlerinin ve algılayışlarının toplumsal söylemler aracılığıyla kurgulandığı üzerinde durur. Erkekler için yaratılan kültürel üstünlük söylemi erkeklerin kadına karşı doğuştan gelen üstünlüğü sonucunu doğurur. Erkekler bu üstünlüklerini içinde buldukları topluma sürekli olarak kanıtlamak zorundadırlar (Demren, 2008b, s. 325). Geleneksel cinsiyet rollerinin ortaya koyduğu kadınlık ve erkekliğin farklı olduğu inancı ve bu farklılıktan doğan beklentiler her iki cins için de olumsuz durumlar ortaya çıkarabilmekte, bireylerin mutsuz ve sağlıksız olmalarına neden olabilmektedir. Erkekliğin kültürel bir olgu olması, devamlı yeniden oluşturularak ispat edilmek zorunda kalınması, bireylerde erkekliği kaybetme korkusu yaratarak bu yönde sürekli kaygı yaşanmasına yol açmaktadır (Zeybekoğlu, 2010, s. 8).

Endüstriyel kapitalizm çağında, “modern erkeklik” değerlerinin kurulduğu en önemli alanlardan biri, çalışma yaşamıdır ve erkek olmak, başkaları tarafından kabul edilebilen bir çalışma ahlakına sahip olarak “çalışan erkek” olmayı başarabilmektir. Çalışma ve iş yapma becerilerine ulaşamayan erkekler, erkeklik kaybı riski ile karşı karşıya kalabilmektedir. Erkeğin ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri azaldıkça aile reisliğine verilen değerin arttığı görülmektedir. Bu erkeklerin başarılı ve saygın olarak toplumda kabul görülebilmeleri, bir aileye sahip olarak onları geçindirip yönetebilmelerine bağlıdır. Ekmek parası kazanarak, bir kadına ve çocuklara sahip olabilecek konuma gelmek, “erkek” olmasını sağlayacaktır. Endüstri sonrası toplumda, hizmet sektörü giderek sanayi sektörünün önüne geçmekte ve işçi temelli erkeklik önemini yitirmektedir. Başarılı erkek olmak için tam gün çalışmanın ve ömrünün sonuna kadar iş sahibi olmanın önemi azalmaktadır. Bu değişim yeni erkeklik tarzlarının ortaya çıktığına işaret eder. 19. yüzyılda işini kaybetmemek için gerektiğinde kavga eden erkeğin yerini 20. yüzyılda gerektiğinde kişisel risk alarak, strateji geliştiren, girişimci erkek almıştır (Sancar, 2016, s. 54-64). Toplum yapısında oluşan değişimlerle erkeklik algısında meydana gelen değişimler birbirine paralellik göstermektedir. Bununla beraber gelenekselden modern döneme geçişle beraber erkeklik algısında değişimler meydana gelse de tekil erkeklik kavramı varlığını sürdürmüştür. Ancak post modern dönemde çoğulcu erkeklik kavramı ortaya çıkmış ve farklı erkekliklerden bahsedilmeye başlanmıştır (Çağırkan, 2018, s. 94). Görüldüğü üzere erkeklik, toplumsal yapı ve değişimle birlikte anlaşılabilir, tarihsel ve

feminist yöntemle açıklanabilecek bir olgudur. Bir erkeklik pratiği olarak babalık rollerini de bu çerçevede tartışmak mümkündür.

2. Bir Erkeklik Deneyimi Olarak Babalık

Birey, doğduğu anda bir toplulukla karşılaşır, çevresindeki kural ve değerlere uygun davranmadığında tek başına ihtiyaçlarını karşılayamayacağını farkına varır ve gereksinimlerini içinde yaşadığı toplum aracılığıyla giderebileceğini ve bunun karşılığında da bazı sosyal sorumlulukları yerine getirmesi gerektiğini kavrar (Güneş, 2016, s. 271). Fichter'a (2016) göre; "yeni doğan bebeğin sosyalleşmesi için temel ajanı, ailedir". Aile bireyin, sosyalleşme sürecinde ilk ve en önemli durağıdır ve bireyin ilk bilgileri öğrendiği, sosyal deneyimler kazandığı yerdir. Aile ile başlayan sosyalleşme, akraba, okul, akran grubu, çevre ve kitle iletişim araçları, kurumlar vb. aracılığı ile devam eder, birey toplumun kendisinden beklentilerini öğrenir (akt. Bakar, 2019, s. 25).

Çocuğun ailedeki yeri, ebeveynleri ve ailedeki diğer bireylerle olan etkileşimi ve ilişkileri aracılığıyla belirlenmektedir. Çocuk sosyal bir birey olmayı öğrenirken bir modele ihtiyaç duymaktadır. Genellikle anne, baba, amca, dayı gibi aile içinden bir yetişkin olan bu modelin kişilik yapısının bozuk olması, çocuğun da kişiliğinde olumsuzluklar oluşturabilmektedir (Yavuzer, 2007, s. 129). Anne ve baba, çocuğu geleceğe hazırlamada en etkili kişilerdir. Çocuğun beslenme, barınma, sevgi, şefkat ve korunma ihtiyaçlarının karşılanmasında ve içinde yaşanan toplumun beklentilerine, değer yargılarına uygun ve uyumlu bir birey olarak yetişmesinde önemli rol oynarlar (Çağdaş, 2015, s. 135). Bununla beraber çocuğun içinde büyüdüğü toplum, ona cinsiyetine uygun kurallar ve davranış modelleri sunar ve başta aile olmak üzere okul, arkadaş grupları, medya gibi pek çok toplumsallaşma aracı beklentilerin somutlaştırılarak çocuğun bunları öğreneceği ortamları hazırlar. Toplumsal kurallar ve modeller belli bir oranda içselleştirilirler. Bununla birlikte belirli bir cinsiyetin toplumsal beklentileriyle uyumlu bir toplumsal cinsiyet kimliği oluşur (Connell, 2019a, s. 278-279).

Aile ve erkeklik kavramları birlikte ele alındığında hem yetişkin hem de çocuk olarak erkeklerin kendi aralarındaki ilişkileri ve iletişimleri önemlidir. Aile, erkek çocukların gerek eğitimle gerekse gözlem yoluyla, erkeklik kavramını ve toplumsal cinsiyet kategorisi olarak erkeklik rollerini öğrendiği ve erkeklığe dair tutumların, algıların ve davranışların kuşaktan kuşağa aktarıldığı bir kurumdur. Ayrıca aile içinde farklı erkekliklerin ve erkeklik davranış biçimlerinin öğrenilip aktarılmasında erkeklerin olduğu kadar kadınların da önemli payı vardır (Gön, 2014, s. 55, 59). Anne model olma konusunda çocuğuna daha işbirlikçi, daha az yöneltici ve diğer insanların gereksinimlerine daha duyarlı davranarak, baba ise

yönlendirici ve kendini ifade edici davranarak model olmaktadır (Lindsey, Mize ve Pettit, 1997'den akt. Kuzucu, 2011, s. 82).

Sancar'a (2016, s. 120-121) göre "baba olmak, erkek olmanın anlaşılması en zor hallerinden biridir." Kadınların doğum yoluyla anne olması gibi erkeklerin baba olması somut bir kavrama yoluyla olmamaktadır. Çocuk ve babası arasında doğrudan biyolojik olarak açık ve belirgin bir ilişki olmamakla birlikte, baba olmak, çocuğun ve ailesinin geçimini sağlamak ve buna bağlı olarak işgücü piyasasında "konum" sahibi olmak demektir. Baba olmak, aile, piyasa ve devlet arasındaki ilişkilerle biçimlenen, bu alanları birbirine bağlayan, ailesinin geçimini sağlayan, çalışan, devletin karşısında aile reisi olarak konumlanan toplumsal pratiktir. Erkeğin özel alanda ev içindeki önemli görevlerinden biri olarak babalık, aynı zamanda erkeğe toplumsal statü kazandıran bir konumdur.

Toplumdaki düzenin oluşumunda, babaların çocukları üzerindeki denetleme ve gözetleme süreçleri önem taşımaktadır. Hem modern toplum oluşumunda etkili olan düşünürler tarafından hem de modern toplumu eleştirenler tarafından denetleme, gözetleme, cezalandırma gibi etkenler vurgulanmaktadır. Bu etkenler sayesinde ailenin reisi olarak baba, toplum için istenilen bireyleri yetiştirme görevini sürdürmekte ve bu görevleri yeniden üretmektedir (Durkheim, 2010; Foucault, 2012, 2013'ten akt. Şahin, 2018, s. 145). Günümüzde ise birçok baba, uygun baba modelleriyle karşılaşmama, babalığa hazırlanmak için yeterli sosyal fırsatlara sahip olamama, kurumsal desteklerin az olması, baba çocuk etkileşiminin eksikliği gibi nedenlerle babalık rolüne hazır olamamakta ve çocuğu ile ilgili işlere katılmada isteksizlik göstermektedir. Tüm bunlar babanın ebeveynlik algısı, ilgisi ve doyumunu doğrudan etkilemektedir (Seçer, Çeliköz ve Yaşa, 2007, s. 427).

Anne Çocuk Eğitim Vakfı'nın (AÇEV) (2017, s. 16) "Türkiye'de Babalığı Anlamak" araştırmasında yer alan beş farklı babalık kategorisinin bulunduğu babalık piramidi, Türkiye'de işleyen farklı babalık modellerini sınıflandırması bakımından kullanışlıdır. Piramidin en alt basamağında yer alan 'geleneksel babalık' Türkiye'de en yaygın babalık kategorisi olmakla birlikte ataerkil değerlerin devam ettiği, çocuklarla mesafeli ve otoriter bir ilişkinin hâkim olduğu, güçlü ve hegemonik erkeklik üzerinden kurulan babalık türüdür. Bir üst basamakta yer alan 'yeni geleneksel babalık' modeli genel olarak geleneksel babalığa çok benzeyen ancak kız çocuklarıyla olan ilişkilerinde bu değerleri aşmaya başlamış erkekler için kullanılmaktadır. Bu ilk iki basamakta egemen erkeklik değerleri korunmakta ve devam etmektedir. Sonraki basamakta bulunan 'hevesli babalık' ve 'gayretli babalık' modelleri, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin tersine daha eşitlikçi bir tavır sergileyen babaları içerir. Cinsiyete dönük

toplumsal dönüşümde önemli bir rol oynayan bu babalar 'arada kalmış erkeklik' olarak sınıflandırılmaktadır. 'Hevesli babalık' modelinde yer alanlar, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine karşıt davranışları gönüllü olarak yaparken, 'gayretli babalık' modelindekiler bu rolleri zorlama ile yapmaktadırlar. Piramidin en üst basamağında ise, Türkiye'de çok fazla yaygın olmayan ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından tamamen 'eşitlikçi erkekler' kategorisinde bulunan, çocuk yetiştirme konusunda kendilerini durmadan geliştiren 'çizgi dışı babalar' yer almaktadır.

2.1. Hegemonik Erkeklik ve Babalık

"Hegemonik erkeklik" herhangi bir zamanda ve toplumda "erkeklik" kavramının çerçevesini belirleyen ve erkekleri özne olarak inşa edenin iktidar ilişkileri olduğuna işaret eden bir kavramdır. Erkeklik söylemini üreten, geliştiren ve dönüştüren erkeklerin birbirleriyle ve kadınlarla olan ilişkileridir (Uçan, 2012, s. 264). Hegemonik erkeklik, kadınlarla alakalı olmakla birlikte ikinci plana itilmiş farklı erkeklik biçimleriyle de alakalı olarak oluşturulmaktadır. Farklı erkeklikler arasındaki iletişim ve etkileşim, ataerkil toplumsal düzenin işleyişi için olmazsa olmazdır (Connell, 2019a, s. 268). Sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, dini vb. pek çok etken neticesinde biçimlenen 'erkeklikler' birbirleriyle etkileşimde bulunarak, belirli dönemlerde biri diğerlerine göre 'ideal' olarak algılanabilmektedir. Bunun sonucunda ideal gösterilen erkeklikle diğerleri arasında çatışma yaşanabilmekte veya diğer erkekliklerin değişime uğradığı gözlenebilmektedir. Nitekim Batı'nın hegemonik erkekliği, medya ve teknoloji aracılığıyla diğer erkekliklerle etkileşime ya da çatışmaya girerek onların hayat biçimlerini değiştirebilmektedir (Sabancı, 2018, s. 53-54).

Connell (2019a, s. 269) hegemonik erkeklik kavramındaki hegemonyayı, acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlük olarak ifade etmektedir: "Bir erkekler grubunun silah zoru veya işsiz bırakma tehdidiyle başka bir grup üzerinde kurduğu üstünlük hegemonya değildir. Dinsel öğreti veya pratiğe, kitle iletişim içeriğine, ücret yapılarına, ev tasarımına, yardım/vergilendirme politikalarına vb. kök salan üstünlük hegemonyadır." İktidara sahip olan erkek grubu sayıca azınlıkta olmasına rağmen, geniş bir erkek kitlesi tarafından onaylanan ve ortaklığı olan bir oluşumdur. Hegemonik erkekliğin onaylanması ya da bu duruma sessiz kalınması farklı erkekliklere kazanç ve ayrıcalıklar sağlamaktadır (Sancar, 2016, s. 32).

"Hegemonik erkeklik" değişmez bir kişilik tipi olmamakla birlikte belirli toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde egemen konumda olan erkekliktir

(Connell, 2019b, s. 150). Hegemonik erkek denilince genellikle eril olanla özdeşleşmiş duygusal ve fiziksel olarak dayanıklı, rekabetçi, agresif, kendine güven gibi niteliklere sahip erkek düşünülmektedir. Tüm bu eril nitelikler geleneksel ataerkil ideoloji aracılığıyla devamlı olarak yeniden üretilmektedir (Sığın ve Canatan, 2018, s. 167). Donaldson'a (1993) göre hegemonik erkeklik, yalnızca kadınların boyun eğdirilerek bağımlı kılınmasını sağlamaz; bu konumda bulunan az sayıda erkek, diğer erkekler ve erkeklikler üzerinde denetim sağlayarak "hegemonik" olabilmekte, bu denetimi, kendi konumlarının en gelişmiş biçim ve evrensel gelişmenin koşulu olduğuna inandırarak sağlamaktadır (akt. Sancar, 2016, s. 34).

1980'lerde feminist araştırmalar, kadınlığın sadece bağımlılık ve pasiflik olarak görülemeyeceğini, tek bir kadınlıktan bahsetmek yerine, yaş, etnik köken ve sınıf gibi değişkenlere bakılarak farklı kadınlık deneyimlerinin irdelenmesinin, erkeklik çalışmalarında da farklı erkeklikleri araştırmanın önemini ortaya çıkarmıştır. Hegemonik erkeklik kavramı ve bu kavrama uygun olmayan erkekliklerin yönetilmesi ve denetim altına alınması ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Sancar (2016, s. 17, 27)'a göre, erkeklerin ortak çıkarlarının kadınların tamamını denetim altında tutmak olan tek bir tip erkek egemenliği yerine, çoğul, birbiriyle çatışmalı, uyumsuz birden fazla sayıda erkekliğin var olduğu erkek egemenliğinden bahsetmek daha doğru olacaktır. Connell'in belirlediği dört farklı erkeklik biçimi olan "hegemonik erkeklik", "işbirlikçi erkeklik", "madun erkeklik", "marjinal erkeklik" toplumsal cinsiyet düzeninde kendi içinde hiyerarşik bir yapı sergilerken hegemonik erkeklik en üste yerleştirilmektedir. Madun erkeklik, erkeklikler hiyerarşisinin en alt basamağında yer almakla birlikte, hegemonik erkek kimliğindeki bireylerin sahip olduğu özelliklerin tam tersini sergilemektedir. İşbirlikçi erkeklik olarak tanımlanan niteliklere sahip olan erkekler ataerkil yapının sağlamış olduğu ayrıcalıkları doğrudan kullanmasalar da farkındadırlar ve erkek hegemonyasını seyirci gibi izlemektedirler. Marjinal erkeklikler, toplumsal cinsiyet standardının dışında kalan ve toplumsal cinsiyet düzeninde ataerkil üstünlükten daha az pay alan erkekliklerdir (Connell, 2019b, s. 153-156).

Fuller'e (1996) göre egemen erkekliğin dört temel özelliği; aile reisi olarak evi geçindirmesi, heteroseksüel olması, kadınsı davranışlardan uzak durması ve bencillik, cesaret, bağımsızlık gibi erkeklige ait olduğu düşünülen nitelikleri taşımasıdır. Gilmore (1990) ise, egemen erkeklikten beklenenlerin -toplumlara göre bazı farklılıklar içerse de- genelde soyunu devam ettirebilmesi, ailesini koruyup geçimini sağlayabilmesi olduğunu belirtmektedir (akt. Şahin, 2018, s. 36-37). Günümüzde pek çok "modern" toplumdaki gibi Türkiye'de de egemen olan erkeklik denilince sertlik, şiddet, saldırganlık, öfke ve uzlaşmazlık düşünülmektedir. Bunların tam tersi olan kadına özgü sayılan yumuşaklık,

sevecenlik, yapıcı ve uzlaşmacı olma özellikleri erkeğe söylendiğinde aşağılayıcı olarak algılanmakta ve erkeklikten nasibini almamış sayılmaktadır (Atay, 2004, s. 11-12). Türkiye’de egemen olan erkeklik algısına göre erkek daima başarılı; maddi, manevi ve cinsel olarak güçlü; her zaman kazanan ve iktidar sahibi, duygularını asla belli etmeyen, her şeye çözüm getirecek güçte ve her koşulda kadından daha üstün kişi olmak zorundadır. Erkeklik kültürel süreçlerle kazanılan bir olgu olduğundan sürekli yeniden oluşturulmaktadır. Bu nedenle erkeklerin, erkekliklerini sürekli olarak ispatlaması gerekmektedir (Zeybekoğlu, 2013a, s. 95).

Modern devlet tarafından oluşturulan sosyal bir kurgu olan babalık, post modern toplumda medya aracılığıyla oluşturulan, büyük olasılıkla Batılı, orta sınıf, heteroseksüel, sakatlığı olmayan babaları veri olarak varlık kazanmıştır (Çabuklu, 2007, s. 108). Babalık, hegemonik erkekliğin zaman ve mekan içerisinde değişimiyle bağlantılı olarak ilerleme ve değişim göstermektedir (Barutçu, 2015, s. 139). Babalık, ataerkil toplumsal düzen ve cinsiyet rejimlerinde hegemonik erkekliğin tekrar üretilmesinde, erkeklik deneyimlerinin nesiller arasında aktarılmasında ve erkekliğin inşasında önemli bir noktadır (Demiriz ve Baran, 2018, s. 1074).

Sınıfsal konumlar ve farklı babalık modelleri yakından ilgilidir. Yani farklı erkeklik/babalık modelleri, kır-kent ayrımı, aile biçimleri ve eğitim farkları sonucunda oluşan sınıfsal farklardan kaynaklanmaktadır. Örneğin geçimi sağlayan aile babası statüsünü kazanma meslek edinme ve saygınlık kazanma konusunda alt sınıf babalar diğerlerine göre dezavantajlı durumdadır. Bu yüzden alt sınıf erkekler için baba olmak daha riskli ve kırılgan olmanın yanında başarılı olduğunda daha yüksek getirisi olan bir konumdur. Mülksüz erkekler için, erkekliği oluşturan “başarı”, babadan alınan miras yerine genç erkeğin kendi çabası sonucunda kazanacağı bir şeydir. Bu nedenle “aile sahibi olmak” ve ailesini geçindirebilmek, erkeğin kendi iktidar alanını oluşturabilmesi anlamına gelmektedir (Sancar, 2016, s. 126).

Özel ve kamusal alanın birbirinden ayrılması sonucunda kamusal alan olarak tanımlanan ev dışı hayat ve çalışma hayatı erkek ile; özel alan olarak tanımlanan ev içi ve aile hayatı kadın ile özdeşleştirilmiştir. Kamusal alanda erkeğin sermayeyle olan ilişkisi sonucu oluşan sınıfsal konumu, babalık rollerindeki farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Sermaye sahibi olmayan ve bunun sonucunda fabrikada işçi olan baba, çalışma saatlerinin fazlalığından dolayı ev ve çocuklarıyla ilişkisinde daha mesafeli olmak durumunda kalmıştır (Çabuklu, 2017’den akt. Demiriz ve Baran, 2018, s. 1077-1078). İşsiz kalmak, ailesini geçindirememek, çocuklarına iyi eğitim verebilecek bir kadınla

evlenememek gibi korkular, alt sınıf mensubu babaların aile içinde “terbiye ve düzen sağlama” şeklinde erkeklik stratejisi geliştirmelerine neden olmaktadır. Ailesinin terbiye ve düzeninden kendini sorumlu tutan alt sınıf babalar, başarısızlık korkusu ile piyasada daha riskli iş alanlarına yönelebilmektedir. Bu riskler karşısında elde ettikleri erkeklik ayrıcalıkları bulunmaktadır. Bunun yanında fazla para kazanan iş adamlarının ailesini geçindirmek gibi problemi olmayacağından, saygınlık veya statü kazanması daha kolay olacaktır ve para kazanmayı başarabilen erkeklerde, başka erkeklik ispatı gerekmeyecektir. İş adamları zamanlarının çoğunu iş yerinde veya seyahatlerde geçirdiklerinden, aile bireylerinden itaat bekleme veya ailenin reisi olma gibi ihtiyaçları olmamaktadır. Bununla birlikte iş adamlarının gözünde ailenin anlamı değişse de aile, önemsiz hale gelmemiştir. Sorunsuz, düzgün bir aile hayatına sahip olmak başarılı olmanın koşuludur (Sancar, 2016, s. 27, 85). Kısacası aile kurmak ve baba olmak sınıfsal konum fark etmeksizin erkekler için statü ve başarı kazandırması açısından önemlidir. Ancak erkeğin kazandığı para ve sahip olduğu iş, onun babalığa yüklediği anlamı ve babalık rollerini etkilemektedir.

3. Tarihsel Süreçte Babalık Tanımlarında ve Rollerinde Yaşanan Değişimler

Tarihsel süreç içerisinde ve farklı toplumlara göre babalığın tanımlanmasında ve babalık rolü algısında değişimler gözlenmektedir. Bireyin ve toplumun babalık statüsünü algılama ve tanımlama biçimi, ortaya konulan babalık rolü üzerine etki etmektedir. Yerleşik yaşama geçiş sonrası dönemde babalık, bugünkü durumuna gelebilmesi için üç aşamadan geçmiştir. Bunlardan birincisi toprak mülkiyetine dayalı tarım toplumlarında, çocuklarıyla daha fazla zaman geçiren ve oldukça otoriter tutum sergileyen “geleneksel babalık”tır. Sanayi devrimi sonrasında sanayi toplumlarının ve kapitalist toplumların oluşmaya başlamasıyla geleneksel babalık, etkisini yitirerek erkeklerin eşleri ve çocuklarıyla aralarına daha çok mesafe koydukları “modern babalık” ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda ev ve iş yeri keskin sınırlarla ayrılmadığından, babalar çocuklarıyla daha fazla zaman geçirip zanaatlarını çocuklarına öğretmekte, onların eğitimleriyle ve ahlaki gelişimleriyle yakından ilgilenmekteydiler. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde sanayileşme ve kapitalizm sonucunda ortaya çıkan fabrikalar, ev ve iş yerinin ayrılması babaların çocuklarıyla geçirdiği zamanın azalmasına sebep olmuştur. Özel alan olan ev kadınıla, kamusal alan olan dışarı erkekle ilişkilendirilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra erkeklerin boş zamanlarının artmasıyla daha önceki dönemlerde olduğu gibi evde vakit geçirmek yerine içki salonları, kulüpler ve spor salonları gibi yerlerde geçirdikleri zamanlar artmaya başlamıştır. Önceki dönemlerde babanın evde çocuklarıyla fazla vakit geçirmesi normal olarak kabul

edilirken, 19. yüzyıldan sonra bu davranış “erkeksi olmayan” bir davranış olarak görülmeye başlanmıştır. Baba artık evin geçimini sağlayan, iş dışındaki kısıtlı zamanı çocuklarıyla mesafeli bir ilişki içerisinde onları denetim altına alan kişi rolündedir. Bu denetimin maddi boyutu irdelendiğinde, 19. yüzyılda evin geçimini sağlayan ve buna bağlı olarak evdeki tüm bireyleri kendine bağlayan babaların evin reisi olarak çocukları ve eşleri üzerinde hakka sahip olduğu anlaşılmaktadır (Çabuklu, 2007, s. 101-103). Kısacası geleneksel babalık ve modern babalık modelinde ataerkil özelliklerin baskın olduğu görülmektedir. Günümüzde ise pek çok toplumda babaların çocuk bakımına daha fazla katıldığı görülmektedir. Kadınların ücretli işgücüne katılması, cinsiyet eşitliği kavramlarının yaygınlaşmasıyla birlikte babaların çocuklarıyla daha fazla vakit geçirmesi, onlarla daha yakın ilişkiler kurması “ilgili babalık” kavramını ortaya çıkarmıştır (Coltrane, 2010; Levtoy, van der Gaag, Greene, Kaufman ve Barker, 2015’ten aktaran Bozok, 2018b, s. 32 – 33).

Görüldüğü gibi toplumlarda yaşanan sosyal ve kültürel değişimler aile içi roller üzerinde etkilidir ve dolayısıyla babalık rolünün değişimini de etkilemektedir. Ahlak öğretmeni rolünde olan babalar, daha sonra ekme parası kazanan, evi geçindiren, disiplin sağlayan, cinsiyet rol model olan ve çocuğun bakımına katılan yeni babalar olarak tarihsel süreçte farklı roller üstlenmişlerdir.

3.1. Ahlakî Yönlendirici Baba

18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başlarına kadar babaların en temel görevi çocuklarına ahlaklı olmayı öğretmek ve onların hatalarını düzeltmektir. Babalar çocuklarını dinin öğretilerine göre yetiştirmekte, çocuklar evlenene kadar her konuda onlara rehberlik etmekte ve oğullarına meslek seçmede yardımcı olmaktadır. Bu dönemde iyi babalık, ahlaklı olmak ve kutsal kitap doğrultusunda iyi bir şekilde çocuklarını eğitip yönlendirebilmek olarak algılanmaktaydı. Başka bir ifadeyle çocukları dini kurallara uygun olarak eğitmek, dinin öğretilerini yeni nesillere öğretmek babaların en temel görevi olarak kabul edilmekteydi. Baba okuryazarsa çocuklarına da okuma yazma öğretmek zorundaydı. Kadınlar erkeklere göre mantıksız davranan, duygusal bireyler olarak görülürken örneğin Batı’da çocuklar da doğuştan günahkâr kabul edilmekteydi. Bu nedenle çocuğun ve kadının eğitimi, kontrolü ve denetimi erkeğe bırakılmaktaydı (Güngörmüş Özkardeş, 2010, s. 21).

Bir örnek vermek gerekirse; Coltrane ve Galt (2000) 18. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin tarıma dayalı olduğunu dolayısıyla ev ve iş yeri ayrımının olmadığını belirtmektedir. Bu dönemde baba, evi geçindirmek için uzaklaşmak zorunda olmadığından mutlak bir şekilde çocuğun hayatındadır (akt. Akkoç, 2020, s. 68). Babalar otoriter bir öğretmen rolü üstlenmenin yanında, ev

içinde disiplini, kontrolü sağlayan ve çocuklarla ilgili iş, evlilik, eğitim gibi konularda kararları veren kişidir. Ayrıca çocuklarını ahlaki ve dini konularda yönlendirmektedirler (Boratav, Fişek ve Ziya, 2018, s. 12).

Baba-çocuk ilişkisinin duygusal boyutu incelendiğinde, genel olarak babalar ve çocukları arasında duygusal bir mesafe bulunmakta ve babaların çocukları ile ilgilenirken duygularını gizlemesi gerektiğine inanılmaktadır. Mesela Rotundo (1985), erkeklerin kadınlardan daha iyi duygularını ve şehvetlerini bastırıp saklayabildiklerine inandığını belirtmiştir. Dolayısıyla babalar çocuklarına ilgi, alaka veya öfkelerini göstermek yerine, onaylama ya da ret ifadeleriyle çocuklarıyla iletişim kurmuşlardır (Topal, 2019, s. 26).

3.2. Evi Geçindiren Baba

Sanayi Devrimi'nden sonra uzun saatler boyunca evin dışında ve uzağında çalışmak zorunda kalan babaların, çocuklarına karşı olan sorumlulukları da değişmiştir. Sanayi Devrimi ortalarına doğru babaların ahlak öğretmenliği rolünün yerine evin ekmeğini kazanma, ailesini geçindirme rolleri gelmiştir. Çocukları ilgilendiren konularda artık anne de baba gibi söz sahibi olmaya başlamıştır. Tüm bunların yanında kadınların saflığı vurgulanmaya başlanmış ve kadınların saflığının çocuk yetiştirmek için daha uygun olduğu fikri benimsenmiştir (Zeybekoğlu, 2013b, s. 308).

Çocuk sahibi olmanın ev içindeki cinsiyetler arasındaki rol ayrımına etkisini inceleyen Dribe ve Stanfors (2009), kadınların çocuk sahibi olduktan sonra ev içindeki sorumluluklarının oldukça fazla arttığını, buna karşın erkeklerin ev içi sorumluluklarının azaldığını ve işlerine daha fazla zaman ayırdıklarını tespit etmişlerdir. Yani çocuk sahibi olan kadınlar geleneksel annelik rolüne yaklaşırken, babalar evi geçindiren ve para kazanan erkek rolüne yaklaşmaktadır. Seidler (2003), erkek kimliğinin konumu gereği kazanılması gereken kaybedilme ihtimali olan yani kırılabilir bir yapısının bulunduğunu dile getirmektedir. Bu erkeklik kimliğini kazanmanın ve korumanın en önemli yollarından biri babalık ve kocalık rolünü yerine getirmesidir. Babaların üç temel görevi ise, evin geçimini sağlamak, evi korumak ve ev içindeki kontrolü sağlayabilmektir (akt. Boratav, Fişek ve Ziya, 2018: 14).

3.3. Cinsiyet Rol Model Olan Baba

1940 ve 1965 yılları arasında olan savaşlar sonucunda babalık kavramı yeniden tanımlanmıştır. Erkeklerin pek çoğunun savaşa gitmesi ve sonrasında dönmemesi çalışan kadınların sayısında artışa neden olmuştur ve kadınlar erkeklerden bağımsız yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde babaların varlığından ziyade yokluğunda veya evde aile içi kararlarda söz sahibi olmamaları

durumunda çocukların bu durumdan nasıl etkilenebileceğinin üzerinde durulmuştur. 1920'lerde annesiyle yakın ilişkisi olan erkek çocuklarının efemineleşeceği yönündeki endişeler, uzmanlar tarafından bu durumdaki erkek çocuklarda anne saplantısı, bağımlılık, çocuğun olgunlaşmasının engelleneceği şeklinde ifade edilmektedir. Babaların erkek çocuklarıyla daha fazla zaman geçirerek, onlara erkeklik değerlerini öğretmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu dönemde evde fazla zaman geçiren ve ailesiyle ilgilenen erkekler hoş karşılanmamakta, buna karşın devlet babaların erkek çocuklarıyla daha fazla vakit geçirmesini gerekli görmektedir (Çabuklu, 2007, s. 104). Bu nedenle babaların ahlak öğretmeni ve evin geçimi sağlayan kişi olma rollerinin yanında özellikle oğullarının cinsel kimliğini kazandırma rolünün önemi vurgulanmaya başlanmıştır.

3.4. Yeni Besleyici Olan Baba

“Yeni babalık” kavramı 1970’li yıllardan sonra yaşanan toplumsal değişimlere paralel olarak ortaya çıkmıştır. Ulus devlet kavramı ile beraber çocukların eğitiminin okul gibi kurumlar aracılığıyla devletin kontrolüne geçmesi, kadınların ücretli işgücüne daha fazla katılması, toplum ve aile yapısındaki değişimler babalık rolünün de değişmesine neden olmuştur. Özellikle kadınların ücretli işgücüne katılmalarıyla birlikte çalışma saatlerinin artması, ev dışında da sorumluluklarının artması, erkeğin ev içi işlerle birlikte çocukların bakımı ve büyütülmesi sürecinde daha aktif rol oynaması sonucunu doğurmuştur. Anne ve babanın, çocuğun yetiştirilmesi, eğitimi ve çocukla ilişkili diğer konularda eşit sorumluluğa sahip olması gerektiği fikri benimsenmeye başlanmıştır. Yeni baba modelinin, ekmek parası kazanarak evin geçimini sağlamanın yanında çocuğun bakımı, ihtiyaçlarının giderilmesi, eğitimi gibi pek çok sorumluluğu da üzerine aldığı görülmektedir (Mercan ve Tezel Şahin, 2017, s. 4). Kadınların çalışma yaşamında yer alarak ekonomik özgürlüğünü kazanması, yalnız başına çocuklarını büyüten annelerin sayısını artırmış, babanın ailenin tek reisi olma konumunu sarsmıştır. Tüm bunların yanında sürece bakıldığında babaların çocuklarıyla ilişkileri onlarla oyun oynayan, eğlenen, arkadaşça zaman geçiren olmanın ötesine geçememiş ve bebeğin yedirilmesi, uyutulması gibi temel bakım işleri anneye ait olarak kalmıştır. “Yeni baba” modeli babanın aile içindeki otoritesini sarsmamakta, “çocuklarıyla arkadaş olan baba” rolüyle annenin çocuklar üzerindeki etkinliğinin dengelendiği görülmektedir (Çabuklu, 2007, s. 104-107).

4. Türkiye’de Babalık Çalışmaları

Beşpınar (2015), Türkiye’de babalık üzerine yapılan çalışmaların uluslararası çalışmalardan iki noktada ayrıldığını belirtmektedir. Türkiye’de babalık üzerine çalışmalarda genellikle psikolojik yaklaşım benimsenmekte ve anne baba deneyimleri yerine çocuğun aile açısından değişen değerine odaklanılmaktadır (akt. Barutçu ve Hıdır, 2016, s. 29). Türkiye’de aile-çocuk ilişkisi konusunda çok fazla araştırma olmasına karşın bunlardan çok azı baba çocuk ilişkisi ve babalık üzerine yapılmıştır. Bu nedenle değişimlerin ne yönde ve hangi boyutta olduğu konusunda yeterli kaynak bulunmamaktadır (Güngörmüş Özkardeş, 2010, s. 24). Başka bir ifadeyle, Türkiye’de babalık rolünün tarihsel süreç içerisinde değişimine bakıldığında yapılan araştırmaların sayıca az olması nedeniyle ne tür değişim ve dönüşüm geçirdiğini söylemek zordur.

Onur (2020), Türkiye’de babalık ve babalığın tarihsel değişimi üzerine çok az araştırma bulunmasına rağmen babalar ile ilgili birçok anı kitabının bulunduğunu söylemektedir. “Çocukluğun ve Çocuk Yetiştirmenin Tarihi” adlı çalışmasında babanın çocuğuna karşı tutumunu ve baba çocuk ilişkisini anı kitaplarındaki örnekler aracılığıyla ele almıştır. Bu çalışmada babalık çalışmalarının seyri bazı örnek çalışmaların bulguları aracılığıyla beş başlık altında incelenmiştir.

4.1. Çocukluk ve Baba Katılımı

Kağıtçıbaşı’nın (1981), “Türkiye’de Çocuğun Değeri” adlı, 47 ilde kent, kasaba ve köylerde yapılan mülakatlar sonucunda oluşturulmuş kapsamlı araştırmasının temel varsayımı, çocuğa atfedilen değer, çocuk sahibi olmayı etkilediğidir. Çocuğa verilen değer, bir yandan çocuğun aile ve toplumdaki yerini belirleyen bir anlayış sağlamakta diğer yandan çocuğun değeri ve doğurganlık ilişkisinin kuramsal önemini açığa çıkarmaktadır. Doğurganlık tutum ve davranışı yalnızca ekonomik, sosyal ve demografik etkenlerle değil bunların yanında sosyal psikolojik etkenlerin varlığıyla açıklanabilir. Araştırmanın temel amacı, çocuğun algılanan değerinin doğurganlıkla ilişkisini anlamak ve bunun yanında aile ve toplum içinde çocuğun yerini ve rolünü belirlemektir. Araştırmanın bulgularına göre, gelişme ile çocuğun ekonomik değeri azalırken psikolojik değeri artmıştır, yani çocuğun değeri nitelik değiştirmiştir. Ekonomik değer çok çocukluluk ile bağdaşmakta, psikolojik değer ise doğurganlığı azaltmaktadır.

Çocuğun psikolojik değerinin artması annelik ve babalık rollerinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Baba, artık aile reisi olarak yalnızca evin geçimini sağlayan kişi değil çocuğuyla daha fazla vakit geçiren, onun eğitiminde ve gelişiminde önemli rolü bulunan kişidir. Babanın hane içindeki yeri

ve önemi değiştikçe ilgili babalık ve baba katılımının çocuk açısından önemi üzerine yapılan araştırmalar da artmıştır.

Çocuğun gelişiminde, ruhsal açıdan doyuma ulaşmasında, akademik başarısında ve psikolojik açıdan sağlıklı olmasında babanın ne kadar önemli olduğu gün geçtikçe daha çok vurgulanmaktadır. Saygılı ve Çankırlı (2017, s. 51)'ya göre, baba ve çocuğun birlikte geçirdikleri zamanın artması, çocuklar üzerinde, duyguları tanıma, kendinin ve diğer insanların duygularını anlayabilme, akran ilişkilerinde yaşanan sorunların azalması, kolay arkadaşlık kurma, sosyal becerileri daha hızlı öğrenme gibi olumlu etkileri olmaktadır.

Baba katılımı, babanın eğitim seviyesi, mesleği, babalığa ilişkin algısı, kendi babasıyla olan ilişkisi, cinsiyet rolüne ilişkin tutumu gibi pek çok faktörden etkilenmektedir. Türkiye'de baba katılımı üzerine yapılan araştırmaların, çoğunlukla okul öncesi dönemde çocuğu olan babaları ve onların çocuk bakımına katılımını etkileyen etkenleri incelediği görölmektedir. Tezel şahin ve Özbey'in (2009) okul öncesi dönemde çocuğu olan babaların çocuklarının gelişimindeki önemini ve okul etkinliklerine katılımının artırılabilmesi için yapılması gerekenleri tartıştıkları çalışmalarında, baba katılımının artmasının çocuğun gelecek yıllarda akademik olarak daha başarılı ve psikolojik olarak da daha mutlu birey olabilmesindeki önemine değinilmiştir. Bunun yanında değişen sosyal koşulların, toplumdaki ataerkil aile yapısını da değiştirdiği ve babaların artık ev işleri, çocuk bakımı ve eğitimi gibi konularda daha fazla sorumluluk üstlendiği belirtilmektedir.

Ünal ve Kök (2015), 0-6 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerin babalık rolüne ilişkin görüşleri üzerine yaptıkları çalışmalarında Antalya il merkezinde yaşayan, 0-6 yaş aralığında çocuğu olan 16 gönüllü ebeveyn (8 anne, 8 baba) ile bireysel görüşmeler yapmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, babaların geleneksel babalık rolünden koparak gittikçe anne ile beraber çocuğun gelişimine, bakımına ve eğitimine katılan baba rolünü benimsedikleri görölmüştür. Anneler ise babalık kavramını geleneksel babalık rolleri üzerinden yapmaktadır. Anneler babalardan geleneksel babalık sorumluluklarını yerine getirmesini beklerken babaların yeni babalık rollerini yerine getirmeye daha istekli olduğu araştırmanın bulguları arasındadır.

Seçer, Çeliköz ve Yasa'nın (2007), çocukları okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 285 baba ile yapmış olduğu araştırmada, babaların eğitim seviyesinin, yaşının, ilk kez baba olma yaşının, çocuk sayısının okul öncesi dönemdeki çocukların bakımına katılımını ve babalığa yönelik tutum ve memnuniyetini etkilediği bulunmuştur. Bu araştırmaya göre, ileri yaştaki babaların babalık görevine yaşı küçük babalara göre çok fazla ilgili duymadıkları söylenebilir. Bunun yanında ilk baba olma yaşı ilerledikçe babaların babalık

rolünü gerçekleştirme ile ilgili daha fazla olumlu algıya sahip oldukları ileri sürülebilir. Ayrıca babaların çocuk sayısına göre babalığa yönelik ilgi puanlarının farklılaştığı ve çocuk sayısı arttıkça babalığa yönelik ilgisinin azaldığı gözlenmektedir. Araştırmanın başka bir sonucu da eğitim düzeyi değişkenine göre babaların babalığa yönelik tutumları arasında anlamlı farklılaşmanın bulunmasıdır. Üniversite mezunu babalar diğer babalara göre kendilerini babalıkla ilgili daha yeterli gördükleri ileri sürülebilir. Bunun yanında üniversite mezunu babaların ilköğretim mezunu babalara göre babalığa daha ilgili oldukları ve genel tutumlarının da daha olumlu olduğu gözlenmektedir. Bunun dışında Aksoy ve Tatlı (2019), ilişkiel tarama modeli kullanarak yaptıkları araştırmada, Çankırı ilinde yaşayan okul öncesi dönemde çocuk sahibi olan 321 baba ile yaptıkları araştırma sonucuna göre babanın yaşı, öğrenim düzeyi, mesleği, aile yapısı, baba olmayı isteme durumu ile çocuğunun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve çocuğuyla geçirdiği aktif sürenin babalık rolü algısı ve baba-çocuk ilişkisinde etkili olduğu görülmüştür. Araştırma bulguları doğrultusunda; babaların yaş ortalaması arttıkça çocuklarıyla daha olumlu ilişkiler geliştirdikleri, genç babaların ise yaş ortalaması daha büyük babalara göre çocuklarıyla olan ilişkilerinde çatışmanın daha fazla olduğu belirlenmiştir. Öğrenim düzeyi değişkeni açısından babaların öğrenim düzeyleri yükseldikçe babalık rolü algılarının yükseldiği belirlenmiştir. Öğrenim düzeyi yükseldikçe babaların çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda daha bilinçli olması, çocuklarıyla nasıl bir ilişki kurmaları gerektiği konusunda daha dikkatli davranmaları onların çocuklarıyla daha az çatışma yaşamalarına ortam hazırladığı düşünülebilir. Böylece ilişkileri de daha olumlu olmaktadır. Araştırma bulgularında cinsiyet değişkeni açısından babaların hem babalık rolü algısında hem de çocuklarıyla ilişkilerinde anlamlı sonuçlara rastlanmamıştır. Çocuğun doğum sırası baba çocuk ilişkisini etkileyen bir değişken olarak ortaya çıkmıştır. Babaların ikinci çocuklarıyla diğerlerine göre daha olumlu ilişki içinde oldukları ve ilk çocuklarıyla olan ilişkilerinde daha fazla çatışma yaşadıkları belirlenmiştir. Araştırmada çocuklarıyla geçirdikleri zaman açısından babaların babalık rolü puan ortalamaları anlamlı bir farklılık oluşturmasa da geçirilen zaman arttıkça babaların babalık rolü algısının da arttığı belirlenmiştir. Babanın çocuğuyla geçirdiği aktif zaman arttıkça ilişkisi olumlu olacak buna paralel olarak babalıktan aldığı doyum, memnuniyet ve babalık rolü algısı da artacaktır. Çocukla geçirilecek zamanın belirlenmesinde en önemli etkenlerden biri babanın iş yerinde geçirdiği zamandır. Bu nedenle babanın mesleği ve boş zamanı çocuğuyla iletişimini de doğrudan etkilemektedir.

Türkoğlu ve Gültekin Akduman'ın (2015), Ankara ilinde okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 533 çocuk ve onların babasıyla yaptıkları araştırmada ise, çocuğun yaşının büyük olmasının babanın çocuğun bakımına

ve sorumluluğuna katılımını önemli yönde etkilediği, çocuğun cinsiyetinin babalık rolü algısını çok fazla etkilemediği, eşlerinin yaşının artmasının baba sorumluluğunu etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmaya göre babaların babalık rolü algısı çocukların sosyal becerilerini desteklemektedir.

Kuzucu'nun (2011), "Değişen Babalık Rolü ve Çocuk Gelişimine Etkisi" makalesinde babaların çocuk bakımına daha fazla katılım göstermesinin çocukların gelişimine olan etkisi ve önemi incelenirken, babalık rollerinde meydana gelen farklılıklar, geleneksel ve geleneksel olmayan babalık rolleri tartışılmıştır. Araştırmada baba katılımını etkileyen en önemli faktör, babanın cinsiyet rolüne yönelik tutumu olduğu görülmüştür. Bunun yanında babanın eğitim seviyesi, yaşı, psikolojik özellikleri, annenin cinsiyet rolüne ilişkin tutumları, çocuğun yaşı, babanın kendi babasıyla olan ilişkisi ve babasının ebeveynliğine yönelik tutumu çocuk bakımına katılımını etkilemektedir. Baba katılımı geçmişe göre artmış olsa da özellikle küçük yaş çocuklarda annenin sorumluluğunun fazla olduğu görülmektedir.

Türkiye'de babalık üzerine yapılan güncel ve kapsamlı çalışmalardan biri AÇEV'in (2017), babalığın uygulanma biçimlerini, kaynaklarını, hangi yollarla edinildiğini ve yeni kuşaklara nasıl aktarıldığını anlamak, erkekliklerle ilişkisini çözümlemek amacıyla gerçekleştirilen "Türkiye'de Babalığı Anlamak Serisi" başlıklı çalışmasıdır. Serinin yayınları sırasıyla; "Türkiye'de Babalık ve İlgili Babalığın Belirleyicileri", "Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye'de Babalık" ve "Türkiye'de Erkeklik ve Babalık Halleri" raporlarından oluşmaktadır. "Türkiye'de Babalık ve İlgili Babalığın Belirleyicileri" raporunda, Türkiye'nin sosyal ve kültürel koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan farklı babalıkların belirlenmesi ve bunları etkileyen etkenlerin tespit edilmesi, babalığa yüklenen anlamların, farklı babalık ve erkekliklerin nasıl inşa edildiğinin saptanması ve Türkiye'de "ilgili babalık" davranışlarının artabilmesi için ihtiyaç duyulan düzenleme ve uygulamalar konusunda bir tartışma zemini oluşturmak amaçlanmıştır. Çalışmada 'İlgili babalık', "babanın çocuğun bakım ve gelişiminde sorumluluk üstlendiği, çocuğun gelişimi için ortam ve fırsat sağladığı, çocukla karşılıklı ve yakın ilişki kurduğu, çocukla vakit geçirdiği, çocuğu dinlediği, çocukla ilişkisinde ve çocuğun desteklenmesinde etkin yöntemler kullandığı babalık modeli" olarak tanımlanmıştır. İlgili babalık, cinsiyetçi rollerin tersine erkeklerin demokratik katılımcı yaklaşımla çocuğun gelişiminde anne kadar sorumluluk almalarını ifade etmektedir. Araştırmanın Türkiye örneklemini temsil eden grubunu 0-10 yaş arası çocuğu olan çeşitli yaşlardan ve sosyoekonomik düzeylerden babalar oluşturmaktadır. Çalışmanın nitel kısmı için 40 baba ile yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla babaların kendi anne ve babasıyla ilişkileri, kadın-erkek eşitliği hakkındaki görüşleri, kendi babalıkları ile ilgili

değerlendirmeleri gibi konularda bilgilere ulaşılmıştır. Nicel kısmı için ise 3235 babaya anket uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, 0-10 yaş arası çocuğu olan babaların büyük çoğunluğu çocukların bakımından sorumlu birincil kişi olarak anneyi görmektedir. Bunun yanında çocuklarıyla ilgili kararları anneye bırakmaktadırlar. Babalık davranışını etkileyen aile bağlamındaki etkenlere bakıldığında annenin eğitim durumunun ilgili babalık davranışını etkilediği görülmektedir. Bunun yanında düşük sosyoekonomik düzeydeki babalar için evlilikten ve eşten duyulan memnuniyet çocuklarına gösterdiği samimiyeti ve sıcaklığı etkilemektedir. Aile ile ilgili faktörler arasında eş ve aile desteğinin olması, ilgili babalığı olumlu yönde etkileyen başlıca değişkenlerdir. Babaların ev dışında geçirdiği zamanın azalması, yakın çevresinden destek alması ilgili babalığın gelişmesini sağlamaktadır. Babaların aile reisi olma algısının ve geleneksel erkeklik algısının fazla olması, onları çocukların fiziksel bakım sorumluluğundan uzaklaştırmakta ve ilgili babalık davranışlarını azaltmaktadır. Babaların toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü tutumu özellikle 0-3 yaş arası çocukları olan babaların çocuklarının fiziksel bakımına katılımlarını ve ilgili babalık davranışlarını belirleyen en önemli etkidir. Çalışmanın sonucuna göre, babanın sosyoekonomik durumu, toplumsal cinsiyete yönelik tutumu, cinsiyetlendirilmiş ev içi işbölümü, çalışma saatleri ve işinin stresli olması, ilgili babalık davranışlarını doğrudan etkilemektedir.

Serinin ikinci çalışması, “Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye’de Babalık” (Bozok, 2018c) adlı rapordur. Bu rapor önceki çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak babalık ve erkeklik kavramının değişim sürecini incelemektedir. Araştırmanın bulgularına göre, Türkiye’de babalık yetişkinliğe geçiş olarak algılanmaktadır. Baba olmak, evin geçimini sağlamak demektir. Paranın kontrolünü elinde tutan erkekler harcamalarda da söz sahibi olmaktadır. Evin geçimini sağlamak için uzun saatler çalışmak zorunda kalan babalar çocuk bakımına katılmamaktadır. Bunun yanında toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle ev işleri ve çocuk bakımını anneye bıraktıkları da görülmektedir. Çalışmaya katılan babaların yalnızca beşte biri erkek çocukların ev işlerinde sorumluluk alması gerektiğini ifade etmiştir. Bu durum babaların özellikle ev içi rollerde cinsiyetçi tutum sergilediklerini göstermektedir.

Serinin üçüncü çalışması, “Erkeklik ve Babalık Halleri” rapordur (Tol ve Taşkan, 2018). Babalığın, anneler ve babalar tarafından nasıl anlamlandırıldığı, geleneksel ve yeniden inşa edilen babalığın özellikleri ve babalık pratikleri arasındaki ilişkiler üzerine yoğunlaşan çalışmada ilk olarak çeşitli internet siteleri ve sosyal medyada erkeklik ve babalık söylemleri incelenmiş ve bu söylemler hiyerarşik bir sıralamayla beş kümede toplanmıştır. Piramidin en altında yer alan “geleneksel babalık” çocuklara mesafeli, değişime kapalı ve otoriter babayı ifade

ederken en üst basamakta yer alan “çizgi dışı babalık”, serinin ilk raporunda yer alan “ilgili babalık” kavramının yerini aldığı görülmekte olup ev içi işlerde ve çocuk bakımında eşit sorumluluk alan ve yakın ilişkiler kuran baba modelini ifade etmektedir. Raporun saha araştırmasında Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde 5 kuşak gruba dağılmış toplam 220 baba ve 50 kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, babaların büyük kısmı “geleneksel baba” özelliklerini taşımaktadır ve “çizgi dışı babalık” toplumda nerdeyse yok denecek kadar azdır.

4.2. Eş Seçimi, Aile İçi İlişkiler ve Babalık

Aile içinde kadın erkek ilişkilerini inceleyen çalışmalara odaklanıldığında çoğunlukla bu çalışmaların toplumsallaşma süreciyle edinilen ancak doğal kabul edilen cinsiyet rolleri temelli olduğu görülmektedir. Son yıllarda daha fazla kadının iş hayatına katılması ve kadın hareketlerinin etkisi ile özellikle Batı’da evlilikte kadın erkek eşitliği ve cinsiyetler arası aile içi rol paylaşımı gibi konuların daha fazla çalışıldığı söylenebilir. Bu çalışmalar evliliklerde ve eşler arası ilişkilerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Boratav, Fişek ve Ziya, 2018, s. 42).

İmamoğlu’na (1993) göre, modern kent ailesi, evlilik kararlarında büyüklerin söz sahibi olduğu, cinsiyet rollerinin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına göre belirlendiği aile modelinden, aile içinde daha eşit rollerin bulunduğu, evlilik kararını bireylerin kendisinin verdiği, erkek egemenliği yerine daha eşitlikçi paylaşımların yapıldığı bir aile modeline doğru dönüşmektedir. Geleneksel erkek rolünün ise daha yavaş bir değişim gerçekleştirdiği görülmektedir (akt. Boratav, Fişek, Ziya, 2018, s. 45). Diğer bir ifadeyle, yapılan araştırmalar, sosyal ve ekonomik koşulların değişmesine rağmen evliliklerdeki cinsiyetler arası rol dağılımlarının ve eşitsizliğinin daha yavaş değiştiğini göstermektedir.

Türkiye’de önemli antropoloji araştırmalarından biri olan Delaney’in (2018), 1980 yılında gerçekleştirdiği Türkiye’de bir köyde iki yıllık gözlemlerine dayanan saha araştırması “Tohum ve Toprak”, ulaştığı sonuçlar açısından dikkate değerdir. Bu araştırmaya göre, erkekler için evlenmek bir görevdir ancak evlenilecek kişiyi bulmak anne ve babanın işidir. Evlilik için duygusal olarak hazırlık veya uygun bir eş bulmak gerekli değildir, uyumun evlilik sonrasında gerçekleşmesi beklenir. Gençlerin birbirini tanımaları mümkün olmadığından romantik aşkın olduğu bireysel tercihler önemli değildir. Genç bireyler için evlilik toplumsal açıdan yetişkinliğe geçiş anlamına gelmektedir. Baba otoritesi hem evlilik öncesinde hem de sonrasında devam etmekle birlikte, evlendikten sonra erkekler hane yönetiminde az da olsa söz sahibi olabilmektedirler. Hane içinde

idare anne ve bekar kızlardadır ve ev işleri konusunda kızlar oldukça başarılıdır. Bir diğer bulgu ise evliliğin anlamının kadın ve erkek için aynı olmamasıdır. Erkek için evlilik bir hane oluşturarak köyde toplumsal bir varlık olarak tanınmasının ve söz sahibi olmasının gerekliliğidir. Kadın için evlilik, erkeğin soyunu devam ettirmek üzere çocuk sahibi olabilmesinin tek yoludur (Delaney, 2018, s. 135-142). Beauvoir'ın (2010, s. 15) da söylediği gibi evlilikte genç kız tam bir edilgenlik içindedir, yani anne ve babası tarafından birine verilerek evlendirilir; erkek ise kendine bir kadın almaktadır. Kadın için evlilik varoluşunu doğrulamak erkek içinse varlığını geliştirmek demektir. Ekonomik olarak ailenin reisi erkektir ve bu nedenle kadın evlendikten sonra erkeğin ailesine dahil olur, onun soyadını alır, erkeğin işinin olduğu yerde yaşar; dolayısıyla aileyi temsil eden erkektir.

Sosyo-kültürel ve ekonomik değişimler sonucunda evlilik biçimlerinde de farklılıklar görülmektedir. Günümüzde kadın ya da erkekler evlenecekleri eşleri kendileri seçmekte ancak aile büyüklerinin rızasını alma devam etmektedir. Artık gelin-kaynana uyumu yerine eşlerin uyumu söz konusudur. Ev içi rollere bakıldığında cinsiyetçi rol dağılımının devam ettiği görülmektedir. Çocuk bakımı başta olmak üzere ev içi işlerin sorumluluğu kadındadır. Kadınların ücretli bir işte çalışması kocanın iznine bağlı olma görüşü devam etmektedir. Yaşanan toplumsal dönüşümlere rağmen, geleneksel erkeklik rolleri ve beklentileri hala devam etmektedir. Boratav, Fişek ve Ziya (2018) "Erkekliğin Türkiye Halleri" adlı çalışmalarında, Türkiye'de evliliğin sorgulanmadan yapıldığını, olgunlaşma, sıcak bir yuva ve çocuğa sahip olmak, sosyal statü elde etmek, dışarıdaki özgürlüğün yanında evliliğin faydalarından yararlanmak anlamına geldiğini belirtmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe evlenmeden önce tanıma gerekliliği savunulmaktadır. Araştırma bulgularına göre katılımcı erkekler ev içi cinsiyete dayalı iş bölümü konusunda eşlerinden öncelikli olarak ev içinde sorumluluk taşımasını, becerikli olmasını, ailesine sevgi ve bağlılık duymalarını beklemektedir. Ev içinde keskin bir şekilde cinsiyete dayalı iş bölümü yaygındır. Katılımcıların çoğu eşlerinin çalışmasına sıcak bakmadıklarını söylemektedir. Diğerleri de maddi zorluk çekme, güvenilir bir çalışma ortamından emin olma, çocukların büyümüş olması gibi durumlarda eşlerinin çalışmasına izin vereceğini belirtmektedir. Eğitimli katılımcılarda eşlerinin mesleği varsa çalışmalarının daha iyi olabileceği görüşü yaygındır.

Kadın ve erkeğin evliliklerinden ve birbirlerinden duydukları memnuniyet annelik ve babalık davranışlarını doğrudan etkilemektedir. Modern kent ailesinde eş seçiminin bireylerin kendisinin yapması ve evlenmeden önce eşi tanıma isteği ilişkideki mutluluğu artırmaktadır. Bunun yanında anne olan kadının çocuk bakımında eşine olan desteği, babalık algısı, evlilikten ve eşinden beklentileri babanın tutumunu etkilemektedir.

4.3. Annelerin Babalık Algısı

Geleneksel ataerkil erkeklik ve babalık rollerinin yeniden üretilmesinde kadınların etkisi oldukça fazladır. Anne olan kadının baba olarak eşinden beklentileri, ideal baba algısı, kendi babasıyla olan ilişkisi, ev içi işler ve çocuk bakımında cinsiyetçi tutumu gibi pek çok unsurdan etkilenmektedir. Kadının baba olan eşinden beklentileri erkeğin davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, anne bebeğin fiziksel bakımının kendi sorumluluğunda olduğunu düşünürse eşinden bebeğin bakımına katılmasını beklemeyecektir.

Kocatepe ve Bilgi'nin (2018) "Toplumsal bir İnşa Olarak Babalık: Annelerin Yaşam Öykülerinde Baba İmgesi" başlıklı makalesi, Batı Karadeniz bölgesinde yaşayan on beş annenin günlük yaşam deneyimleri anlatılarından oluşan, bu annelerin babalığı tanımlama biçimleri ve kendilerini nasıl konumlandıklarını inceleyen çalışmadır. Bu annelerin çoğu babayı güven veren ve koruyan kişi olarak tanımlarken, cinsiyetçi rollerin aile içinde devam ettiği görülmektedir. Babanın kamusal alanla ilişkilendirildiği ev içi işlerin kendi sorumluluklarında olduğunu belirtmişlerdir. Babalar çocuklarıyla keyifli vakit geçiren, parka giden, oyunlar oynayan kişi rolündeyken anneler kendilerini evin tüm işlerinden ve çocukların bakımından sorumlu kişi olarak belirtmişlerdir. Yeni babayı ev işlerine yardımcı olan, çocuklarıyla sıcak ve yakın ilişki kurabilen, oyunlar oynayan kişi olarak betimlerken kendi eşlerini bunları yaptığı için yüceltmekte ve böylece eşitsiz cinsiyet rejiminin devam etmesine neden olmaktadır.

Bir diğer çalışmada Özyürek, Teke, Özgan ve Kışlı (2020), 0-10 yaş arası çocuğu olan 131 annenin katıldığı anket çalışmasında annelerin gözünden babaların çocuklarının gereksinimlerini karşılamalarıyla ilgili rollerini incelemeyi amaçlamışlardır. Babaların çocuk bakımında, eğitim ihtiyaçlarında ve etkili zaman geçirme etkinliklerinde çocuklarının yaşının önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle bebeklik döneminde çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasında annenin daha fazla sorumluluk üstlendiği görülmektedir.

Altaş (2019), 15 anne ile yaptığı derinlemesine görüşmelerde, annelerin anlatılarından babaların çocuk bakımı ve sorumluluğunu üstlenmesinde kendi babasının etkisi, annesinin yetiştirme esnasındaki öğretileri, babanın yetiştiği ortamdaki değerler, normlar, babanın kişiliği gibi faktörlerin etkili olduğu sonucuna varmıştır. Araştırma bulgularına göre, eşlerine destek olan kocalar, iyi baba oldukları için eşleri tarafından daha da çok sevilmiş, bunu başaramayan kocaların ise evliliklerinde çatışmalar olmuştur. Katılımcılar eşlerinden çoğunlukla babalık rolü açısından beklenti içinde olurken, kocalık rolü beklentileri anne-baba olduktan sonra daha az önemli olmuştur. Bunun yanında katılımcılar

babalık desteğini ve rolünü çoğunlukla çocuğun sosyal ve psikolojik gereksinimleri ile tanımlamaktadır. Yani babanın çocukla oyun oynaması, iyi vakit geçirmesi, kendisinin yetişemediği zamanlarda da fiziksel bakımına yardımcı olmasını beklemektedirler.

4.4. Kuşaklararası Babalık

Erkeklerin kendi babalarıyla olan yaşantılarının ve ilişkilerinin, zihinlerinde oluşan babalık rollerinin kendi babalıklarına olan etkilerini araştıran çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bilinçli veya bilinçdışı olarak gerçekleşen bu etkilenme, bireyin babalık motivasyonu ve davranışlarını oluşturduğu söylenmektedir (Boratav, Fişek ve Ziya, 2018, s. 19).

Karadayı (2001), Çukurova Üniversitesinde farklı bölümlerde okuyan 204 öğrencinin babalık rolü algılarını, kendi babalarının davranışlarını algılama biçimlerini ve bu gençlerin geleneksel ve modern tutumlarının farklılıklarını incelemiştir. Araştırma bulgularına göre gençlerin okuduğu bölüm, sınıf ve cinsiyeti babalık algısı üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Kız öğrenciler pek çok boyutta daha çağdaş baba rolü algısına sahiptir. Babanın eğitimi ve mesleği çocuklarının babalık algısı üzerinde etkilidir. Babası ticaretle uğraşan gençlerin daha geleneksel baba algısına, babasının eğitim seviyesi yüksek olan gençlerin daha modern babalık rolü algısına sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca babanın ailede eşitlikçi ve paylaşımcı olması, yakın ve sıcak ilişkiler kurması gencin daha modern baba rolü algısına sahip olmasında ve kız ve erkek çocukların eğitiminin önemini kavramasında önemlidir.

Erkeklerin kendi babalarıyla olan iletişimi kendi babalıklarını olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Kendi babasıyla olan iletişimini aynen çocuklarına yansıtan babalar olduğu gibi kendi babalarında gördükleri eksikleri tamamlama eğiliminde olan yani çocuklarıyla daha ilgili daha katılımcı baba olunması gerekliliğini savunan babalar da bulunmaktadır. Boratav, Fişek ve Ziya (2018)'nin "Erkekliğin Türkiye Halleri" adlı çalışmalarında, katılımcı erkeklerin, babalarıyla olan iletişimsizliğini kendi çocuklarına yansıtmak istemedikleri ve çocuklarıyla kurdukları ilişkilerinde kendi babalarıyla olan ilişkilerinin etkisi olduğu görülmektedir. Neredeyse tüm babalar çocuklarının iyi bir eğitim almasını istemektedir. Kız ve erkek çocuk fark etmeksizin tüm babalar çocuklarına karşı sevgi duyduklarını dile getirmişlerdir. Bulgulara göre katılımcı erkeklerin en çok kendi çocukları konusunda esneyebildikleri ve kendi babalarına göre ilgili baba olmaya daha yatkın oldukları görülmüştür. Babalar artık sadece evin geçimini sağlama rollerinin yeterli olmadığı, çocuklarının gelişiminde ve eğitiminde önemli rol oynadıklarının farkındadırlar, ancak nasıl bir değişim geçirmeleri gerektiği konusunda bilgi sahibi değillerdir.

Barutçu ve Hıdır (2016) çalışmalarında, Türkiye’de (pro)feminist babaların, erkekliklerini ve babalık rollerini nasıl inşa ettiklerini incelemek için baba olan 22 erkekle derinlemesine görüşme yapmışlardır. Bu babaların çocuklarıyla kurdukları ilişkide ve babalık algılarının oluşumunda geçmişte kendi babalarıyla olan iletişimlerinin etkisinin büyük olduğu görülmüştür. Çocuk bakımının annenin görevi olduğunu savunan ataerkil geleneksel görüşün sorgulanabilmesi için mevcut yapının değiştirilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Araştırmada babaların çocuk bakımına katılmalarının babalığın dönüşümü için yeterli olmayacağı, cinsiyet eşitliğine duyarlı çocuklar yetiştirilmesi, anti-militarizm, şiddet ve savaş karşıtlığı, milliyetçilik karşıtlığı ve çevreye duyarlılık gibi birçok konunun çocuklara benimsetilmesi gerektiği belirtilmiştir. Görüşme yapılan babalar kendilerini cinsiyetçi işbölümüne karşı olarak konumlandırmalarına rağmen bazı ev işlerini ve çocuk bakımını eşlerin üstlendiğini dile getirmişlerdir. Bu durum geleneksel erkeklik rollerinin yavaş değişim geçirdiğini göstermektedir.

Sancar (2016), farklı babalık modellerinin farklı erkeklik modellerine karşılık geldiğini söylemektedir. Farklı erkeklik ve babalık modelleri en başta kır-kent ayrımı, sınıfsal farkların oluşmasına neden olan eğitim ve aile biçimlerine dayalı kültürel sermayeyle ilişkilidir. Türkiye’de egemen babalık modeli geçimi sağlayan aile babası modelidir. Hande Bolak’ın (1990), ailenin geçimini sağlaması beklenen erkeğin, istikrarlı bir işe sahip olmayışının hane halkına ne gibi etkileri olduğunu belirlemek amacıyla, İstanbul hane halkı üzerine yaptığı çalışması da dikkat çekicidir. Aile geçimini üstlenen kadınlar ve kocaları ile yoğun görüşmelerin gerçekleştirildiği bu araştırmaya göre; yaşanan durum toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüne uygun bir biçim değildir. Geçim sağlama konusunda ikinci plana itilen erkekler, kendi babalarıyla olan ilişkilerini olumsuz olarak aktarmışlardır. Kendi çocuklarıyla ilişkilerine babalarıyla olan çatışmaları taşıdıklarına dair izler olmasına rağmen, bu erkekler kendilerinin daha iyi ebeveyn olduklarını ifade etmişlerdir. Eşlerinin çocukları için yaptıkları bazı alışverişleri gereksiz olarak yorumlamışlardır; bütçe denetimi ve paranın harcama öncelikleri konusunda eşleriyle çatışmalar yaşadıklarını dile getirmişlerdir (akt. Kandiyoti, 2015, s. 214).

Bozok (2018a), Türkiye’de babalığın ataerkil ve kapitalist ilişkiler tarafından biçimlendiğini belirtmektedir. Babalık erkekliğin tam olarak gerçekleştirildiği alandır yani bir erkek baba olduğunda hem evin geçimini sağlamaktadır hem de çocuklarının bakımına ve bazı durumlarda ev işlerine yardımcı olan yetişkin bir birey olmaktadır. Türkiye’de baba evin reisidir ve ona dışarı ile ilgili işler atfedilmiştir. Ailenin geçimini sağlama rolü başta olmak üzere bu rolleri gerçekleştirmediğinde erkeklik krizleri ortaya çıkmaktadır.

Özyeşer Cinel ve Tezel Şahin (2021), 3-6 yaş arası çocuğu bulunan Ankara'da yaşayan 40 baba ile kendilerinin ve babalarının babalık rollerine bakış açısını incelemek amacıyla nitel bir araştırma yapmışlardır. Araştırmanın temel amacı, babaların, baba olduktan sonra hissettikleri, kendisinin ve babasının babalık rolleri arasındaki farklılıkları, var olan bu farklılıkların nedenleri, kendi babalarından çocukları için beklentileridir. Katılımcı babalar kendi babalarını eve para getiren ve sıkıntıları olan kişiler olarak görürken, kendi babalıklarını çocuklarının yaşamında daha etkin olarak görmektedirler. Bunun nedeni kendi babalarının yaşadıkları dönemin günümüzden farklı olması, geniş aile içerisinde kendi ailesiyle birlikte yaşamaları, kadınların çalışma yaşamında olmamasından dolayı geçim sıkıntısının yaşanmasıdır. Günümüz babalarının çocuk gelişiminde ve eğitiminde önemli role sahip olduklarının düşünülmesi, çocuklarıyla daha çok zaman geçirip onlarla oyunlar oynayan ve çocuklarına ilgi ve sevgi gösteren babalar olmaları ise onları kendi babalarından ayırmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre, büyük babaların çocuklarına ve torunlarına yaklaşımlarının farklı olduğudur. Torunlara daha fazla zaman ayırıp, onlarla oyunlar oynadıkları ve daha sevgi dolu davrandıkları ifade edilmektedir. Bu durumun büyük babaların çocuk üzerindeki sorumluluğunun az ve emekli olmaları nedeniyle zamanlarının fazla olmasından, sosyo-kültürel değişimlerden ve büyük babaların kendi çocuklarında yaşamadıkları duyguları torunlarında gidermeye çalışmak istemelerinden kaynaklanıyor olabileceği ifade edilmiştir.

Erkeklerin kendi babalıklarını nasıl algıladıkları, tanımladıkları, ideal babalığa ilişkin görüşleri ve kendi babalıklarının ideal babalıkla uyumlu olup olmadığını ve babalık algısını etkileyen etmenleri inceleyen araştırmalar bulunmaktadır. Güngörmüş Özkardeş ve Arkonaç (1998), İstanbul'da oturan 40'ı ilkokul mezunu ve 40'ı yüksek okul mezunu olan 80 kişi ile yüz yüze görüşme yaparak kendi babalıklarını nasıl algıladıklarını, ideal babanın özelliklerini ve bu özelliklerin kendilerinde olup olmadığını sormuşlardır. Araştırmada eğitim düzeyinin babalık algısını etkilediği sonucuna varılmıştır. Eğitim düzeyi düşük olan babalar kendileri ve ideal baba arasında herhangi bir fark görmemekte yani ideal babanın tanımını yaparken kendi babalıklarından bahsetmektedirler. Yüksek okul mezunu babalar ideal babayı tanımlarken kendilerini tanımlamalarından başka çocuklarına ve ailesine daha çok zaman ayıran, hoşgörülü, destekleyici olma özelliklerini belirtirken, ilkokul mezunu babalar ideal babayı ekonomik durum ile diğer bir deyişle çocukla ilgili sorumluluğu kazandığı para ile anlatmaktadırlar.

Zeybekoğlu (2013b), "Günümüzde Erkeklerin Gözünden Babalık ve Aile" araştırmasının nitel kısmını 2012-2013 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde görev yapan ve çocuk sahibi olan 29

öğretim üyesiyle gerçekleştirilen mülakatlar; nicel kısmını ise aynı üniversitenin erkek öğrencilerine yöneltilen anket formu uygulaması oluşturmaktadır. Çalışmanın bulgularına göre erkeğin annesinin ve babasının eğitim düzeyi babalığa ilişkin tutumları üzerinde etkili olmaktadır. Bunun yanında ailenin yaşadığı yer ve sosyo-ekonomik durumları babalık algısını ve aile ile ilgili tutum ve düşünceleri etkilediği görülmüştür.

Demiriz ve Baran (2018) çocuk bakımına eşit sorumluluk olarak bakan katılımcı baba tanımlamasını kabul etmeyen beş blogger babanın anlatıları üzerinden yaptıkları çalışmada, bu erkeklerin kendi babalık deneyimlerini incelemiştir. Araştırmacılar, blogger babaların babalık deneyimlerinin anlatılarının, iyi baba ve iyi erkek olmak için hegemonik erkeklikler ve ideallerden etkilenecek yeni bir erkek özne yarattığını ve bu deneyimlerin ataerkil ideolojiyi devam ettirdiğini ifade etmişlerdir. Farklı yıllarda yapılan bu üç araştırmanın (Güngörmüş Özkardeş ve Arkonaç, 1998; Zeybekoğlu, 2013b; Demiriz ve Baran, 2018) sonuçlarını toparlayacak olursak; erkeklerin kendi babalıkları ile ilgili babalık algısının eğitim seviyesi, anne ve babasının eğitim seviyesi, erkeğin ailesinin yaşadığı yer ve ekonomik düzeyden etkilendiği söylenebilir.

Evans (1997) İstanbul'da düşük sosyo ekonomik seviyede ve ilkokul mezunu bireylerin kendi babalık rollerine ilişkin tutum ve davranışlarını incelediği çalışmasında, 60 baba ile görüşmüştür. Araştırmanın bulgularına göre, çocuğun fiziksel bakımının annenin yapması gereken bir iş olduğu, çocuğun eğitimi ile ilgili kararları babanın vermesi gerektiği, para kazanma görevinin erkeğe ait olduğu belirtilmiştir. İncelenen iki çalışmadan da anlaşıldığı üzere (Güngörmüş Özkardeş ve Arkonaç, 1998 ve Evans, 1997) gelir seviyesi ve eğitim seviyesi düştükçe babanın en temel görevinin evin geçimini sağlamak için çalışması gerektiği görüşü etkin olmaktadır. İlkokul mezunu olan babalara göre ev işleri ve çocuk bakımı annenin göreviyken, çocukların eğitimi ve ahlaki olarak yetiştirilmesi babanın sorumluluğundadır (akt. Güngörmüş Özkardeş, 2010: 26-27). Sonuç olarak Türkiye'de babalık rollerinin geçmişten günümüze gelişimini, nelerden etkilendiğini, nasıl şekillendiğini anlayabilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir.

4.5. Çocuğun Cinsiyetine Göre Babalık

Türkiye'de ataerkil aile ve toplum yapısı, geçmişten günümüze pek çok sosyal, kültürel ve ekonomik değişim geçirse de varlığını sürdürmektedir. Geleneksel aile yapısında erkek çocuğa daha fazla değer verildiği görülmekte ve çocuk sahibi olma konusunda cinsiyetçi tutumlar sergilenmektedir. Erkek çocuğa babanın soyunu devam ettirme, babaya aile reisi olma statüsü kazandırma ve gelecekte kendisine bakacak güç olma gibi anlamlar yüklenmektedir.

AÇEV (2017, s. 60)'in "Türkiye'de Babalığı Anlamak" araştırmasında derinlemesine görüşme yapılan katılımcılardan önemli bir kısmının erkek çocuk tercih ettikleri görülmüştür. Burada en önemli etken soyunu devam ettirme düşüncesidir. Soyunu devam ettirmek için erkek çocuk tercihi olan, çocuk bakım ve yetiştirme işlerinde rol üstlenmeyen, çocuklarına karşı daha otoriter ve mesafeli, toplumsal cinsiyete yönelik güçlü kalıp yargılarına sahip bu babaların, daha geleneksel ve daha ataerkil yapıda oldukları söylenebilir. Bunun yanında babalar için erkek çocuk güç ifade etmekte ve ileride aileye sahip çıkacağı düşünülmektedir. Bazı katılımcıların da nedenini bile bilmeden erkek çocuk istedikleri görülmektedir. Burada çocuğa atfedilen sosyal değerın önemi ortaya çıkmaktadır. Erkek çocuğun ebeveynleri için yaşlılıklarında bir güvence kaynağı olarak görülmesi kız çocuktan daha fazla tercih edilmesine neden olmaktadır. Erkek çocuğa verilen bu önem ve beklentiler sonucunda erkek çocuklarına daha fazla eğitim olanağı sağlanmaktadır (Atmaca Koçak, 2004, s. 10). Geleneksel babalar için, çocuklarla geçirilen zaman, konuşulan konular açısından kız çocuklarıyla erkek çocukları arasında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Erkek çocuklarıyla daha fazla vakit geçirip pek çok konuda sohbet ederken; kız çocukları ile ilgili meseleler ise çoğunlukla annelerine emanet edilmektedir (Tol ve Taşkan, 2018, s. 43).

AÇEV'in (2017) farklı babalık modellerini sınıflandırmak için kullandığı babalık piramidinin ikinci basamağında yer alan 'yeni geleneksel babalık' kategorisi, babalığın geleneksel değerlerini benimsemekle birlikte özellikle kız çocuklarıyla ilişkisinde mesafeleri aşmaya başlamış babalardan oluşmaktadır. Yeni geleneksel babalar, hâkim erkeklikten en fazla beslenen geleneksel babalar kadar kendine güvenli bir otoriterlikten uzak, ancak hevesli veya gayretli babalar kadar girişken bir babalık hâline de sahip olmayan, çocuklara karşı mesafeli olunması gerektiği yaklaşımı değişmiş, çocukları ile ilişkileri güçlenmiş, özellikle de kız çocuklarına karşı yumuşak başlı, korkulan değil saygı duyulan ama çocukları tarafından alay edilebilmesine de olanak tanıyan bir babalık olarak tanımlanabilir. Kız çocuklarının değerine yönelik algının güçlendiğini ve babalarda onları korumak, onlarla yakınlık kurmak ihtiyacının gözlemlendiğini belirtmek mümkündür. Yeni geleneksel babalar kız çocuklarına karşı koyamayışları, hevesli babalar ise gelecekte başka erkekler karşısında güçlü duran bir çocuk yetiştirme arzusu nedeni ile çocuk yetiştirmede ve ev işlerinde daha fazla rol almaya yönelmektedir. Bulgular babaların (hâlen çok sınırlı olmakla birlikte) geçmişe göre daha fazla ev işlerine ve bundan daha da fazla olmak üzere çocuk bakım ve yetiştirme işlerine belli ölçülerde katılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çocuklarla kurulan ilişkide mesafelerin azaldığı, kız çocuklarına daha fazla değer verildiği, ilgilenme, dinleme gibi davranışların yaygınlaşmaya

başladığı görülmektedir. Bu değişimin nedenlerine bakıldığında, babaların kendi babaları ile kurdukları sorunlu ilişkileri kendi çocuklarıyla tekrar etmek istememeleri, kız çocukları ile ilgili kaygılar, çocuk yetiştirmenin getirdiği yükler ve geçim sıkıntısı gibi etkenlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu babaların öne çıkan beklentilerin başında kız çocuklarının örf ve adetlere uygun hareket etmesi, iyi bir evlilik yapması temennisi gelmektedir. Öte yandan aynı zamanda kız çocuklarının bir meslek ve bir iş edinmesi de yeni geleneksel babaların önem affettiği konular arasında yer almaktadır. Bir başka deyişle kız çocukları, yeni geleneksel babaların hassas noktasını ve dönüşüm tetikleyicisini oluşturmaktadır (Tol ve Taşkan, 2018, s. 10, 45, 53).

Başka bir örnekte ise Türkoğlu ve Gültekin Akduman'ın (2015), Ankara ilinde yapmış oldukları araştırmada çocuğun cinsiyetinin babaların babalık rolü algısını etkilemediği ancak baba-çocuk ilişkisinin içeriğine yönelik farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Özyeşer Cinel ve Tezel Şahin (2021, s. 119)'e göre, günümüz Türk toplumundaki babalar, çocuklarının cinsiyetinden etkilenmezken özellikle kendi babalarının (büyük babaların), erkek çocuğuna verilen değerden dolayı, çocuklarının cinsiyetinden etkilendiklerini düşünmektedirler. Günümüz babaların çocuklarının cinsiyetinden etkilenmeme nedeni olarak; toplumsal yaşamın ve aile yapısının hızla değişmesinden, eğitim düzeyinin artmasından, gelenek ve göreneklerin eskisi kadar cinsiyet üzerinde etkili olmadığı düşüncesinden kaynaklı olduğu söylenebilir.

Birçok babanın kız çocuklarının iyi bir eğitim almasını ve iyi bir meslek sahibi olmasını istemesi, Türkiye'de babalığı şekillendiren ekonomik ataerkil ilişkiler içerisinde değişen dinamiklerin, babalık uygulamalarını da büyük ölçüde biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, erkeklerin yetişkin ve sorumluluk sahibi bireyler olmalarının aracısı olarak babalık(lar)ının, değişen ekonomik ve ataerkil ilişkiler içerisinde çocuğun gelişimini ve eşitlikçi kadın - erkek ilişkilerini destekleyici yönde değişim göstermesini sağlamak pek çok açıdan önemli hale gelmektedir (Bozok, 2018c, s. 42).

Sonuç ve Öneriler

18. ve 19. yüzyıllarda Batı'da yaşanan toplumsal ve ekonomik olaylar bireylerin hem yaşamlarında hem de düşüncelerinde değişime yol açmıştır. Eşitlik, adalet ve demokrasi fikirleri etkisini gösterirken sanayileşme sonrasında hızla kırdan kentlere göç başlamıştır. Bireyselleşme fikrinin yayılması, insanların kendi kendine yetebileceği inancı, daha iyi bir yaşam arayışı kişileri daha büyük şehirlere göç etmeye itmiştir. Bu durum gelenek ve görenekleri değiştiren dinlerin insanlar üzerindeki yaptırım gücünü de zayıflatmıştır. Kentleşme farklı

kültürlerden bireylerin bir araya gelmesini sağlayarak var olan homojen yapıyı yok etmiştir.

Ülkemizde pederşahilik olarak adlandırılan en yaşlı erkeğin, hane içinde yaşayan diğer erkek, kadın ve çocuklar üzerinde her konuda karar ve söz hakkının bulunduğu aile yapıları ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda evlendikten sonra baba evinden ayrılan her genç erkek aile reisi olmaya başlamıştır. Yaşlı erkeğin genç erkek üzerindeki baskısı ve söz hakkı ortadan kalksa da kadınlar için durum eskisinden çok farklı olmamıştır. Yani kadın evdeki yaşlı erkeğin egemenliğinden kendi kocasının egemenliğine girmiştir.

Aile, sanayileşme ve kentleşmenin tüm dünyada hızla artması sonucunda toplumların politika geliştirmesi gereken önemli bir konu haline gelmiştir. Modernleşme ailenin işlevlerinde bazı değişimlere neden olmuştur. Çocukların eğitimi ve toplumsallaşması artık devlet kontrolünde planlanmaktadır. Bunun yanında çeşitli nüfus politikalarıyla ailenin üreme işlevinde değişimler yaşanmıştır. Ayrıca ailenin üretim işlevi de yok olmuş ayrı bir ekonomik birim olmaktan çıkmıştır.

Toplumsal değişimler evlilik biçimlerini değiştirirken bunun yanında evliliğe alternatif yaşam biçimleri ortaya çıkmaktadır. Önceleri evlenecek erkeğe kız bulma işi gencin anne babasına aitken günümüzde kadın ve erkeğin tanışıp anlaşarak gerçekleştirdiği evlilik daha makbul durumdadır. Geleneksel ataerkil ailede uyum denilince kaynana gelin uyumu söz konusu olmaktadır ve oğluna kız bulma ve evlendirme işi erkeğin anne babası tarafından gerçekleştirilmektedir. Günümüz evliliklerinde kadın ve erkek evleneceği eşi seçmekte dolayısıyla birbirini seven ve daha uyum içerisinde olan evlilikler gerçekleşmektedir. Bu durum çocuk başta olmak üzere aile üyelerinin tamamını etkilemektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların ücretli iş gücüne katılması, evlilikten beklentilerin artması gibi nedenler boşanmaları artırmaktadır. Tek ebeveynli ailelerin sayısı artarken, yeniden evlenmeler ve eski evlilikten olan çocuklarıyla birlikte yaşayan yeni geniş aileler meydana gelmektedir. Bunun yanında bekar kalma veya farklı birlikte yaşama biçimleri de daha sık görülmektedir.

Türkiye’de baba çocuk ilişkisi ve babalık üzerine yapılan araştırmalar sayıca az olduğundan, babalığın tarihsel süreçte hangi aşamalardan geçtiğini, nelerden etkilendiğini, neleri etkilediğini söylemek zordur. Sosyal bilimler literatürü son dönemde babalığı oluşturan erkek olarak baba ve ebeveyn olarak baba arasındaki farklara ve bu iki kavramın anlamına odaklanmaya başlamıştır. Baba olmak ve babalık yapmak ayrımına bakılırsa, baba olmak erkeklerin çocuk sahibi olmalarını ve bununla birlikte babalıkla ilgili olan tüm statü, rol ve anlamları ifade etmektedir. Baba olmak, pek çok toplumda, eşin ve çocukların koruyucusu,

ailenin geçimini sağlama, aile reisliği, çocukların gelişimi, eğitimi, bakımı gibi konularda ne kadar sorumluluk alacağıının belirlenmesi gibi konularda babalığı tanımlamaktadır. Babalık yapmak kavramı ise erkeklerin ebeveynlik davranışlarını ifade etmektedir. Babalık, hem baba olmayı hem de babalık yapmayı içerir. İçinde yaşanılan toplum ve toplumsal ilişkiler, bireylerin babalık yapma biçimlerini ve baba olmaya yüklediği anlamı şekillendirir ve gerçekleştirir. Sonuçta babalık bir taraftan bireysel bir deneyimken diğer taraftan sosyal ve kültürel etkiler aracılığıyla şekillendirilir (Bozok, 2018c, s. 9).

Babalık erkekliğin en önemli hallerinden biridir. Baba olan erkek yetişkinler dünyasına adım atmaktadır ve soyunun devamını sağlama görevini yerine getirdiği için önemli bir erkeklik krizini atlattığı demektir. Geçmişten günümüze babalık rolleri incelendiğinde, geleneksel ataerkil aile yapısında, erkeğin egemen olduğu, çocuk bakımı görevinin annede olduğu, evin geçim parasını kazanma görevinin babada olduğu, babaların çocuklarıyla geçirdiği zamanın oldukça az olduğu görülmektedir. Sanayileşme, kentleşme, bireylerin eğitim seviyelerinin artması, çekirdek aile yapısına geçiş, kadınların çalışma yaşamına katılmasıyla babaların çocuk bakımında daha fazla sorumluluk alması, babalık rolü algısının hızla değişmesine ve yeniden biçimlenmesine sebep olmaktadır. Babalar, kendi babalarından edindikleri babalık rollerinden etkilenerek kendi babalık rollerini şekillendirmekte, çocuklarına olan yaklaşımlarını değiştirmektedirler. Toplumsal değişim eski ve yeni kuşak babalık rolleri arasında önemli boyutta farklar yaratmaktadır.

Geleneksel geniş ailede çocukların eğitimi ve onları sevmek, onlarla vakit geçirme hakkı evin yaşlı erkeğindeyken, günümüz ailesinde artık anneler ve babalar çocukları üzerinde daha fazla söz sahibidirler. Evi geçindirme sorumluluğunu taşıyan babanın uzun saatler evin dışında çalışıyor olması hem çocuklarıyla yeterince vakit geçirememesine hem de annenin çocuk bakımında rollerinin artmasına neden olmuştur. Günümüzde babanın ev içindeki yerinin ve öneminin değişmesi, baba katılımı ve ilgili babalık kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Baba katılımı, babanın eğitim seviyesi, mesleği, ekonomik durumu, cinsiyet rolüne ilişkin tutumu, eşi ile olan ilişkisi, eşinin çalışma durumu, çocuğun yaşı, cinsiyeti, babanın kendi babasıyla olan ilişkisi gibi pek çok faktör etkilemektedir. Erkeklerin, kendi babalarıyla olan ilişkileri de babalık davranışlarını etkilemektedir. Kendi babasıyla olan ilişkisini aynen çocuklarına uygulayan babalar olduğu gibi, kendi babasıyla yaşadığı olumsuzlukları ve iletişimsizliği çocuklarına yansıtmak istemeyen babalar da bulunmaktadır. Geçmiş dönemlere göre baba katılımı artsa da özellikle bebeklik döneminde çocuğun fiziksel bakımı sorumluluğunun annede olduğu görülmektedir. Bebeğe bakması gerekenin anne olması gerektiği görüşü kadınlar arasında da oldukça yaygındır. Bu durum

geleneksel cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesinde kadınların etkili olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutumların değişmesi, aile içi rollerin yeniden tanımlanması, ilişkilerin daha eşit hale gelmesini sağlayacak ve bu durum öncelikle çocuklar olmak üzere tüm aile bireylerini olumlu etkileyecektir. Aile yapısının değişmesi ve modernleşmenin getirilerinin sonucunda çocuğun değerinin değişmesi ve çocukluğun icadı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de annelik ve babalık rollerini yeniden tanımlamıştır; ancak babalık rolleri biçim değiştirmiş olsa da geleneksel etkilerden kurtulamamıştır. Baba evin reisi olarak görülmekte ve en temel görevi evin geçimini sağlamaktır. Ancak çocukluğun icat edilmesi ve kendine özgü özellikleri olan bir dönem olarak kabul edilmesiyle birlikte anne baba açısından çocuk manevi bir değer kazanmıştır. Bunun sonucunda annelik ve babalık rolleri de yeniden tanımlanmıştır. Babalar artık çocuklarının gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Babasıyla yakın ve sağlıklı ilişkiler kuran çocukların hem akademik hem zihinsel hem de sosyal başarılarının yüksek olduğu her geçen gün daha fazla vurgulanmaktadır.

Üzerinde durulan diğer bir konu ise baba katılımı ve ilgili babalığı etkileyen faktörlerdir. Özellikle bebeklik yaşında baba katılımı oldukça az görülürken çocuğun ilerleyen yaşlarında babaların gerek eğitim gerekse bakımına daha fazla katılım gösterdikleri görülmektedir. Çocuğun cinsiyeti eski önemini kaybetmiştir, artık kız çocuklar da babaları tarafından sevilme ve erkek çocuklardan ayrılmamaktadır. Babanın ekonomik durumu ve çalışma saatleri çocuğuyla ilgilenmesini doğrudan etkilemektedir. Uzun saatler ev dışında çalışan babanın çocuğuna ayıracağı vakit neredeyse yok denecek kadar azalmaktadır. Erkeğin eşi ile olan ilişkisi, eşinin eğitim seviyesi, babalık algısı kocasının babalığını doğrudan etkilemektedir. Hem annenin hem babanın cinsiyet rollerine ilişkin tutumu babalık algısı üzerinde etkilidir. Babalık literatüründe kuşaklararası ilişkileri inceleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Türkiye’de babalık rollerinin gelişim sürecini, nelerden etkilendiğini, neleri etkilediğini, günümüzde benimsenen babalık rollerini belirleyebilmek için aşağıdaki soruların cevaplarını içeren çalışmalar yapılmalıdır:

Babalar, kendi babasından öğrendiği hangi davranışları çocuğuna uygulamaktadır yani babasının hangi davranışlarını takdir ederek devam ettirmektedir?

Kendi babasının hangi davranışlarını eleştirmekte ve çocuğuna uygulamaktan kaçınmaktadır?

Baba katılımı, ilgili babalık ve çocuğun gelişiminde babanın önemi söylemlerinden ne kadar ve nasıl etkilenmiştir? Bu etkilenme babalık davranışlarına nasıl yansımıştır?

Babasının aileye bakışı ve kendisinin ailesine bakışı arasındaki farklar nelerdir?

Babasının eşi ile olan ilişkisi ve kendisinin eşiyle olan ilişkisinin babalık rollerine ilişkin tutumlarında nasıl farklar yaratmıştır?

Kendi babasının çocuk ve çocukluk kavramlarına yönelik algısı ve kendisinin bu kavramlara yönelik algısı arasındaki farklar nelerdir?

Kendi babasının ideal baba algısı ve kendisinin ideal baba algısı nasıldır? Farklar nelerdir?

Babalığın dönüşümü; kadının toplumsal konumunun değişimi, bakım emeğinin değişimi ve annelik ile nasıl ilişkilendirilebilir?

Bu sorular ve yanıtları Türkiye’de babanın ailedeki yerinin, eş seçiminin, çocukluğun değerinin değişimi ve sonuçları, dolayısıyla babalık rollerinin değişim süreci hakkında bizlere ipucu niteliğinde olacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Ek Beyan: Çalışmaya 1. yazar %55, 2. yazar %45 oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

AÇEV (2017). Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi I: Türkiye’de İlgili Babalık ve Belirleyicileri Ana Raporu. İstanbul.

Akkoç, H. B. (2020). Boşanma, Erkeklik Krizi ve Babalık. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar ve Medya Bilim Dalı.

Aksoy, A. B. ve Tatlı, S. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Babaların Çocuklarıyla Olan İlişkileri İle Babalık Rolü Algıları Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences* 10(1): 1-22.

Altaş, B. (2019). Annelikle Birlikte Aşkın Değişen Yönü: "İyi Babaysan Seni Daha Çok Severim Kocacım!". *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*. 2(2): 174-210.

Atay, T. (2004). Erkeklik En Çok Erkeği Ezer. *Toplum ve Bilim*. S.101, s. 11-30.

Atmaca Koçak, A. (2004). *Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu*. İstanbul: AÇEV.

- Bakar, Ü. (2019). *Aile, Evlilik ve Gelenek: Kuşaklararası Farklılığın Analizi (İnegöl'de Yaşayan Erzurumlular Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barutçu, A. (2015). Bir Erkeklik Stratejisi: Özel Alanda Eril Suskunluk. *Fe Dergi*. 7(1): 131-145.
- Barutçu, A. ve Hıdır, N. (2016). Türkiye'de Babalığın Değişen Roller: (Pro)feminist Babalar. *Fe Dergi*. 8(2): 27-45.
- Beauvoir, de S. (2010). *İkinci Cins 'Evlilik Çağı'*. (Çev. Bertan Onaran). (8. Basım). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Boratav, H. B., Fişek, G. O. ve Ziya, H. E. (2018). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. (2. Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bozok, M. (2009). Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler. *Cogito*. (58): 269-284.
- Bozok, M. (2018a). "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddetler, Erkekler ve Erkeklikler Üzerine". *K24, Dosya: Satır Arasındaki Erkeklik*. <http://t24.com.tr/k24/yazi/siddet-erkekler-ve-erkeklikler-uzerine>, 1626 (1.3.2018).
- Bozok, M. (2018b). Türkiye'de Ataerkillik, Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçimlenen Babalık. *Fe Dergi*. 10(2): 31-42.
- Bozok, M. (2018c). Türkiye'de Babalığı Anlamak Serisi II. *Ebeveynlik, Erkeklik ve Çalışma Hayatı Arasında Türkiye'de Babalık*. İstanbul: AÇEV Yayınları.
- Connell, R. W. (2019a). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (Çev. Cem Soydemir). (4. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W. (2019b). *Erkeklikler*. (Çev. NagihanKonukcu). Ankara: Phoenix.
- Çabuklu, Y. (2007). *Toplumsal Kurgular ve Cinsiyetçilik*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çağdaş, A. (2015). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*. (3. Basım). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çağırkan, B. (2018). Kimlik Ögesi Olarak Erkeklik Kavramı ve Postmodern Toplumlarda Farklı Erkeklik Algıları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi, Araştırmaları Dergisi*. 5(5): 93-105.
- Demiriz, G. ve Baran, B. H. (2018). Babalık Deneyimleri'nde Erkeklerin Değiş(mey)en Yüzü: Blogger Babaların Anlatıları Üzerinden Bir Analiz. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 17(3): 1074-1089.
- Demren, Ç. (2008a). Kadınlık Dolayımıyla Erkeklik Öznelliği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 32(1): 73-92.
- Demren, Ç. (2008b). Ortadoğu'da Ataerkillik ve Erkeklik İlişkileri. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 32(2): 321-329.
- Delaney, C. (2018). *Tohum ve Toprak*. (Çev. Selda Somuncuoğlu ve Aksu Bora). (7. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Donovan, J. (2016). *Feminist Teori*. (Çev. A. Bora, M. Ağduk Gevrek, F. Sayılan). (11. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen, Z. Y. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. (9. Basım). İstanbul: Remzi Kitaabevi.

- Gön, A. (2014). Tepenin Ardı: Homosoyallik, Aile ve Erkeklik. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*. 5(1): 53-74.
- Güneş, H. N. (2016). Erkeğin Ataerkil Rejime Entegrasyonu: Yabancılaşma ve Uyum. *Akademik Bakış Dergisi*. S.58, s.266-284.
- Güngörmüş Özkardeş, O. ve Arkonaç, S. (1998). İki Farklı Eğitim Düzeyinde Baba Olma Algısı. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 10(10): 253-263.
- Güngörmüş Özkardeş, O. (2010). *Baba Olmak*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1981). *Çocuğun Değeri-Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi.
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. (Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay). (5. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karadayı, F. (2001). Gençlerin Babalık Rolüne İlişkin Tutumları, Kendi Babalarının Davranışı ve Sosyo Demografik Faktörlerle İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(8): 165-188.
- Kocatepe, B. ve Bilgi, S. (2018). Toplumsal Bir İnşa Olarak Babalık: Annelerin Yaşam Öykülerinde Baba İmgesi. *Fe Dergi*. 10(2): 43-59.
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen Babalık Rolü ve Çocuk Değişimine Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (35): 79-91.
- Maral, E. (2004). İktidar, Erkeklik ve Teknoloji. *Toplum ve Bilim*. S. 101, s. 127-143.
- Mercan, Z. ve Tezel Şahin, F. (2017). Babalık Rolü ve Farklı Kültürlerde Babalık Rolü Algısı. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*. 2(2): 1-10.
- Onur, B. (2020). Çocukluğun ve Çocuk Yetiştirme Tarihi. (drl. M. Sayıl, B. Selçuk) *Ana Babalık Kuram ve Araştırma* içerisinde. (ss:19-59). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özbay, C. (2015). Türkiye’de Erkeklik ve İktidar. *Evrinsel Kültür*. S.279, s. 76-78.
- Özyeşer Cinel, N. ve Tezel Şahin, F. (2021). Babaların Kendilerinin Ve Babalarının Babalık Rollerine Bakış Açılarının İncelenmesi. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*. 7(15): 107-129.
- Özyürek, A., Teke, Y. T., Özgan, N.N. ve Kışılı, Z. (2020). Çocuklarının Gereksinimlerini Karşılama Babaların Rollerini, *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Alışmaları Dergisi*. 5(2): 21-30.
- Sabancı, T. (2018). Fenomenolojik Bir Çalışma: Erkeklik ve Kimlik Çatışması, Türkiye’de Müslüman Erkeğin Değişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal Of SocialSciences*. 2(2): 50-63.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik İmkansız İktidar – Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. (4. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. (4. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saygılı, S. ve Çankırılı, A. (2017). *Baba Olma Sanatı Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü*. (7. Basım). Zafer Yayınları: İstanbul.

- Seçer, Z., Çeliköz, N. ve Yaşa, S. (2007). Bazı Kişisel Özelliklerine Göre Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Babalarının Babalığa Yönelik Tutumları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (18): 425-438.
- Sığın, A. ve Canatan, A. (2018). Connell'in "Erkeklikler" Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegomonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası. *Sosyal Bilimler Dergisi*. (32): 163-175.
- Şahin, M. (2018). *Türkiye'de Erkekliğin Dönüşümü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tezel Şahin, F. Ve Özbey, S. (2009). Okul Öncesi Eğitim Programlarında Uygulanan Aile Katılım Çalışmalarında Baba Katılımının Yeri ve Önemi. *Aile ve Toplum*. 5(17): 30-39.
- Tol, U. U. ve Taşkan, D. (2018). Türkiye'de Babalığı Anlamak Serisi III. *Erkeklik ve Babalık Halleri*. İstanbul: AÇEV Yayınları.
- Topal, M. (2019). *Günümüzde Babalık algısının Dönüşümü: Kentli, Orta Sınıf, Dindar Baba Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- Türkoğlu, D. ve Gültekin Akduman, G. (2015). Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Babaların Babalık Rolü Algısı İle Çocuklarının Sosyal Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(3): 224-241.
- Uçan, G. (2012). Post-Modern Erkek(lik). *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10(2): 262-271.
- Ünal, F. ve Kök, E. E. (2015). 0-6 Yaş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Babalık Rolüne İlişkin Görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*. Online, <http://dergipark.gov.tr/ijsser> 1(4): 1142-1153.
- Yavuzer, H. (2007). *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*. (30. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zeybekoğlu, Ö. (2010). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 3(1): 1-14.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013a). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013b). Günümüzde Erkeklerin Gözünden Babalık ve Aile. *Mediterranean Journal of Humanities*. 3(2): 297-328.

Atf: Rajkai, Z. (2022). Paradigms in Family Research: Diversity and Reflexivity. *Sosyoloji Dergisi, 43*, 193-219.

Derleme Makale / Review Article

PARADIGMS IN FAMILY RESEARCH: DIVERSITY AND REFLEXIVITY

Zsombor RAJKAI*

Abstract

This article addresses scholarly reflexivity in family research, by studying the use of paradigm from the second half of the twentieth century. In doing so, the present study focuses on countries that have produced remarkably abundant scholarly literatures on family issues, with a special focus on the United States, and with a limited focus on Japan for comparison from a non-Western context. By reviewing several types of family studies, this article throws light upon both the various manifestations of scholarly (self-)reflexivity and the diverse characteristics of the way paradigms are referred to in family science, as well as the connection between them. In doing so, the employment of paradigms is discussed through aspects such as the subject, the addressed field and its covered scale, as well as certain substantive attributes of the employed paradigm. In contrast, reflexivity in this study is referred to as reflexivity upon knowledge production, which is either related to the characteristics of a specific academic community or referred to a concrete research subject. By employing this conceptual tool, the present study, without claiming to be exhaustive, suggests that theoretical studies (especially from a philosophical approach), as well as emancipatory studies with a strong normative approach reveal high scholarly (self-)reflexivity, where the focus is either on the academic community, or on the applied research methodology and underlying assumptions, rather than on a specific family practice or process.

Keywords: Family, Paradigm, Social science, Diversity, Reflexivity, Ideology

---

* Prof. Dr., Ritsumeikan University, rajkai72@fc.ritsumei.ac.jp; ORCID:0000-0002-8353-6518

Makale Gönderim Tarihi: 19/04/2022, **Makale Kabul Tarihi:** 09/05/2022

Aile Araştırmalarında Paradigmalar: eşitlilik ve Düşünümsellik

Öz

Bu makale, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren *paradigmanın* kullanımını inceleyerek aile araştırmalarında bilimsel düşünümselliği ele almaktadır. Bunu yaparken, bu çalışma, aile meseleleri hakkında dikkate değer büyüklükte akademik literatür üretmiş ölkelere, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Batı dışı bir bağlamda karşılaştırma yapmak için sınırlı bir şekilde Japonya'ya odaklanmaktadır. Bu makale, aile çalışmalarının çeşitli türlerini gözden geçirerek, hem bilimsel (kendi üzerine) düşünümselliğin çeşitli tezahürlerine, hem aile biliminde paradigmalara atıfta bulunan yolların farklı özelliklerine, hem de ikisinin arasındaki bağlantıya ışık tutmaktadır. Bunu yaparken, paradigmaların kullanılması; kullanılan paradigmanın belirli esas özelliklerinin yanı sıra konusu, alanı ve kapsadığı ölçeği gibi çeşitli yönleriyle tartışılmaktadır. Buna karşılık, bu çalışmada düşünümsellik, ya belirli bir akademik topluluğun özellikleriyle ilgili olan veya somut bir araştırma konusuna atıfta bulunan bilgi üretimi üzerine düşünümselliğe göndermede bulunmaktadır. Bu kavramsal aracı kullanarak, bu çalışma, kapsamlı olma iddiasında bulunmadan, güçlü bir normatif yaklaşıma sahip özgürleştirici çalışmaların yanı sıra (özellikle felsefi bir yaklaşımdan yapılan) teorik çalışmaların belirli bir aile pratiği veya sürecinden ziyade, odağının ya akademik topluluk olduğu ya da uygulamalı araştırma metodolojisi ve altında yatan varsayımlar olduğu yüksek düzeyde bilimsel (kendi üzerine) düşünümselliği ortaya koyduğunu öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Paradigma, Sosyal bilim, eşitlilik, Düşünümsellik, İdeoloji

Introduction

Family, with its diverse manifestations across human history, is a highly popular research subject in the social sciences. Standing in close connection to various spheres of society, the transformation of family from 'traditional' to 'modern', as a reflection of industrialisation and urbanisation, attracted remarkable social attention in the nineteenth and twentieth century. With the advent of what is often called the *postmodern* family (i.e., the pluralisation of family patterns), this early interest was further intensified from the 1960s in Western countries, and from the 1980s in a growing number of non-Western societies as well. Consequently, the remarkable changes to the family have

inspired much debate in both developed and developing countries. Being strongly linked to social progress, these discussions in both academic and non-academic circles, including the political sphere and the media, have frequently been driven from a normative approach based on cultural (national) orientation, often making the family a subject of many ideological debates. Though the discourse on family tends to be affected by ideals and beliefs, the strength of the normative approach in the related discussion varies from country to country, and also over time within the same country. The fluctuation in the use of the normative approach is arguably exposed to changes in sociopolitical and socioeconomic conditions, and also to the reflexivity of both academic and non-academic circles in the local society.

Given this strong reflexivity related to family, the present study focuses on academic research as one of the most influential social fields of knowledge production. The formation of scholarly reflexivity of family research has been proceeding with the development of an abundant literature in various countries since the nineteenth century. This forming (self-)reflexivity is revealed well by, among other things, the publication of studies on the history of family research in a specific country. These studies, from a purely descriptive approach, tend to discuss the birth and development of family research from various aspects such as the number of researchers along with their institutional organisation, the number of related journals, popular research topics, as well as the conditions of dominant theories and approaches. Nonetheless, there are also academic studies such as that of Ronald L. Howard (1981) on the development of American family sociology between 1865 and 1940 that go beyond these rather factual descriptions, addressing the conditions of family research from an intellectual ecological perspective.¹

The present study takes up this tradition of (self-)reflexivity in family research from a specific point of view: that of the paradigm. The concept of the paradigm was first specified in detail by Thomas Kuhn (1962) for the field of physics, defined as a set of commonly shared models by a certain (academic) community for problem solving. Though the details of Kuhn's conceptualisation of paradigm did not remain without critiques,² the term became popular in both

---

¹ As Howard (1981) states, the intellectual ecology of social scientists, unlike the intellectual ecology of natural scientists, extends beyond their own academic community.

² Among others, Steve Fuller (2000) sees Kuhn's *paradigm* concept as merely an "arrested social movement" (p. 37, 402) and suggests that the paradigm shift itself, as described by Kuhn, should be questioned as well. Second, Fuller also draws attention to that Kuhn's physics-based statements do not seem to fit the case of the biological and social sciences. In relation to the latter, Fuller points to that "its narrative was used uncritically by social scientists and other inquirers to legitimate their activities as paradigms on the same footing as those of the physical sciences" (p. 380).

natural and social sciences, including family studies. While the number of studies that make use of this concept is limited, it appears in various fields related to the family such as family sociology, anthropology, demography, psychology, therapy, pedagogy, and philosophy. In fact, the way paradigms are used and referred to in these studies shows great diversity that deserves a closer examination. Yet, there is a lack of a proper study on the various ways paradigms have been employed in family-related research, as well as on the way their diverse employment reflects scholarly reflexivity related to knowledge production.³ This study aims to fill in this gap by discussing academic *reflexivity* in connection to *diversity* behind the employment of paradigms in family studies, seen through aspects such as the *subject*, the addressed *field* (i.e., academic field and geographical region) and its covered *scale*, as well as the *substantive attributes* of the employed paradigm (i.e., being 'theoretical', 'practical', 'empirical', or 'ideological').

As a hypothetical background, this study assumes that strong scholarly reflexivity emerges when a given academic community produces a large body of literature about a specific research subject, i.e., family in this case. Furthermore, this study also assumes that the various aspects regarding the employment of paradigms reveal different forms of reflexivity. The form of reflexivity varies according to whether it is related to the characteristics (thoughts, ideals, and actions) of a specific academic community (referred to as "self-reflexivity"), or a concrete research subject addressed by that academic community. In doing so, it can be expected that, for instance, emancipatory (normative) studies (i.e., studies that aim to improve the social conditions of a specific social group) may imply a relatively strong scholarly self-reflexivity. Although a proper cross-national comparison by using a two-dimensional analytical framework regarding the employment of paradigms and the related scholarly reflexivity would be ideal for testing these assumptions, the present study, without claiming to be exhaustive, is content with offering a detailed review of the way paradigms are used in family research to provide a basic understanding of its current conditions. In doing so, this study addresses scholarly (self-)reflexivity, with a special attention paid to family science in the United States, on the assumption that the large body of the American academic literature is accompanied by strong scholarly reflexivity regarding knowledge production. On the other hand, the

---

³ Knowledge production in this study is not limited to the three modes of knowledge and action discussed by Jürgen Habermas (1971), but it is referred to any kind of production through which a scholarly community achieves a new understanding (i.e., 'knowledge') about a specific question. This, among other things, can be about the characteristics of a certain research subject or a given research method, or even about the academic milieu and social embeddedness of a specific scholarly community.

present study also offers a brief discussion of family research in a non-Western context, with a special attention to Japan, where family (sociology) research developed a remarkably large body of scholarly literature under American influence, while also facing challenges in reflexivity that are (due to different cultural traditions and historical development) less seen in the United States. Adding this additional discussion is expected to inspire the scholars of family studies for further research about the employment of paradigms and academic reflexivity in a wider (global) context.

'Meta' Paradigms in Family Research

A review of family studies regarding paradigms should arguably start with addressing the concept of the *developmental paradigm* provided by Arland Thornton (2001). Instead of discussing the underlying paradigm(s) behind the way of doing family research in a specific country, Thornton focuses on the development of social sciences between the 1500s and 1900s in European history, paying special attention to family change from a demographic point of view. In doing so, Thornton points to the existence of a certain 'meta' narrative or 'meta' paradigm (though Thornton himself does not refer to it as such), which are believed to have penetrated through European social sciences for centuries up until the latter half of the 1900s. Thornton argues that this "paradigm was a model of change that has been applied at the individual, organizational, and societal levels", and that in "this paradigm, change was pictured as natural, uniform, necessary, and directional" (p. 450). He refers this developmental paradigm to the scholarly belief that there was a kind of evolutionary social development (including family change) in a global context, with Northwestern European countries in the lead. This paradigm, however, stood on false scholarly assumptions and methodology. By calling the underlying methodology *reading history sideways*, Thornton suggests that scholars in past times "believed they could read the history of the European past in the non-European present" (p. 451). He also argues that this developmental paradigm, which was successfully challenged by new historical findings in the latter half of the twentieth century, dominated knowledge production for over two centuries. Furthermore, Thornton points to that this paradigm turned into a kind of *developmental idealism* that affected both scholars and ordinary people. Thornton also outlined four key propositions of this: 1.) "Modern society is good and attainable"; 2.) "The modern family is good and attainable"; 3.) "A modern family is a cause and an effect of a modern society"; and 4.) "Individuals are free and equal, and [...] social relationships are based on consent" (pp. 454-455). As Thornton suggests, this developmental idealism spread all over the world and started to function as a kind of driving force for family change "in the direction of the modern family as defined

by developmental idealism” (p. 461) through, among other things, national governmental policies. On the other hand, whereas being aware of the remaining diversity of family patterns due to the persistence of certain indigenous elements, Thornton further argues that “the principles and ideas of developmental idealism may be the single most powerful explanation for many family changes in many places inside and outside northwest Europe” (p. 461). Concluding his study, Thornton denies the validity of the developmental paradigm, and at the same time, he also denies the paradigm of social change from traditional to modern. In doing so, he also calls into question the dominant practice of academic studies of employing structural explanations about family change over ideational explanations, and argues for the necessity of study of the ways in which developmental idealism was (and was not) responsible for specific family changes.

Thornton’s attempt to describe the driving force behind the centuries-long way of doing research in the social sciences, with a special attention paid to family change, is a remarkable achievement. Though the present study does not aim to engage in a deep critical review of Thornton’s suggestions,⁴ a couple of remarks on this work are in order. First of all, whereas Thornton makes reference to numerous writers in his study, he does not mention one of the most influential American scholars in the middle of the twentieth century: Talcott Parsons. Emerging within the remarkable enthusiasm and optimism after World War II, Parsons, as a structural functionalist, was one of those scholars who paved the path towards the formation of what was later named *convergence theory*. This theory suggested a correlation between the conditions of economic development and social organisation, thus assuming that societies reaching similar economic conditions will show resemblance in their social organisation as well. This assumption also included family change, albeit based on capitalist economic and social conditions, and suggested convergence toward the nuclearisation of the family with the (male) breadwinner–housewife model, having two children on average.⁵

---

⁴ Thornton’s book-length work (2005), which is based on his ideas in the above-mentioned study of 2001, drew remarkable scholarly attention and acknowledgment. On the other hand, certain points in his arguments need reconsideration, such as “the argument that developmental idealism emerged from belief in the developmental paradigm” (Caldwell, 2006, p. 222). Similarly, his rather overgeneralised descriptions of the cited writers also need careful reassessment.

⁵ As found in North American middle-class families in the middle of the twentieth century. Interestingly, this type of convergence theory was tacitly challenged by the search for the socialist family type in Communist countries during the Cold War, which also implicitly claimed a kind of convergence under the slogan of socialist and communist ideas. In contrast to the convergence theory emerging in Western capitalist countries, this latter was burdened by the lack of a historical precedence and remained as a mere ideological experiment.

Whereas Thornton makes reference to the new historical findings in the latter half of the twentieth century⁶ so as to contest the assumptions of the developmental paradigm, he leaves the related paradigm shifts within culture-related studies during the twentieth century undiscussed. The sociocultural evolutionary paradigm that dominated research studies on culture in the late nineteenth and early twentieth century, and which is also embedded in the discussions by Thornton on the developmental paradigm, was challenged from the middle of the twentieth century by the formation of a new paradigm, later called cultural relativism, hallmarked by Franz Boas and his disciples such as Ruth Benedict. This paradigm denied the evolutionary development of societies and emphasised the unique essence of each culture as being a complete world in itself. From the late twentieth century, a third paradigm called social constructivism emerged as a contrasting response to cultural relativism, by denying its core assumption, i.e., essentialism. Though these second and third paradigms differed in their basic assumptions, both shared a common standpoint in denying the evolutionary character of the first paradigm. Despite the fact that these paradigm shifts in culture-related studies seem to be relevant to the suggested developmental paradigm, it may be due to Thornton's closeness to demographic studies that he did not address them. Finally, it also needs to be noted that whereas Thornton questions the principles and ideas of the suggested developmental paradigm in detail, he does not specify what another paradigm could or should then replace the developmental paradigm.

Differing from the aforementioned study, Allen W. Barton and Robert C. Bishop (2014) address paradigmatic issues in family research in connection to a thus far less discussed perspective. Instead of focusing on popular subjects in family research such as theories, methods and contents, the authors pay attention to the philosophical background of family studies. The reason for their choice of subject lies in that "paradigmatic beliefs and values that shape research are centrally guided by *philosophical* matters, not research facts" (p. 241). Moreover, the authors, following Thomas Kuhn's conceptualisation, refer to paradigm as "normal science" and argue that "paradigms encompass key epistemological (nature of knowledge) and ideological (system of ideas and ideals that guide an individual or group) issues" (p. 241). In relation to this, they argue that whereas ideals cannot be avoided in academic studies, greater awareness about them can both reveal their latent existence behind research studies and significantly contribute to the development of new progressive theories and methodologies related to family.⁷ They also suggest that ideologies

---

⁶ I.e., the findings by the Cambridge Group's work on the English family.

⁷ Their standpoint questioning the researcher's objective neutrality in terms of ideals and beliefs goes

exist not only as *products* (such as scientific theories), but also within the *process* of knowledge, and thus they turn their attention to the mode of inquiry. Barton and Bishop here distinguish five different modes of inquiry: natural scientific, descriptivism, critical social science, postmodern, as well as contemporary hermeneutics, and discuss them from various aspects including philosophical characteristics, application and critique, but without ranking them according to validity and reliability. In doing so, the authors claim that “each reflect different paradigmatic approaches shaping social science research endeavors” (p. 242). They further argue that two ethical ideals, autonomy and individualism, appear as dominant values in the Western world and provide a detailed discussion on two of their ideological manifestations: political liberalism and liberal individualism.⁸ By employing these concepts, they show how ideological assumptions are latently embedded in contemporary family research studies and raise four questions (for future studies) in relation to subjectivity and objectivity. Among them, the last appears as especially pressing: “How can family researchers simultaneously embrace an objective reality of family interaction while still maintaining the meaning-making processes and interpretations of the individuals within the family itself?” (p. 254). In fact, Barton and Bishop do not specify the conceptualisation of a *paradigm* per se, instead, as mentioned above, they draw attention to those paradigmatic ideals and beliefs are formed through philosophical orientations rather than research facts. On the other hand, by stressing the underlying importance of ideals and values in social sciences, they actually make a distinction between the social and natural sciences. Though Barton and Bishop do not reflect on this, this distinction throws light upon some questionable aspects of Thomas Kuhn’s conceptualisation of paradigm (1962).

Compared to Thornton’s grand theory on developmental paradigms, the study of Barton and Bishop appears smaller in scale both in a geographical sense and in the addressed time period. The concept of the *paradigm* seems to be less elaborated on as well. Whereas Thornton provides a detailed discussion on the underlying paradigmatic assumptions behind the social sciences including family research, Barton and Bishop seem to be content with calling attention to the significance of studying the underlying philosophical (paradigmatic) assumptions behind the five discussed modes of inquiry, in relation to dominant ideals and

---

against Karl Mannheim’s concept of *Freischwebende Intelligenz* (free intelligentsia or socially unattached intelligentsia). See Rajkai (2014, p. 27) for a detailed discussion on the matter.

⁸ In their discussions this is further broken down into utilitarian individualism and expressive individualism. Though Barton and Bishop do not explicitly employ the term social or intellectual ecology, they tacitly touch upon them, by arguing that “values and ideals can also be embedded in research endeavors on the basis of the general milieu of the culture in which research takes place” (p. 249).

beliefs in social sciences. Yet, their research is highly significant in illuminating the latent dimension behind the way of doing family research in general. In doing so, their study takes a kind of intermediary position between Thornton's grand theory and the mainstream practice of doing family research on paradigms. Despite these differences, however, it can be argued that both the study of Thornton and that of Barton and Bishop show a high degree of scholarly (self-) reflexivity regarding knowledge production on behalf of the improvement of underlying research assumptions, although they do so by discussing different 'problematic' issues. Compared to these studies, the mainstream research practice, as shown in the following sections below, tends to focus on paradigms in a much smaller scale, albeit in various contexts.

Paradigms and Family Processes

One specific way of employing the term *paradigm* in family studies pertains to the categorisation of family processes, often referred to as *family paradigm*. In this case paradigm is used for describing internal relations and processes within a family or the relationship between the family and society. In American family research this type of employment of paradigms appears in studies related to what can be called the psychosocial sphere of the family.⁹ For instance, Richard H. Evans and Norman R. Smith (1969) addressed the family's decision-making patterns (referring to them as paradigms) by employing a two-level analytical framework: social class and family life cycle.¹⁰ The thus created behavioural matrix was then used for studying whether decisions among family members were made on a joint (syncretic) basis or on a non-joint (autonomic) basis. The findings suggested that variables such as the role of the housewife, social interaction, product competence, marital relations, and family income all contributed to the formation of decision-making paradigms.

In contrast to the family's *actual practice* in everyday life as discussed above, in the early 1980s David Reiss and Mary E. Oliveri published several studies on family problem-solving behaviour and the family's construction of social reality. In their study of 1980, they addressed family strategies to cope with challenges and stressful events. In doing so, they aimed to explore both the characteristics of the families' coping strategies, as well as their relationship to the families' adaptability to challenges and stress. Though Reiss and Oliveri are aware of the problems regarding Kuhn's ideas in the philosophy of science, they

---

⁹ The title of Handel's edited book, *The Psychosocial Interior of the Family* (1967) well reflects this (social) psychological approach to family.

¹⁰ They divided the concept of social class into three categories (upper-middle; lower-middle; and upper-lower) and family life cycle into four categories (young married, no children; young married with children; old married with children; and old married, no children), thus creating a behavioural matrix.

find them suitable for their empirical work. In doing so, they define the concept of family paradigm as a “new idea or approach, born in crisis, which serves as a background and orienting idea or perspective to the family’s problem solving in daily life” (1980, p. 435), that functions as a kind of stable compass whenever family needs to interpret a new situation.¹¹ In relation to *family paradigms*, they articulate three conceptually distinct dimensions: configuration, coordination and closure,¹² and argue that if the position of a family along these dimensions is known, then it becomes possible to foresee their reactions to challenges and stress. Besides the family’s problem-solving strategies, the authors also address the relationship between the way families construct social reality and their ties to kinship networks. They first confirm associations between the family’s construction of social reality and its connection to kinship (Oliveri & Reiss, 1981), and then they aim to clarify the causality between them (Reiss & Oliveri, 1983).¹³ In doing so, they (re)confirm that interactions within a family and interactions between the family and the outside social world are both formed by a certain paradigm. By employing the three aforementioned dimensions, they define paradigm as “a set of enduring assumptions about the social world shared by all family members”, and argue that “families can be distinguished one from the other by the nature of their paradigms” (1983, p. 81). They conclude that both the family’s social constructions and the characteristics of kinship networks contribute to the formation of the family’s ties to kinship.

Taking up the concept of family paradigm as suggested above, Larry L. Constantine devoted a book-length study (1986) to its further investigation in relation to family therapy. In this work, which is, among other works, based on the reconsideration of the models previously developed by David Kantor (1975), Constantine conceptualises family paradigm in the following way: “Every family develops its own special style, its own strategies for dealing with family living. In doing so, the family operates as if it were guided by a *family paradigm*, a model of what the family is, can be, and should be” (p. 14). Constantine discusses theory, paradigm and therapy in a systematic order and develops a dialectic

---

¹¹ It must be noted that this kind of interpretation of paradigm first appears in Reiss’ study of 1971. This was also further polished by scholars such as David Kantor (1975, 1983).

¹² Configuration in their study is referred to “the degree to which the family can discover the hidden or underlying patterns in the stimulus arrays”, coordination to “the degree to which members attend to the details of each other’s problem-solving efforts”, and closure to “the degree to which families delay their final decisions until they have all the evidence they can obtain” (1980, pp. 435-436).

¹³ More precisely, this was about the causality of the following three elements: the family’s social constructions, the actual characteristics of the family’s kinship network, as well as the family’s ties to kinship. Reiss and Oliveri assumed that the family’s social constructions were rather just outcomes of the actual characteristics of the kinship network and played an intermediary role between the characteristics of the kinship and the family’s ties to kinship.

(quadraplex) model, by adding the synchronous family to Kantor's original typology on the closed, random and open types of families.¹⁴ Each of these represents a different paradigm and has both enabled and disabled forms. This conceptual framework was then employed for other studies as well, such as the work of Margaret Ward (1997), who focused on the adoption of older children. Ward in her study aims to test the validity of Constantine's aforementioned typology, by employing it for "the issue of matching family characteristics and strengths to the needs of older children" (p. 257). In doing so, Ward concludes that whereas Constantine's model appears to be useful for adoption studies in a theoretical sense, there is a need for further refinement of the reliability and validity of its empirical tools, such as the Family Paradigm Assessment Scale (FPAS) and the Parenting Assessment Scale, in order to be able to use them with confidence for research and practice. By making reference to, among others, Ward's study, Lori A. Hoisington (2011) also addresses Constantine's aforementioned typology in relation to human emotions and gives a detailed description of the related literature. In her quantitative survey research, Hoisington skilfully demonstrates the diversity of relationships between family paradigms and human emotions.

The employment of paradigm and the form of scholarly reflexivity regarding knowledge production discussed in this section differ remarkably from those in the previous section. By focusing on well-defined academic fields within the United States, the subject of the employed paradigms in these studies is not the underlying scholarly assumptions behind family research in a cross-disciplinary sense, but it is rather the *family*, or more precisely, the members of a family in their daily life. In doing so, they tend to be practical and empirical. On the other hand, Constantine's work, as well as those later studies above based on his research seem to go beyond the scope of the aforementioned work of Evans and Smith, as well as that of Reiss and Oliveri in that they do not simply aim to describe the characteristics of various types of families from a specific point of view, but they also attempt to provide a theoretical basement for further studies. In doing so, these works appear to show certain overlaps with studies on paradigm (as discussed below) that are explicitly meant for providing better theoretical or practical frameworks for future research, as well as for educational purposes regarding the family.

---

¹⁴ In Constantine's book, closed families are referred to as "stability through tradition", random families as "variety through innovation", open families as "adaptability through negotiation" and synchronous families as "harmony through identification" (p. 291, 304, 315, 329).

Paradigms for Research and Educational Development

Several studies address paradigmatic issues for further development of existing research and educational methods. For instance, Beutler and his co-authors (1989) aim to describe the uniqueness of the family sphere and distinguish it from other spheres of human experience, by employing a newly coined concept: the family realm. Their motivation for doing so lies in that family is so unique that employing theories from other social sciences unavoidably encounters limitations. They discuss seven characteristics of the family realm, such as generational and permanent relationships, relationships as “total” persons, simultaneous process orientation, emotional intensity, qualitative purposes (process and “being”), altruistic values, as well as nurturing governance, and argue that these characteristics collectively constitute the essence of the family realm. Though the authors are not certain about whether the suggested perspective can meet Kuhn’s definition of a paradigm (or being paradigmatic), they refer to this as a new scientific perspective. In doing so, they evaluate theories related to family from the perspective of the *family realm* that the authors believe have failed to successfully grasp the characteristics of family life. As a response to later critiques regarding the concept of the family realm, Howard M. Bahr and Kathleen S. Bahr (1996) decided to introduce the concept of family transcendence “as a unifying theme for family realm characteristics” (p. 541). They call family transcendence a *paradigm*, which they conceptualise as a model that is devoted to provide a holistic insight into the various possible contexts and relations attributable to families. In doing so, they distinguish three basic categories of family transcendence: generational transcendence (parent–child relations as an essential bond), ancestral transcendence (ancestral linkages) and social mediation (ties to the human family beyond kinship). They argue that whereas mainstream family theories tend to be based on positivism, the family transcendence paradigm, based on hermeneutics and interpretive approach, stresses *understanding* rather than giving causal explanations. In doing so, they stress the following three principles for a proper methodology: individual perspective and consciousness, respect for the host subculture, as well as recognition of the ubiquitousness of connections. They also argue that the family transcendence paradigm is open, not dogmatic, which helps to reveal “both common sense and the meanings of life as lived in families” (p. 554).

In contrast to this approach to family above as a new theoretical methodology, the 61st (1) edition of *Journal of Marriage and Family* (1999) is devoted to publishing writings on an empirical paradigm for researching the transmission of emotions between family members through repeated diary and experience-sampling data. As Reed W. Larson and David M. Almeida argue, “this

empirical paradigm provides a promising tool for understanding emotional processes within the daily ecology of family and community life” (p. 5). The focus in this new empirical paradigm is on the continued measurements through daily reports at the end of each day, either in the form of diary entry or telephone report, from family members regarding, among other things, daily events and emotional states. In doing so, the collected studies aim to map out the ways of emotional chain reactions among family members in order to know the diversity of the way family members affect each other. As Larson and Almeida suggest, further research in this direction is awaited especially in the case of siblings, nonresident fathers and children, and in the case of same-sex couples.

The 41st (1) edition of *Family Relations* (1992) offered a collection of writings regarding paradigms in family studies as well, albeit not in relation to research methods per se, but rather to teaching methods in the field of family pedagogy to empower both professionals and students at the university level. As the opening introductory article (Allen & Crosbie-Burnett, 1992) suggests, a quiet revolution was going on in the early 1990s in the way families were being taught, characterised by controversial paradigm shifts and teaching methods in five different areas. The first area refers to the incorporation of family patterns different from the (male) breadwinner nuclear family structure into the mainstream teaching course on family. In contrast, the second area rather pertains to the process of teaching, more precisely a shift toward a more egalitarian relationship between teachers and students, by respecting the students’ personal experiences and increasing the students’ voice to decide on the content and flow of the courses. In relation to this increase of a rather student-led learning style, the third area refers to the teacher’s legal liability to support the students by finding counselling whenever it is necessary, since the students may learn about perspectives in relation to their own families that might upset them. The fourth area where changes are taking place is the ethnic composition of instructors and students in the United States. On the one hand, the studentship that once used to come from the European-American middle class in most universities was no longer homogeneous by the 1990s, whereas there was also an increase in the employment of female instructors with a greater diversity in the professorship. Finally, the fifth area refers to the shift from the individual to the family as the subject of analysis in such fields as psychology, law and medicine.¹⁵

---

¹⁵ For instance, Shirley Hanson, Marsha Heims and Doris Julian (1992) point to the fact that the shift from the individual to the family as the unit of analysis was a very recent phenomenon in the field of health care. Among other things, they discuss one specific innovative curriculum from a department of family nursing within a school of nursing and argue that it “provides one example of an approach to the presentation of family health care and may serve as a paradigm or model to other disciplines preparing professionals with a similar focus” (p. 49).

The presented studies in this edition of *Family Relations* address several of these aforementioned changes. Among these studies, Carol A. Morgaine sets the background for “the controversy over paradigms, elaborated in later articles” (Allen & Crosbie-Burnett, 1992, p. 10). Morgaine in her study addresses the relationship between the historical and philosophical foundations of family life education, as well as the three paradigms of knowledge production and action (instrumental/technical, interpretive, and critical/emancipatory),¹⁶ as elaborated by Jürgen Habermas (1971).¹⁷ In doing so, Morgaine (1992) does not discredit any of these paradigms, rather she gives a detailed discussion about how instructors can apply them to different aspects of family life education, suggesting that “a paradigm shift calls for a reconceptualization of families’ needs, knowledge, teaching/learning, problem solving, and change” (p. 15).

In contrast to the studies above, Nitza M. Hidalgo in 1998 calls for a rather emancipatory paradigm shift in a thus far less discussed context. By reviewing the related reference literature at the time, Hidalgo, focusing on the role of educational researchers, found the application of Eurocentric forms of knowledge to all people (along with the expected research neutrality) problematic, arguing that “researcher neutrality masks underlying conceptual frameworks that posit the behavior and experiences of people of color to be inferior to that of Whites” (p. 104). She also questions the popular research practice that the same concepts are being applied to all kinds of “oppressed” minority groups in the United States.¹⁸ In order to challenge the unavoidable homogenisation of the Latinos through mainstream family research methods, Hidalgo outlines the characteristics of a Latino-specific family qualitative research paradigm as a suggested approach for future studies, which “is grounded in an understanding of the structural, cultural, contextual, and gendered conditions of the Latino experience in the United States” (p. 104). By borrowing from the critical race theory and feminist standpoint theory, as well as from the Puerto Rican culture and experience, the suggested paradigm is devoted to providing a more sophisticated framework to study the differences between Latinos and other “oppressed” minorities, as well as the characteristics of intragroups within the

---

¹⁶ Put simply, whereas the technical (instrumental) paradigm of knowledge and action is based on providing factual information as practiced in natural sciences, the interpretive (practical) paradigm stresses the way individuals interpret the meaning of the surrounding social world. In contrast, the emancipatory (critical) paradigm goes beyond the interpretive paradigm by stressing the individuals’ ability to hold critical attitude to the surrounding world, and, through this (self-)reflexivity, to change their situations.

¹⁷ As Morgaine notes, Marjorie M. Brown had employed the three ways of knowledge and action to the study of family life as early as 1980.

¹⁸ For instance, as Hidalgo argues, the racial identity theory, which is applied to both Latinos and African Americans as if the two groups were identical in the way they create their identity.

Latino communities. In doing so, she argues that the new paradigm should include “extended family, community, friends, community members, and families’ institutional participation” (p. 109). Hidalgo suggests that this Latino-specific paradigm not only aims to give an authentic description of the actual conditions of Latino cultural knowledge, but it also empowers Latino communities for taking transformative action for improvement. Based on ethnographic assumptions, Hidalgo stresses the voice of the researched and draws attention to the need to understand groups from their own perspective, on a family basis. In doing so, she points to that the information (stories) received from Latino families will be consequently different (while having certain overlaps among them), and that discovering their stories becomes a useful tool for successfully challenging the stereotypes regarding Latinos in the United States. It can be argued that this emancipatory paradigm as a desired methodological model is future oriented, and thus it does not necessarily meet the criterion of paradigm as “normal science”. Moreover, it must also be noted that Hidalgo’s call for a shift in the role of the researcher to listen to the voice of the researched may not be revolutionary. Cultural relativism, for instance, has emphasised the uniqueness of each culture since the middle of the twentieth century. Yet, her call for a shift from the individual to the family as the unit of analysis to empower Latino communities appears as a remarkable contrast to the desired paradigm shift in family sociology studies to empower the *individual* in choosing (family) lifestyle, as discussed below in the following section on emancipation.

The studies addressed in this section tend to vary in terms of both the field and scale of the employed paradigms, as well as in their substantive attributes. For instance, whereas the studies on family realm and family transcendence have a cross-disciplinary and theoretical orientation, the study on research methodology regarding daily reports and experience-sampling data is rather empirical. Yet, the subject of the employed paradigms tends to be a specific research or teaching method, and not the family members in their daily life as in the studies above on family paradigms. In doing so, the research of Morgaine (1992) skillfully examines the applicability of the three modes of knowledge and action (discussed by Habermas) in family life education in detail. Thus, it can be argued that the scholarly reflexivity upon the improvement of research and teaching methods in these studies suggests a stronger self-reflexivity than those above on family paradigms. Yet, it must be noted that knowledge production within these studies seems to be, with varying degrees, less elaborated than in the research of Thornton and that of Barton and Bishop.

Paradigms and Emancipation

Similar to Hidalgo's suggested emancipatory paradigm above, emancipatory paradigmatic assumptions can also be well traced in studies related to the diversifying family patterns and lifestyles, including, though not limited to, gender issues. For instance, in the middle of the 1990s, Katherine R. Allen and David H. Demo (1995) argued that a paradigm shift was going on "from viewing the family as a monolithic entity to recognizing family pluralism" (p. 111). In doing so, they called for the necessity of a new and affirmative research paradigm acknowledging the legitimacy of various sexual orientations. By regarding lesbian and gay families as one indicator of the ongoing diversification of family patterns, they analysed more than 8,000 articles in nine journals published between 1980 and 1993 from the perspective to what extent the family relations of lesbians and gay men were discussed. The authors concluded that research on them was limited to three main areas: same-sex relationships, lesbian mothers, and the children of lesbian and gay parents. They argued that the underlying assumption of family research at the time tended to be sexist and homophobic (or, as defined by the authors, "heterosexist"), whereby lesbians and gay men were regarded as (distinct) *individuals* rather than as *members of a family*. While admitting that it was still awaited to find meaningful ways for how to position sexual orientation in family studies, they challenged this heterosexist assumption and called for a paradigm shift on behalf of the recognition of family pluralism.

In connection to family pluralism, Myra M. Ferree and Elaine J. Hall in the late 1990s turned their attention to introductory sociology textbooks published between 1983 and 1988 and found that the selected textbooks discussed class, race and gender in "profoundly unequal" ways (1996, p. 929).¹⁹ Jeff Manza and Debbie V. Schyndel (2000) questioned this finding and suggested that the extent to which gender inequality was discussed in relation to macro and meso-level factors was close to that for class and race. As a response to this critique, Ferree and Hall (2000) argued that Manza and Schyndel, while focusing on the increase of discussions on gender from a quantitative perspective, failed to grasp the underlying theoretical paradigms regarding gender in sociology textbooks from a qualitative perspective. Ferree and Hall here refer to two paradigms: the sex-role

---

¹⁹ By referring to Thomas Kuhn, the authors in this study describe sociological paradigms in the following way: "By sociological 'paradigm' [...] we mean the shared assumptions of sociological discourse that define certain problems as significant, identify relevant evidence, and produce agreed-upon social facts (solutions) as well as troubling anomalies" (1996, p. 930). They argue that whereas certain elements of a sociological paradigm are commonly accepted in the field of sociology, sociological paradigms are less constraining compared to those in natural sciences.

paradigm (restricting diversity) based on a functionalist approach and the (rather emancipatory) gender-relations paradigm based on a feminist approach and conclude that the “paradigm guiding research questions is indeed changing, but we do not yet see much evidence of this gender-relations perspective replacing the sex-role model in contemporary textbooks” (p. 481). The major difference in the paradigmatic assumptions between the sex-role model and gender-relations model, as suggested by the authors, refers to the degree of acknowledgement of the multiplicity of relations: whereas the sex-role model favours one (ideal) model, i.e., the (male) breadwinner–housewife model, which is thought to oppress diversity and individual freedom, the gender-relations model is rather referred to stressing the diversity of various potential relations as a kind of emancipatory model on behalf of individual freedom. Similar to this assumption, Áine M. Humble and Carol A. Morgaine (2002) examined feminist methods in selected articles published between 1988 and 1999 in *Family Relations*, based on the three paradigms of knowledge and action as suggested by Habermas. In doing so, they concluded that whereas the critical/emancipatory paradigm serves as the central paradigm for feminist studies, this seemed to be most difficult to be achieved for reasons such as, among other things, grading (which creates a hierarchy between instructors and students), large classes, as well as the personal constraints (e.g., educational and family experiences) of the instructors.

In parallel to the studies above, Susan A. Mann et al. in 1997 addressed the conditions of paradigm shift in American family sociology, with a special focus on the question whether a shift took place from the structural functionalist paradigm hallmarked by Talcott Parsons to what is often called the postmodern paradigm. The motivation for their study derived from the conflicting views of David Cheal (1991) and Dorothy A. Smith (1993) on the matter.²⁰ According to Cheal, family theory in American sociology was no longer overwhelmed by Parson’s theory (the structural functionalist paradigm) and was more characterised by what could be called theoretical pluralism. In contrast, Smith, however, argued that Parsons’ theoretical position regarding the modern nuclear family remained central. In doing so, she pointed to the survival of the Standard North American Family (SNAF), a coinage by Smith, which was thought to

---

²⁰ By citing Bernard Farber (1964), Mann et al. point to that whereas before the 1950s four approaches had competed in American family sociology (i.e., the interactionist approach, the family life-cycle approach, the family-problems approach, as well as an early institutional-functionalist approach), functionalism came to dominate American family sociology by the middle of the 1950s. In contrast, the second half of the twentieth century brought about changes in the newly forming academic scholarship that aimed to incorporate the diverse experiences of both women and men coming from different classes, races and ethnicities, challenging the formerly established structural functionalist paradigm.

function as a kind of ideological code.²¹ To examine which of the two standpoints was correct (i.e., whether there was an ongoing paradigm shift), Mann and her co-authors selected seven family sociology textbooks published between 1960 and 1990 and carried out a profound content analysis on six selected topics: theory, social class, race and ethnicity, gender, family violence and sexual orientation.²² The findings showed that the seven selected textbooks for analysis tended to include “more critical literature that shifted their foci from convergence to diversity, from differentiation to stratification, and from consensus to conflict” (1997, p. 339), and that power and conflict with diversity and inequality were more vastly discussed. Yet, the authors argued that this was not accompanied by a corresponding shift in the theoretical analysis and assumptions,²³ whereby structural functionalism appeared as a continuing theoretical orientation.²⁴ With this result, Mann et al. supported the latter (Smith) position,²⁵ arguing that structural functionalism was still playing a central role in American family sociology.²⁶

By focusing on family research within the United States, the studies in this section – mainly (though not limited to) from a (family) sociological perspective, but with cross-disciplinary implications – contrast the ongoing pluralisation of family patterns with the dominant, but arguably less suitable structural-functionalist approach to grasp actual conditions. In doing so, these studies show a high degree of scholarly reflexivity on behalf of improving research methodology. On the other hand, these studies also appear to be both descriptive regarding the ongoing pluralisation of family patterns and normative (i.e., emancipatory) by supporting the pluralisation of family forms on an ideological basis. Though the level of scholarly reflexivity in these studies seems

---

²¹ Smith (1993) bases the concept of *ideological code* on *genetic code*, stating that an ‘ideological code’ is like a “schema that replicates its organization in multiple and various sites” (p. 51), and argues that the Standard North American Family (i.e., a heterosexual married couple with the husband as the breadwinner) functions as an ideological code in American family sociology.

²² As for theory, Mann et al. (1997) examined whether the following six theoretical perspectives were reported in the selected textbooks: functionalism, exchange theory or behavioural psychology, symbolic interactionism, developmental theory, macro conflict theory and feminist theory. They regarded the first four as “traditional perspectives” (i.e., the early postwar paradigm) and the last two as “critical approaches” (p. 321).

²³ This was especially true for topics such as social class, family violence and sexual orientation.

²⁴ With a few exceptions such as in the discussion of African American families and gender issues.

²⁵ Susman et al. argue that both Kuhn and Cheal failed to foresee the way a dominant paradigm could hinder the progress of alternative theories, just as the hegemonic position of structural functionalism in American family sociology acted as an obstacle against the development of alternative perspectives.

²⁶ It is worth noting that the self-reflexivity of American family sociology can be well seen in other textbook analyses as well, such as that of Hyman Rodman (1965), Brent C. Miller and David M. Klein (1981), as well as Nancy A. Greenwood and Margaret L. Cassidy (1986, 1990).

to be (somewhat) less elaborated than in the study of Thornton and that of Barton and Bishop, the initial assumption of the present study regarding the connection between emancipatory research and the (high) level of scholarly self-reflexivity can be acknowledged. This kind of connection, however, is not limited to research studies in the United States, but it can be observed in non-Western family research as well, as discussed below in the following section.

Paradigm Research in non-Western Context

A similar research interest in paradigm shifts can be seen outside the United States as well, such as Japan, which has been heavily influenced by American family sociology in postwar times. In fact, family sociology in Japan takes a special place among that of non-Western countries, due to its large independent organisation (i.e., a separate academic association and journal) within the local (Japanese) sociological world. The extent to which Japanese family sociology is being organised is much less seen, or not seen at all, in other non-Western countries. This unprecedented research activity and independence brought about a remarkable self-reflexivity, also in terms of paradigm research.²⁷ In 1989, Emiko Ochiai addressed paradigm in family sociology,²⁸ by discussing Kuhn's conceptualisation, as well as Ronald L. Howard's concept of intellectual ecology in detail. Through these concepts, she examined the current conditions of Japanese family sociology and emphasised the need for a new approach to replace the then dominant perspective called *collective approach* (*shūdanronteki apurōchi*) in Japanese family sociology.²⁹ While acknowledging that the *collective approach* became a "normal science" during the 1950s in Japan, she pointed to that the convulsions of modern family idealism from the 1980s made this approach unsuitable for studying modern society. In order to support this claim, Ochiai took three textbooks on family sociology for analysis³⁰ and examined the underlying background hypotheses regarding the family from a *sociology of knowledge* perspective from eight analytical viewpoints. Based on the findings, Ochiai proposed a more flexible and *interpretive* approach that (unlike the *collective approach* based on fixed modern family norms) does not give an a priori definition of the family. In doing so, Ochiai aimed to provide a better framework for understanding the then ongoing family changes in Japanese society. On the other hand, she remained careful, asserting that it could not be

---

²⁷ For the remarkable history of family sociology in Japan, see Ochiai (2013).

²⁸ Ochiai devoted a whole chapter (Chapter 6) on "paradigm" in this book-length study about the modern family and feminism.

²⁹ The *collective approach* basically refers to the modern nuclear family approach hallmarked by the North American structural functionalist family theory, where the family is examined as a *collective group* with fixed family roles, and not as a network of *individuals* with relatively flexible family relations.

³⁰ Waller and Hill (1938 to 1951); Bell and Vogel (1960) and Morioka and Mochizuki (1983).

known at the time whether this interpretive approach itself would become a paradigm (i.e., a commonly shared approach) in the future. This question was addressed twenty years later when Ochiai (2013) summarised and evaluated the characteristics of the development of family sociology in Japan. In doing so, Ochiai confirmed the paradigmatic shift to “a family model as a network of individuals” that also brought about the shift “from groups to networks”, as well as “the shift from family units to individual units as a shift in the basic unit of society” (p. 117). In fact, Ochiai in this study distinguished and skillfully described in detail three different paradigms (i.e., the pre-war *ie*, paradigm,³¹ the postwar modern nuclear family paradigm, as well as the aforementioned individual network paradigm) in Japan’s family research history and argues that “the shifts in the ruling paradigms of family sociology for each era were formed by the position of Japan in the global context” (p. 104).

As an extension of Ochiai’s research interest in paradigms, a cross-national comparative study (Rajkai, 2014) was carried out on the conditions of family sociology, based on the following conceptualisation. From the 1980s, modern families have become diverse and the sociology of family came under pressure to face new challenges on the micro level. Hence, this study analysed various family concepts, ideologies and models represented in single-authored family sociology textbooks and aimed to examine whether there was a shift in the research paradigm from that viewing “the social unit (in modern society) is the (modern) family” to that “the basic social unit is the individual”. In doing so, this study focused on four non-Western European cultures in East Asia (Mainland China, Taiwan, Japan) and Eastern Europe (Hungary), where changes to the family structure, as well as to the local social milieu were thought to be far more complex than in Western Europe and North America. In doing so, this research argued that these societies had become a kind of buffer zone in terms of ideologies between the Western and non-Western world, having caused great contradictions in the formation of self-identity. The study assumed that on the one hand there was a growing awareness of emphasising individual autonomy due to economic development, whereas, on the other hand, local discourses on family related to the conditions of cultural (national) identity had emerged as narratives against Western-born individualised discourse, thus hindering the shift to a postmodern paradigm (i.e., “the basic social unit is the individual”). To examine the underlying paradigms and potential paradigm shifts in the selected four societies, representative family sociology textbooks were taken for analysis from two periods of time: 1970s–1980s and 1990s–2000s. As a result of the analysis,

---

³¹ The *ie* refers to Japan’s premodern stem family system. Its unified form in the late nineteenth and early twentieth century became the basic legal and social unit of modern Japan up until 1947.

four main ideological sources were identified from the examined textbooks: pre-modern ideology based on traditional family values, Western capitalist modern ideology, socialist modern ideology, and postmodern ideology advocating individualism. These four identified sources were found functioning as ideologies competing for hegemony over interpreting family change. The findings suggested four different patterns in terms of paradigmatic shift. Whereas Japan presented an obvious move toward a framework taking the individual as the analytical unit,³² family sociology textbooks in Mainland China and Taiwan showed limited signs in the direction of a postmodern paradigm and basically continued stressing that “the basic social unit is the family”. In contrast, the examined single-authored family sociology textbooks in Hungary suggested a reverse paradigm shift to pre-socialist, Christian values. The study found that the difference in paradigm shift between these societies is mainly due to the nature of, and degree of inquiry into, a cultural (national) identity in relation to local traditional ideals and beliefs.³³

Just as the studies related to emancipation in the previous section, those above in the present section reveal the significance of the underlying ideological confrontations behind paradigmatic issues in family (sociology) research, albeit in different degrees of complexity. The debate in the United States mainly refers to the acceptance or denial of the structural functionalist approach as a methodological paradigm seen through the assumed existence of an ideological code called the Standard North American Family. This throws light upon two opposing ideologies: the modern (capitalist) family ideology and the (individualised) postmodern ideology advocating pluralism. In contrast, the case of Japan (and also Taiwan) discovers a rather complex confrontation of ideologies that both involves the local traditional family ideology, modern (capitalist) ideology, and (individualised) postmodern ideology. The study of Mainland China and Hungary, however, suggests an even higher degree of complexity of ideological confrontations, by pointing to the existence of a modern socialist ideology in the case of (former) socialist countries. On the other hand, it must be noted that all the studies in the present and previous sections show that ideology has an important influence on the formation of paradigms and paradigm shifts, both in relation to micro-level issues such as individual identities, as well as to macro-level issues such as the formation of cultural (national) identity. Yet, the remarkable complexity of ideological confrontations in Eastern Europe and East Asia suggests that the employment of paradigms and the related scholarly

---

³² This, however, does not necessarily mean that Japanese family sociologists in general would identify with the perspective that the basic social unit is the individual.

³³ Regarding the differences in the search for cultural (national) identity and the way they contributed to the contrasting paradigm shifts in the four societies, see Rajkai (2014) for details.

reflexivity in non-Western family research are both heavily burdened, challenged, and diversified due to the compelled positioning of the 'Self' against the 'Other' (i.e., Western Europe and North America in the first place).

Summary and Discussion

The studies discussed in this article provide a remarkable glimpse into the various ways paradigms have been employed within family research since the second half of the twentieth century. According to this diversity, the employment of paradigms can be categorised in several distinct, though correlating, ways. First, they reveal important characteristics of the academic scholarship's (self-)reflexivity in relation to family. This refers both to reflexivity regarding the research subject (i.e., the family) per se and to academic self-reflexivity regarding the way of doing research. The latter can be further divided into reflexivity in regard to revealing (or even calling into question) underlying paradigms behind the research methods and reflexivity on the scholars themselves from a sociology of knowledge or intellectual ecological perspective. In this categorisation, three types can be identified: the subject of reflexivity is either the family (e.g., a certain family practice or process),³⁴ or the underlying assumptions behind research or educational methods,³⁵ or the social (academic) milieu that the examined academic community is exposed to.³⁶

Another approach to the employment of paradigm refers to *area* in a geographical sense. This can pertain either to a certain geographical region (usually a specific country) or to a rather *global* context.³⁷ It can be assumed that the former practice is the mainstream, due to the strong embeddedness of the social sciences in the national framework. This can be seen in the emergence of national sociologies in the early twentieth century that take the nation-state as the unit for analysis, and which then came to shape the characteristics of sociology.³⁸ Nonetheless, it can be argued that family research in the global context shows a strong orientation towards (or even dependence on) the way research is conducted in Western Europe and North America, both in terms of actual conditions and the related research theories and methods. Thus, scholars in two adjacent countries may be more familiar with the family conditions and the

---

³⁴ Such as in Evans and Smith (1969), Reiss and Oliveri (1980, 1983), Oliveri and Reiss (1981), Constantine (1986), Ward (1997) and Hoisington (2011).

³⁵ Such as in Beutler et al. (1989), Hanson et al. (1992), Allen and Demo (1995), Bahr and Bahr (1996), Ferree and Hall (1996, 2000), Mann et al. (1997), Hidalgo (1998), Larson and Almeida (1999), Thornton (2001, 2005) and Barton and Bishop (2014).

³⁶ Such as in Howard (1981), Ochiai (1989, 2013) and Rajkai (2014).

³⁷ Such as in Thornton (2001, 2005).

³⁸ This is despite the promising formation of a global sociology in recent years, which takes the global society as its analytical unit.

related theories and methods employed in geographically (and perhaps also culturally) remote Western countries than about the conditions in each other's countries. Another area in relation to the employment of paradigm refers to *academic field*. Similarly to area in a geographical sense, there are studies that focus on paradigms within a specific discipline, whereas other studies discuss paradigms in a more general sense, not limited to any academic field. It can be ventured to say that the former may be more dominant, due to strong scholarly diversification and specialisation. On the other hand, it can also be assumed that a growing call for multidisciplinary research in family studies may increase paradigm research in a cross-disciplinary context.

An additional approach to the use of paradigm refers to its characteristics in terms of being practical³⁹ or theoretical,⁴⁰ empirical⁴¹ or ideological (often emancipatory),⁴² each suggesting a different type of reflexivity. In a close relation to this, reflexivity can also be examined from two basic research approaches: descriptive approach (i.e., how things *are*) and normative approach (i.e., how things *should be*). Whereas it can be assumed that both appear in all research studies, their proportion varies greatly, with more ideological implications when the normative approach is being used. In relation to this, it seems to be useful to distinguish values and beliefs that unavoidably underly paradigmatic assumptions, as suggested by Barton and Bishop (2014), from when underlying ideals are being used for *making the world better*. This is strongly related to the academic dilemma whether natural sciences and social sciences differ in their basic characteristics, and if so, how and to what degree. Kuhn (1962) for instance makes a parallel between scientific and political revolutions in terms of paradigm shift, but he seems to underscore the difference between the scientific and political worlds, just as he fails to properly distinguish the social and natural sciences as well. The distinction between the two sciences, however, appears to be highly relevant for family studies, since family often becomes a place of ideological debates, especially when seeking for cultural (national) identity, or for the empowerment of disadvantaged groups or individuals. It can be argued that it is this (sometimes emancipatory) ideological belief regarding social issues (i.e., the belief that *we can change the world*) that makes the striking difference between social and natural sciences.⁴³ On the other hand, it can be assumed that

---

³⁹ Especially in studies related to a family paradigm, as discussed above.

⁴⁰ Such as for instance in Thornton (2001, 2005) and Barton and Bishop (2014).

⁴¹ Such as in Larson and Almeida (1999).

⁴² In, for instance, Allen and Demo (1995) and Hidalgo (1998).

⁴³ The powerful influence of ideology in social sciences can also be seen in their ability to reverse paradigmatic shifts, just as the case of the above-mentioned reverse to pre-socialist, Christian values in postsocialist Hungary suggests.

natural scientists aim to make the world better as well, by making use of the physical (natural) laws to directly or indirectly help develop new devices, medicines, etc., but they do not (or rather *cannot*) change the physical (natural) laws per se. Thus, compared to social sciences, ideology seems to be differently set in natural sciences.⁴⁴ In this sense, Kuhn's conceptualisation of paradigms and paradigm shifts needs to be carefully approached when applying them to social sciences (including family research). Though several studies⁴⁵ discussed in this article refer to Kuhn and his conceptualisation of the paradigm, most of them do not question this concept's applicability to family research.⁴⁶ Furthermore, while some studies use the concept of the *paradigm* in relation to "normal science" (as suggested by Kuhn), *paradigms* in other studies seem to be simply referred to as a specific *model* or methodology, or just a certain perspective, without claiming them to be functioning as the boundaries of "normal science".⁴⁷ The authors of these studies appear to tacitly refer paradigm to its original meaning in Greek, i.e., a pattern, example or sample.

Concluding Remarks

The diversity in the employment of paradigm in family-related studies, as explored in this article, suggests a remarkable multidimensionality of scholarly reflexivity, as well as a high degree of academic creativity. In relation to this, it can be argued that theoretical studies (especially from a philosophical approach), as well as emancipatory studies with a strong normative approach reveal high scholarly self-reflexivity, where the focus is either on the academic community, or on the applied research methodology and underlying research assumptions, rather than on a specific family practice or process. On the other hand, this multidimensionality and creativity appear in rather fragmentary forms in distinct studies, thus hindering the increase of scholarly awareness about latent research potential. By reviewing various types of studies in connection to paradigm, this article aimed to improve this scholarly awareness. Nonetheless, further studies are needed to clarify the characteristics of knowledge production through introspective studies on the thus far less addressed ecological environment of individual scholars and academic communities, for which the perspective of

---

⁴⁴ One of the rare examples of ideology having influence on natural science refers to the ban on genetics in the Soviet Union, which argued that it was a bourgeois science.

⁴⁵ Such as Beutler et al. (1989), Ochiai (1989, 2013), Bahr and Bahr (1996), Ferree and Hall (1996), Mann et al. (1997), Barton and Bishop (2014) and Rajkai (2014).

⁴⁶ For a detailed discussion on the applicability problem of Kuhn's paradigm concept to social sciences including family research, see Rajkai (2014).

⁴⁷ Such as in Hanson et al. (1992), Hidalgo (1998) or Larson and Almeida (1999). In contrast, studies revealing paradigms behind specific family practices and process appears as an exception since the subject of the discussed paradigms in these studies is not the academic community, but the actual conditions of families in the everyday life.

intellectual ecology, as a specific form of scholarly (self-)reflexivity, appears as an especially promising tool.

Conflict of Interests: Author declared no conflict of interests.

(Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.)

References

- Allen, K. R., & Crosbie-Burnett, M. (1992). Innovative Ways and Controversial Issues in Teaching about Families: A Special Collection on Family Pedagogy. *Family Relations*, 41(1), 9-11. <https://doi.org/10.2307/585385>
- Allen, K. R., & Demo, D. H. (1995). The Families of Lesbians and Gay Men: A New Frontier in Family Research. *Journal of Marriage and Family*, 57(1), 111-127. <https://doi.org/10.2307/353821>
- Bahr, H. M., & Bahr, K. S. (1996). A Paradigm of Family Transcendence. *Journal of Marriage and Family*, 58(3), 541-555. <https://doi.org/10.2307/353715>
- Barton, A. W., & Bishop, R. C. (2014). Paradigms, Processes, and Values in Family Research. *Journal of Family Theory & Review*, 6(3), 241-256. <https://doi.org/10.1111/jftr.12043>
- Bell, N. W., & Vogel, E. F. (1960). *A Modern Introduction to the Family*. Glencoe: Free Press.
- Beutler, I. F., Burr, W. R., Bahr, K. S., & Herrin, D. A. (1989). The Family Realm: Theoretical Contributions for Understanding Its Uniqueness. *Journal of Marriage and Family*, 51(3), 805-816. <https://doi.org/10.2307/352178>
- Brown, M. M. (1980). *What is Home Economics Education?* Minneapolis, MN: Minnesota Research and Development Center for Vocational Education.
- Caldwell, J. C. (2006). Book Review: Thornton, Arland. Reading History Sideways. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 12(1), 222-223. <https://rai.onlinelibrary.wiley.com/toc/14679655/2006/12/1>
- Cheal, D. (1991). *Family and the State of Theory*. Toronto: University of Toronto Press.
- Constantine, L. L. (1986). *Family Paradigms: The Practice of Theory in Family Therapy*. New York: Guilford Press.
- Evans, R. H., & Smith, N. R. (1969). A Selected Paradigm of Family Behavior. *Journal of Marriage and Family*, 31(3), 512-517. <https://doi.org/10.2307/349774>
- Farber, B. (1964). *Family: Organization and Interaction*. San Francisco: Chandler Publishing Company.
- Ferree, M. M., & Hall, E. J. (1996). Rethinking Stratification from a Feminist Perspective: Gender, Race, and Class in Mainstream Textbooks. *American Sociological Review*, 61(6), 929-950. <https://doi.org/10.2307/2096301>
- Ferree, M. M., & Hall, E. J. (2000). Gender Stratification and Paradigm Change. *American Sociological Review*, 65(3), 475-481. <https://doi.org/10.2307/2657469>

- Fuller, S. (2000). *Thomas Kuhn: A Philosophical History for Our Times*. Chicago: University of Chicago Press.
- Greenwood, N. A., & Cassidy, M. L. (1986). A Review of Introductory Marriage and Family Texts: Standards for Evaluation. *Teaching Sociology*, 14(4), 295-302. <https://doi.org/10.2307/1318393>
- Greenwood, N. A., & Cassidy, M. L. (1990). A Critical Review of Family Sociology Textbooks. *Teaching Sociology*, 18(4), 541-549. <https://doi.org/10.2307/1317649>
- Habermas, J. (1971). *Knowledge and Human Interests* (J. J. Shapiro, Trans.). Boston, MA: Beacon Press.
- Handel, G. (Comp.). (1967). *The Psychosocial Interior of the Family*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Hanson, S., Heims, M., & Julian, D. (1992). Education for Family Health Care Professionals: Nursing as a Paradigm. *Family Relations*, 41(1), 49-53. <https://doi.org/10.2307/585392>
- Hidalgo, N. M. (1998). Toward a Definition of a Latino Family Research Paradigm. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 11(1), 103-120. <https://doi.org/10.1080/095183998236917>
- Hoisington, L. A. (2011). *Family Paradigms and Human Emotions* [Doctoral dissertation, Michigan State University]. <https://doi.org/doi:10.25335/M5C14B>
- Howard, R. L. (1981). *A Social History of American Family Sociology, 1865-1940*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Humble, Á. M., & Morgaine, C. A. (2002). Placing Feminist Education within the Three Paradigms of Knowledge and Action. *Family Relations*, 51(3), 199-205. <http://www.jstor.org/stable/3700135>
- Kantor, D., & Lehr, W. (1975). *Inside the Family: Toward a Theory of Family Process*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kantor, D., & Vickers, M. I. (1983). Divorce Along The Family Life Cycle. In H. A. Liddle (Comp.), *Clinical Implications of the Family Life Cycle*. Rockville, Md.: Aspen Systems Corporation.
- Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Larson, R. W., & Almeida, D. M. (1999). Emotional Transmission in the Daily Lives of Families: A New Paradigm for Studying Family Process. *Journal of Marriage and Family*, 61(1), 5-20. <https://doi.org/10.2307/353879>
- Mann, S. A., Grimes, M. D., Kemp, A. A., & Jenkins, P. J. (1997). Paradigm Shifts in Family Sociology? Evidence from Three Decades of Family Textbooks. *Journal of Family Issues*, 18(3), 315-349. <https://doi.org/10.1177/019251397018003005>
- Manza, J., & Schyndel, D. V. (2000). Still the Missing Feminist Revolution? Inequalities of Race, Class, and Gender in Introductory Sociology Textbooks (Comment on Ferree and Hall, ASR, December 1996). *American Sociological Review*, 65(3), 468-475. <http://www.jstor.org/stable/2657468>

- Miller, B. C., & Klein, D. M. (1981). A Survey of Recent Marriage and Family Texts. *Contemporary Sociology*, 10(1), 8-21. <https://doi.org/10.2307/2067794>
- Morgaine, C. A. (1992). Alternative Paradigms for Helping Families Change Themselves. *Family Relations*, 41(1), 12-17. <https://doi.org/10.2307/585386>
- Morioka, K., & Mochizuki, T. (1983). *Atarashii Kazoku Shakaigaku* [A New Family Sociology]. Tokyo: Baifukan.
- Ochiai, Emiko (1989). *Kindai Kazoku to Feminizumu* [The Modern Family and Feminism]. Tokyo: Keisō shobō.
- Ochiai, Emiko (2013). Paradigm Shifts in Japanese Family Sociology. *International Journal of Japanese Sociology*, 22(1), 104-127. <https://doi.org/10.1111/ijjs.12011>
- Oliveri, M. E., & Reiss, D. (1981). The Structure of Families' Ties to Their Kin: The Shaping Role of Social Constructions. *Journal of Marriage and Family*, 43(2), 391-407. <https://doi.org/10.2307/351390>
- Rajkai, Zs. (2014). *Kyōgō Suru Kazoku Moderu Ron* [The Theory of Competing Family Models]. Kyoto: Kyoto University Press.
- Reiss, D. (1971). Varieties of Consensual Experience: I. A Theory for Relating Family Interaction to Individual Thinking. *Family Process*, 10(1), 1-28. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1971.00001.x>
- Reiss, D., & Oliveri, M. E. (1980). Family Paradigm and Family Coping: A Proposal for Linking the Family's Intrinsic Adaptive Capacities to Its Responses to Stress. *Family Relations*, 29(4), 431-444. <https://doi.org/10.2307/584456>
- Reiss, D., & Oliveri, M. E. (1983). The Family's Construction of Social Reality and Its Ties to Its Kin Network: An Exploration of Causal Direction. *Journal of Marriage and Family*, 45(1), 81-91. <https://doi.org/10.2307/351297>
- Rodman, H. (1965) The Textbook World of Family Sociology. *Social Problems*, 12(4), 445-457. <https://doi.org/10.2307/798844>
- Smith, D. E. (1993). The Standard North American Family: SNAF as an Ideological Code. *Journal of Family Issues*, 14(1), 50-65. <https://doi.org/10.1177/0192513X93014001005>
- Thornton, A. (2001). The Developmental Paradigm, Reading History Sideways, and Family Change. *Demography*, 38(4), 449-465. <https://doi.org/10.1353/dem.2001.0039>
- Thornton, A. (2005). *Reading History Sideways: The Fallacy and Enduring Impact of the Developmental Paradigm on Family Life*. Chicago: University of Chicago Press.
- Waller, W., & Hill, R. (1938 to 1951). *The Family: A Dynamic Interpretation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ward, M. (1997). Family Paradigms and Older-Child Adoption: A Proposal for Matching Parents' Strengths to Children's Needs. *Family Relations*, 46(3), 257-262. <https://doi.org/10.2307/585123>

Atf: Dunlap, R. E. & Catton, W. R. (2022). Çevre Sosyolojisi: Yeni Bir Paradigma (çev. Eren Alkan). *Sosyoloji Dergisi*, 43, 221-234.

Çeviri / Translation

ÇEVRE SOSYOLOJİSİ: YENİ BİR PARADİGMA¹

William R. Catton, Jr. & Riley E. Dunlap²

Washington State University

Eren ALKAN*

Kaynak: Dunlap, R. E. & Catton, W.R. (1978) Environmental Sociology: A New Paradigm. *The American Sociologist*. Şub., 1978, Vol. 13, No. 1 (Şub., 1978), ss. 41-49

Öz

Sosyolojideki görünüşte çeşitli ve rekabet halindeki teorik bakış açıları, ortak insan merkeziliklerinde benzerdir. Bu nedenle, bu perspektiflerden herhangi birinden, çağdaş ve gelecekteki sosyal deneyimlerin çoğu anormal görünmelidir. Çevre sosyologları, antroposentrik olmayan bir paradigma aracılığıyla son toplumsal değişiklikleri anlamaya çalışırlar. Ekosistem kısıtlamaları artık hem insan toplumları hem de sosyoloji için ciddi sorunlar oluşturduğundan, yaygın olan İnsan İstisnacılığı Paradigmasından (İİP) oldukça farklı üç varsayım gerekli hale geldi. Yeni bir Çevresel Paradigma (YÇP) oluştururlar. Bu Yeni Çevre Paradigmasını kabul eden sosyologlar, geleneksel olarak sosyolojiden dışlanan değişkenlerin sosyolojik uygunluğunu takdir etmekte zorluk çekmezler. Çevre sosyolojisinin özü, aslında çevre ve toplum

¹ Yazarlar, bu makalenin hazırlanmasına eşit katkıda bulunmuşlardır ve isimleri alfabetik olarak yazılmıştır. Çeşitli zamanlarda, bizi bir hayli mutlu eden, Don A. Dillman, Viktor Gecas, Dennis L. Peck, Kenneth R. Tremblay, Jr., Kent D. Van Liere, John M. Wardwell ve Robert L. Wisniewski gibi meslektaşlarımız ve lisansüstü öğrencilerle yaptığımız, ufuk açıcı tartışmalardan yararlandık. Özellikle, bu makalenin ilk taslağına eleştirel bir okuma yapan Don Dillman'a şükranlarımızı sunarız. Dunlap'ın bu makaleye katkısı Proje 0158, Kır Sosyolojisi Bölümü, Washington Devlet Üniversitesi tarafından desteklenmiştir. Makalenin künyesi, 4933 sayılı Bilimsel Makale, Tarım Araştırma Merkezi Yüksekokulu, Washington Devlet Üniversitesi, Pullman, WA 99164'tür.

² Riley Dunlap, ilgili okuyucuların, 1980 yılında revize edilmiş ve genişletilmiş makaleyi okumalarını tavsiye etmektedir. Bahsedilen makale için bkz. Catton WR, Dunlap RE. A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology. *American Behavioral Scientist*. 1980;24(1):15-47. doi:10.1177/000276428002400103

* Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, erenalkan.ege@gmail.com; ORCID: 0000-0002-6447-9394

arasındaki etkileşimlerin incelenmesidir. YÇP odaklı sosyologların sosyal tabakalaşmayla ilgili konulardaki son çalışmaları, bu paradigmanın faydasını örnelemektedir.

Environmental Sociology: A New Paradigm

Abstract

Ostensibly diverse and competing theoretical perspectives in sociology are alike in their shared anthropocentrism. From any of these perspectives, therefore, much contemporary and future social experience has to seem anomalous. Environmental sociologists attempt to understand recent societal changes by means of a nonanthropocentric paradigm. Because ecosystem constraints now pose serious problems both for human societies and for sociology, three assumptions quite different from the prevalent Human Exceptionalism Paradigm (HEP) have become essential. They form a New Environmental Paradigm (NEP). Sociologists who accept this New Environmental Paradigm have no difficulty appreciating the sociological relevance of variables traditionally excluded from sociology. The core of environmental sociology is, in fact t study of interactions between environment and society. Recent work by NEP-oriented sociologists on issues pertaining to social stratification exemplifies the utility of this paradigm.

***

Sosyoloji bir çıkmaza girmiş gibi görünüyor. Sosyologların, son kuşak içerisinde insan toplumlarını şekillendiren bazı şaşırtıcı olayları, en sevdikleri teorilere asimile etme çabaları, zaman zaman toplumsal gerçeklerin ikna edici açıklamalarından ziyade sosyolojik cemaatin parçalanmasına daha fazla katkıda bulunmuştur. Ancak Thomas Kuhn (1962:76) gibi kimi teorisyenler, böyle bir açmazın sıklıkla "yeniden şekillendirme için bir vesile olduğunu" gösterir.

Çevre sorunlarının artmasının ve özellikle "büyümenin sınırları" konusundaki endişelerin, çoğu sosyoloğun kamuoyuyla paylaştığı coşkulu beklentilerden keskin bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Çevresel sorunlar ve kısıtlamalar, altmışlı yıllardaki olayların Amerikan toplumunda yarattığı genel huzursuzluğa katkıda bulunmuştur. Düşünen her birey gibi, sosyologlar da sosyal ilerleme, yukarı doğru hareketlilik ve toplumsal istikrarı içine alan Amerikan rüyasının güvenli görüldüğü yıllar olan rahat ellilerden tamamen farklı bir şekilde gelişen, dramatik bir değişimle boğuşmaktadır.

1976'da Amerikan Sosyoloji Derneği, birkaç yıl önce Kırsal Sosyoloji Derneği ve Sosyal Sorunları İnceleme Derneği'nde belirlenen emsalleri izleyerek yeni bir "Çevre Sosyolojisi Birimi" kurmuştur³. Bu makalede, çevre sosyolojisinin gelişiminin, geleneksel sosyolojik perspektif ile anlaşılması zor olan son toplumsal değişimleri, nasıl anlamaya çabaladığını göstereceğiz. Çevre sosyolojisinin ortaya çıkışının, disiplin içinde başka bir uzmanlığın yükselişini basitçe temsil etmekten ziyade, yeni bir paradigmanın gelişimini yansıttığını ve bu paradigmanın bizi yukarıda bahsedilen çıkmazdan kurtarmaya yardımcı olabileceğini iddia ediyoruz.

Çevre sosyolojisinde örtük olarak bulunan "Yeni Çevresel Paradigma" (YÇP), elbette, çoğu sosyolog için toplumsal gerçekliğin doğasını tanımlayan ve giderek eskiyen "alan varsayımları" kümesini değiştirmeye veya onarmaya yönelik mevcut birkaç adaydan yalnızca biridir. Çevre sosyologları, Gouldner'ın (1970) tanımladığı çok farklı alternatiflerin savunucularından daha az olmayan, değişen bir "gerçek olanın anlamı" ile başa çıkmaya çalışmaktadır. Ayrıca, YÇP'nin çağdaş ve gelecekteki sosyal koşulların önceki sosyolojik perspektiflerle mümkün olandan daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabileceğine inanıyoruz. Bu paradigmanın gücünü göstermek için önemli sosyolojik konulara yeni bir ışık tutabilmek için, tabakalaşma sorunlarına ilişkin yakın tarihli bazı YÇP temelli incelemeleri kısaca açıklayacağız. Ama önce eski ve yeni varsayım kümelerini karşılaştırmalıyız.

"İnsan İstisnai Paradigma"

Çağdaş sosyolojideki sayısız rakip teorik perspektif- örneğin, işlevselcilik, sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji, çatışma teorisi, Marksizm ve benzeri-birbirlerinden hangi açılardan farklı olduklarını açıklarken abartma eğilimi gösterirler. Her biri kendi başına bir paradigma olduğunu iddia eder ve genellikle de öyle kabul görürler (bkz. örn., Denisoff ve diğerleri, 1974 ve Ritzer, 1975). Ama aynı zamanda bunlar, basitçe rekabet eden "paradigma öncesi" perspektifler olarak da yorumlanmışlardır (Friedrichs, 1972). Görünen çeşitliliklerinin, yine de *hepsinin* altında yatan temel insan-merkezilik kadar önemli olmadığını savunuyoruz.

Bu karşılıklı insan-merkezilik, temel bir sosyolojik dünya görüşünün parçasıdır (Klausner, 1971:10-11). Biz bu dünya görüşüne "İnsan İstisnai Paradigma" (İİP) diyoruz. İİP'nin varsayımlarının kabul edilmesinin, tercih ettikleri yönelim ne olursa olsun, çoğu sosyolog için ekolojik sorunların ve kısıtlamaların

---

³ 1960'ların sonunda, RSS'de Doğal Kaynaklar Araştırma Grubu kuruldu; ayrıca 1973'te SSSP tarafından Çevresel Sorunlar Şubesi kurulmuştur.

toplumsal etkileriyle anlamlı bir şekilde başa çıkmayı zorlaştırdığını iddia ediyoruz. Böylece İİP, çağdaş ve gelecekteki toplumsal deneyimi kavramaya yönelik sosyolojik çabaları giderek daha fazla engellemektedir.

İİP, ya son zamanlarda bilgiye yapılan eklemelerle meydan okunan ya da yetmişlerin olaylarıyla çelişen iyimser çıkarımları olan birkaç varsayımdan oluşmaktadır. Mevcut tüm teorik inanışlar tarafından açık veya örtülü olarak kabul edilenler, şunları içermektedir:

1. İnsanlar, kültüre sahip oldukları için dünyadaki canlılar arasında benzersizdir.
2. Kültür, neredeyse sonsuz ölçüde değişebilir ve biyolojik eğilimlerden çok daha hızlı değişebilir.
3. Bu nedenle, birçok insani farklılık doğuştan değil, toplumsal kaynaklıdır, bunlar toplumsal olarak değiştirilebilir ve uygunsuz farklılıklar ortadan kaldırılabılır.
4. Dolayısıyla kültürel birikim, ilerlemenin sınırsız bir şekilde devam edebilmesi ve tüm sosyal sorunları nihai olarak çözülebilir hale getirmesi anlamına gelir.

Böylesi iyimser bir dünya görüşünün sosyolojik kabulü, kuşkusuz, akademik sosyolojinin doğduğu ve beslendiği Batı kültüründe ilerleme doktrininin yaygınlığı tarafından desteklenmiştir. Sosyolojinin en fazla geliştiği yer, Batı kültürünün Amerikan şubesi idi ve Tocqueville'den Laski'ye kadar Amerikan gündelik hayatını analiz eden yabancı düşünörlere göre, çoğu Amerikalı (yakın zamana kadar) bugünün geçmişten daha iyi olduğuna ve geleceğin, bugünün üzerine inşa edileceğine büyük bir tutkuyla inanmaktaydı. Sosyologlar, doğal kaynaklar hâlâ o kadar bolken ve ilerlemenin sınırları görünmezken, bu kanaati kolayca paylaşabiliyorlardı. Tarihçi David Potter (1954:141), meslektaşlarını, bunların çalışmalarını şekillendiren ve daha önce ifade edilmemiş ve incelenmemiş varsayımlardan bazılarına karşı uyarıya çalışmıştır; sözleri sosyologlar için de aynı derecede geçerli: "İlk önce çevresel bir koşul olarak keşfettiğimiz ve daha sonra teknolojik değişimle fiziksel olduğu kadar kültürel bir güce dönüştürdüğümüz bolluk faktörü, . . . Amerikan yaşamının tüm yönlerini temelden etkilemiştir⁴."

Sosyologlar, sadece toplumumuzun geçmişteki bolluktan, özel nitelikler türetmiş olduğu gerçeğine fazla aldırış etmemişler; aynı zamanda bolluğun mirası, çoğu sosyoloğun, anlaşılmaz bir kıtlık çağı olasılığını algılamasını da zorlaştırmıştır. Örneğin, "taşımaya kapasitesi" gibi ekolojik kavramlar çoğu sosyoloğun kelime dağarcığına yabancıdır (Catton, 1976a; 1976b), ancak bu

---

⁴ Cebir üreten bu coşkuya karşı erken bir uyarı için bkz. Summer (1986). Çok az sayıda yirminci yüzyıl sosyoloğu bu uyarıyı ciddiye almıştır.

kavramı dikkate almamak, bir ortamın taşıma kapasitesinin her zaman gerektiği gibi genişletilebilir olduğunu varsaymakla, böylece kıtlık olasılığını da görmezden gelmekle, eş anlamlıdır.

İnsan toplumunun ekosisteme bağımlılığının ihmali, maddi ilerlemenin biyojeokimyasal sınırlarını basitçe tanımayan ve ekonomik kalkınma üzerine yazılan sosyolojik literatürde (örneğin, Horowitz, 1972) açıkça görülmektedir. Ayrıca bir toplumsal evrim teorisine doğru yenilenen sosyoloji disiplini (örneğin, Parsons, 1977), toplumlar içsel olarak daha farklılaştıkça, dolayısıyla bir yandan "uyumlu olarak yükseltilirken" öte yandan "daha verimli" sömürüye maruz kalan kaynak tabanına neredeyse hiç ilgi göstermemiştir. Bu tür literatürde, "çevre" kelimesi neredeyse tamamen, bir toplumun "sembolik ortamına" (kültürel sistemler) veya "sosyal çevreye" (çevreyeyen sosyal sistemler) atıfta bulunur⁵.

İnsanlıktan önceki sorunun "varoluş değil yaşam standardı, biyoloji değil sosyoloji" olduğunu iddia etmek; temel ihtiyaçların "tatmin edilebilir ve bolluk ihtimalinin gerçek" olduğunda ısrar etmek; "kıyamet histerisini" "ekoloji hareketine" isnat etmek ve bir yüzyıl daha devam edecek "bileşik faiz" büyümesini beklemek için bunu sorgulanabilir olmaktan ziyade basmakalıp olarak görmek, Daniel Bell (1973: 465) gibi seçkin bir sosyoloğu dahi devreye soktuğu üzere diğer bilimlerin yasalarını (Entropi İlkesi⁶ ve Enerjinin Korunumu Yasası gibi⁷) - sanki insan eylemleri onlardan hiç etkilenmiyormuş gibi-görmezden gelme alışkanlığından kaynaklanır. Benzer şekilde, bu ihmali, Amos Hawley'nin (1975:8-9) "teknolojinin gelişmesi için bilinen hiçbir sınır olmadığını" ve tarım dışı kaynaklar üzerindeki nüfus baskısının ne "şu anda hissediliyor ne de erken gelecekte hissedilmesi muhtemel" olduğunu yazmasına izin vermektedir." Bu tür görüşler, İİP'e olan sıkı bağlılığı da yansıtmaktadır.

Çevre Sosyolojisi ve "Yeni Çevresel Paradigma"

Kamuoyunda yeni yeni görünür olmaya başlayan çevre sorunlarıyla ilgili endişeler uyanmaya başladığında, kanaat önderi olarak görev yapan bilim insanları, sosyologlar arasından çıkmamıştı; aralarında Rachel Carson, Barry Commoner, Paul Ehrlich ve Garrett Hardin gibi bilim insanlarının bulunduğu biyologlardan oluşuyordu. İnsanlık durumunun istikrarsızlığını vurgulamada liderliği, çoğunlukla sosyologlar başka disiplinlere kaptırdı; çünkü yakın zamana kadar çoğumuz, şu anda karşı karşıya olduğumuz çevresel sorunların ve

⁵ Sosyolojik beşerî ekolojistler bile ilgilerini, öncelikli olarak fiziksel çevre yerine, İİP'e olan bağlılıklarını yansıtmak şeklinde toplumsal veya uzamsal çevreye indirgemişlerdir (bknz. Michelson, 1976:17-23).

⁶ Evrenin temel yasalarından biri olan Entropi, termodinamiğin ikinci yasası olarak, evrendeki düzensizliğin sonsuz şekilde tek yönlü olarak arttığını söyleyen yasadır (Ç.N.).

⁷ Detaylar için bu yasaları net ve açık bir şekilde tartışan Miller'e (1972) bakınız.

kısıtlamaların gerçekliğini ve tam önemini kabul etmeyi zorlaştıran bir dünya görüşü içinde sosyalleştirildik. İİP'yi kabul etmemiz nedeniyle, disiplinimiz, habitatu ihmal eden insanlara odaklanmış; sosyal çevremizin dikkate alınması, fiziksel koşullarımızın dikkate alınmasını engellemiştir (Michelson, 1976:17). Ayrıca, teknoloji ve kurumlar, büyüyen bir nüfus ile onun doğal habitatu arasındaki ilişkilere aracılık edeceğinden, nüfus ve kaynaklar arasındaki dengeye, felaket getirmeyen yollarla ulaşılabileceğine ve ulaşılabacağına dair kayıtsız bir inancımız vardı (bkz., örneğin, Hawley, 1975).

Ancak, rahatsız edici kimi olayların harekete geçirdiği bazı sosyologlar, Carson (1962), Commoner (1971), Ehrlich ve Ehrlich (1970) ve Hardin (1968) gibi bilim insanlarının çalışmalarını okumaya başladılar ve İİP'nin sebep olduğu at gözlüklerini atmaya başladılar. Uzun süredir devam eden varsayımlar, algılarımız üzerindeki güçlerini kaybetmeye başlayınca, ekolojik kısıtlamaların gerçekliğinin insan toplumları ve sosyoloji disiplini için ciddi sorunlar oluşturduğunu anlamaya başladık (bkz. örn., Burch, 1971). Dünyayı anlamlandırmak için, geleneksel Durkheimci sosyolojik saflık normunu yeniden düşünmenin gerekli olduğu, yani sosyal gerçeklerin ancak onları diğer sosyal gerçeklerle ilişkilendirerek açıklanabileceğini ortaya çıkmaya başladı. Bu tür bir yeniden düşünmenin aşamalı sonucu, çevre sosyolojisinin gelişmesi olmuştur. Çevre sosyolojisinin henüz oluşum yıllarında olduğu açıktır. On yılın başında, sosyal bir sorun olarak "çevre" ile ilgili artan endişe, çevre sorunlarına ve "Çevre Hareketi"ne karşı halkın tutumları hakkında çok sayıda çalışmaya yol açmıştır (bkz. Albrecht ve Mauss, 1975). Bu tür ilgi alanlarına sahip sosyologlar ile; "inşa edilmiş" çevre, doğal tehlikeler, kaynak yönetimi ve açık hava rekreasyonu gibi oldukça yerleşik çıkarların yanı sıra "toplumsal etki değerlendirmesi" (1969 Ulusal Çevre Politikası Yasası tarafından şart koşulmuştur.) gibi daha yeni ilgi alanları da dahil olmak üzere bir dizi başka endişeye sahip sosyologlar arasında, kademeli olarak bir koalisyon gelişmiştir. 1973 enerji krizinden sonra, çok sayıda sosyolog (yukarıdaki alanlardan bir veya daha fazlasına önceden ilgi duyanlar dahil) özellikle enerji kıtlığının ve genel olarak kaynak kısıtlamalarının toplum üzerindeki etkilerini tabakalaşma sistemi, siyasi düzen, aile ve benzeri üzerinden araştırmaya başlamıştır. (Çevre sosyologlarının ilgi alanlarının bir göstergesi için bkz. Dunlap, 1975 ve Manderscheid, 1977; literatür incelemeleri için bkz. yakında çıkacak olan Dunlap ve Catton ve Humphrey ve Buttel, 1976.)

Bu farklı ilgi alanları, "çevresel" değişkenlerin sosyolojik araştırma için anlamlı olarak kabul edilmesiyle, çevre sosyolojisi olarak bilinen ve giderek daha ayırt edilebilir bir uzmanlık alanıyla bağlantılıdır. "Çevre" kavramları, "insan yapımı" (veya "inşa edilmiş") çevreden, aralarında bir dizi "insan tarafından değiştirilmiş" ortam -örneğin, hava, su, gürültü ve görsel kirlilik- bulunan "doğal"

çevreye kadar uzanır. Aslında, çevre ve toplum arasındaki etkileşimin incelenmesi, birkaç yıl önce Schnaiberg (1972)⁸ tarafından savunulduğu gibi, çevre sosyolojisinin özüdür. Bu, çevrenin toplum üzerindeki etkilerini (örneğin, tabakalaşma üzerindeki kaynak bolluğunu veya kıtlığı) ve toplumun çevre üzerindeki etkilerini (örneğin, farklı ekonomik sistemlerin çevresel bozulmaya katkılarını) incelemeyi içerir⁹.

Bu tür bir etkileşimin incelenmesi, sosyologların araştırmalarında, çevreyi artık görmezden gelemeyeceklerinin kabulüne dayanmaktadır ve bu da İİP'ninkinden oldukça farklı bir dizi varsayımın en azından zımnen kabulüne bağlı görünmektedir. Birkaç çevre sosyoloğunun yazılarından (örneğin, Anderson, 1976; Burch, 1971, 1976; Buttel, 1976; Catton, 1976a, 1976b; Morrison, 1976; Schnaiberg, 1972, 1975) İİP ile taban tabana zıt olan toplumsal gerçekliğin doğası hakkında bir dizi varsayım çıkarmak mümkündür. Bu varsayımlar kümesine "Yeni Çevresel Paradigma" veya YÇP adını veriyoruz (terimin daha geniş bir kullanımı için, kamunun ortaya çıkan inançlarına atıfta bulunarak bkz. Dunlap ve Van Liere, 1977):

1. İnsanlar, toplumsal yaşamımızı şekillendiren biyotik topluluklarda birbirine bağımlı olarak yer alan birçok türden yalnızca birini oluşturur.

2. Doğanın ağındaki karmaşık neden-sonuç ve geri bildirim bağlantıları, amaçlı insan eylemlerinden birçok istenmeyen sonuç üretir.

3. Dünya sonludur, dolayısıyla ekonomik büyümeyi, sosyal ilerlemeyi ve diğer toplumsal fenomenleri sınırlayan güçlü fiziksel ve biyolojik sınırlar vardır.

Çevresel Gerçekler ve Sosyal Gerçekler

İİP'ye bağlı olan sosyologlar, *Social Science Quarterly*'nin "Toplum ve Kıtlık" a ayrılmış son sayısında (ferasetli bir ekonomist tarafından kaleme alınan) baş makalenin açılış cümlelerini kolayca olgusal olarak kabul ederler: "Miras devraldık, işgal edip bir kıtlık dünyası miras bırakacağız: kaynaklar istediğimiz her şeyi sağlamak için yeterli değil. Bu nedenle, bu dünya, sınırlamaların, kısıtlamaların ve çatışmaların olduğu, maliyetlerin üstlenilmesini gerektiren ve komünal koordinasyonu gerektiren bir dünyadır" (Allen, 1976:263). Öte yandan, sonsuz ve genellikle iyi huylu teknolojik ve örgütsel atılımlara güvenmeye alışmış olan İİP'nin ısrarlı yandaşlarının, "sanatta son nokta" olduğu şeklindeki sabit saf varsayımlarının salt bir tezahürü olarak böyle bir ifadeyi dikkate almamaları

⁸ Bu, çevre sosyologlarının, Schnaiberg'in (1975) "toplumsal çevre diyalektiği" (aşağıda tartışılacaktır) tarafından gösterildiği gibi, yalnızca sosyal ve çevresel değişkenler arasındaki iki değişkenli ilişkilere odaklandığı anlamına gelmez.

⁹ Çevre sosyolojisi alanına alternatif ve daha dar bir bakış için Zeisel'e (1975, 1. Bölüm) bakınız.

beklenebilir (bkz. örneğin, Hawley, 1975:6-7). Benzer şekilde, İİP'nin varsayımları içinde dönüşen sosyologlar, aşağıda ifade ettiğimiz gerçeğin sosyolojik önemini takdir etmekte hiç zorluk çekmezler: tükenmiş Amerikan arzını desteklemek için petrol ithal etmenin şimdi yıllık maliyeti olan 36 milyar dolar, muazzam toprak erozyonu pahasına yetiştirilen 23 milyar dolar değerinde tarımsal ürün ihraç edilerek kısmen karşılanmaktadır (Van Bavel, 1977). Çevre sosyologları, toprak veya petrol veya her ikisi de tükenirse, çok önemli bir toplumsal değişim beklerler. Ancak İİP'ye bağlı sosyologlar, petrol ve toprağın sosyologlar için alakasız değişkenler olduğunu kabul ederek, muhtemelen bu tür konuları görmezden geleceklerdir. Bununla birlikte, sosyologların, ancak azalan enerji kaynakları gibi faktörleri hesaba katarak, "toplumsal gerçekleri" anlamaya ve açıklamaya devam edebileceğine inanıyoruz. Bunu, YÇP yönelimli sosyologların, incelemeye başladıkları alanlardan biri olan toplumsal tabakalaşmayla ilgili bazı çalışmalarını inceleyerek göstermeye çalışacağız.

NEP'in Yararlılığı: Toplumsal Tabakalaşmada Güncel Çalışmalar

"Tabakalaşma sisteminin çalıştığı kaynak kısıtlamaları veya bunların eksikliği, bağlamını yeterince dikkate almadığı" (Morrison, 1973: 83) için, tabakalaşmadaki mevcut çalışmaların büyük kısmı, İnsan İstisnai Paradigma'ya dayanıyor gibi görünmektedir. Bu nedenle, YÇP tarafından sağlanan tabakalaşma süreçlerine ilişkin kavrayışları göstermek amacıyla çevre sosyologlarının bu alandaki son çalışmalarını tanımlayacağız. Tartışmayı üç konu ile sınırlayacağız: birçok Amerikalı tarafından deneyimlenen yaşam koşullarındaki mevcut düşüş; tabakalaşma sistemimizde çağdaş ve muhtemel gelecekteki bölünmeler ve kendi kendine devam eden yoksulluğu sona erdirmek için sorunlu beklentiler.

Yaşam standardındaki son düşüş: Amerikalıların çoğunluğu ekonomik durumlarından endişe duymaktadır (Strumpel, 1976:23). *Food, Shelter and the American Dream* (1974) isimli eserinde Aronowitz, *bir şeylerin* ters gittiğine dair artan farkındalığı örnekler ki ona göre toplumsal ilerlemenin eski ideallerinin, refahın ve materyal konforun artışının ve toplumun *tüm* kesimleri için bireysel ve nesiller arası hareketliliğin farkına varılamamaktadır (ayrıca bkz. Anderson, 1976:1-3). Yine de Aronowitz gibi bir "eleştirel sosyolog" bile bu değişiklikleri anlama girişiminde İİP tarafından engellenmiş görünmektedir. Bu şekilde düşünen bir sosyolog, son zamanlarda gıda, benzin, kalorifer yakıtı vb. kıtlıklarını, tamamen büyük ulusal ve uluslar üstü şirketlerin "manipülasyonlarının" sonucu olarak görmekte ve kaynak kıtlığının gerçek olabileceği fikrine şüpheyle bakmaktadır. Bu nedenle, Amerikan yaşam

standardındaki düşüşe yönelik ortaya konan çözüm, görünüşe göre yalnızca siyasi olacaktır ve büyük şirketlerin gücünü azaltacaktır.

Pek çok çevre sosyoloğu, petrol şirketlerinin enerji kıtlığından fayda sağladığını inkâr etmeyecek olsa da onların YÇP'yi kabul etmeleri, son ekonomik eğilimlerin farklı bir açıklamasına yol açmaktadır. Örneğin, Schnaiberg (1975:6-8), çok faydalı bir "toplumsal-çevresel diyalektiği" açıklamıştır. "Ekonomik genişleme toplumsal bir ihtiyaçtır" tezi ve "ekolojik bozulma, ekonomik genişlemenin zorunlu bir sonucudur" antitezi göz önüne alındığında, "ekolojik bozulma insan toplumu için zararlıdır" önermesinin kabulüyle bir diyalektik ortaya çıkar. Schnaiberg, diyalektiğin üç alternatif sentezine dikkat çeker: (1) ekolojik bozulmaları göz ardı eden ve büyümeyi en üst düzeye çıkarmaya çalışan *ekonomik bir sentez*¹⁰; (2) seçilmiş endüstriler ve kaynaklar üzerinde kontroller dayatarak kaynak kullanımının en bariz ve zararlı sonuçlarıyla ilgilenen *güdümlü bir kıtlık sentezi* ve (3) ekolojik bozulmaları en aza indirmek ve kaynakların "sürekli verimini" devam ettirmek için "hem üretim hem de mallar için etkin talep üzerinde önemli kontrolün" kullanıldığı *ekolojik bir sentez*¹¹. Schnaiberg (1975:9-10), benimsenen sentezin bir toplumun temel ekonomik yapısından etkileneceğini, "regresif" (eşitsizliği büyüten) toplumların "ekonomik" sentezi büyük olasılıkla sürdüreceği ve "ilerici" (eşitliği teşvik eden) toplumların "ekolojik" senteze en az dirençli olan toplumlar olduğunu savunur. Bu nedenle, "yeniden tahsisi olmayan" ekonomisiyle ABD'nin, çevre ve kaynak sorunlarına çözüm olarak, giderek artan bir şekilde "güdümlü kıtlığı" seçmesi şaşırtıcı değildir¹².

Güdümlü kıtlık, örneğin, endüstrileri kirliliği azaltmaya zorlayarak ekolojik bozulmalarla mücadele etmeyi, bunun sonucunda ortaya çıkan maliyetlerin tüketicilere daha yüksek fiyatlar yoluyla aktarılmasını ve kıt kaynaklar üzerinde daha yüksek vergiler (ve dolayısıyla daha yüksek tüketici fiyatları) yoluyla kaynak kıtlığıyla mücadele etmeyi içerir. Her iki mekanizmanın da oldukça regresif etkilerinin giderek daha fazla kabul görmesi (Morrison, 1977; Schnaiberg, 1975) ve dolayısıyla hükümetin kirlilik ve kaynak kıtlığı ile başa çıkmak için "güdümlü kıtlığa" güvenmesi, en azından kısmen, dünyanın -özellikle orta, işçi ve özellikle

---

¹⁰ Schnaiberg'in kavramı "planlı kıtlık"tır, fakat HEP'in yandaşları, bu kavramın, planlamacılar tarafından *tahsis edilen* kıtlıklardan (ve bunların maliyetinden) ziyade, planlamacıların *neden olduğu* kıtlığa atıfta bulunduğunu varsayabileceğinden, biz "güdümlü kıtlık" terimini kullanmayı tercih ediyoruz.

¹¹ Bu nedenle, örneğin, sanayileşmiş ülkeler arasında İsveç, ekolojik senteze en yakın gibi görünürken, Çin, herhangi bir gelişmekte olan ülke tarafından buna en yakın yaklaşımı temsil etmektedir (Anderson, 1976:242-251). Bununla birlikte, Brezilya gibi oldukça regresif gelişmekte olan ülkeler, ekonomik senteze güçlü bir şekilde bağlı görünüyorlar.

¹² ABD ekonomisinin "yeniden tahsisi yoktur," çünkü tüm katmanlar büyüme yoluyla paylarını iyileştirmiş olsalar bile, genel eşitsizlik kalıpları (yani servetin nispi payları) büyüme tarafından çok az değiştirilmiştir (Schnaiberg, 1975:9; Zeitlin, 1977: 2. Bölüm).

alt sınıfların- kötüleşen ve yeterli yiyecek ve barınma sağlamanın genellikle zor olduğu ekonomik durumunu açıklamaktadır. Ne yazık ki, bu ekonomik sıkıntılar, ekonomik senteze dönülerek basitçe düzeltilemez. Kirliliğe neden olan maddelerin oluşturduğu ciddi sağlık tehditleri, dizginlenemeyen ekonomik ve teknolojik büyümenin yol açtığı ekosistemdeki potansiyel yıkıcı değişiklikler (örneğin, koruyucu ozon tabakasının tahribi, atmosferik sıcaklığın değişmesi) ve petrol gibi hayati kaynaklarda yaklaşan kıtlıkların inkâr edilemez gerçeği, tümü uzun vadede geleneksel ekonomik senteze geri dönüşü imkânsız kılmaktadır (bkz., örneğin, Anderson, 1976; Miller, 1972). Elbette, Morrison'ın (1976) belirttiği gibi, bu senteze geri dönme baskısı büyüktür ve bunları anlamak, çağdaş ve gelecekteki ekonomik bölünmeler hakkında fikir verir.

Tabakalaşma sistemi içindeki bölünmeler: Schnaiberg'in ekolojik sentezi, diğerlerinin "durağan" veya "sabit durumlu" bir toplum olarak adlandırdığı şeye tekabül eder ve böyle bir toplumun çağdaş ABD'den çok daha eşitlikçi olması gerektiği yaygın olarak kabul edilir (Anderson, 1976:58-61; Daly, 1973:168-170)¹³. Gerekli yeniden dağıtımın sağlanması çok zor olacaktır ve buna karşı çıkmanın tabakalaşma sistemi içinde ciddi fakat istikrarsız bölünmelerle sonuçlanması muhtemeldir. Uzun vadede, çevresel kısıtlamalar daha belirgin hale geldikçe, ekolojik olarak bilinçli "sahipler", bunlarla başa çıkmak için güdümlü kıtlığa daha fazla vurgu yapmayı tercih edeceklerdir. Yavaş büyüme ve daha yüksek fiyatlar, toplumun tüm kesimlerinin maddi durumlarını iyileştirdiği ABD'deki geleneksel eğilimi tersine çevireceğinden, sonuçlar "sahip olmayanlar" için felaket olacaktır -çünkü daha büyük bir "pasta" dilimi elde ettikleri için değil "ama pasta büyümeye devam ettiği için olacaktır bu (Anderson, 1976:28-33; Morrison, 1976). Artan yeniden dağıtım olmaksızın yavaşlayan büyüme, "yoksullar" arasında gerçek (göreceli olduğu kadar) yoksunlukla da sonuçlanacak ve sınıf çatışmasını her zamankinden daha olası hale getirecektir¹⁴. Morrison'ın (1976:299) belirttiği gibi, "Sınıf düşmanlıkları, genel ekonomik büyüme, büyüme yavaşladığında veya durduğunda gerçek sınıf çatışmaları olarak ortaya çıkma eğilimindedir." Böylece, uzun vadede YÇP, Marx'ın sınıf çatışması hakkındaki

¹³ Örneğin, alt tabakaların karşılanmamış ihtiyaçlarından ortaya çıkan ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için baskıya maruz kaldıkça, aşırı zenginlik nedeniyle savurgan tüketim ve (kâr için) aşırı sermaye yatırımdan kaynaklanan ekonomik büyümenin durdurulması gerekecektir (örneğin, bkz Anderson, 1976: 58-61; Daly, 1973: 168).

¹⁴ Güdümlü kıtlık ve yavaş büyüme ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan uluslar arasındaki gerilimi daha da kötüleştirme potansiyeline sahiptir. Bu, YÇP eğilimli sosyologların (örneğin, Anderson, 1976: 258-269; Morrison, 1976) uluslararası gelişmenin geleceğini İİP'ye bağlı sosyologlardan oldukça farklı bir şekilde görmelerini sağlar (örneğin, bkz. Horowitz, 1972).

tahminlerinin, Marx'ın önceden tahmin edemediği nedenlerle, daha doğru hale gelebileceğini öne sürüyor.

Ancak kısa vadede, çok farklı bir olasılık ortaya çıkmış görünüyor. Gündümlü kıtlıktan kaynaklanan toplumsal baskılar öyledir ki, hem "sahip olanlar" hem de "sahip olmayanlar"ın büyük bölümleri ekonomik (büyüme) senteze geri dönüşü zorlayacaktır. Aslında, Morrison (1973), bir Dahrendorfçu (yani, Marksist olmayan) bir bölünmenin ortaya çıkışını öngörmüştür: "büyüme yanlıları ve büyüme yanlıları olmayanlar", büyük ölçüde endüstriyel büyümeye bağımlı olanlar (işçiler ve mal sahipleri) çevrecilere karşı çıkmak için birleşirler (mesleklerde, devlette, eğitimde, örneğin-doğrudan büyümeye daha az bağımlı olan kişiler). Büyüme için sağlam bir işçi sendikası desteği ve endüstrinin çevrecilere karşı mücadelelerde emeğin ve yoksulların desteğini kazanmaya yönelik başarılı çabaları, bu koalisyonun ortaya çıktığını göstermektedir. Bu nedenle, biraz ironik bir şekilde, sürekli ekonomik büyümeye verilen destek, kapitalistleri ve "sol"u (bu, genel olarak çoğu işçi sendikasını, yoksulların savunucularını ve akademik Marksistleri kapsar) birleştirmiştir. Bu destek, yalnızca solun çoğunun büyüyen bir pastadan "adil bir pay" elde etme lehine gerçek yeniden dağıtım umutlarını ne ölçüde terk ettiğini ortaya koymakla kalmıyor, aynı zamanda maliyetlerin dağılımının ve geleneksel ekonomik büyümenin faydalarının yanlış anlaşıldığını da ortaya koymaktadır.

"Yoksulluk Kültürü" katılaştı: YÇP'nin yönlendirdiği sosyologlar, yalnızca büyümenin varsayılan evrensel faydalarını sorgulamakla kalmamışlar, aynı zamanda sürekli olarak, genellikle ihmal edilen büyüme "maliyetlerine" - regresyon eğiliminde olan maliyetlere- işaret etmişlerdir (Anderson, 1976: 30-31; Schnaiberg, 1975:19). Bu nedenle, işyeri ve şehir merkezinin sıklıkla ciddi sağlık tehlikeleri oluşturduğu ve genel olarak SES¹⁵ ile çevre kirliliğine maruz kalma arasında güçlü bir ters ilişki olduğu giderek daha fazla kabul edilmektedir (Schnaiberg, 1975:19). Ayrıca, SES ve hava kirliliği arasındaki ilişkiyi temel alan çalışmasında, Burch (1976:314) şunu öne sürecek kadar ileri gitmiştir: "kirliliğe neden olan etmenlerden her birinin, değişmeden devam eden dönemlerde belirli mütevazı seviyelerde alındığında, kişinin toplumsal konumunu iyileştirme mücadelesi konusunda ısrar edebilmesinde etkisi bulunmaktadır... Beslenme eksikliklerinde olduğu gibi bu türden maruz kalmalar, sınıf eşitsizliklerini güçlendiren bir mekanizma gibi görünmektedir." Bu, Burch'ün, çevresel hasarların zayıflatıcı etkisini hesaba katmadan, yoksulluğu ortadan kaldırma çabalarının muhtemelen başarısız olacağını öne sürmesine yol açar.

---

¹⁵ Sosyo-ekonomik statü (Ç.N.)

Sonuç

YÇP'nin faydasını tabakalaşmayla ilgili konulara odaklanarak göstermeye çalıştık, çünkü bunun toplumun ekolojik kısıtlamalardan önemli ölçüde etkilenecek olan birçok yönünden biri olduğuna inanıyoruz. Yukarıda belirtildiği gibi, kısa vadede, ekonomik büyüme sentezine geri dönmek için muazzam bir baskı bekliyoruz, çünkü böyle bir strateji, çevre pahasına toplumsal gerilimleri hafifletmeyi amaçlamaktadır. Elbette, YÇP böyle bir stratejinin süresiz olarak devam edemeyeceğini ima eder (ve kanıtlar bunu destekliyor gibi görünmektedir- bkz., örneğin, Miller, 1972). Bu nedenle, güdümlü kıtlık ile ekolojik sentez arasında seçim yapma zorunluluğuyla karşı karşıyayız¹⁶. İlkinin zararlı etkileri çoktan aşikâr hale gelmeye başlamıştır; bunlar Aronowitz ve diğerleri tarafından tanımlanan eğilimleri de açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte, gerçekten ekolojik bir sentezin başarılması, çok zor bir hedef olan istikrarlı bir topluma ulaşmayı gerektirecektir. Toplumsal örgütün öğrencileri olarak sosyologlar, böyle bir toplumun özelliklerini, onu elde etmek için uygulanabilir prosedürleri ve olası sosyal maliyetlerini betimlemede hayati bir rol oynamalıdır. (Erken bir çalışma için bkz. Anderson, 1976.) Ne var ki, sosyoloji kendisini İnsan İstisnai Paradigmasından kurtarana kadar böyle bir durum söz konusu olamayacaktır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

- Albrecht, S. L. & Mauss, A. L. (1975). The environment as a social problem. Ss. 556-605 A. L. Mauss, *Social Problems as Social Movements*. Philadelphia: Lippincott.
- Allen, W. R. (1976). Scarcity and order: The Hobbesian problem and the Humean resolution. *Social Science Quarterly* 57:263-275.
- Anderson, C. H. (1976). *The Sociology of Survival: Social Problems of Growth*. Homewood, Illinois: Dorsey.
- Aronowitz, S. (1974). *Food, Shelter and the American Dream*. New York: Seabury Press.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books.
- Burch, W. R., Jr. (1971). *Daydreams and Nightmares: A Sociological Essay on the American Environment*. New York: Harper and Row.

---

¹⁶ Tartışmamızda üstü kapalı olan bir noktayı açıklığa kavuşturmaya değer: NEP, kaynak kıtlığının kaçınılmaz olduğunu, ancak -Schnaiberg'in çalışmasının da gösterdiği gibi- toplumların bunlara çeşitli şekillerde tepki gösterebileceğini öne sürüyor. Bu nedenle, Schnaiberg'in (1975:17) önerdiği gibi, sosyologlar kıtlığa alternatif tepkilerin sosyal etkilerini (özellikle dağılımsal etkilerini) incelemeye başlamalıdır.

- Burch, W. R., Jr. (1976) "The peregrine falcon and the urban poor: Some sociological interrelations." Ss. 308-316 P. J. Richerson and J. McEvoy III (ed.), *Human Ecology: An Environmental Approach*. North Scituate, Mass.: Duxbury.
- Buttel, F. H. (1976). Social science and the environment: Competing theories. *Social Science Quarterly* 57:307-323.
- Carson, R. (1962). *Silent Spring*. Boston: Houghton-Mifflin.
- Catton, W. R., Jr. (1976a). Toward prevention of obsolescence in Sociology. *Sociological Focus* 9:89-98.
- Catton, W. R., Jr. (1976b) "Why the future isn't what it used to be (and how it could be made worse than it has to be)." *Social Science Quarterly* 57:276 291.
- Commoner, B. (1971). *The Closing Circle*. New York: Knopf.
- Daly, H. E. (1973). "The steady-state economy: Toward a political economy of biophysical equilibrium and moral growth." Ss. 149-174 in H.E. Daly (ed.), *Toward a Steady-State Economy*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Denisoff, R. S., Callahan, O. & Levine, M. H. (ed.) (1974). *Theories and Paradigms in Contemporary Sociology*. Itasca, Illinois: Peacock.
- Dunlap, R. E. (ed.) (1975). *Directory of Environmental Sociologists*. Pullman: Washington State University, College of Agriculture Research Center, Circular No. 586.
- Dunlap, Riley E. and William R. Catton, Jr. "Environmental sociology." *Annual Review of Sociology*. Palo Alto, Calif.: Annual Reviews, Inc.
- Dunlap, R. E. & Van Liere, K. D. (1977). "The 'new environmental paradigm': A proposed measuring instrument and preliminary results." Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, Chicago.
- Ehrlich, P. R. & Ehrlich, A. H. (1970). *Population, Resources, Environment*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Friedrichs, R. W. (1972). *A Sociology of Sociology*. New York: Free Press.
- Gouldner, A. W. (1970). *The Coming Crisis of Western Sociology*. New York: Basic Books.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science* 162:1243-1248.
- Hawley, A. H. (ed.) (1975). *Man and Environment*. New York: New York Times Company.
- Horowitz, I. L. (1972). *Three Worlds of Development: The Theory and Practice of International Stratification*. 2nd ed. New York: Oxford University Press.
- Humphrey, C. R. and Frederick H. Buttel (1976). "New directions in environmental sociology." Paper presented at the Annual Meeting of the Society for the Study of Social Problems, New York.
- Klausner, S. Z. (1971). *On Man in His Environment*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kuhn, T. S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.

- Manderscheid, R. W. (ed.) (1977). *Annotated Directory of Members: Ad Hoc Committee on Housing and Physical Environment*. Adelphi, Maryland: Mental Health Study Center, NIMH.
- Michelson, W. H. (1976). *Man and His Urban Environment*. 2nd ed. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Miller, G. T., Jr. (1972). *Replenish the Earth: A Primer in Human Ecology*. Belmont, Calif.: Wadsworth.
- Morrison, D. E. (1973). "The environmental movement: Conflict dynamics." *Journal of Voluntary Action Research* 2:74-85.
- Morrison, D. E. (1976) "Growth, environment, equity and scarcity." *Social Science Quarterly* 57:292-306.
- Morrison, D. E. (1977) "Equity impacts of some major energy alternatives." Paper presented at the Annual Meeting of the American Sociological Association, Chicago. Parsons, Talcott
- Morrison, D. E. (1977) *The Evolution of Societies* (ed. by Jackson Toby). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Potter, D. M. (1954). *People of Plenty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ritzer, G. (1975). *Sociology: A Multiple Paradigm Science*. Boston: Allyn and Bacon.
- Schnaiberg, A. (1972). Environmental sociology and the division of labor. Department of Sociology, Northwestern University, mimeograph.
- Schnaiberg, A. (1975). "Social syntheses of the societal environmental dialectic: The role of distributional impacts." *Social Science Quarterly* 56:5-20.
- Strumpel, B. (ed.) (1976). *Economic Means for Human Needs*. Ann Arbor: Institute for Social Research, University of Michigan.
- Sumner, W. G. (1896). "Earth hunger or the philosophy of land grabbing." Ss. 31-64 A. G. Keller (ed.), *Earth Hunger and Other Essays*. New Haven: Yale University Press, 1913.
- Van Bavel, Cornelius H. M. (1977). "Soil and oil." *Science* 197:213.
- Zeisel, J. (1975). *Sociology and Architectural Design*. New York: Russell Sage Foundation.
- Zeitlin, M. (ed.) (1977). *American Society, Inc.* 2nd ed. Chicago: Rand McNally.